

SAM.GOUDSMIT

JANKEF'S JONGSTE

~~P. Florent~~

52673

10-

~~3/2~~

JANKEF'S JONGSTE

SAM. GOUDSMIT
JANKEF'S
JONGSTE

QUERIDO

1930

TWEEDE DRUK

*„MAAR HET JONGSTE GEITJE WAS IN DE KLOK GEKROPEN, EN
HAD VAN DAARUIT ALLES ZIEN GEBEUREN.
DE WOLF HAD HEM DAAR NIET KUNNEN VINDEN.”*

VAN DE WERELDREIS

In den trein, straks, waar hij met Moeder uren lang tusschen de menschen gekleefd zat, waren de lampen al vroeg aan. Het was lamplicht bij daglicht daar, zooals thuis, op Vrijdag, wanneer het Sabbath gaat worden. En hier, op de groote brug, over de rivier naar stad, gaat nu ook de man met zijn langen wonderstok dribbelend van paal naar paal, in de afscheiding van rij-baan en voetpad. Hij duwt het tooverkopje, waarin de vlamtong trilt, de glas-rompen binnen; hij doet het stil, kalm, alsof hij de macht niet kent van die daad, die de wereld toch doet veranderen. Telkens weer, in den bruinrooden helm, leeft het oog van de lantaren open, en zwelt tot vloeiend licht; het licht dringt de glazen wanden door, en bloeit en hangt naar buiten. Een onbegrijpelijke schat van licht wordt daar rondgedragen, met dat sidderende vlamtongetje in het roestige ijzeren kopje van den langen stok: het hoeft maar van onderen in den glas-romp geduwd, en het klikt: het maakt het heele lange ding van metaal en glas tot een man die licht spreekt om zich heen; allen samen bezetten zij nu de groote schemerduistere brug, tot een feestelijke vastheid naar het front van de kade ginds, waar, voor de huizen langs het water, ook de lichtjes ontspringen tusschen de boomen.

Vol vertrouwen in de machtige menschen, met de menschen blij, loopt het kind met zijn nieuwe trom; achter hem de moeder met wie hij op reis was, en broer Jozef die hen gehaald heeft. De man met den lichtstok heeft nu ook voor hem den weg bereid; nu of nooit is het oogenblik om, na zooveel uren stilzitten in den trein, zijn stokken te gebruiken en het prachtige nieuwe ding dat voor zijn buik hangt, tot krachtig leven te slaan. En hij stapt en zet zijn slagen in, ernstig, gespannen naar binnen, naar buiten dwingend, en grijpt de aandacht van de wereld tot zich, met die stoute slagreeksen, die hij, als een loopende groep van standen, in hun volg-orden, in al hun verscheidenheden, in zich op heeft genomen van de trommelslagers der soldaten en schutters. Hij ziet niet dat Moeder en Jozef achter hem naar beide zijden de bur-

gers gevleid toelachen, die getroffen luisteren om den ernst en de volheid van zijn werk. Hij loopt door en slaat; hij proeft de strakke stappen en de huppelingen van zijn slagen en roffels, en spant zich op het bannen van elken overbodigen tooi. Na die reis, die hem nauwelijks een oogenblik zichzelf heeft gelaten, valt hij met stillen harts-tocht aan op die uitleving van het herstel van het eigene; op dat stevige spel van het rechte manende rythme, dat hij al zoo lang begeerd heeft, met eigen snel-knedende handen en met wakende scherpte in de lucht te zetten; een nauwgezette bezigheid met rappe dwingende stokken en met het trommelvel dat, gehoorzaam gespannen, vangt en terugsmijt wat het krijgt toe-geteld.

„Dat is kras!”, zegt de magere bruggewachter, van wien hij altijd vreest dat er iets aan hem breken zal als hij, aan het handvat van het zwarte, op een ijzeren bok gemonterde kamwiël, de zwarte wip opdraait.

„Ja, hij heeft het goed onthouden, hè?”

„Het is kras hoor. Het is goddorie of je de soldaten voorbij hoort gaan. Ik denk wat is dat nou?”

„Ja, hij heeft goed geluisterd hè de Ruyter?”

„’s Jonge, ’t is kras.”

Er zijn anderen die blijven staan, hem nazien en verwonderd hun hoofden schudden, om die strengheid waarmee hij slaat, zonder een foutje of een aarzeling. Daar het geen kinderspel meer voor hen is, is er iets vreemds voor hen aan. Hij, voor hun aandacht blind, loopt en werkt, in de poort, in de levende nis die zijn spel zich schept; en hij eindigt pas op den steenen afloop van de brug, op het oogenblik dat hij, in zijn verbeelding, den inzet van de marsch-muziek verwacht. De inzet van de marsch-muziek wordt aangekondigd door vijf zwaarwichtige bonzen op de groote djiengengetrom en door vijf trillende snateringen van de koperen bekkens die daar bovenop wiegelen; nu volgt het sein van den tamboer-maitre die zich omkeert en zijn zilver omwonden staf met den zwaren zilveren bolknop eischend omhoog houdt: licht, na de doffe trommels, verheft zich de muziek uit het koper en het glanzende klarinettenhout de lucht in, en danst boven de hoofden der soldaten op den buitenweg. En boven

het zijne, waar hij meeloopt in den volgenden drom... Het is de eerste keer dat hij zijn instrument ernstig kan gebruiken, nadat hij het gistermorgen van de groote nieuwe tante in Groningen heeft gekregen en daar, tusschen de familie in die hen begeleidde, maar even heeft kunnen inwijden. Maar zal nu het leven niet heel anders worden, nu hij die trom heeft, die hem nog ontbrak?

Voor het eerst op reis, in zijn vijfde jaar, is hij met Moeder naar het dorpje van haar herkomst geweest; in het huis van den oom en tante die haar hebben grootgebracht, heeft hij moeders nichtje zien trouwen. Het is de eerste reis van de vroeg-oude moeder sinds twintig jaar, en het is de laatste keer dat zij in een trein heeft gezeten.

Bleek, mager, en vermoeid van een week vacantie uit haar zorgen, loopt zij met haar zoon tien pas achter het kind, en viert haar smallen triomf om de intelligentie van haar laatgekomen jongste. Hij heeft nu, omdat de muziek toch nu eigenlijk zou moeten spelen, de stokken in hun leeren lussen gestoken. En loopt, door de grooten ingehaald, verder, vol bezet met de herdenking van zijn nieuwe ervaringen, en nieuwsgierig naar het huis, dat hij in zooveel dagen niet gezien heeft. Onbewust verlangend naar de rust van het eigene, en met veel verwachting van spel en warmte, die zijn verbeelding daar voor hem gereed maakt.

De reis was overladen van indrukken: plechtigheid van bruiloft, feest, dans, ongewende spijzen, veel nieuwe, naar hem zich overbuigende mensen, en dan het bijna wonderlijk bevangende van het plattelandsche dorp, met Joodsche familie die bijna boeren zijn. Het is meer buiten, meer in de natuur dan hem zelfs in zijn kleine stadje aan het breede water en in een omgeving waar boeren niets zeldzaams zijn, bekend is: een geur van grond, gras en hooi mengt zich daar in allerlei intimiteit, ook in het eten, in het brood, al dadelijk bij zijn aankomst. En hij verlangt binnen te zijn, steeds meer binnen, want buiten heeft hij, in zijn eigen stad, genoeg.

Maar het was geen alledaagsch leven, waarin hij daar met zijn moeder binnenliep; het was de dag voor de bruiloft, en het vreemde boersche van moeders oom en tante

loste zich op in de stemmings-uitzettingen van het feest; met de jonge volwassenen was het dadelijk aanhalige vriendschap van weerszijden. Dronken van stille opwind-
ing heeft hij zich overgegeven aan de ontroeringen die hem vanuit het centrum, van het bruidspaar, toestroomden. Het in de herinnering als vastgegroeide hart van het volledige beeld is het tooneel in de Synagoge, waar de jonge man en de jonge vrouw, onder den Joodschen bidsluier voor de heilige Arke staan, en waar de voor hem ongekende verheffing en verteederling liefelijk wordt opgejaagd, doordat, op die plaats en op dat oogenblik, uit de muziek van een viool, als in liggende dans-strekking aanschokkende figuren om hem heen glijden, cirkelend, vleiend, lovend, zegenend en lokkend, en omhoog spiralen en voor hem en alle anderen de stille bekroning tooveren van het oogenblik. Moeder en de nichten hebben er later over gesproken en het na-gezongen:

„Zerlienen willst du mit mir tà-ànen.”

Dat heeft hij ervan onthouden; — de heele melodie zingt hij nu, — en dat het is van Don Juan. De bruid is daarna door velen omhelsd, en toen is zij ook bij hem gekomen; in haar bruidskleeren is zij bij hem neergehurkt; haar beide handen hebben zijn hoofd genomen; zij kustte hem. En toen neeg zich de heilige lachende betraande wang naar hem neer en heeft hij die moeten zoenen. Hij is er stil van geweest: bij het aanzwellen van het feest en zijn geruchtigheid, stortte hij zich in opwindingen die eerst verzwegen gloeiden, maar die later, 's middags en vooral 's avonds onder den algemeenen dans, in kleine tumulten van geluid en gebaar losbraken.

Hij heeft rondgewalst met tantes en nichtjes die het vijf-jarig kind wegsleepten uit den hoek van de groote zaal, waar hij bleek en glanzend in de saam-beweging, onder de vriendelijke heerschappij van de muziek, zijn nog woordenlooze en gedachtenlooze mijmer-gestalten tusschen de paren door verbindend liet mee-huppelen. Hij heeft, dansend op het zien van de anderen, rondgetold, tot hij neerslingerde op een stoel en heel de zaal als een kokende kolk voor zijn oogen giste, en men hem wegdroeg. Hij heeft zich door domme verwennende handen drank

laten geven en er ziek van in een kamertje naast de feestzaal gelegen, tot alle genot van beweging, geluid en smaak logisch vergeten werd. Alleen het heerlijke oogenblik bleef: van dat staan van het bruidspaar voor de Arke, onder de muziek-figuren van de viool. En die kus, op de bleeke betraande wang van de over hem heen buigende Bruid-gestalte, als een groote ruischende en welriekende, bijna bedwelmende bloem.

Zuiverder was dan alles, den dag daarna, toen hij de nieuwe stad, Groningen, met zijn moeder en een paar jonge vrouwen, zag in een heldere koele schittering van herfstzon. Het zachtfrissche rood en blauw, grijs en geel van de huizen; de werkzamer feestelijkheid van de straat met zooveel nieuwe menschen en dingen; de torens die hem zwaar porcelein leken en zilverig speelden over die stad, die zooveel grooter was dan de zijne en toch even kenbaar scheen. En dan dat orgel daarin, dat zijn vracht van golvende geluidvreugde losliet in het goudblauwe licht van de dunne, glas-achtige herfstlucht.

Machtig zijn de menschen, en heerlijk is het om tusschen hen te leven.

„Er wonen zeker geen arme menschen hier hè?” heeft hij gevraagd. Want hij wilde niet en kon niet denken dat het leed en het gebrek, dat die tranen van wanhoop om de dingen, die hij van zijn vroeger leven, van een kleine week geleden, zoo goed kende, hier zouden wonen. Men heeft geglimlacht tot elkaar. En de eene groote tante heeft kordaat „nee” gezegd. Daarna heeft zij hem krachtig omhelsd. En toen is zij die prachtige groote sterke trom met hem gaan koopen.

Snel, in zijn straatje, verdrijft het spelen van de kinderen zijn reisgedachten, en trekt zijn begeerte tot zich om zich aan te sluiten. De lantarens schaarsch; de schemering staat er maar hier en daar van doorprikt, en daarin, terwijl hij aankomt, leeft de stilstaande wemeling van een zeldzamen grooten kring kinderen; in het midden daarvan het geel en het wit van een brandende kaars op een houten stoof.

Aan de deuren en dicht om de kinderen staan de ouders en de groote meisjes; er is verband tusschen klein en groot,

dat voelt hij, want het maakt het spel bijna tot een feest van het heele straatje. Hij rukt aan de hand van zijn moeder die hem naar binnen wil brengen, als hij het gezang van wel vijftig kinderen hoort rondom de kaars en rondom een jongen en een meisje in het hart van de beweging en van de aandacht:

„In het huis daar woont één Heer,
ja, Heer.
In het huis daar woont één Heer ja ja;
Van je hopsasa, van je hopsasa;
In het huis daar woónt een Heer!”

„Meedoen! meedoen!”

„Eerst naar binnen.”

„Hè, laat me nou meedoen!”

„Straks. Eerst naar binnen.”

Eerst naar binnen. Haastig, nauwelijks iets beleven van de begroeting met Vader en de andere broers en Lea. Tante Fie, vaders oudste zuster, is binnen komen loopen om hen te komen verwelkomen. Als zij, in het rumoer van het gezin om de verhalen en het meegebrachte lekers, naar het bruidscostuum vraagt, staat hij met angsten en pijn, want het duurt eer zij antwoord krijgt. Eindelijk kan hij het niet meer houden: „Tante Fie vraagt wat! Tante Fie vraagt wat!” roept hij, en men lacht: die angst om de orde kent men van hem; Vader zorgt dat zijn pijn genezen wordt. Hanna is in de straat; die komt hem halen als de grootere elfjarige Lea hem naar buiten brengt en plaats voor hem vraagt in het spel. Men schuift voor hem in; hij heeft aandacht; hij is een week op reis geweest.

Verlegen lachend, aarzeland om zooveel onverwachte heerlijkheid, loopt hij mee rond en zingt met stille verukte oogen, over de rijen van de zacht rondschuivende kinderen heen, tegen het goud in van de lantarens, die de bekende straat met haar zachten schemer zoo maken tot een veilige vallei, aan welks bevolktheid met gelukkige menschen en kinderen geen eind te verwachten schijnt. De reis, en de trom, en dit nu, met allen samen, zoo laat

nog, bij de lantarens. De dag is goed. De wereld en de menschen zijn goed.

Hij komt nog even buiten nadat hij, moe en zat van vreugde, op weinigen na het laatst in huis is gegaan. Nog eer men hem weer roept, ijlt hij naar huis. Hij siddert, zijn adem stokt; moeilijke schreeuw, en nog juist de kracht om weg te hollen. De gestalte in het zich verdiepende duister van de straat, buigt zich dreigend naar hem voorover, en daaruit sluipen de vijandige woorden zachtwoest naar hem heen, de vreeselijke woorden van dien roep, dien hij al zoo goed kent:

„Kom hier! Ik zal je de béénen binden!”

Het is de ouwe Sammetje Kalf, die hem nooit anders dan met deze schrik-aanjaging ontmoet. Als met den dood achter zich, slaat hij, gooit hij, jaagt hij zijn lichaam in de richting van het beschermende huis. Valt daar naar binnen, terwijl, nog eens, die woorden hem achter nabauwen als een greep waaraan hij moet ontkomen al zou hij zich moeten bezeeren:

„Kom hier! Kom hier! Ik zal je de béénen binden!”

Als hij hijgend en huilend in de kamer staat, begrijpt hij niet, waarom de grooten lachen.

„Hij doet je niks, gekke jonge, 't is maar een grapje!”

„Hij wil me de beenen binden!”

Waarom lachen zij dan? Geen hond vreest hij zoo als dezen snauwenden, bauwenden grijsaard, die bij zijn verschijning in de straat zijn bloedsomloop schijnt stil te zetten. Hij ziet niets anders in den ouden Joodschen marktkoopman van wien Vader hondsche-minachtende grapjes jegens zijn koopsters vertelt, dan een volkomen kwaadaardig en wild wezen dat hem naar het leven staat, nu nog, nadat hij toch weg is geweest. Hij kan niet anders dan met wantrouwen naar de grooten zien, die zich daarover vroolijk maken.

Waarom lachen zij? Hij is bang; hij dacht dat hij nu sterven zou, en alles, alles van het feest en den heerlijken avond ligt aan stukken in zijn angst.

Waarom lachen zij dan? Vader het minst, een beetje als-of hij toch spijt heeft. Moeder heelemaal niet, en zij schijnt

zelfs iets leelijks van Sammetje Kalf te zeggen; maar zij beschermt hem toch niet? Maar de anderen? Waarom lachen zij, als iemand hem wil grijpen en na een heerlijken avond, de béénen binden?

Is er toch erbarmen om zijn angst, of is het omdat hij nu vandaag van de reis is gekomen? Vanavond hoeft hij niet naar den zolder, naar de ratten of de moordenaars, dat hij met schreeuwen naar beneden moet komen, zooals kort voor hij met Moeder wegging.

Op zolder in een ledikant met twee grootere broers tezamen. Maar de grootere broers gaan twee uur later dan hij naar boven, en in herfst en winter is het daar zwart van duisternis. Is het pas feest geweest, of bracht de handel de levens-opwekking van een winstje: de vader zet een burgerlijk bestaan in, en er gaat een nachtpitje met het kind mee naar boven. Doet een tegenslag het feest en de opwekking van den welvaarts-droom vergeten: de moeder zegt plotseling op een avond:

„Ga maar zóó hoor, ze zullen je niet opeten”, en de vader, eerst ontsteld door het smartgehuil van het kind dat trampelt alsof het werd gestoken, staat te zwak tegenover de vrouw en de eigen verslagenheid, om hem te hulp te komen. De zolder, waarover hij gaan moet om het kamertje te bereiken, staat vol uitdragersrommel en achtergelaten resten van jaren: in het duister is het er een dreigende spookwereld van onvolgbare vormen. De waarheden van misdaad-ziekte, een altijd stillevende neerslag van progrom-verhalen, zijn hem niet bespaard. Alles kraakt, en er leven muizen en ratten die 's nachts overmoedig rondrennen; de gang daarheen is als naar een schavot. Als hij alleen gaat, moet het jammeren hem beschermen tot hij in bed ligt; het grijpen naar den deurknop op zolder is het grijpen naar een steunpaal tusschen twee leven-bedreigende machten in, terwijl twee ademlooze rillingen, voor het achtergelatene en voor het betredene, door hem heen snijden.

Als iemand hem goedig-spottend brengt, wordt alleen de angst van het heengaan gestild: tegen dien van het liggen in het donkere kamertje, waar alles van den zolder

kan binnenkomen, baat het niet. Hij ligt met opengeperde oogen, ademloos, zweetend, te bang om te bewegen, en bang voor het stilliggen. Uren duurt die pijniging, avond aan avond, tot de redding komt in den stap op de trap van de jongens. Zij komen, en hij is gered, en hij kan slapen. Het moet vergeten worden, en het wordt vergeten, maar vóór elken avond begint het bederf van de rust al, en wordt er gretig bewust genoten van het nog veilige daglicht. Een enkele keer, als de blijmoedigheid bij zijn vader keert en krachtig genoeg om zijn vrouw te weerstaan, (want zoo is het een eindeloos weer verliezen en weer terug grijpen van de leiding) breekt hij heen door den vreeselijken ban die hem trillend op zijn bed houdt en wordt de toestand geschapen van een kind dat slaapziek in de huiskamer zit, omdat zijn nachstee te afschuwelijk wordt bevonden. Hij hoort met ontzetting een geluid. Het herhaalt zich: een mensch! een moordenaar! Heeft Vader niet verteld van dat dienstmeisje dat 's avonds het gestommel op den zolder hoorde, en naar boven liep, en toen zij, rondtastend, in de haren van een inbreker greep, zoo listig deed alsof zij haar lange stoffer vond? „Ragebolletje, Ragebolletje, wat heb ik lang naar jou gezocht!” En toen ging zij stil weer heen om de politie te halen.

IJzingen kruisen door hem heen; hij piept omdat hij niet roepen durft, en eindelijk wordt het piepen een schreeuw: „Vader!” en een afschuwelijk angstgeladen huilen. Het „wat is er?” komt met schrik-geluiden van beneden, en er is verbinding tusschen gevaar en redding. Hij moet wel gehaald worden, de vader durft hem niet laten. Men zoekt op zolder en vindt niets; maar men weet dat alles beweegt en geluid maakt, en het ontzette gezicht van den jongen ontroert hen: „Hij is bang. Wat geeft het of je praat?” zegt de vader, „hij is bang, zie eens, hij moet maar zoo lang beneden blijven, daar is niks aan te doen.” Rillend zit hij beneden, valt in slaap tegen de stoelleuning tot de broers hem wekken en meegaan, en alles boven voor hem veranderd is. Een anderen keer weet hij dat het ratten zijn, die zoo zwaar rennen dat het mannenstappen lijken. „Vader!” Een kreet is het, „er zijn

ratten! Ze loopen hier in de kamer!" Hij mag even aan de trap komen, en antwoordt op de schertsende vraag hoe groot ze wel zijn, „als onze kat." — „Als onze kat? dan zijn het geen kleintjes, potverdikkie, als onze kat — kom maar even beneden — dan zullen we straks even gaan kijken. Kom naar beneden, Schwanz-majoor!" De schwanzmajoor rent de trap af en werpt zich in het licht van de kamer, dat hem gelukkig een beetje verblindt, zoodat hij de volle schaamte niet hoeft te toonen. Maar hij zit, rillend, in een jas van een van de broers, en de gruwelingen waaien in hem neer, terwijl hij tot bedaren komt en de oogen sluit in de genezende omveiliging. Het is als een ziekte, en zijn leven lang heeft hij duisternis gehaat, omdat hij duisternis als een achterlijken staat beschouwt, die slechts de omgeving kan zijn van het dier dat op zijn instincten leeft.

Vanavond slaapt hij in de huiskamer, in een bedstee met zijn zusje Hanna, achter de donker gebloemde gordijnen. Het slapen gaan is er een en al veiligheid. Het nacht-laaien, het nacht-gebed, wordt onder het uitkleeden opgezegd:

„De Engel die mij verlost van alle kwaad, — hij zegene de jongelingen, en roepe over hen uit, mijn naam en den naam mijner voorouders, Abraham, Izak en Jakob... God is een getrouwe Koning. Hoor Israël, de Eeuwige onze God, De Eeuwige is een Eenig Eeuwig wezen... Geloofd zij de naam van de heerlijkheid zijner regeering, immer en eeuwig... En Gij, die getrouw blijft in de Eeuwige Uw God — Gij allen zijt heden ten leven... Op uw hulp vertrouw ik Eeuwige!" Het is een groep citaten dat besloten wordt met het Jiddische:

„In Gott's naam lei ich me niddel...

Mit al main gesonde gelidder...

Hoff' ich, will's Gott, of zu stejhen...

Widder — Omein Selo — goeienacht allemaal."

Later op den avond gaan de grooten nog wat eten. Als door de gretigheid zelve naar elke feestelijkheid, worden zij wakker. Kijken buiten de gordijnen, loeren en lachen...

Of als dat middel versleten is, op goed geluk af, op gevaar af van den truc grof te zien gevonden: het middel van de hoorbare verkoudheid.

Wanneer zij dan beiden door zulk een hoestbui overvallen zijn, lacht men binnen spottend en nikkend naar elkaar, en maakt elkander zwak tegenover hun aandrang. Want men weet elkaars neiging om aan hun begrepen verlangen toe te geven; en dat verlangen wordt gekend als het verlangen naar de feestelijkheid van het meedoen, en niet naar de lekkernij. Door de bestraffing heen van de vermoeide moeder of van den vriendelijk-veerkrachtigen vader, hooren zij al het antwoord op hun vraag: „Krijgen we ook wat?” Ingehouden lachen. „O, beginnen die kunsten weer? — Daar worden er weer een paar *plotseling* wakker.”

Er komt nog een oogenblik dat zij stil onder elkaar praten, de grooten: het hoort er alles bij, bij de geluw-droomige avond-kamer, welks leven boven de kleinen uitgebouwd, maar toch van hetzelfde als het hunne is. En zij wachten eenvoudig als op een afwikkeling die niet sneller kan verlopen. Dan komt, onder kleine snauwtjes die als kussen zijn, het gevraagde op een schoteltje: een stukje brood met visch, een kopje rijstebrij met bruine suiker. Zij eten het zonder zwelging, maar gelukkig plichtmatig, alsof zij weten dat zij daarmee de laatste hand leggen aan een levende ceremonie. Maar het is een ceremonie die zij hebben aangegeven, een zacht lied van den avond en van het stille liefdevolle saamenzijn in de groote wereld, dat zij hebben ingezet: de krachtig gedragen smart der verworpenheid zingt er een moedig-donkeren toon in. Met gretige aarzeling is het lied door de zoet-gehoorzame geesten der anderen overgenomen en doorgegeven, en met het aanreiken van het schoteltje komt het tot de kleinen terug, voldragen beantwoord, aangesterkt en bij-gestemd door elk hunner bij wien het zijn vervulling komt opeischen. Als hij en Hanna het hapje in ontvangst hebben genomen, gaan zij verzadigd slapen, in hun tevreden harten bewust, dat zij niet dankbaar behoeven te zijn, en dat zij jegens de anderen hun besten plicht hebben gedaan.

HET NEVELIG VERLEDEN

Eli heet hij; van Eliahu: het Eeuwige is mijn God. Hij krijgt den naam van den Rabbi van het stadje, als een onderscheidend geschenk voor het kind dat naast diens deur geboren is: de vader en de moeder bezitten van het Rabbi-gezin hun leven lang een stille, eerbiedige waardeering. In een voor anderen nimmer geopende diepte van zijn denkplaats, proeft hij den naam waarmee hij door de wereld gaat, als een heimelijke benoeming van zijn taak: Eli, van Eliahu: het Blijvende is mijn God.

Uit de schemerwindselen van het mysterie der vroegste jaren maakt zich, in de herinnering van zijn wording, allereerst het beeld los, van de bijna volkomen onderworpenheid aan de lijfelijke overmacht der volwassenen. Het is het eenige beeld van die periode, en het schijnt, dat het ook het slotbeeld daarvan is. Hij herproeft den zoetbenauwendenden geur van een in schemer gehouden achterkamer; een bleekend nachtpitje begint zijn macht als openbrander van het nachtzwart voor hem te verliezen in het eerste grijs van den vroegen ochtend, dat vanaf het raam aan het binnenplaatsje, dien schamelen, één-oogigenlichtschijn komt omlegeren. Er is iets scherp in den geur van het nachtelijk vertrek: het is de vertrouwde bedomptheid der sfeer, die bedwelmend, overmeesterend in de keel dringt.

In die onmacht ligt hij neer, in de bedstee, naast zijn oudsten broer. De broer voert hem pap van een bordje. Hij neemt het aan, half opgericht, alsof hij het leven aanneemt, dankbaar, met een zoete gewaarwording der natuurlijke hulpvaardigheid van nabije reuzen.

Hij leeft. Er is een gevoel van onmacht, maar dat het leven zijn bewustwording geeft; er is behagelijkheid, er is een zacht zingende wellust van het leven. Zoo duister is alles, dat daarvoor was, dat het is of hij op dat oogenblik is geboren. Het is het eerste oogenblik dat hij weet te hebben geleefd; het is het eerste geluk.

In dien zwaren, scherpdoorgeurden, en op één plek doorbranden schemer voelt hij zich als geworden, in de bedwelmende zoetheid van de vertrouwde benauwenis, naast den onwetenden, maar liefdevollen sterkere, die hem de eerst gekende bestendiging reikt.

Het is als de schemer zelf van het Ghetto, van het provinciale Ghetto, maar van het Ghetto toch, waaruit hij zijn eerste droomkracht zoog, en dat hem met zijn zalige, doch gevaarlijke omwikkeling van vervaging van duister verlangen, van weemoed, van verliefd omhelsde onhelderheid der voorstellingen, lang omstrikt zal houden, eer hij, na het lange en smartelijke gevecht van zijn dagen, zich voor een stukje ruimte van wereld-aanschouwing zal kunnen losscheuren.

Het is een klein, smal, nederig weggedoken binnenstraatje, heel en al in de intimiteit van de armenbuurt der kleine provinciestad, vanaf het kerkplein tot de binnengracht. Twee gesloten rijtjes lage steenen huisjes aan een kei-plaveisel, vriendelijk voor den blik. Twee rijtjes ongelijkhooge levendig-roode pannendakjes, des zomers warmkleurig en gelukkig bescheiden blikkerend in de warme lucht rondom, onder den speelschen weerkaats van den hemel; des winters nog blijmoedig aanvaardend in de omgrauwing van ijs en sneeuw, die de kleuren verkillen, doch hun warmte niet nemen kunnen. Hij weet dit alles; hoewel hij zelden anders ziet dan de matgetinte onderpuitjes en de stoepjes aan den straatvloer, is er het vermoeden in hem, van een levensvreugde, die ergens aan de lichamen der huisjes en hun Samenheid haar krachten uitzendt, door de benauwenis heen van de bewoners. Het is wat zij zelf om zich heen gemaakt hebben, het is wat bij hen hoort: de bonte stulp van hun durenden nood, waarmee hij bevriend is.

Hij is, in het arme uitdragersgezin, het jongste van tien kinderen: zijn moeder en vader zijn beide meer dan veertig jaar, als hij geboren wordt. Met zijn zusje Hanna, één jaar ouder dan hij, wordt hij geliefkoosd en verwend, tot de persoonlijkheid zich werkzaam vertoont. Aan omhelzingen, kleine bevoorrechtingen, onbezonnen ijdelheids-

streelingen om kleine gevatheden, om opmerkelijke gevoeligheden, om teekenen van geheugen-intelligentie, ontbreekt het niet. Hij is nog niet ongewoon lastig: zoolang hij nog met weinig woorden tot de omgeving spreekt, is een botsing uitzondering. Hij viert, binnen de mogelijkheid, die bij de poort hunner enge verhoudingen eindigt, nog door de lotgenooten dier verhoudingen onbepaald, de droomwilligheid uit van een kinderleven, waarvan de gevoelens, zich nog niet tegen den kleinen angst der omgeevenden behoeven te beveiligen, eenvoudig omdat zij dien angst nog niet ontmoeten. Daar niemand nog de reizen van zijn verbeelding kennen kan, mag hij nog vrij die poort der verhoudingen overklommen, en zich tastend, blind dwalend, daarbuiten ophouden. De klok van den tijd, van de tucht, van de sociale werkelijkheid van het huis, roept hem nog niet ijlings terug. Hij heeft nog geen enkele aanraking met de wereld; hij hangt nog aan zijn moeders rokken en hij komt alleen met haar buitenshuis, tenzij dan, des zomers, op het geel geklinkerde stoepje in het arme straatje, in de zon, die de scherpe geuren van de door de burens bewerkte tabak verwarmt eer zij zijn neus en keel bereiken. De tochten, die hij met zijn moeder maakt, zijn, behalve naar de familie, naar de bleek en naar de groentenmarkt.

De „Bleek” is de met gras begroeide binnenplaats van een hofje, aan den burgwal achter hun straatje. Als zij een steegje doorloopen, waar de achterkant van een paar huizen van melkboeren hem vaak met de levendige tekening van het landelijke treft door het vertoon van karren met stroo of spattenden mest, in stilte gelost of geladen, en die Eli niet onaangenaam vindt, al vrees hij den toorn van bezige menschen tegen het kind, — komen zij aan den burgwal, aan beide zijden, vooral aan den overkant, met lage, maar welverzorgd-glanzende burgerhuizen bezet; de welstand daarbinnen, waaromtrent immers geen twijfel mogelijk is, streelt zijn gevoel van reinheid en rust. Maar tegenover de warmte van het eigen huis, schijnen de bezitters van dezen welstand hem koud toe, en de eigen verhoudingen zijn nog zoo machtig over zijn verbeelding, dat die de mogelijkheid van een anderen stoffe-

lijken staat nog niet kan aanraken. Hij loopt dus verder met de ongeschokte voorstelling der natuurlijke noodlottigheid van die twee werelden: een van de armoede, een van den welstand; door de reinheid van de eerste wordt de onreinheid der wereld van de armoede in hem bewust. En de moeder gaat met haar schoonen waschemmer het houten achterpoortdeurtje door naar de Bleek, nadat zij, daarnaast, een oud vrouwtje den sleutel heeft gevraagd. De stilte van de hofjes-binnenplaats neemt hem op. Een enkele andere moeder is bezig haar heldere linnengoed over het zonnige grasveld te spreiden, stuk naast stuk; er volgt een zachte groet; er mompelen, als een windkreun door een stand zware olmen, een paar stil gesproken woorden. Een hofjes-bewoonster komt naar buiten, in het zwijgend negeeren der anderen op het eigen domein, goedaardig doch beslist. Een zacht papegaai-achtig verluidend besjeswoordje tegen een poes; het kalme, gezonde piepen van een openende of sluitende deur; een paar onderworpen zuchten en inspanningskreunen van de pomp in het midden van het grasveld, bewegen in de groote stilte van de Bleek.

Over de schaarsche en simpele bloemen: wat boterbloemen, meizoentjes, een beetje klaver — het gegons van insecten, als de motor zelf van die stilte. Als de werking van een geheime macht komt zij, de stilte en wat er rond haar leeft, op hem aan. Hij zuigt het ongekende in; hij spant zich zwijgzaam om er vertrouwd mee te zijn. Het is de eenige rust, de eenige wijdheid, die vooralsnog bereikbaar is. Het is de eerste stilte, het eerste bed voor den droom, en het is de eerste andere gave wereld, die hij buiten het huis om zich koepelen voelt.

En dan ziet hij ook zijn moeder eens op de Bleek, terwijl hij zelf thuis is. Vanaf den slaapzolder, die aan de achterzijde van het huisje een openslaand raampje heeft. Op een zomerschen morgen ontdekt hij opeens, dat hij van daaruit op de Bleek kan zien. Hij ziet zijn moeder plotseeling in die andere wereld; het kleine gebogen figuurtje gaat rond tusschen het bezonde grasveld en spreidt haar witte stukjes waschgoed in het groen. Eli is zoo verrast,

haar vanuit het huis met zijn orgie van geluid en beweging, in de volle zonnige hitte van den bleekhof te kunnen zien, dat hij den drang heeft die beide werelden te verbinden. Hij slaat de brug en juicht: „Moeder! Moeder!” De halve teruggroet, het gevolg van haar vroegen ouderdom, is zoozeer in overeenstemming met den geest der wereld, waarin zij daar bezig is, dat die hem, als een gebaar daarvan zelve, volkomen bevredigt. Hij lacht ingehouden van plezier, omdat hij nu werkelijk de verbinding van die twee werelden tot stand heeft gebracht. Hij plant zich steviger in de armoede van den slaapzolder, met het wrakke manke waschtafeltje en de karaf die maar bij hooge feestelijke uitzondering gebruikt wordt. Zoo geniet hij dieper van het verschil en van den afstand. En van die macht, die, naar bijna goddelijke lust, verschil en afstand immers kan onderbreken met één gebaar?

IN DE SCHADUW VAN HET GEVECHT

Nu gaat hij mee naar de groentenmarkt, dat is ook in den zomer. En dus beheerscht door een stemming van vreugde om iets van de volheid en den welstand, die zij daarmee aanraken. In hoe armelijke mate hun deel daarvan hen ook gelaten is.

Tusschen de rijen boerinnen met haar karren en stallen vol vruchten en groen en boersche bloemen, verschijnt de aarde met haar lieflijke, kleurige gulheid en streelt zijn diep-verscholen geloof, dat het leven goed moet zijn en alles in de wereld mooi en tot geluk scheppenswaardig. De frisch-roze worteltjes en de kruimige bloemkool en de bladgroenten in de sierlijke mandjes, en de voor hem nog zangerige stemmen der boerinnen, waarin de ruimte en de intimiteit van het land hangt, zijn een feest voor hem in het drentelen langs de rijen. Dat zijn alleen maar de ochtenden vóór sabbath of feestdagen, dat zij naar de groentenmarkt gaan, als al het geld dat er is, aan de op-
luistering van de heilige uren van rust en vergoeding gewijd wordt. — En zoo helpen de inkoopers zelfs zijn verbeelding, om aan de armoede van alle andere dagen te ontkomen, en hun keuken te zien beleven met iets van den kleurigen en frisschen en geurigen overvloed, die de keukens van de rijken stellig dag aan dag tot den weinig betreden voortempel van hun heerlijk bestaan moet maken. Zijn moeder, die bij zulke rijken keukenmeid is geweest, en dus een aanmerkelijk deel van haar jeugd in dien voortempel, en wel juist uitsluitend in dien voortempel verbracht heeft, vertelt, tengevolge van haar hunkering naar den nimmer bereikten tempel zelve, vaak van het weinige dat men haar vergund heeft daarvan op te merken. En als zij met worteltjes, dopperwtjes, bloemkool, peterselie en prij en met voor een prik een bos gemengde bloemen uit den boerenhof: japansche lelie, gladiolis, diep-riekende muurbloemen, rozen en schitterende goudsbloemen, thuis zijn gekomen, begint in hun kleine keuken, onder de eerste voorbereidselen voor het feestavondlijke maal, de brokkelende, maar verblindende film af te loopen, van het levenssprookje der lieden, bij

wie zijn moeder, in een zij-bouw van het prachtige huis, een stuk van hun overvloed voor hun monden gereed heeft gemaakt. Terwijl hij op het smalle aanrecht, door moeders beide armen zit neergeplakt tusschen de uitgestalde rijkdommen vleesch en groenten van hùn verkwisting, en onder de beginnende geuren die de onderwerping van de rauwe materie aan de menschelijke beschaving van het vuur om het kind heen drijft, vertelt de vroeg-oude, sjofel-getrouwde keukenmeid van de schatten, die haar vanuit een on-genaakbare verte in de hunkerende, maar slaafsch blikkende oogen hebben geschitterd, tot een eindeloos zuchten en smachten gedurende haar gansche, vroeg-eindigende leven vol pijn van armoede en mislukking. Zij spreekt zonder spijtigheid, zonder haat; haar woorden zijn alleen gedrenkt in aanbidding. Zij is niet ontevreden over haar stukken van dien dag, en het feest glanst zijn vreugde vooruit; de stemming van den avond, als allen rond de verlichte tafel zullen aanzitten zich een oogenblik verlustigen in wat zij met al haar inspanning hen aanbiedt, verteerdert haar. Maar het is even duidelijk, dat die oogenblikkenglans, geperst uit de dragelijke kanten van alle ontbering, zoo noodig zijn voor het evenwicht der levensmogelijkheid, dat zij niet zonder zuchten kunnen worden voorbereid en teruggezien. En zoo zijn allengs de oogen die nu in de schittering der rijken achteromblikken, niet alleen zonder weerlichting van die schittering, maar zelfs niet heel en al zonder tranen, en Eli die gretig luistert naar het verhaal van die werkelijke feeën, door prinsen begelukzaligd, blijft niet zonder een gevoel van beleediging en verzet, bij den eisch tot onderschrijving en tot het natuurlijk vinden van dit gemis.

De neerslag van zijn moeders onuitgesproken leed is in hem voelbaar. Als zij de ijzeren vork in het stukje vleesch prikt, dat voor hun elfen of twaalfen bestemd is, en daarbij, als tot een volwassen hoorder, van de kolossale brokken gewaagt, die in het huis van haar dienst te vuur werden gezet; als zij bij het opzetten van de groente, de vele schotels noemt, die in de ruime, heldere keuken van „Mevrouw” bereid werden; als zij dan komt te spreken van

wat er bij de thee werd rondgediend, wat er op feesten werd verzvolgen, en van de sommen, die er aan de altijd reine, altijd nieuwe en uitgebreide kleedij werden besteed, dan moet hij wel haar smachting meevoelen naar die nimmer haperende genoegzaamheid van leven.

Maar haar onmachtige vereering doet hem ook het luttele van hun deeltje al duidelijker gewaar worden, en er is iets van verdrietigheid in zijn hart om de onrust en de onreinheid van dat leed, dat hij elk oogenblik van iederen dag rondom zich te beleven krijgt. Toch: hun vleesch is vleesch; hun groenten zijn van dezelfde kernige aarde, die bij de mevrouw van zijn moeder de gunst van de leverantie had genoten. Wie binnen komt van de bent der armen, snuift met blij opgeheven neus en verkondigt zijn voorgevoelens van het feest in grappen of vriendelijkheden of teederheden, waarmee Eli zoo blij is alsof ze allen buitenkansjes waren. En als het orkest van het fornuis, door het getriangel van lepels en vorken begeleid, zijn hoogtepunt van kracht en beteekenisvolle harmonie gaat winnen, begint ook de smart zich te onderwerpen aan de kracht, die op straffe van te groot verlies te overheerschen heeft.

Daar gaat in de keuken die wonderlijke vrouw die zijn moeder is, zingen: die grijzende bleeke vrouw, die hij, met den sterken man met de bakkebaardjes, als zijn moeder en zijn vader op de wereld van de menschen had aan te nemen, op een oogenblik, enkele jaren terug, toen de zwarte sterke man uit het bed stapte, en Eli en hij elkaar in de oogen keken met blikken die vreemdheid te verwerken hadden. Zij zingt, Moeder, wat Lea ook zingt als zij de kamer aan het vegen is, maar zij doet het beter dan Lea, met een dunne hooge maar niet valsche stem:

„Och wàt is 't leven!
Eén weg naar 't graf.
Wat heden bloei — oeit,
Valt morgen af...”

en: „Wéé de man die slechts wil léven,
Om... naar geld èn goed te streven;

Die geen medelijden toont,
Daar waar ellend' en droefheid woont...
Die geen medelijden tóont...
Daar waar ellende en droefheid wóont!"

„Zing nog's van de Alpen moeder."
„Van de Alpen?"

Op die Alpen
Klinkt het lie-ied,
van die Tie-ro-o-le-èr zóó scho-on;
Spreidt Natuu-úúr
In dit lie-ied
Hare schoo-oo-oo-oonheid
Ten tóón!"

„Het begint net als dat liedje dat Ezra en Mau zingen,
hè? van school:

Nimmer moède
Zijt Gij 't Goède."

„O, ja. Je moet maar muziekmeester worden. Dan heb
je goed je brood."

Dat begrijpt hij niet: hij heeft nu geen zin in brood. Het
ruikt naar betere dingen hier.

Dit komt alles van de vroege jeugd, waarin de dingen on-
grijpbaar schenen te verschieten, in zijn vijfde jaar, in de
herinnering tot levender bewustwording: deze dagen en
avonden. De Vrijdagavond als het Sabbath is geworden,
in den winter bij droge hitte van de gloeiende potkachel,
waarvoor zij kolen op de kar hebben binnengehaald; in
de zomermaanden bij een klamme warmte, die het zweet
op alle roode gezichten drijft, en waarin een eindelijk op-
geschoven raam verlossing van verfrissching brengt en
den geur van hooi en gras van over de rivier.

De goeïge, grove blondige Mau, met zijn smalle oogen en
uitstaande ooren, en de gevoelige grappige magere Ezra,
zwart, met zijn scherpigen geestigen neus en zijn droome-
rige grijs-blauwe oogen en kwieke nerveuzedunnehanden,
beiden nog op school, nemen hem bij zich en vertellen

hem van de boeken die zij uit de schoolbibliotheek mee naar huis hebben gekregen. Gretig vertellen zij, naar hem heengedrongen, om hem de wonderen te doen kennen die hij zal kunnen beleven wanneer hij even ver zal zijn, op school.

Zij vertellen ook, omdat zij er zoo vol van zijn, van die aandoeningen van verbazing en bewondering om de uiterste mogelijkheden aan gebeuren die zij op de bladzijden hebben beleefd: gevaarlijke jachten op dieren die het menschenlichaam met tanden en klauwen kunnen en willen verscheuren, en ontkomingen aan den dood van het broze lijf op het land, in bosschen en op bergen en op de zee, door bijna tooverachtige behendigheid en slimheid.

„Pas op, meisje! wend U een weinig naar links. Gij belet mij den kop van het beest te treffen.”

Dat roept maar liefst een vreemde jager een meisje toe dat van haar vader's reisgezelschap is afgedwaald en tegenover een reusachtigen tijger staat. Een vreemde man, hij ziet haar in gevaar; hij zegt haar kalm een paar woorden. Zoo dadelijk is mensch met mensch bevriend in de dreigende wildernis, bij het vijandige gedierte. Zij doet rustig wat hij zegt, en hij schiet: pam! Zij is gered en wordt achter op het paard van den man naar haar vader teruggebracht.

Het kind schuift zich naar de reuzen toe en slikt de beelden van hun vertellende gezichten, en hun geestdrift uit hun oogenglans; hij heeft, in zijn dankbaarheid, een mengsel verlegenheid om zulk een groot geschenk als de broers hem op zulk een avond wel overreiken.

De anderen bemoeien zich er mee: „Wat? O! van hem, van Gay”, zeggen zij, zonder de namen in de landstaal der figuren te kunnen uitspreken.

Nog grooter en wijder wordt de geestdrift om de wereld der avonturen, die zoo gul voor hen openstaat, tot er een, Lea, die ook leest, klaagt over den hinder die men haar aandoet, en Vader zachter spreken moet gebieden.

In de voorkamer, voor zooveel leven te klein, en die zij vooral op zulk een avond niet mogen verlaten, „want op Vrijdag- en Jomtef-avonden wordt er niet uit huis ge-

gaan," zegt Vader, kan de uitings-drift van de jongens niet langer dan een uur lezens-stilte bewaren. En na het praten komt het stoeien en twisten, het verborgen gichelen om plagerijen, terwijl moeder, de armen over de borst gekruist, haar bleke gezicht uitrekt in steeds opgeschrikte en steeds herhaalde slaapjes.

„Vader, mag hij de plaat bekijken, de Sjabbesplaat?"

„Wat? Ja, dat mag," zegt vader plezierig van uit zijn krant. Hij mag de plaat bekijken, het is een van zijn liefden. De plaat wordt van het spijkertje aan den wand genomen; hij mag ze vóór zich, en de anderen dringen zich steelelend om hem heen. Het is de voorstelling der thuiskomst vanuit de Vrijdag-avond-„Sjoele" van een rijken Joodschen vader met zijn jongen; de tafel met prachtig damast en porcelein gedekt, de moeder geestig vriendelijk wachtend in lieflijk-gemoedelijke, bekoorlijke en rijke kleeren. Het beeld is in die dagen volmaakt voor hem. Liefdevol, gelukkig en vol scherpen vriendelijken geest, de gezichten. Op het beeld van de tafel is alle plechtigheid, vreugde en volheid van het feestelijk oogenblik saamgetrokken. In een droom van vrede en innigheid die lijfelijk mogelijk schijnen, zit hij, en tracht dit alles tot het zijne te maken. De Vader gluurt vanuit zijn krant naar zijn bewogenheid:

„Ja, het is mooi, hè? Geen min stukje? Hè? Het is maar eventjes buitengewoon, zooals je het vóór je ziet, of je er zoo compleet bij staat? En alles prachtig, nee maar eenvoudig prachtig! Ja, je kunt er een uur naar zitten kijken en dan nòg een uur en dan iedere keer weer van nieuws af aan; want het is een mirakel! Ja dat is het!"

„Nou hij kijkt er toch naar?" (het groote meisje). „Nieuwaar Eel?"

„Ja hij is der mesjogge mee, dat zie ik wel, maar het is ook of je zoo voor je oogen de simge (vreugde) van de menschen hun leven ziet; dat is het ook."

Moeder is weer even wakker geschrikt.

„Hè?" zegt zij, sluimerig. „Zoo'n tafelkleed, ja, en zoo'n servies. Dat moest je maar 's hebben. Och, als men daar aan denkt. Er zijn er genoeg die het hebben. Zoo prachtig allemaal. Zoo goddelijk."

„Nou, heb je dan geen servies?” (Lea.) „Mensch wees tevreden, we leven nog.”

En de rechtschapen Jetje, nog eigenwijs:

„Wees tevreden met je lot;

Dat is de wil van God.”

„Ik ben tevreden,” schurkt moeder, „ik wou dat ik maar in mijn bed lag. Men sappelt den heelen dag, en als men zijn rust kan nemen, is men te moc.”

Is het een zwakke poging tot verzet tegen dien geest van verslagenheid die in de kamer gaat liggen? Mau en Ezra smoezen met elkaar, en de anderen vallen bij:

„Ja ja. Harpagon!”

De jongens springen op.

„Niks geen rariteiten jongens hoor! Wat gaat er gebeuren?”

„Niks. Niks ergs.”

„O! de Vrek. O, Tooneelspelersbloed,” zegt Vader. „Van alles heb ik. Van alles in mijn Dalles.”

„En dat we gesjochte zijn...”
„St. Ssst!”

„En dat we gedallest zijn,
Dat willen we weten.
Maar d'r zijn d'r meer zoo klein,
Die ook gesjochte zijn.”

„Is 't uit asjeblijft?”

„Hou jullie smoele nou,” roepen Mau en Ezra bij den schoorsteen, en Eli, glimlachend, verwacht wonderen, want de jongens hebben elk een vreemde pet op gezet; dat beteekent dat zij tooneelspelen.

Zij zijn Ezra en Mau, en zij zijn ook anderen; de gierige, vertellen zij: de Vrek, die al zijn geld bewaren wil en niets er van uitgeven, al is het nog zoo noodig; en toch wil hij een rijke meneer zijn. Van school hebben zij het, weet hij: zij hebben het van buiten geleerd en kunnen het hier voor hem opzeggen. Het gaat vliegensvlug, daar bij den schoorsteen: Ezra is de kok en de koetsier, Mau de gierigaard. Hij begrijpt niet alles, Eli; maar wel dat de

kok den gierigen baas wil pesten. Zijn oogen zetten boven zijn lach, zich uit, als Ezra, alsof het een kleinigheid is, al dat eten opnoemt dat hij wil klaarmaken en dat zoo ontzettend veel zal kosten, en dat zoo smaken zal, en goddelijk zijn om te zien!

En wat hij vooral begrijpt, met allen saam die hun glimlach van instemming naar die bedrijvigheid zenden, dat is het heerlijke van iets in deze kamer, uit die wereld waar men zoo, spelend, nabootsend, leeft; de lust van de jongens om het hier te brengen, en waarmee zij allen weerstand tegen hun rust-verstoring opheffen; die fijne jongens, die hem van hun vol en rijk-lijkend leven vertellen, ook hiervan weer, morgenochtend in bed, nadat hij straks, zonder vrees, fijn met hen naar boven mag om in te slapen zonder angst. Blij met veel rondom zich, met de wel steeds weer onderbroken, maar ook altijd weer opnieuw ineenvloeiende warmte van het huis, en al die vertrouwen.

En vol verwachting van het groot worden: wat zal het leven dan niet berstens-vol heerlijkheid zijn?

Vanaf zijn eerste bewustzijn tot zijn plaatsing op een Be-waarschool toe — zoo vindt hij luttele jaren later — heeft hij eigenlijk alleen maar de voorwaarden tot zuiver geluk gekend. De jaren van den vollen Droom waren tot daar. Dáár begint de plicht. Geen eischen zijn hem tot dan toe gesteld dan die van het zuiverst innerlijk leven, dat vraagt om het open spel van zijn vlieting, opdat de dagen tot zooveel nog kleurige, nog bonte landen van verbeelding zouden zijn. Nergens nog kon de organisatie van de wereld hem treffen met haar hardheid; hij is nog nimmer ingelijfd geweest. Hij is nooit zoo vrij meer als voor zijn vijfde levensjaar, zoo vrij van zelf-beleving, zoo vrij van ongekwelde zelf-ontvouwing. Zijn leeftijd, het feit dat hij de jongste van zoo-velen is, beschermt zijn droomwilligheid; de leelijke vormen en de kwellingen van het leven der zijnen kunnen hem nog weinig deren. Geen enkele dienst, geen geringste aandeel in den bouw van dat armoede-bestaan werd nog van hem gevergd; hij werd gevoed, gekleed, verzorgd tegen geen enkel andere

vergoeding dan de volmaakt zuivere van zijn zelf-uitleving, van de warmte van zijn aanwezigheid, van de toevoeging van zijn levenskracht aan het beste van henzelfen. Die verdienste was voor de wereld òm hem en voor de wereld daarbuiten voldoende: dat hij wàs, dat hij droomde, dat hij bouwde, dat hij doordrong en boorde in de raadselen der dingen en verhoudingen, en met zachte bevredigende moeizaamheid laagjes van kennis oplei en aanzette en voegde en metselde in zijn geest, en de bekoring der ontvangnissen en den trots der bevestigingen meedeelde in de natuurlijke gratie van gebaar en kinderlijke zeggingsen, tot een aanwinst en een verfrissing van wie om hem waren. De stoffelijke onmacht, waarin die eerlijke ruil, die reine handel van energieën zonder pijn en wrok werd gedreven, blijft voor hem de spiegel der zuivere verhoudingen van een wereld van louter spel.

Als de aanraking komt met de harde orde der wereld, komt de eisch, komt de vragende koop-hand, komt de speurende metende blik, die het vijfjarig kind slechts voor de arbeidsmarkt van de armen kan schatten: vanaf de juffrouw van de Bewaarschool, die eerst volgende dienstmaagd der vér-tronende machtingen, zelve met iets van hun macht over hem bekleed. De heerlijkheid, de vrijheid, is uit; de smart begint. De mogelijkheid van het zuivere menschelijke leven, de basis van het geluk heeft hij leeren kennen uit de beide jaren van zijn derde tot zijn vijfde. Dáár alleen is de vrije droom, daar alleen is het vrije scheppende leven. De volle kinderlijkheid, de volle onbevangenheid, de ongerepte moed, de loutere, ongeremde arbeid zonder vernedering.

Al wat hij leert haten, is daarna tot hem gekomen; al wat hij verjaagd wil zien, is de verontreiniging, de beleediging, is de bijna vernietigende bevechting van de krachten, die toen alleen zich in edele werkzaamheid konden doen gelden. Al wat hij gewroken wil zien, is de aanslag der wereld op den wil van dien staat. Al wat hij verlangt van de menschheid is, dat zij zich formeeren zal tot een gemeenschap van wezens, die tot hun grijsheid toe bij machte zijn, de orde van die jaren *voort te zetten*.

Hij bewaart ze als een voorbeeld van wat het leven en hij

in een blijvende degelijkheid en wetmatigheid van elkaar eischen. Niets minder, niets leelijker, niets harder, niets vernederender, niets duurder; licht, gemakkelijk; slechts tegen de moeite, die door het genot der winst onmiddellijk wordt opgeheven.

Dat heeft hij geleerd van zijn jaren van drie tot vijf.

De droom, de on-onderbroken handelende droom heeft uit.

Hij was. Tastend en wijkend leven volgt nu tusschen de menschen. Dienstneming in de wereld van de veelvuldigheid: botsing. Kleurigheid der tegenstelling van den strijd van licht tegen donker; worsteling van den droom tegen de aanrennende, de immer opnieuw zich vertoonende en wisselende gestalten der onwillige, ongenegen, aanvallende wereld. Die hem den droom schijnen te zullen vernietigen, maar die er blijken te zijn om hem groot te maken. Die hij overwint, de droom, die hij opeet, en waarmee hij zich onoverwinnelijk maakt. Onoverwinnelijk, tot hij, voluit droom geworden in alle anderen, de laatste fijnere geslachten van zijn vijanden, al wat nog daad is, al wat nog feit heet, al wat nog als ding strijdt, met machtige gratie doet vervluchtigen. En wordt tot menscheidsdroom, tot werelddroom, tot heelal-droom, als een licht-plas stralend boven de plek waar hij, eens, verduisterde verwarring was van zwoegende, kampende deelen.

Niet altijd worstelt hij. Niet altijd eet hij. Nu en dan staat hij, de droom, als teruggetreden, herademend, als gevolden, den vrede nemend, en overziet de fronten van den slag, en viert de stilte en de betrachtning, en viert en ziet zichzelf. Dan toont hij zich.

In zijn volle rusting. In zijn zuiversten strijd. In zijn zuiverste Daad. Die is: te zijn. Droom te zijn. Te zingen, te zweven, te hangen in het Blijvende.

DE EERSTE SCHERMUTSELINGEN

De Bewaarschool staat naast de Groote School, de Armenschool. Een stoep op, een poort in van een ouden, hoogen tuinmuur. Een groote tuin, de speeltuin, met twee rijen sterke kastanjeboomen bezet; dan de schoollokalen.

Daar, bij de „bovenjuffrouw”, in haar huis aan de voorzijde van het gebouw, in haar kleinburgerlijke welstandshuis op het sierlijke, reine grachtje, komt een eerste verleiding, die, grijpend naar armoede's ruige waardigheid, de eerste snuiving biedt van wereldsche weelde: van de verheerlijking — en van de ontgoocheling. Zij noodigt hen, de hooge „bovenjuffrouw”, wel drie-, vier-maal, Eli en zijn zusje, 's Zaterdagmiddags in haar huis. Zij heeft hen opgemerkt; zij zijn, in weerwil, meent zij, van hun naakte armoede, zulke nette intelligente kinderen, innerlijk reikhalzend naar beschaving. In hun Sabbathpakjes, na twaalfen, gaan zij, blozend, bevend van spanning, zwigend door de stille straatjes. Bellen aan het kasteel met het blauwe stoepje, de glanzend-geverfde deur, de ramen met heldere, gave, ja dure gordijnen, bloemen daarachter. Wel viermaal op zulk een oogenblik spreekt de godin van de school hen minzaam toe, in haar levende eigenheid thuis, met den menschelijken lach tot haar moeder om de kinderen, een dame zelfs buiten de onaantastbare eerbiedwekkendheid van de school, met een vriendelijken lach, een menschelijken lach naar hèn. En eenmaal mogen zij in den tuin! Vroeg-zomer. In den tuin! Zij worden niet teleurgesteld. Hun verbeelding sluit zich nòch door tegenslag nòch door overweldigende bevrediging. De koningin van het intellect, van de wereldsche macht, hebben zij zich op school wel rijk gedacht. Welnu, zij is rijk. In haar huis is stilte en geurigheid, is glans van stoffelijke rust; uit de reine gestoffeerde kamer komt een moeder, grijs-wit, blank van huid, in zwarte zij, zacht en vriendelijk van stem en glimlach, een moeder die een oude koningin kan zijn. En dan staat, den laatsten keer, de zomersche tuin vol zon-beschenen, onderhouden bloemperken, warme trotsche en gedekte tin-

ten, en zoete geuren van hyacinthen en sering. Zij is dus rijk! en zij glimlacht! En de kinderen staan, scheef, op één rand van één voet, in den Hof Eden van de Koningin van de Kennis en van de Macht, en zij pogen ook te glimlachen, en te spreken, en te zien. Maar alleen de bloemen kijken en de geuren spreken. Het warme rood en het fijne paars en het zachte geel breidt zich tot kleuren-plassen tegen hun gezichten, en de geuren van seringen en hyacinthen wolken tegen hun laatste verlegen weifeling tot spreken aan; vernietigend. En het zoete balletje in hun monden, ach ja, het balletje uit die schatrijke trommel, die gouden trommel met kroonjuweelen bezet, die trommel die hen bewijst dat zij eeuwig vol is, die het hen duidelijk bewijst, want zij hebben er immers zelf uit mogen nemen — dat balletje in hun monden drijft óók al de zekerheid der voorstelling van het geluk door hun brein mee op. En terwijl zij gekronkeld, benauwd en sprakeloos en scheef, wel niet in den Hof Eden, maar toch duidelijk merkbaar aan den ingang daarvan staan, rollen hun geesten in zijn bloembedden, in zijn malsche licht-groene grasranden, onder zijn bloesem-schuimende vruchtboomen, rollen ze er in, en wentelen er in en zwemmen er in voort, en glijden en zweven er in verder, en maken hem wat grooter, en maken hem eindeloos, over de schuttingen heen, die deze tuingemakkelijkschijnt te overklommen, over de huizen van de burens heen, die ook al met jong gras en bloemen en bloeiende boomen, met rijke japonnen en blanke oude koninginnegezichten vol vriendelijken glimlach en geurigen smaak van zoete balletjes bedekt schijnen; en het Paradijs loopt als een zondvloed van zaligheid eenvoudig over alle beletselen heen, en ligt onbetwistbaar duidelijk uit over al wat verder wereld is, tot waar de jonge blauwe hemel tegen de laatste struiken vol rossen brossen bloesem aan, neerbuigt als een liefelijk-wijde beëindiging...

Zij zijn weggekomen, zijn zijn teruggegaan. Het is gelukkig Sabbathdag, zij vallen niet in de wasch, of in de jacht en de verontreiniging van het werk en de dadelijke koortsachtige vijandigheid van de inkomsten-kansen. Het zou gebroken etensborden hebben kunnen opleve-

ren, of bontgeslagen leden en hopelooze smart van verslagen jammer-uren. Eli houdt de Koningin en haar bloeienden Hof dus bij zich heel den dag, en nog wel iets langer. Nog wel tot hij weer op school komt, en hij haar in het stralende blonde aangezicht ziet, vanaf het oogenblik dat hij in de bank gaat zitten. Hij krijgt een knikje, hij is gelukkig. Zoo gelukkig, dat hij liever heen en weer schuift, liever pijn onderdrukt, liever zacht kreunt en steunt, dan uit de bank weg te gaan, dan de Koningin om die aardsche dingen te vragen die hij behoeft. Hij ziet op een oogenblik het zonnige gezicht van de Koningin, door al de straling der kleuren van haar tuin beschenen, schrikwekkend betrekken, ziet het buigen naar onder zijn bank, en daar stróómt het. Hij ziet de Koningin op zich toe komen en voelt zich aangrijpen en optillen en hoog opgetild wegdragen, terwijl het water, onder de verheffing en het geschreeuw van heel de klas, zijn zichzelf bevrijdende lichaam door zijn kleeren heen ontstroomt. De vreeselijke smart is, dat het de eerste keer is, dat zij hem optilt, en dat hij vijand moet zijn. Hij moet haar vijand zijn, hij moet zich verzetten; hij moet op den grond trampelen, in de lucht spartelen, tegen haar en tegen zijn vernedering, en hij is machteloos. Hij is een lichte, onreine, met afschuw-gezicht gemeden vracht in die hoogtillende, zijde-ommouwde armen van zijn aanbeden Koningin. Hij voelt, dat hij een dier is, een insect in haar uitwerpende handen, een machteloos-kronkelend insect, kronkelend van smartelijk verweer tegen die door-kende vernedering. De vernedering kan niet dieper; wat hij lief-heeft werpt hem in zijn onreine zwakheid uit, en het werpt zich-zelve uit door zich daartoe te verlagen. En in zijn instinct zich terugtrekkend op de laatste linie van dien vreeselijken strijd, zet hij in wanhoop het zacht begonnen huilen uit tot een bloedig geschreeuw, alleen om zichzelf daarin te vergeten, om dien val van de Liefde en zijn vernedering niet te hoeven bedenken, om de eigen ooren te vullen en zoo dan nog, voor dit oogenblik dan nog, te ontkomen aan de alles overheerschende, onmogelijk te dragen schaamte.

Hij weet nooit goed wat hierop gebeurd is, en hij weet niet hoe hij weer teruggekomen is in de klas. Hij komt haar ook daarna nog onder de oogen, maar het is hem alleen begrijpelijk, omdat hij geen moed heeft, dag aan dag van de Bewaarschool weg te blijven. Hij moet het dus verdragen, dat zij hem ook daarna nog weer ziet. Meer niet. Want hij mag haar nog aanzien, *zien* durft hij haar, na dat oogenblik, nooit meer.

Want niet alleen dat hij zichzelf te zeer door haar veronderd voelt om nog welken lach ook maar te kunnen verwachten, die een voortzetting van zijn begenadiging zou kunnen heeten — met den ondergang van zijn prinselijkheid is ook de Bloeiende Hof van de aarde verdwenen. En de Stralende Prinses heeft haar smartelijken, doch onherroepelijken dood gevonden in het vijandig gebaar van een boosaardig naar uiterlijkheden jagende, en verderfelijke Orde-bewaarster.

En zoo gebeurt het op de „Groote” school. Van de schooltijden is de middag altijd de slechtste. Slaperig en dorstig van het eten, meestal, in de grilligheid van den handel die Vader onberekenbaar bezet houdt en van moeders overbelastend huiswerk, onder pijn van hunkering, trampelen en tranen afgewacht — rennen zij na den schamelen snel-verloopen maaltijd het huis uit, een enkelen keer nog even naar het spel, meestal naar school. Hij zakt er weg in een onoverwinnelijke loomheid, die een glazen wand schijnt te stellen tusschen zijn aandachtsplicht en het geluid van den meester of de juffrouw, en maar weinig middagen zijn er die niet eindeloos lijken. Hoe weinig de klok van vier ook belooft; hoe vaal ook dikwijls het huis zich aan hem vertoont, met het droge kadetje dat hij met Hanna in de straat mag gaan koopen en tusschen zijn tanden verdrietig stukscheuren, — het school-einde is toch nog altijd een bevrijding, uit die stille, stovende koorts van de klas, van den slaapgeest weg tusschen hooge ramen en blatenden meester en tusschen de kinderen, zichtbaar gekweld als hij.

De droom, de drang om de dingen te begrijpen, neemt hem nog te zeer in beslag, om hem in de heete wanorde

om zich heen, voldoende tijd te laten voor het volgen van de tucht die van hem geëischt wordt, en ook van de gezondheidsregels.

Behalve dat hij ook lichamelijk nog te zwak is om zijn spijsvertering stevig te ordenen, gunt hij zich, in het spelen, onder het mijmeren, bij het opnemen van de zich allengs aan hem vertoonende wereld, geen tijd daarvoor. Het principe vindt bij niemand ooit genade; de eerste botsing had hij met zijn aangebeden bewaarschooljuffrouw; de tweede krijgt hij met de zoo op orde verliefde massa, zijn massa: de kinderen menigte.

Het is op die groote, openbare school, een kwartier loopen van zijn huis af. Het is menigmaal lang, een kwartier; en dien keer is het twintig uren gaans.

Tegen vier uur als het naar huis gaan is, begint de rade-loosheid actief te worden. Waarom hééft hij dan ook den meester niet gevraagd? Ja, waarom niet? Als er toch al zooveel geweest zijn en de meester is al zoo prikkelbaar geworden!

De toestand is noodlottig. Als de moed komt van het opgedreven oogenblik, steekt juist weer een ander den vinger omhoog... De maat is vol, hij durft niet meer: twee tegelijk in de klas in zoo'n stemming! Alles doet al pijn van het bedwingen; het verborgen bewegen helpt al niet meer. O, wat is het toch ontzettend, waarom begrijpt men hem niet! Gruwingen, sidderingen, bloedopstijgingen.

Het is al te laat natuurlijk. Natuurlijk, als die ééne in de klas terugkomt, is het al te laat...

Het is een bevrijding, en bijna tegelijk een vreeselijke gewaarwording van vernedering. Wat is er? Ziet hij het nu, de meester? Hij ziet hem aan, natuurlijk omdat Eli in zijn angst diens kant uitkijkt, in zijn angst en zijn diep verwijt. Hij schijnt een sekonde afgeleid, de meester, maar hij ziet weer voor zich onder het toespreken van de klas: geen kik of blik. Nu is het gebeurd, en Eli zit daar maar, in zijn bank, in zijn vreeselijken toestand; hij tracht zich machteloos te wapenen tegen de gevolgen; het eerste gevolg: de bekendheid. Een enkel middel helpt zoolang hij zit; de politiek van de wanhoop; boven de benauwenis

uitkijken alsof alles gewoon is, de drieste wanhoopstaktiek, waarmee de anderen moeten afgeleid of van de wijs gebracht.

Maar als het vier uur is! Want nu moet de bank verlaten en er moet opgestaan worden! Er moet geloopt worden tusschen de vijftig kinderen van de klas, en dan tusschen de vijf-honderd van de school door! Hoeveel stille gedrukte bewegingen van aarzeling in het kiezen van de plaats tusschen die allen in; hoeveel moeite om de achterste te worden. En hoe kan nu alles meelopen? Onmogelijk! De meestal grauwe kleeren van de andere kinderen verbergen; de zijne niet. Moeder doet wel eens haar best, hen als beschaafde kleine burgertjes te kleeden; als er zoo wat licht gestreept matrozensgoed bij de uitdragerszooi te vinden is, ook al is het winter, och arme, waagt zij het erop. En als een kletsnatte zware zak hangt zijn broek achter hem; hij moet vermijden, vóór iemand te komen loopen.

Binnen het schoolgebouw, hoewel het angstzweet hem uitbreekt, schijnen de kinderen te veel in beslag genomen door de jacht naar buiten. Zijn angst drijft den zeldzamen moed in hem op om met een schijn van kalmte in den tuin te vluchten, en daar de deur te openen die deze speelplaats met die van de Bewaarschool verbindt. Het baat hem niet veel, dat weet hij, want hij kan hier maar een oogenblik blijven; straks komt de bovenjuffrouw, en sluit de zware oude poort-deur af, ginds aan den weg. Maar hij staat er, in zijn wanhoop voor dit oogenblik gered, op zijn vroegere speelplaats, een ruime plaats, met zware kastanjeboomen bezet. Zij blijven in zijn herinnering geurend staan, de kastanjes, met een geur van lichte verdrietigheid. Zij bloeien het eerst, de kastanjes; zij welken het vroegst. Op den speelplaatsgrond liggen de steeltjes met de trits-vormige blaadjes; zij hebben voor pijpsteeltjes en brillen gediend, en zij hebben een diepen, bijna bitteren geur van neerslag. Met een flauw-makenden weemoed ondergaat hij aanblik en geur van deze over den grond verspreide kastanjebladeren, en langzaam komt hij, vol bewust verdriet en eenzaam, daar te staan. In zijn angst zich buiten te vertoonen drukt hij zich als

tegen de bescherming van dit verleden aan, tegen de beveiliging der inleving van dezen onherroepelijk geëindigden, nog vrijwel plichtloozen tijd van de Bewaarschool. Het is zijn eerste bewuste weemoed, de eenzaamheid ervan onbewust, de kwellende doorproeving ervan bewust, — gewekt door het reeds zooveel hardere gareel op de Groote school, waarin men hem gezet heeft; dat hem nu vanmiddag in den angst sluit van den opgejaagde, en waarvan hij gaat voelen dat men het steeds door hardere, op meer plicht en kwelling gerichte, zal gaan vervangen, hoe verder hij zal groeien. Want het is on-ontkoombaar, hij kan niet terug. Hij kan niet meer terug op de Bewaarschool; met de houten steken en sabels spelen; en een groot deel van den dag — zonder den eisch tot stilzitten, luisteren en onthouden, — hier in dezen tuin verbrengeu, en kind zijn.

En hij moet hier weg. Nu moet hij weg. Dadelijk. Want de boven-juffrouw kan komen en hem wegsturen, en hem zien. Weg. Hij hoopt nog dat de kinderen nu ook weg zullen zijn. En gaat.

Maar zoodra hij buiten komt en naar huis wil gaan, moet hij het als een vonnis voelen, dat al zijn mocite en zijn angstpijn niets en niets geholpen heeft.

Waarom? Zal het dan geen ander kind ooit overkomen? Er zijn twee kleinigheden die vernietigend zijn voor elke kans om te ontkomen:

Want hij is opvallend als jodenkind.

En hij maakt teveel angstbewegingen; dan, eenmaal buiten de school, krijgt hij den gang van een zieke, lichamelijk zwaar gedrukt door de werkelijke belemmering van zijn loop, en met de smartelijke houding van iemand die nu in het volkomen onderbewustzijn gaat van de volle straf voor zijn zwakheid; voor zijn zwakheid, die onder zijn deugd, de oorzaak is. Maar van die deugd, waaraan zijn boersch-proletarische massa van tusschen vijf en twaalf nog niet toe is, neemt zij natuurlijk nog geen nota. Zij houdt van orde. En zij houdt ook een beetje van de sensatie van het kwellen. En zij heeft ook een beetje de lafheid van het gemakkelijke samen-pijnigen. De gemakzucht van richtende menigte te willen zijn op het koopje

van zich te formeeren tegen den enkeling, den uitzonderlijke. Hij heeft geen tien passen gedaan op den weg naar huis door het plantsoen, of daar springt de eerste kreet achter hem omhoog, als een duivelsch genietende slag op zijn hersenen:

„Heere God, jonges, jonges! Kijk! die Jood! die Jood heb zijn broek vol!”

Zij rennen aan, bij troepen. Hij ziet om, angstig, en nu weet hij dadelijk: dit is de volledige uitkomst van al zijn bangheden, want zij zijn nu zonder mededoogen. Niets helpt meer verder. Het sein is gegeven, en het feest begint. De vijf kinderen worden vijf-en-twintig, als hij in zijn schrik een sekonde omziet. Hij ziet niet meer om, als hij voelt en hoort, dat een vijfde van de schoolbevolking achter hem loopt.

Niets wordt hem bespaard van het leed, dat een vermoeid en prikkelbaar onderwijzer en de nog onvolwassen gevoeligheid van het kind daarvoor, hem cadeau doet; de wreede kinderen, die gedeeltelijk schreeuwen, ook wel dra beginnen te zingen en om hem heen te springen, gedeeltelijk het geval onder elkaar bespreken, maken zijn gang naar huis tot een kruisgang.

„Een twee drie, de Jood in de pot,
Fijn gebraa-den, deksel derop
Goed bestróóid met peper en zout
O, wat is die Jood be-nauwd!”

Hij begrijpt nog niet, dat zij van zijn lijf afblijven; zij laten hem goed stelselmatig voorop gaan; zij houden de wond goed open, door de volwassenen, die hem voorbij gaan, valsch-juichend in te lichten.

„Wat is er?”

„Die jood heb zijn broek vol — kijk maar — hij heb zijn broek vol.”

Geén van de volwassenen maakt een gebaar van hulp voor hem. Eli ziet, met een smartelijk vleugje hoop en dadelijk daarop met overgegeven verslagenheid, dat zij een oogenblik lachend staan blijven, kijken, met volkomen instemming naar zijn ondernemende vijanden, — en weer doorloopen.

Het feit van opvallend te zijn, hoe dan ook, en door welke oorzaak dan ook, is voor de volwassenen al een misdaad, die gestraft moet worden; heel de geschiedenis van zijn wording tot zijn staat van dat oogenblik toe, is voor hen te onbegrijpelijk, dan dat zij hem, in deze uitkomst, niet vijandig vreemd zouden zijn.

Zoo vlucht hij, logisch-gemarteld, uitgeput in huis. Het laatste stukje, zijn eigen straat, rent hij maar, zoodat de achtervolgende bende, door dien moed in haar zekerheid getroffen, het grootendeels opgeeft. Een tiental houdt vol tot aan zijn deur, de deur, die als een ontvangende liefde voor hem staat, grooter dan die hij daarachter vinden kan...

Want als hij, bijna heel het stadje door, alles geleden heeft wat een niet oneerzuchtig kind kan lijden; als hij eindelijk zijn van het leed zatte lichaam sleepend in huis gooit, wacht hem een massa nieuwe smaad en woede en huis-moederspijt, omdat het oogenblik voor bezinning en meeleving geen tijd laat.

Voor een woord van verklaring uit zijn mond geen spoor van gelegenheid. Na de stompen: het woedende reinigen, en het oude, verscheurde, schoone ondergoed, en het naar boven duwen in bed. Daar heeft hij eindelijk medelijden genoeg met zich zelf, om zich de eerste genezing te brengen van een beetje huilen, en zich over te geven aan de stille zelfstreeling van de verlatenheid.

Uitgeput van ellende, begint hij te gelooven, dat hij toch wel een beetje meer dan de anderen moet zijn, als hij toch zóó slecht begrepen moet worden.

Al heeft moeder nu gezegd: „Vuil, vies, smerig kind”; hij mag toch na een uur naar beneden komen en boterhammen mee-eten. Sommigen willen plagen:

„Stinka-bokka, meneertje.”

„Vijgen! vijgen! twaalf patsjen de volle broek!”

„Stink jij maar jongetje hoor!”

Maar Jankef zegt ernstig vóór zich:

„Is géén manier van doen om dat iemand („iemand” zegt hij, tot Eli's bewogenheid) voor de voeten te gooien. Zeker niet als het achter de rug is.”

„Het wàs achter de rug, niet moeder?”

„Luister maar naar wat je vader zegt.”

„O God, we moeten luisteren naar wat vader zegt; jongens! Streep aan de balk.”

Maar de pret is verlegd en hij kan eten. De jongens gaan naar buiten; hij durft niet goed. Als het donker wordt in de straat wordt het mogelijk, en kan hij het ook niet meer laten. Want daar hoort hij, in de stilte van diepe schemering en het zwijgen van alle werk- en loopgerucht, dichtbij zingen.

Hij steekt zijn hoofd om de buitendeur: een rijtje jongens staan tegen den muur van buurman's huis; Marcus, Mau en Ezra en Hartog zijn erbij, en Hartog's vriend op school, de Fietse. Hij kent hem niet anders, de Fietse, dan met dien naam, dien niemand hem verklaren kan, en met den linkerarm in een verband; daar schijnt iets aan te mankeeren dat lang duurt en Eli heeft een gevoel dat het een van de redenen is, waarom De Fietse hoofd is over alle jongens. Hartog loopt bijna altijd naast hem, en toen Eli vanmorgen van school kwam en hen ontmoette, mocht hij met hen mee oploopen, bijna heelemaal tot in de straat. Er liepen nog een heele drom jongens mee, allemaal grooten; altijd loopen er om de Fietse heen, want de Fietse is de baas, en sterk, en hij weet ontzettend veel. De Fietse maakt aan alle ruzies een eind; de jongens komen er voor bij hem; zij vertellen hem wat er gebeurd is: wie ongelijk heeft, krijgt een schop of een stomp met de vrije rechterhand; de jongen waggelt, soms alsof het alleen uit cerbied is, achteruit, en het is afgeloopen. Nu staat hij bij Marcus, Mau en Hartog en Ezra en nog een paar anderen mee te zingen, de Fietse, ernstig, voor zich heen. Niemand kijkt naar de anderen; ieder zingt ernstig voor zich heen, al zingen zij samen. Zij zingen luid-op, het bijna donkere straatje in, en Eli blijft op een kleinen afstand staan. Hoe is het mogelijk, dat zij zoo prachtig met elkaar staan zingen. Het is geen lied van de school; het is een oud lied, van ridders iets, zooals ook: „Een Ridder uit den ouden tijd”, dat Moeder en Lea zingen. Maar o, dit is nóg veel prachtiger:

„Vaarwel mijn Rosa —
 'k Moet U verlaten,
 Ik moet gaan strijden
 Op het veld van eer;
 Ach zie de rozen bloeien
 Aan d' oever van het ziedend meer;
 Hoe zwaar valt mij het scheiden,
 Terwijl de stormen loeien.
 Ach hoop met mij op beter tijden:
 Ik min U zoo teeder.
 Ik min U
 Zoo teer.”

Vaar wel mijn Ro-sa, 'k Moet U ver - la - ten. Ik moet gaan

strij - den op het veld van eer. Ach zie de ro - zen

bloei - en Aan d'oe - ver van het zie-dend meer. Hoe

zwaar valt mij het schei-den. Ter-wijl de stor-men loei - en.

Ach, hoop met mij op be - ter tij - den.

Dat is bijna angst, die ontroering, waarin Eli heeft staan luisteren. Zijn gedachten wenden zich af, zacht rijdend op de harmonie van het tweestemmig-vloeiende en golvende slot, dat liefelijk en toch droevig eindigt; en zij keeren weer terug, de gedachten, uit verten van verheffing en vrede met de menschen, die hij geen woorden kan geven, terug naar de gestalten van de jongens, die nu zwijgend staan, tegen den muur geleund, naast elkaar. Hoe verrukkelijk om hierbij te mogen zijn en hen te mogen hooren, en dan weer te zien en dankbaar te staan, zonder iets te durven zeggen en zonder iets te willen zeggen. Het is of hij dit onthouden moet, dit, van dezen avond, in de straat, voor het huis; dit met die klanken daarin, in dat blauwgrijze van het donker worden, en bij die klanken die woorden:

„Ik min U, zoo teeder;
Ik min U — u
Zóó — óó
Tee — — eer.”

Het is of hij dat moet vasthouden, dit alles samen, in zich laten door-klinken en voor zich zichtbaar houden, opdat hij, als hij wil, het nemen kan van binnen uit, om het weer, als hij wil, opnieuw te hooren en te zien, zulk een rijkdom aan bezit is dat.

Hij zwijgt, de jongens zwijgen. Dan zegt de Fietse:

„Op naar Lombok.”

En zij zingen:

„Op naar Lombok, laat de vijand komen;
Op naar Lombok, wil de vijand toonen;
Op naar Lombok, laat de vijand zien!
Dat wij zijn voor Neerlands vlag en Wilhellemien.
Hebt gij het niet gehoord het afschuwelijk verraad.”

De stemmen blijven even heerlijk door het blauw-grijs van de schemering dringen; het is somber voor Eli: in Indië, nacht. De zwarte Indiërs overvallen de Hollandsche soldaten en steken hen met gemeene messen. En nu moeten de andere Hollanders komen helpen:

„Op naar Lombok, laat de vijand komen;
Op naar Lombok...”

Maar hij vindt het lied, de muziek en ook de woorden, lang zoo mooi niet als het eerste. En als zij dit geëindigd hebben en de Fietse vraagt:

„Wat za'we nou nog's zingen?” Dan hoopt hij.

„Wie is dat? Eli?”

„Ja.”

„Hoj!” zegt de Fietse, „daar heb je die kleine Elias, die met de mestwagen. O nee, purdon meneer ik bedoel met de vuurwagen naar de 'emel is gereden.”

Eli ontstelt, om dat „mestwagen”; de jongens lachen gretig, en Mau kan niets goed maken, als hij bij hem komt en zacht zegt: „Hij weet er niks van hoor.”

„Elias moet zeggen wat we nou moeten zingen,” beslist de Fietse; „wel Elias wat moeten we nou's zingen?”

„Ik weet het wel. Het eerste.”

„Het eerste?”

„Vaarwel mijn Roza,” lacht Ezra.

„Vindt jij dat mooi?” pocht de Fietse, „dan zullen we het zingen. Beste jonge hoor. Kom hier. Geef me de vijf.”

Hij steekt zijn vrije hand uit, en Eli komt. De Fietse neemt zijn hand, schudt ze eerst. Zegt dan nog eens:

„Beste jonge hoor. Groote Elias”; en dan trekt hij, zonder dat Eli het gevaar dat hij in een gevoel van aarzeling en tegenzin vreest, nog kan bezweren, Eli's heele arm naar zich toe. Plotseling brengt hij Eli's hand naar zijn achterlijf en drukt ze daartegen, onder zijn jas. Eli voelt zich kleuren van machteloos verzet; het baat niets; uit de pilow broek van de Fietse kraakt een lang lijfsgeluid en blaast tegen zijn vastgeklemd hand, en een walgelijke lucht wolkt naar hem heen. Hij trekt terug: de jongens schateren, Hartog het hardst. Slaan zich op de knieën en tollen op hun hielen rond van de pret.

„Godskristes! Een trompet!”

„Waar is-ie Elias! O, hij is nijdig. Ik had 'm net voor 'm klaarzitten.”

Zij gieren en brullen nog, Elie is al in huis. Hij is verslagen weggeslopen; met die hand weet hij geen raad. Het verpestend gevoel weet hij: dat ook dit onthouden zal worden; dat hij het niet kwijt kan; dat het zich aan hem vertoonen zal, zoovaak hij aan dat andere heerlijke van straks, zal willen denken. Afwasschen is voor de hand niet voldoende; het lijkt wel of het nooit zal genezen, zoo meer dan bevuilend, zoo besmettend, zoo beleedigend en wondend schijnt het.

Mau en Hartog loopen schaterend binnen:

„Waar is je hand? Waar zit het?” Zij kunnen niet uit hun lach komen, en vertellen het in stukken en brokken, met tranen.

„Wat een vuilak,” zeggen Moeder en de meisjes.

Hij kan het niet zeggen, en nauwelijks denken, Eli:

„Vanmiddag heb je *mij* zoo gescholden. Wie is het nou?

Wie is een vuilak? Ik? Of hij? Ik?”

Eén levende walging, één en al wrokkend bedachte en ongeneeselijk lijkende vijandschap, zoo is de Fietse voor hem.

DE RIJKDOM WUIFT

Hij komt dien middag, Zondagmiddag, vroeg thuis van de Jodenschool, want meneer Meyer moest weg voor een besnijdenis buiten de stad. Hij is er nog maar kort, op de Jodenschool, maar de kennismaking gaat snel: Zondagmorgen en Zondagmiddag, Woensdagmiddag, en vijf avonden van half vijf tot half zeven. Alle broers en zusters hebben bij meneer Meyer geleerd, en alle kinderen van de Kille, de Joodsche gemeente, komen er. Meneer Meyer heeft hem vriendelijk ontvangen; een werkelijke meneer, meneer Meyer, lang en slank en met een rechten neus; kortgeknipt grijs; een gouden bril, altijd keurige zwarte kleeren, witte stropdas en wit overhemd altijd hageelwit.

„Zoo jonge,” snel zoekend naar juiste woorden, „kom jij ook hier, om je te bekwamen in de kennis van de Joodsche Leer?” Hij neemt Eli's hoofd tusschen zijn handen. „Dat doet me plezier. Ja, ik weet wel hoe jij heet. Dat hoef ik niet te vragen. Jij heet Eli. Yli-Ohoe. En weet je wat dat beteekent? Yli-ohoe? „De Eeuwige is mijn God!” De Eeuwige... En weet je hoe ik heet?”

„Ook zoo meneer.”

„Ook zoo. Ja. Ik heet ook: Yli-ohoe. En jij bent naar mij (stocische tik op Eli's wang, waar de verheerlijkte grinniklach plooit) genoemd. Begrepen?”

„Ja meneer.”

„En jouw vader, die ken ik al veel, veel langer dan jij 'm kent. Dat heb je *niet* begrepen. Nee.” Nu komt de hand onder Eli's kin. „Nou, en een ezelskop ben je niet. Dat zal wel gaan, denk ik. Hè? Jonge?”

Een lach van het kind, naar den lach van den opgetrokken mondhoek in het aldus hooghartig scheevende gezicht van den meneer Gazzan. Vanuit zijn hooghartigheid nadert hij toch een beetje. En er is van heel ver, en op een blijvenden afstand van beide zijden, een klein vriendschapje gesloten. Eli heeft hier nog plezier in het leeren kennen van het vreemde; hij scherpt zich tot snel heen en weer schieten tusschen de moeilijkheden, en ze te pakken. Zij wisselen soms een blik daarbij, meneer

Meyer en hij. Het lijkt een volkomen koele blik, en Eli kijkt dadelijk weer voor zich, onbewogen. Maar er is een klein vriendschapje, van heel ver. En Eli voelt zich een beetje stijgen. Boven veel duister- en vlammend rood van het huis uit, boven een beetje onderworpenheid van het huis uit. Boven een beetje vernedering uit, die voor hem tegenover meneer Meyer, zijn natuurlijk deel schijnt. Thuis is men dien Zondagmiddag, als hij komt, bezig met het eerste ordenen en groepeeren van de Sgoure, den handelsrommel, voor de Maandag-markt. Kelder en zolder, stinkend, schimmelige kelder en geheimzinnig verstouwd zolder, zijn er mee bezet en worden er voor betreden alsof men zich, altijd weer, weg moet vrij maken in een oerbosch. Het is Jankef's onrust om de kansen van de markt, voor het eten van de heele week vaak zoo beslissend, die hem op Zondag al naar kelder en zolder jaagt, meer om te schatten eigenlijk dan om te schikken, meer om zich te vermeien in het millioen dat hem den volgenden dag zal toerollen, dan om het tumult van den Maandagochtend te temperen. En daarin, in dat aankijken en aanraken van zijn sombere verzameling levensafvalt, roert zich dan ook zijn spel: Zijn spel van Koopman met de nooit eindigende verwachting van het fortuin; want met dat spel zelve alleen kan hij den druk van het voor hem dwaze werk blijven dragen. De jongens hebben eigenlijk altijd verzet tegen het werk; er is altijd een aansporing, meestal een gemoedelijke, kameraadschappelijke, van Jankef noodig om hun begrepen tegenzin te boven te komen, en soms doet een waar stukje begeestering van Vader hen lachend de jeugdige energiemassa aansnijden om aan te pakken. Nochtans, hoe Jankef, in het onbewuste bijna heel en al, zich ook inspannt om iets van het leven voor zich en voor hen te redden, het handeltje neemt het huis en hun omgang overmachtig in beslag, want er is geen ruimte daartegen en geen levensmogelijkheid.

Hij doet zijn best, Jankef; hij poogt een stukje kamer van voddenvuil en metaalroest en beenderenstank schoon te houden; hij wast zijn handen als hij eten gaat, en soms ziet Eli hem zijn kleeren schuieren, zijn schoenen poet-

sen en zijn bakkebaardjes kammen als hij, naar stemmingslust, de rest van een dag thuis bij het raam gaat zitten en allen om zich heen trekt in een stil, onuitgesproken plezier van kleine genietingen en sprankelend en boeiend schertsen en vertellen. Maar stof en vuil en beenderen-stank en de barokke rompen van den handelsrommel doen zich, waar Eli in huis loopt, toch overal gelden. Hij wringt zich langs ijzerkronkels, vuile beddenresten, uitstekende meubel-cadavers; hij moet deinzend voorbij naar ontbonden bloed stinkende kalveren- of konijnen- en kattenvellen, om binnen te komen; zij allen zijn altijd vuil en moe, en de stank van mufheid en rotting dringt soms door tot in den etensdamp; Zaterdag en vooral Hoogtijdagen uitgezonderd, leven zij er toch letterlijk tusschen. Het huis is een huis; het heeft vier buitenmuren en een dak, die hen tegen de algeheele aantasting door de natuurkrachten te beveiligen hebben. De muren zijn niet zoo gaaf als Eli het zich denken kan; alles ziet er heel wat minder uit dan bij meneer Meyer boven; als hij daar af en toe een boterbestelling moet opnemen voor de boeren, waar vader, als „Sjoumer”, bij de bereiding toezicht moet houden, is het verschil tusschen huis en huis verrassend. Het dak laat op zolder, op het slaapkamertje van bijna alle kinderen, hier en daar tocht en regen door. Maar de macht en het genot van een wereld die zulk een afschutting vermag te bouwen, ondergaat hij toch wanneer hij, uit het immers zooveel vijandiger buiten, hier binnen komt. Zooveel laat de menschheid ginds hen dan toch aan medeprofit van haar kunnen nog toe; het wekt de begeerte naar alles. Want daarbinnen begint de levenshunkering, die al wat de tijd veroverd heeft, wel kennen moet, toch te eischen, en dus gemis te voelen. Naast de liefde voor wat er is, naast de teedere, angstig-hartstochtelijke omhelzing van het kleine, nog gekozen, met zwaarte veroverde en kreunend vastgehouden levensgemak, woelen de onbevredigdheid en het verzet. Naar de meerdere volheid van materie kennen zij geen weg: voor den toegang moet te veel verloochend worden. Aan inkoop en bereiding van het voedsel wordt, onder Jankel's aandrang, gedaan wat mogelijk is. In hun leven

van hunkering naar vreugde, bevrijding en zelf-besteding, wisselen maaltijd en gestemdheid een ontzaglijken invloed aan elkander. En Eli, tusschen de kinderen, weet zich al spoedig met de anderen machteloos overgeleverd aan de willekeur van een ongekende maar als onwillig aangevoelde wereld, die voor hen de tafel moet dekken.

Daar staan zij, zij leven, het lichaam is hun; de drang om het te bewaren en tot wasdom te brengen, is onvermijdelijk; de eisch dat zij zichzelf met de nooden van hun bloed zouden doen verdwijnen, kan moeilijk worden uitgesproken. En nochtans, terwijl de wereld van bevredigend voedsel barstens-vol lijkt, zitten zij als jonge dieren, van uur tot uur onveilig en beangst, in de schaamteloos-smartelijke behoefte van het vleesch aan steeds weer nieuwe stof voor de gedijing. Al is geen van hen ooit bang dat Jankef hen zal laten verhongeren, altijd is er de spanning om wat er zijn zal als het etenstijd wordt. En is de uitgelatenheid om het buitenkansje van een stukje vleesch, visch of kock ook pijnlijk — smartelijk zijn de verslagenheden, als bij kleine natuurrampen, wanneer de warme maaltijd tegenvalt of heelemaal valt, en door een paar kille boterhammen wordt vervangen. De ziel is tot in het lichaam toe beledigd; hij huilt of eet zijn tranen mee op; de geest is stil, en overziet de onverbiddelijkheid en de diepte van zijn nederlaag. En de verwondering over het lot van de kinderen der rijken is oneindig.

Zoo was er zelfs gister, op Sabbath-ochtend, na den Synagogedienst, niets dan brood en boter. Vrijdag-avond was er dan nog een onmachtig maaltijd-tooisel geweest van afval-soep, waarvoor Eli en Hanna, half ten bedel, met twee kwartjes in de vuist, naar den vromen slager waren gestuurd, behangen met een mand groot genoeg voor het bergen van vele prachtige stukken; want de mand moest er toch in elk geval zijn: ook in de allerkleinste ondernemingen kon men toch nooit weten of het geluk niet plotseling zou verschijnen? Maar de Zaterdag, de Sjabbes-ochtend, als zij allen uit de Sjoel kwamen met zijn vader — de meisjes wachtten aan de deur in haar

sjabbesjurken en heel het oogenblik van de feest-vergenoeging eischt den eerbied op van een pittig ontbijt — was er de bittere afwending bij allen van die tartende, stekende, meedoogenlooze waarheid: brood en boter en anders niets. En daarvoor stonden acht of tien borden op een zoo rein mogelijk tafelkleed, alsof, alweer, altijd weer, het lot zich nog wel plotseling kon wenden, en op het laatste oogenblik door een wonder, de krachtige genoegzaamheid, tot een warming van hun bloed en een glanzing van hun oogen, op de tafel zou gaan staan. En inderdaad, hoe schertsend ook, zei Vader: „Niemand geweest?”

„Nee, waarom?”

„Nou d'r kon toch zeker wel's éénmaal centje een beetje gebakken visch of een stukje ordentelijk gebraden vleesch gebracht hebben, niet?”

„Ik geloof dat je stapel bent,” zegt Moeder.

„O, nou, stapel dan; nou jongens, dan in godsnaam, laat d'r centje dan maar 'n ons kaas halen, maar gauw; heelemaal niks dat is toch te erg, zóó arm, zóó heelemaal kreunen en zuchten en zwartigheid — vooruit maar.”

„Hè Va — twee ons.” Alle sympathie in het geschil om zijn toerekenbaarheid drijft rijkelijk van de moeder weg naar zijn kant. Maar hij durft de twee ons niet aan, Jankef. In zijn aandrift naar het aankleeden van het naakte oogenblik blijft hij bevreesd staan tusschen de vervanging van den gebakken visch- of braadvleesch-schenker, en zijn vrouw.

Het werd één ons kaas voor zeven of acht couverts, en in het moeilijke delen, maakten de kinderen hem radeloos. Zij jammerden het uit, toen hij het op hun boterham wierp:

„Eròp!”

Want nu ontnam hij hen, waar geen kaas was, ook de illusie van de kaas. Zij wilden het naast hun boterhammen op hun bord, aldus den droom bewarend van kaas die over al hun boterhammen verdeeld zou kunnen worden. Nu, met het plakje op die eene boterham te mikken, bestemde hij alle andere boterhammen onherroepelijk als naakt; en bestemde hij daarmee de vreeselijke werkelijk-

heid, die zij hadden willen voorkomen, door steeds van het plakje te proeven terwijl het op den rand van het bord bleef liggen, tot het de laatste boterham rijkelijk zou dekken. In die wanhoop van de verscheuring van hun illusie-mogelijkheid ging er letterlijk een kreet op:

„Ernaast! Vader! Ernaast!” en smartelijk bij de kleinsten, met gehuil:

„Hè... hè ernaast!... zie je wel... gooit-ie 't er tòch òp...”

Het was al genoeg om vijf kinderen met tranen aan tafel te doen zitten vijf minuten lang, tot zij eindelijk de kracht vonden, om de schikking naar hun lust terug te zetten: Het plakje moeizaam van de boterham wèg te nemen — en er weer naast te leggen. Dit was het afzien van de onderwerping, de poëzie van het verzet; dit was de overwinning van de illusie. Waarbij, in een heerlijke volharding, de *mogelijkheid* in het leven wijsdich bleef opgesteld. Open, open. De poort naar het leven open. De leus van het Nest.

Heeft hij het hier en daar al vermoed dat er rijken zijn, behalve uit Moeder's verhalen van haar diensten, in de bittere grappen, de begeerige bespiegelingen en de kinderlijk-open uitgesproken verwachtingen van de met vuil en humor bedekte grooten en half-grooten. Vandaag schijnt hij den glans der mogelijkheden als vlakbij zich te zullen ontmoeten van een volle, alle pijnen dekkende, stoffelijke genoegzaamheid. O, hij heeft er ook iets van thuis gezien. Op de feestdagen, op elken Vrijdagavond, het eerste oogenblik van Sjabbes, dat is alles iets ervan, al weet hij nu ook wel, dat het maar het vertoonen van de mogelijkheid is. Dan, op plechtige uren, bij de Barmitswo's, de Kerkelijke aannemingsfeesten van de broers. En eens, vooral, toen, voor de inwijding van een nieuw huis, uren lang voor den aanvang van het maal, in de goeie kamer, de voorkamer, de tafel gedekt stond, met al den simplen luister, dien zij bezaten. Toen zag hij, voor die feestelijke avondboterham, van buiten af in de afgelegen straat, door de ramen naar binnen: Kleine, gebloemde bordjes, rondgeschikt den heelen tafelrand langs, messen en vorken erlangs. O, dat had Moeder in haar dienst zoo

gedaan, en misschien wel bij de oom en tante, daar bij Groningen; nu deed zij het in haar huis, nu was zij daar gelukkig mee. Meneer Meyer zou ook komen, „die leert”, die wijdt het huis in. Eli stond met een ontroerden glimlach een tijdlang door het glas van de ruit dat alles nog heerlijker, stiller, fijner scheen te maken, naar dat stille, ingehouden wachten van die tafel in die schoongemaakte kamer te zien. Hoe was het mogelijk, dat men, in een leven als het zijne, dat zoo geschonken kon krijgen? Van buiten af, in het huis te blikken, en daar, onverwacht, en met onverwachten tooi, de voorbereidselen te zien voor het feest. Een oogenblik schoot het dronken door hem heen: zou het dan toch waar zijn, dat het nu zou gaan gebeuren? En dat zij thuis gereed stonden, het leven nu verder in liefde en vreugde te gaan vieren?

Vanmorgen ging oom Jozef weg, uit Amsterdam, die van af Vrijdag bij hen gelogeed had. Had ruzie gekregen met zijn familie hier, kwam toen bij hen; nog een jongen meer boven in elk bed, en een paar op den grond, op een paar matrassen. De man van een van Vader's zusters, een diamantslijper, „maar geen vuile opmaker en opschepper,” zei Vader, die alle diamantslijpers schijnt te minachten, „maar een fijne vrome man, die weet wat-ie zegt en doet, en geen mesjoggene Amsterdammer, die zal ik maar zeggen alles van buiten: boer vindt!”

Eli heeft den waardigen dikken meneer met zijn korten vromen baard en zijn bril op zijn eigenwijze schele oogen, met diepe aandacht zitten bekijken, terwijl hij onder het bij-zitten van Vader en Moeder, brood met eieren at, die moeder voor hem had gekookt. Wat deed moeder dat niet met een vriendelijken eerbied! Hij weet, Eli, dat het er niet af kan, en dat het toch maar moet, omdat hij een gast is, en voor een gast doet men nu eenmaal het onmogelijke. Maar het is toch een beetje vreemd, dat de gast het aanneemt van Moeder, en nog wel zoo gulzig. Want Moeder zei: „Zal ik nou een paar eieren voor je koken Jozef? dan neem je die mee op je reis, en een paar sneedjes brood.” Een van de meisjes ging ze halen; en wat zei hij toen, die vreemde Amsterdamsche meneer-

oome? „Als je ze toch voor me koukt” zegt hij met zoo’n drogen lach en een zij-blik uit zijn schele oogen achter zijn bril — en daar zag je dan opeens alleen die menceerachtige stijve hooge glanzende boord tegenaan — „dan eit ik ze-n òp ouk, en wel hier, en wel met zeer veil smaak. Jah!” knoopt hij, met een rondblik, in eendik-gesuikerden verzekerenden zingtoon van een rabbijn, „dan zalle we ze ons terdeig late smake”. Het waren er maar liefst drie! Drie prachtige, witglanzende eieren! Toen hij ze gepeld had, stak hij den een na den ander in hun geheel in zijn mond, die smakker. Met stille, eerbiedige verlegenheid en een beetje onheldere verwondering stonden de kinderen er omheen, want Eli kon niet aannemen, dat de anderen niet precies zoo voelden als hij op dat oogenblik, bij dat korte maar aangrijpende brasmaal. En terwijl hij den slokker aanstaarde, meende hij, dat men daarvoor toch wel zoo’n meneer moest zijn, en uit Amsterdam komen, waar alle menschen blijkbaar rijk waren en prachtig nieuw en schoon gekleed gingen — zoo vonden zij het althans — om zooiets als iets gewoons even naar binnen te laten glijden.

Ach, God, drie eieren. Hij ligt met zichzelf overhoop. Gunt hij ze den kerel niet? Hij gunt ze hem wel, hij kan ze hem toe-denken. Maar waarom doet die suiker-lijs er zoo leelijk mee, alsof hij, kreeg hij ze niet, ze te kort zou komen? En waarom voelt hij niets, niets van de verzwegen begeerte van de anderen? Het is niet in orde.

Maar dan ook: de vreeselijke kaken-pijnigende begeerte, en die zekerheid van louloone een schijntje van kans. Nee, het is niet goed. Er is vernedering in, en om die vernedering: schaamte. Verzwegen, alles verzwegen. Maar iets ervan begrijpen de anderen. De meisjes ook. En vooral Vader; al praat hij raak door met den oome.

Komt het door de tegenstelling van het vele geld dat die oom Jozef verdient, en de dikke Dalles thuis van die week dat dit gebeurt vanmiddag? En het marktzoodje, waar geen tien gulden inzatz, zooals Vader zei, als het best liep, als je alles kwijt raakte en dat was een komplette onmogelijkheid? „Er is niks,” zegt hij, „wat wil je verwachten, als je geen sgoure (handel) hebt? Je komt met geen beet-

je fatsoenlijke massematten op de markt potverdomme; dan kun je ommers heelemaal niks verwachten? — Sgoure moet je hebben, en dat is er *niet*. Voor goeie Sgoure moet je een beetje centen in je zak hebben, dan kan je loulem (tenminste) wat resjaffens koopen!”

„Jij met centen in je zak,” zegt moeder. „’t Is maar goed dat je ze niet hebt; voor de visch-afslag, en voor de Katses en de koekies-bakker.”

„Boe-oeh!” roept Jankef, „der zijn er nog veel meer.”

„Geef Moeder een lijstje — hier Moeder — Mau, haal ’s een stukje papier van het huissie, kan Moeder het opschrijven.”

Jankef, zacht: „Wat geeft dat allemaal? Ben ik dan zoo’n opmaker? ’k Heb het je van zijn levensdagen nog niet kunnen bewijzen.”

„Niet?”

„Nee, zeker niet, want ik heb nog nooit een fatsoenlijke cent in mijn jodajem gehad. Nee. Néé!”

„Heb ik weer niet genoeg meegebracht met m’n Sjiddesj?”

„Hè, wat flauw! Je hebt genoeg meegebracht met je Sjiddesj, en ik was best tevreden. En dat ben ik nog. Versta je wel? Maar je moet niet van die extra ordinaire flauwiteiten verkoopen alsof ik geen centen waard ben voor een beetje handel, want ik heb ze nooit niet in mijn vingers gehad, nou?”

Moeder zwijgt. En Jankef begint opnieuw, in de kamer die nog een beetje schoon is omdat het gister Sjabbes was; omdat er vandaag toch niet in de stad gewerkt wordt, en omdat er een gast was.

„Als d’r maar is één keer een maniertje was om aan een paar knappe fatsoenlijke bankies van honderd te komen. Dat je, zal ik maar zeggen, ’s naar een verkooping kon gaan en als Souger (koopman) méé kon doen. Dat je niet dadelijk als het boven de twee rijksdaalders gaat, dat je dan van die vûurtjes op je wangen voelt van de koorts die je in je nesjomme (binnenste) krijgt omdat je alweer niet meer méé kunt doen, omdat je dan al weer gauw op bril drie kunt gaan zitten, met je koopmansplezier.”

Moeder weer: „Ja, God geeft het... Zooals ik je zeg.” Zij mompelt onverstaanbaar verder.

„Mensch, spreek geen kwaad van de Koekiesbakker,” roept Marcus, „want over een maandje dan bak ik ook booles.”

„Booles! Ik bak ze alle dagen!”

„In je keel dan dermee, en anders hou je smoel!”

„Een beetje bedaard als het kan,” (Vader) en weer tot Moeder: „Wat is dat nou voor een manier van doen! Je lijkt wel een hondje dat mij àls maar in de beenen bijt als ik verder wil gaan. Heb jij d'r wat an?”

„Vader dat moet je niet zeggen, een hondje,” zegt Mau, „want, (hij smoezelt zacht naar de anderen en eindigt met): een grijze kat.” Zij lachen allen wreed; met hun jonge energie vallen zij op Moeder's zwakheid aan. Als zij zegt:

„Daar moet men een degelijk mensch voor zijn, om geld in zijn zak te hebben en een echte souger te wezen” dan roept Hartog, met zijn langen blondigen kop, zingend in de nabrouwing van een patserig standwerker; door zijn neus:

„Kwaliteit monecre — van bove ge-pènd en van andere genabeld!”

„Is 't ook uit?”

Marcus zingt het liedje dat Vader den kermis-chansonnier heeft nagezongen:

„Men kan de mensch het best met een zwarte broek vergelijken. —

Als het haar d'r af is, komt de glans der òp!”

„Laat Moeder met rust hoor! vuilakken!” roept Lea.

„Moeder mag toch zeker ook wel haar meening zeggen?

O, anders krijg je met mij te doen!”

„Ook een zorg,” klaagt Moeder. „ik weet wie het zegt. Het zijn zoons van je vader. Hij vindt het heel goed. Hoe gauwer ze me mijn laatste stukje gezond afscheuren, hoe eerder-ie me kwijt is.”

„Hè! Moeder! hoe kan U nou ook zulke nare dingen zeggen.”

„Laat Moeder zeggen,” sust Jankef, „Moeder is kwaad, dat ik geen tien gulden alle dagen minstens thuis breng, voor theedoekjes en nieuwe loopertjes over de tafel. Gelijk heeft ze. Het is haar beloofd en ze heeft het *niet* ge-

kregen. En ze heeft ook niet gekregen wat haar *niet* beloofd is en wat haar wél toekomt. Het is een ongelukkige vuile pesterige Dalles-sappelarij. En of de groote jongens nou zingen, daar heeft Moeder zich niks van an te trekken, en zij hebben er niks mee te maken, nee niemendal, wat Moeder over mij zegt, nee! want ik kan maar best mijn eigen woord doen. En Moeder mag niet iemand de heele tijd maaraanblaffen; als maar woef! woef! omdat men eens iets zegt en zoekt en prakkizeert over wat waar is.”

„En toch is het zoo.”

„Ja toch is het zoo, dat het alweer bij je regent, en dat het je klinkklare eigen schuld is.”

Marcus zingt hoonend:

„En ik sta zoo alleen en verlaten op aard!
Mijn groomoe is alles voor mij!
Ach ween niet meer!
Heb medelij!
Mijnheer, mijnheer!
Ach wil het mij verge-e-ven!”

„En toch is het zoo!” zegt Jankef, nadat hij eerst een vuistslag op tafel heeft gebonsd naar den zanger die alle anderen opnieuw in tumult zette: „Het is zoo, dat je er dagen en nachten over zit en ligt te *schaken*, om die ééne zet te krijgen, die het 'm moet doen. Ja, als maar die ééne zet maar 's gevonden kon worden. Als d'r maar 's éénmaal een Kootsen, een rijke Jehoede was die zou zeggen: „daar, daar heb je vijfhonderd gulden, handel d'r mee, en verdien wat — anders niks. Ik zou ze 'm wecom-geven ook nog, als ik m'n centen verdiend had. Want te verdienen is d'r, als men maar de Koug (kracht) heeft om het uit te zingen.”

„En ik mag niet zingen.”

„Hè Godverdomme!” roept Mau, „hou nou ook je vervelende zwille-kop dicht, jij.”

Nu komt tusschen die twee het dreigen met klappen en het achtervolgen en uitwijken tusschen de anderen door, en weer moet Jankef op de tafel slaan om stilte. Uur aan uur, op een enkele uitzondering na wanneer zij allen sa-

men bezig zijn, woelt en gutst de weinig kwaadaardige, maar afmattende kibbelgeest, en rukt de luidruchtigheid aan elke gesloten stemming.

„Er zijn toch geen rijke Joden, Vader? Zijn er dan zulke rijke Joden?”

„Geen rijke Joden?”

Jankef gaat nu zitten en kijkt de vraagster spottend aan. Maar in dien spot glanst voor allen zichtbaar de lustige aanleiding om op zijn gemak te gaan uitweiden.

Het is Zondagmiddag; het zijn de uren voor de genoeglijke, kansenslepende gezamenlijkheden geëigend, omdat het geen werkdag en toch geen veel-eischende Sabbath en daarom juist de levende Sabbath is. Soms wordt er kaart gespeeld. Vandaag zit Eli opeens midden in het feestelijk tumult van een poging om zeer snel den nog juist ontbrekenden rijkdom bij hen binnen te halen.

„Zoo?” zegt Jankef, „zijn er geen rijke Joden?” Nou maar jij weet het hoor! Niet? En om d'r maar 's ééntje te noemen, al is het 'r niet werkelijk ééntje, want het is een heele familie en daar zijn allemaal takken van zooals dat heet, om daar maar 's *Rotschild* te noemen, wat dunkt je dáár dan van?”

„Rotschild? Is die zoo rijk?”

„Waarom helpt die de arme Joden dan niet, Vader? Laat-ie de arme Joden dan helpen,” roept Lea sentimenteel.

„Maar dat doèt-ie!”

„Vráág 'm,” waagt Jozef te spotten, die voor schoolmeester leert; „misschien stuurt-ie je wel genoeg om een heel doosje potloodjes te koopen.”

„Misschien,” mompelt Moeder maar een beetje verslagen, „stuurt-ie je wel geld voor een nieuw spel kaarten, om te gokken met je kinderen.”

„Kaarten,” zegt Jankef, „kaarten zullen we óók koopen; als-ie maar genoeg stuurt.”

„Hij zal jou sturen; hij zal verstandiger wezen.”

„Meneer Rotslepel wordt aangezocht,” zegt Hartog, „daar gaat niets van af.”

„O, dan meen je misschien dat dat zoo mesjogge is?” (Jankef.)

Daar kan zelfs de geleerde Jozef niet tegen op. Hij zwijgt

glimlachend en afwachtend. Het sein is gegeven voor den brief, althans tot de algemeene vermeening in de heerlijkheid van zijn gevolgen. En zij beginnen alvast aan het feest, met, voorbereidend, den rijkdom van hun nieuwen, door hen begenadigden vriend Rotschild uit te meten, dien rijkdom, waaraan zij immers vanaf dat oogenblik ook deel hebben.

Moeder heeft haar bril opgezet en haar eindelooze verstel-werk genomen, en zij zet Lea en Hanna elk aan een kous: de meisjes zullen niet zoo voor de galg opgroeien als de jongens die Jankef bederft. Met minachting hoort zij de rest aan van het „kinderspiel”, zooals zij Jankef’s daad en zijn spel daar rondom noemt; maar zij is dan ook de eenige die in verzet blijft. Hoewel de jongens van vele onderwerpen verstand hebben, erkennen zij op dit terrein hun vader’s meesterschap, en laten hem bijna vrij aan het woord. En in Jankef staat de arme kleinburger op, te vreemd aan de erkenning van den geest om niet in het alleenige koningschap van de materie te gelooven. Zelf aan geest te rijk om den weg naar dat koningschap te kunnen doorstaan, leent hij het geld zijn geest, om zich aldus een aannemelijk ideaal te kunnen stellen. En zoo wordt de koning God; zoo staat hij, Jankef, in de verloo- chening van het beste van zichzelf, in de aanbidding van liefdeloos Ding en verraderlijke Seconde, terwijl hij over den „geslaagde” spreekt. Hij kan het niet gelooven, dat de rijke niet evenveel geest heeft als geld; in een pauper-krot geboren, veel naakter nog dan hij zijn kinderen moet bieden, heeft hij te zeer geleden, om niet vol eerbied — dien hij niet als vrees kent — op te zien naar de handen, die zich van zulk een groot deel van het brood hebben weten meester te maken.

„Rotschild,” zegt hij. „Ja, Barón Rotschild, Baron!”

Hier worden allen stil.

„Iets buitengewóóns van een rijkdom, (zijn oogen zoeken hemel en horizon,) zooals het *niet* meer in God’s wereld bestáát!” (Eli staat gebocid: wat een wonderlijke vader).

„Ja, zooals ik zeg: d’r zijn er verscheiden van; je hebt ze in Londen, in Berlijn, in Parijs, ze zitten overal!”

Kracht, streeling van zijn onderwerp, en zangerigheid

van zijn ongeschoolde stem, grijpt de jongens en meisjes. Hun oogen allen naar hun vader, een schuchtere glimlach langs hun monden; overgave aan wat hoorbaar is, gespannenheid in de afwachting van wat volgen zal; Moeder en haar afkeuring bestaan niet meer.

„En aan wie moet men dan nou schrijven Vader?” vraagt Lea.

„Aan wie? Wat ik ervan wéét, wat ik er vanzelf van gelezen heb — geeft die in Parijs woont, het meeste weg. Die heet dan niet gewoon Rotschild, maar die heet dan *de* Rotschild, *Baron de Rotschild*. Ja, je moet er maar niet zoo gewoon over denken? Dat is een geschiedenis van paarden, rijtuigen, kasteelen, knechten in liveri; een Kóóning, maar dan ook niets minder dan een Kóóning!” Hij roept het, vol en hoog, door de kamer: „Kóóning!” over al die stille hoofden heen, en legt er hen heel het vaste mengsel van zijn gevoelens mee op: de smartelijkheid van zijn smachting, den ernst van zijn aanbidding, de verrukking om het ideaal. „De Koningen komen dan ook bij hem vóórrijden! jazeker! komen eenvoudig netjes bij hem aan huis! Laten zich aandienen: Zijne Majesteit zus en zóó. Wenscht de baron te spreken! Já!” (Hij gooit het over hun hoofden).

„Jááá...”

„Ja!” (weer die lasso).

„Gódverdomme...!”

„Ja!” (Jankf speelt de conferentie). „Meneer de Baron Rotschild, ik heb geld noodig!” (Hij spreekt nu verder zacht, de vorst). „Ik zou het zéér op prijs stellen” (hij verschuift iets aan de stijve klep van zijn platte pet; het beeldt de aarzelings van den vorst, een aarzelings zonder veel vrees, maar niettemin een aanloop tot de werkelijkheid van de vraag) „als U mij hierin van dienst kon zijn.” „Hoho! Majesteit... *Geld in overvloed*.” (Zijn hoorders grinniken). „En hoe zou ik het beter kunnen gebruiken dan om U van dienst te zijn.” (Alles van den baron heel zacht en zoet hoewel zakelijk). „Ik ben gehéél tot Uw beschikking.” „Dat wist ik, meneer de Baron Rotschild; ik wist wel dat ik bij mijn vrienden niet vergeefs zou komen. Mijn vrienden, versta je wel?” (Zij grinniken weer rondom).

En Jankef valt nu opnieuw op zijn hoorders aan: „Een jóód! begrijp je dat goed? Een Jóód! Grootvader en overgrootvader net zoo rijk als wij hier nou bij mekaar zitten, en geen cent meer ook! Jóden! In een paleis! En het gaat niet om drie stuiver, dat moet je nou niet zoo denken! maar het gaat om millioenen! Zulke lui zijn *dat!*”

Hij neemt zijn pet af, legt die op zijn knie, en trommelt er zacht op met zijn vingers. Het is de aanloop tot een kalme verzekering, met ernstig-bewogen blik, terwijl hij zijn hoofd tilt en achteruit rekt, als gooit hij daarmee den diskus van zijn vaststelling naar den laatsten twijfel:

„Meer dan *millioenen!* Meer dan millioenen bezit de man.” Na een stilte, waarin de millioenen in de oogen branden en de kelen toeschroeven, terwijl de lach in de trekken grijnst; een zachte stem:

„Dan zal-ie zeker ook heel wat weggeven,” schuchter, een van de luister-gezichten.

„Of-ie weggeeft? Ja, maar niet zoo'n beetje? Je hebt toch wel gehoord van Montefiore? van Mozes Montefiore? Niet? Die zijn portret in het andere huis meer als tien jaar aan de muur heeft gehangen? O, nou maar dat wás al een baas! die hééft al wat weggegeven, voor Erets Jisroyl (Palestina), aan de arme Joden, die uit Rusland en uit Polen voor de Bloed-Czaar de vlucht hebben moeten nemen! nou maar die is nog maar niet meer als een *bedelaar* vergeleken bij hem! Begrijp je wel? Hij geeft weg, dat bestáát niet meer.”

Zij blijven warm-gretig wachten. Het geheimzinnige nadert; een groote zekerheid moet nog komen die het Godsvisioen voor hen zichtbaar zal moeten maken. Jankef tilt weer zijn hoofd, maar nu in een vertrouwelijkheid van mededeeling, die het statistiek-cijfer onaantastbaar voor hen maakt. En hij roept het visioen voor hen op, beslissend, verbijsterend:

„Meer dan tweemaal honderdduizend gulden in een jaar!... Geeft-ie wèg! versta je dat ook?”

Het woord jaar is als een knauw. Het: „Geeft-ie weg” klinkt als een schreeuw. En hij zwijgt.

Er is stilte. En een zacht, bijna onmerkbaar *gekreun*.

Een zachte dans, vol oprechte gratie, van voeten voor

beters bestemd, omstoeit het enorme Gouden Kalf. En Eli geniet mee in den aanblik van dien ontroerenden glans.

„Ja, hij is ook groot in de wereld óók!” zingt Jankef voltooïend. „Académies, heele académies, geeft-ie weg. Waar de jongens met goeie koppen gaan studeeren, die geen geld hebben vanzelf om de kosten te betalen. Kunnen daar naar toe gaan! Ik weet niet, en misschien weet niemand het — ja, als hijzelf dan, hijzelf zal het wel weten — wat voor bedragen daar worden uitgeteld aan alle mógelijke gebouwen en scholen en ziekenhuizen en kunstbewegingen; dat is eenvoudig *niet* te berekenen!”

Niemand maakt eenigerlei beperking aan zijn geloof. Als het zoo ontzaglijk is (en er moet toch in het leven wel *iets* ontzaglijks zijn) waarom zouden zij het dan betwijfelen? En is hij niet hun nieuwe vriend, Rotschild? Ja, waarom wisten zij dit niet eerder?

Zulk een vriend ergens te bezitten, en hem niet het heerlijke vertrouwen te schenken van hun nood, en van hun huppelende, hun met groote, pijnlijke sprongen steigende begeerten? De vrees blijft alleen over: hoe dezen vriend te naderen? Maar dat weet Vader immers? Hij neemt immers pen en papier in zijn handen en schrijft den brief! Onder het bezielende zwijgen van alle kinderen, schrijft Jankef hem; de stille afkeuring van de Moeder drijft hem op, om er iets van zijn aanbidding, iets van al zijn smachting en van zijn vertrouwen in den verren Joodschen vriend, in achter te laten. Hij schrijft het adres op een fatsoenlijk couvert, en den naam en het adres van den afzender aan de achterzijde. En de Moeder zegt niets meer dan:

„Het is een newijre (zonde) voor het dubbeltje.”

„Efsjer toumer jou ken louloone,” (misschien ja — geen kans) hoopt Mau verlegen.

„Een schelvisch,” lacht Jozef, „om een kabeljauw te vangen.”

„Een schelvisch voor een kabeljauw?” straft Mau nu af, „een spiering voor een walvisch!”

„Een spiering voor een walvisch, wie dat zegt, die zegt het goed. Van mijn een goedkeuring.”

„O, zoo. En nou krijgen we zeker een fijn beetje nasch, hè Vader? Op de goeie kans.”

„Jazeker,” komt Moeder in verzet, „Sicher, dat moet er ook nog bijkomen, nasch op de mesjoggaas. En ik zeg dat het niet gebeurt hoor!”

„Een fijne flesch Boli de Sjampanjée de Sjalap-pée,” neusklankt Hartog weer zoo flesschetrekkerig als het hem maar mogelijk is, „en een gerookte paling me-neer” (hij heeft nu toch de lach om zich heen aan het schudden) „van drie duim dik en zoo lang als de afgevroren staart van een Oostindische ijsbeer, en je hebt de heele dag je grootste genoeg, je loopt met je gatje in je hand heen en weer fieze ferza naar de hum-hum-hum of het zittinglokaal, en dat alles voor tien cente geld (met een blik naar zijn Moeder) juffrouw haal je katjen in huis want het begint zoo dadelijk binne drie maande tijds van onder en van bove te regene.”

Als zij uitgelachen zijn, Jetje: „Hè Va, la'we nou wat lekkers halen?”

„Jonges, Moeder is er op tegen — maar evenwels zou ik het voor mijn deel graag doen, *als, als*. Maar er is géén geld voor beschikbaar. Goed verstaan?”

„Hè! een half pond vijgedalen bij Krost, Vader, ze geven het wel.”

„Née!” roept Moeder „jullie krijgen genoeg!”

„Hè! potverdomme!” keert Jankef zich naar haar.

„We krijgen nooit wat!” roepen zij er onder door.

„Hou jullie monden! Hè (tot Moeder weer) wees toch niet altijd zoo krimineel dwars tegen elk kruimeltje plezier in. Krijgen ze zooveel? Ja?”

„Ze krijgen genoeg. Teveel.”

„Ho! Ho!” Moeder houdt de handen aan haar ooren. Zij schreeuwen vlagen van vernietigend verzet naar haar heen. Eli en Hanna dansen alvast om de vijgedalen.

„Een half pond vijgedalen” zegt Jankef, „bij Krost — en luister 's: wie het haalt, ik zeg het hem of haar derbij, ik heb géén centen, het moet op de pof hoor, maar dat is de dood niet. Haal maar een pond, want anders is het nòg weer huilen straks, dan heeft ieder anderhalve vijgedaal.” Moeder zwijgt, en Mau zet een lied in met Ezra; de meis-

jes doen dadelijk mee, zij brullen het als een overwin-
nings-zang door het huis:

„Vijgedaa-lùn!

Je kunt ze haa-lùn!”

„Je haalt ze maar bij Krost”

„Het geld komt met de post,” valt Marcus bij,
Vijgedaa-lùn!

Ga ze haa-lùn!

Baròn de Rotschild zal het wel betaa-lùn!”

Jankef moet er ook om lachen. „Wacht maar af,” zegt hij
met plezier om het liedje, „met groote heeren is slecht
vijgedalen eten.”

„Vader houdt er niet eens van,” roept Jetje, „hè Va? Nou
heeft Vader niet eens wat. Hè! van Moeder mag ook nooit
’s wat! Nou zijn we plezierig, en hè! U bederft altijd alles.”

„Kan Eli dan niet,” vraagt Marcus strak naar Vader,
„bij oome Louis gaan, om ’m die konijnen Kosjer te la-
ten slachten?”

„Wat?” Jankef kijkt Marcus aan, en snel in den grap,
zegt hij:

„Jazeker kan-ie dat! Dat kan Eli wel doen, ja.”

Als Eli gretig naderbij komt, roept Mau: „De hondjes!
Drie hondjes!”

„Hè! breng jij die jonge nou niet in de war! Hondjes is
onzin. Zeg Eli.”

„Ja.”

„Mag-ie het doen Vader?”

„Jazeker, mij is het goed! ja!”

Zij staan er nu allen omheen, terwijl Eli de boodschap
aanhoort.

„Ga jij even voor ons naar Oome Louis? moet je zeggen
dat-ie even hier komt om drie konijnen kosjer voor vader
te slachten.”

„Ja — Drie?”

„Ja. Drie. Moet je dadelijk gaan hoor! Vóór nacht moet
je zeggen.”

„Ja,” zegt Eli.

Zij zwijgen allen, in hun weggeknepen lach. En Eli gaat
naar Oom Louis.

VOORPROEFJES

Tante Klaare zit er bij, terwijl oome Louis bezig is, het bed in orde te brengen. De knappe man met om zijn bleeke gezicht zijn zwarte baard die al in een klein hoekje grijs begint te worden, heeft zijn bijzondere aandacht. Want met die mond-opening tusschen zijn baard en bovenlipbegroeiing, zingt hij zoo prachtig in Sjoel, als hij, de sjammes (koster), meneer Meijer afwisselt op sjabbes- en ook op Jomtef-dagen. Hij heeft het zoo langzaam aan leeren doen, en Eli vindt hem, in zijn hart, zoo bescheiden bij dien voornamen post: hij blijft altijd precies even vriendelijk tegen vader en de jongens en hem; als hij zoo prachtig gezongen heeft en hij gaat weer in zijn hoek op het Almenmor staan op zijn Sjammesplaats, dan glimlacht hij zoo heelemaal vriendelijk tegen vader, en ook wel eens tegen hem, waar hij in de kinderen-bank staat. Vader sluit dan even de oogen en den mond tot hem; dat beteekent: „Goed zoo jonge, Puik!” en wat aardig doet oome Louis terug: hij sluit ook de oogen en zijn huid trilt daar dan vlakbij onder; hij komt er mee dicht bij hem; hij is anders toch ver, oome Louis; al is hij met vader's zuster Klaare getrouwd, en dus een echte oom, is er toch iets vreemds tusschen hem en hen, iets moeilijks. Als hij met vader of met een van hen spreekt, is het heerlijk vriendelijk; met vader als een groote jongen, heelemaal alsof zij samen nog jongens zijn; maar hij doet het niet vaak, en altijd is hij er verlegen bij.

Waarom is tante Klaare zoo woedend tegen hem vanmiddag?

Eli heeft wel af en toe zooiets gehoord: dat hij drinkt; je kunt niets aan hem merken, zegt vader; maar het is jammer voor de beste jonge die-die is, maar hij drinkt, en hij drinkt hard, al kun je het niet aan hem zien; hij heeft geen gajjes (leven) bij Klaare. Maar Eli ziet nu niets en nooit iets van dronkenschap bij oome Louis, en hij merkt nu toch wel duidelijk dat zij in stilte woedend tegen elkaar zijn.

„Vin je 't gek, Eli?” vraagt hij met zijn langzame manier van spreken, „dat ik het bed opmaak?”

„Nee, natuurlijk niet, oome Louis; vader doet ook wel 's wat thuis. Vader kookt wel 's wat.” Oome Louis knikt. „Vader doet ook wel 's wat thuis,” herhaalt hij tevreden en bezegelend.

Maar tante Klaare, met een stem, donker naar het manlijke toe:

„Waarom vraag je dat het kind? voor je kinderen hoef jij dat niet te doen!”

Hij scherpt zijn eene oog toe, en kalm, bijna lijsig en onder dat wijze en bittere mee-knikken van zijn hoofd, bijt hij terug, terwijl zij elkaars blik vasthouden:

„Voor de jouwe zeker wèl!”

Zij zit zwaar geplant in haar stoel, voor Eli zonder eenigen twijfel de baas van de twee, maar daarom nog niet de beste, want zijn sympathie gaat naar oome Louis uit. Zij kijkt, met haar diep-liggende en gloeiende oogen in haar sterken, op Vader lijkenden maar te kerel-achtigen kop, in wilde heftigheid naar hem uit, afstraffend, met zooveel zekerheid alsof hij haar leerling, haar jongetje is. Wat kent Eli ze goed, die wilde oogen. Het zijn de oogen van mesjoggene oome Ozer, en van oome Salomon en van zijn vrouw, die zijn nicht is, mesjoggene mooie tante Rozet poppekop. Vader's oogen zijn ook zoo, maar zoo veel vriendelijker; een heel enkelen keer lijken ze hier op, maar dan zijn ze toch niet zoo wild.

Wilde afkeuring, wilde verwerping, vernietiging, gaat van haar naar het jongetje oome Louis uit; zij laat hem niet los met dien blik, waar hij door de kamer zich verplaatst; een vreeswekkende, tot kwaadaardigheid gezwollen kracht, alle kracht van haar te manlijk lijf, alle tot smeuling en gloeiing gehitte drang van haar teleurgestelde leven, brandt en steekt in die te kleine, te diep-liggende oogen. En hij, goedig, bleek in zijn baard, heeft minachting, maar is toch zenuwachtig in zijn bitterheid. Zij zoekt hem, en zegt, als achter adem zoo vinnig, vreeselijke woorden:

„Zoowaar als het an mijn gelegen heeft,” zegt zij, zoowaar as jij dat weet, zoowaar zal je een miesemesjinne (veranderende dood) innemen, jij, voor wat je daar zegt.”

„Wat zeg ik dan wel? Jij zegt.”

„Dat zeg ik: zoowaar zul je...”

„En je zegt veel te veel,” schudt hij langzaam met zijn hoofd, „je weet wel, je moet het allemaal verantwoorden, wat je zegt.”

„Zoowaar als het an mijn ligt, zeg ik je, de miesjemesjine, van God.”

„Och hou nou op alsjeblieft,” gooit hij bitter af, en de oogen dadelijk vol vriendelijkheid naar Eli:

„Wat heeft Eli daar nou mee te maken, met onze sof, hè? wat jij jonge. Zeg, hadt je een boodschap van vader?”

„Of-die der mee te maken heeft of niet,” hijgt zij, „het is zoo. En de wereld zal het toch allemaal hooren, dat kan niet in duister blijven; Kodesj Borrege straft.”

„Ik zeg hadt je een boodschap van vader?” (oome Louis, minachtend onverstoord).

„Vader had een boodschap gegeven,” zegt Eli. En hij aarzelt. Het is of hij door het twist-tooneel dat den geest van vriendelijkheid, hoop en bespiegeling van thuis uit hem snijdt, ook uit den droom wordt gepeld, waarin hij de boodschap heeft aangenomen.

„U zou drie kosjere konijnen komen slachten. Maar,” zegt hij glimlachend naar het verbaasde gezicht van oome Louis en de fronsende wenkbrauwen van tante Klaare’s kop, „dat kan niet hè? drie kosjere konijnen?”

Hij weet nog niet precies waarom niet, maar hij heeft geen vertrouwen meer in de opdracht, en in die vage verrassing van het feestelijke gevolg.

„Waarom kan dat niet?” vraagt oome Louis, „dat kan heel best, jonge!”

„Och!” snauwt tante Klaare naar hem. En tot Eli:

„Vertel me eens, hoe oud ben jij, hè?”

„Zes en een half, tante Klaare. Ik word zeven.”

„Zeven? — Ben jij een jiddekind? En weet jij als jiddekind niet dat men geen konijnen mag eten als jechoede? Nee? weet jij dat niet?”

Hij kijkt eerst verwonderd en een beetje verslagen in die heftige hardheid. Dan zegt hij, peinzend en glimlachend: „Jawel, tante Klaare.”

Maar oom Louis weert met zijn lijf en zijn arm haar bemoeienis af.

„Och!” zegt hij, „wat praat jij nou, jij begrijpt het niet. Dat zijn heel andere konijnen,” (hij buigt zich vriendelijk naar Eli) „hoor! waar tante Klaare over praat; ik weet wel wat vader bedoelt hoor jonge. Zeg maar dat ik straks kom, zeg maar dat ik mijn pennemes even zal laten slijpen, en dan kom ik.”

„Geen andere zorg,” mompelt tante Klaare nu afkeurend over haar broer Jankef.

„Wèl kinderen, en deugt óók niet voor jou,” smaalt oome Louis, „en,” lacht hij, „zoo droog als een kurk, wat zeg jij nou jonge.”

„Eli wacht eens even,” houdt oome Louis hem nog vriendelijk vast.

Hij gaat de kamer uit en komt met een groote versche lever terug, wikkelt die in kranten en geeft hem Eli.

„Och, weet je veel,” minacht hij naar zijn vrouw die woedend zijn blik zoekt, „ik heb er nog drie liggen, wou je ze soms inzouten? Hier jonge, zeg tegen vader, die is in ieder geval ook kosjer hoor, en ik kom straks. Hou ’m goed vast. Die moet jullie braden. Hoor! Dag jonge!”

Eli kan haast niet anders dan oome Louis al de zachtheid van zijn terug-groet geven. Hij nikt naar tante Klaare, en gaat zegevierend naar huis terug.

„Komt-ie, oome Louis?”

„Ja, het is goed hoor! Met jullie kosjere konijnen.”

Zij lachen, zelfs moeder nu, om zijn vroolijke berusting. En men duikt rondom de lever die hij op tafel legt met een smak, en een trotsch:

„Daar!”

„Heeft oome Louis die meegegeven?”

„Ja. Die is vast kosjer, zegt-ie. Moet gebraden worden.”

„Gebraden lever! Vader! Moeder! Hier Eli! Jevijgedalen.”

„Oh oh! vijgedalen! — Ze hebben ruzie gehad. Tante Klaare was ook kwaad om de lever.”

„Wat? Stil eens even jullie, potverdomme! was tante Klaare kwaad om de lever?”

„Ja.”

„Misschien om oome Louis zijn lever. Was die nat?”

„Och hou je bek, weet hij veel. Hou toch je smoel tegen dat kind.”

„Was tante Klaare kwaad om de lever?“ vraagt Moeder.
 „Ja, maar oome Louis die lacht haar uit.“
 „Die lever moet terug,” zegt moeder.
 „Sicher! Amme!” roepen de kinderen.
 „Nooit!” — „De lever is af-geleverd!”
 „Of Klaare d'r lever hier,” roept Hartog.
 „Kleinigheid; hoor 's!”
 „Die lever moet terug.”
 „Hè! Hè!,” janken de meisjes. De jongens vloeken.
 Vader kijkt Eli aan, om verklaring.
 „Hij heeft er nog drie liggen, zegt-ie. Hij hoeft niet terug
 hoor!”
 „Ozoo Ha! Ha! Leve onze Eli!”
 „Jij zal d'r van vreten hoor!” roept Hartog, en knijpt
 hem verrukt in zijn wang.
 „Hij hoeft niet terug,” zegt Jankef naar moeder, „maar
 we zullen netjes heengaan, en als mijn zuster Klaare d'r
 één woordje aan mij van laat hooren, dan zullen we de
 lever netjes betalen.”
 „Goed zoo!”
 „Juist vader!”
 „Betalen!” smaalt moeder.
 „Ja betalen, wat anders?” En zacht, terwijl hij de lever
 van de tafel neemt, „hij is kolossaal jonges. Een paar cen-
 ten zullen er toch zeker wel van terecht komen?”
 Allen behalve moeder rennen zij achter Jankef aan naar
 de plaats achter de keuken. Een groot komfoor met vuur
 uit het fornuis wordt op de steenen gezet, en de lever
 daar over heen, nadat zij gezouten is. Vader neemt een
 groote ijzeren vork, en prikt er in, over het heele opper-
 vlak en langs de zijden; na een groote poos ruikt het op
 de plaats naar veelbelovende lekkernij. Het bloed dat sis-
 send in het vuur lekt, geurt gebrand, als donker baksel
 over de heele plaats, door de heele gang.
 Zij dansen er om heen en wrijven de handen en gooien en
 stompen elkaar in de heupen van lustigheid.
 „Het is een adellijke lever,” zegt Marcus, „deeigen lever van
 baron de Rotschild de Parie de Asjmedai de Kapsoones.”
 „Zóó'n stukkie goud van 'm, jonges, en we zijn er wel
 zoo'n *klein* béétje door.”

Het wordt een feestmaaltijd rondom het gouden kalf. De groote, droge, bruine plakken lever, aan den buitenkant bijna verbrand van het sissende riekende vuur op de plaats, trekken hen allen rondom de tafel, in den knorrenden vrede van een heftige smulpartij.

„We zullen 'm netjes betalen,” droomt Jankef luid-op. „Maar eerst, eerst zullen we 'm (hij knikt stevig met gesloten mond) ...vreten,” zegt hij.

In weerwil der zeldzaamheid van den aanbiddenden, bewonderenden, en toch vertrouwelijk smeekenden dans: het Kalf antwoordt *niet*.

Zij wachten; zij spreken over de mogelijkheden, bij elke aanleiding, bij alle zuchten, bij elk gemis. En voor Eli is het al vreemd, dat hij Maandag-ochtend in hetzelfde zenuwachtige tumult van andere Maandagen ontwaakt. De uitsleeping en stommelende oplading der waardeloze zolder- en kelder-inventaris door kamers en gang naar de kar voor de deur, bezet alle beminde wezens, die hij zou willen bereiken, terwijl moeder en de meisjes nog gauw een dozijn paar oude schoenen twaalf maal een kwartje in opbrengst-waarde verhoogen met ze netjes schoon te borstelen, flink in te smeren en tot glans te poetsen.

Hij kan nergens zijn: alle deuren staan open, overal wordt voor een oogenblik iets neergezet, omdat de dwaas uiteenlopende omvang en zwaarte van de stukken en hun plaats-eischung op de kar veel wikking en uitstel vraagt. En hij loopt maar langs de volkomen koude, levenloze dingen heen naar buiten, bij de kar, en om de kar heen en van de kar weg, werkeloos en toch vermoeiend in beslag genomen, omdat hij wacht op de eerste boterhammen die straks, als alles weg is, binnen samen worden gegeten. Hartog, Mau en Ezra helpen mee; Jozef zit al boven te leeren en Marcus is om zeven uur naar de kosjere bakker gegaan, waar hij jong knechtje is; nog twee weken en dan gaat hij naar Amsterdam, naar Jaap, die zelf een bakkerswinkel is begonnen. Jankef en de jongens voelen Eli's moeilijke uur; hij krijgt af en toe een vriendelijk porretje in de zij, een schertsend scheldwoordje, en Vader staat knikkend bij hem stil, onder het droogvegen

van zijn voorhoofd en den binnenkant van zijn pet, en zegt wat: „Mooi zoodje hè? schwanzmajoor? een pracht van een meubelmagazijn niet? o dat dacht ik soms.” Als Eli verlegen lacht: „Lacht precies als oome Salomon zijn ovend-sjoof, als het op het plaatsje staat, z'n beetje gras te bekken potverdomme; nou, zullen we gauw voortmaken, kunnen we eerst 's allemaal een boterham eten.”

Het ovendsjoof, het avondschaap van oome Salomon, is het geitje dat die in zijn arme slagerswinkeltje wekelijks slacht en aan zijn haken hangt als prachtig blank schapenvleesch; het wordt 's avonds in donker overgebracht, vertelt vader, en dus noemen zij het een ovendsjoof.

„Vader,” deed Eli verleden week de anderen lachen, toen hij weer zoo'n mager krengetje bij oome Salomon had zien hangen, „oome Salomon heeft weer een „Ovend-sjoof”.

„Ozoo, vertel het maar niet verder, want dat is een grapje onder ons hoor, dat is niet voor publikiteit bestemd.”

Het is een vriendelijk pauzetje, maar het redt Eli niet, want lang duurt die holle opwinding van een uitzonderlijken kruiers-arbeid, waarvoor aan geen hunner eenige rappe vaardigheid eigen is. Allen aan de materie even vreemd, geen gaaf eind touw ooit, geen enkel geschikt gereedschap, geen zeil tegen den regen, zelfs niet voor de schimmelige boeken, die als het gietregent, met oude lappen en kleverige kleeren gedekt worden — zoo vechten zij, honen zij en lachen zij weer vroolijk berustend jegens elkander, om die onmacht waarmee zij juist de materie in ergsten graad te hanteeren krijgen.

Woedende uitvallen van Jankef tegen de jongens.

En dadelijk weer de milde lach met hen, om de uitbundigheid, waartoe de blik op de dwaze situatie hem of een van de anderen prikkelt, over de smartelijke zweetdruppels heen. De jongens, met scheldwoorden onderling, apen Jankef's vaderlijkheid tegen elkaar na; maar omdat de stukken, vaak grooter dan zij, ver boven hen uit, topzwaar vóór hun buiken, hun kleine lichamen te machtig af zijn, lossen de wanhopige heftigheden zich dadelijk weer op in bevrijdende schaterlachen; en zij sjouwen radeloos onhandig, stooten tegen de deuren, breken de rui-

ten, of de onderdeelen van de kostbare rompen zelf die altijd weer den marktstand tot een schittering moeten maken voor de verbaasde oogen van het plechtig langswandelend publiek: kasten in vele soorten, tafels, kachels, stoelen, kisten en manden met potten en pannen en allerlei keukengerei en allerlei huisraad in alle stijlen van de laatste halve eeuw, alles op het randje van mestvaaltvulsel, voor geestdriftige, evenzeer hunkerende koopers met week-inkomens van vijftien gulden en daaronder.

Als er twee karrevrachten, met touwen hoog over den wagen heen, naar de markt gereden en daar op Jankef's vaste plaats zijn uitgestald, komt er voor Eli een kleine bedding van rust, want dan gaan zij boterhammen eten. En een moment van liefelijkheid: wanneer de schaapjes langs het huis komen. Toen hij op de Bewaarschool was, ging een van de grootere broers met hem mee de schaapjes zien; omdat de grooteren zelf ook de beleving van vriendelijke oogeblikken met het jongste kind moeilijk kunnen loslaten, zetten zij het viere van dat plechtige spel nog een tijdlang voort, zelfs al is hij nu zes en een half, en al op de groote school. Het hoeft hem nu niet meer beloofd te worden als aansporing voor het opeten van zijn boterhammen, want hij is uitgeput van honger door al dat vermoeiende wachten; maar als het „mèhè-mehèè” van de schaapjes langs het huis klinkt, haast hij zich toch, terwijl allen roepen: „De schaapjes! Eli! de schaapjes!”

Hij is verrukt om dat geluid, dat den landelijken ochtend teekent, waar de wei en de zomer omhangt. En hij haast zich naar de schapenmarkt, opdat hij ze kan zien, waar zij, met hun massa wolligheid, hun weerloos-geestige en bijna blinde kopjes, zenuwachtig om elkaar en om de zwarte boerenlichamen heendringen, op het groote plein rond den toren.

Het is de inzet van een grooten, wijden ochtend, die ruimte, licht, zon en dartelheid belooft, maar die zich altijd weer voor hem sluit, achter de groote deuren van de school, waar hij in gaat zonder verzet, naar het rumoer en de binding van de klas. Maar aan dien inzet schijnt hij toch de verlangende gedachte vast te houden, al ontglipt

zij weer, in de overmacht van de tucht die hem slaat met vergetelheid.

„Pà-pe-lepé-pele-pàà-pele-pàà!”

De juffrouw blaas door het schoollokaal.

„Doe-be-lebaà-bele-bée-bele-báá... Doe!”

De klas blaas en loeit naar het bord. Het stokje slaat op de landkaart, of op het bord. Wat gegiechel, wat eerezucht die de energie moet opjagen om bezig te blijven; tusschen de leidster en de kinderen wat botsinkjes, die een oogenblik de aandacht scherpen, of een spanninkje gaven.

Het leven in huis is dien dag onmogelijk. De orde van de maaltijden is gebroken tot den afloop van de markt. Om twaalf uur even bij Vader aanloopen. Niets. Staat te pingelvechten met een paar koopsters; kan hem nauwelijks groeten. Thuis holle leegte, en weer boterhammen, die op straat worden opgegeten. Als Vader thuis is gekomen om de zijne te nemen — hij doet het liever als het kan dan bij zijn stal — krijgt Eli een ruzie-tooneel met hem, omdat hij hem van den rijkdom die straks van Rotschild moet komen, een cent vraagt. Jankef weet van geen zakgeldregel af; hij geeft op Zondag, in een wanhopige poging om burgerlijke orde te scheppen in de organisatie van zijn gemeenschap en het verband met de wereld; maar als hij met zijn „pernoose”-uitkomst een oogenblik tevreden is, geeft hij ook op andere dagen, zijn orde vertroebelend, in zijn kennis der ontoreikendheid van wat hij zijn kinderen kan geven, en van hun onmatig gemis. Zoo kan hij hen eindelijk nooit meer weerstaan, en Eli's aandringen om een zachtheid van versnapering in den rauwen dag, voor hem en voor Hanna, wie hij beloofd heeft dezen keer het gevecht aan te gaan voor beiden, prikkelt Jankef tot verzet tegen een fout die hij zelf schept en niet ontwijken kan, maar waarvan hij de uitkomst toch als gevaarlijk voelt. Hanna knipt Eli toe, drijft hem op, vader's weifeling kennend. En Eli treitert zoolang, tot Jankef, aan de deur, terwijl Eli al honderd pas verder naar school is gelopen, hem den cent toekeilt over de straat. Hij doet het met zulk een volkomen doorkenning van den verdrietigen toestand waarin Eli niet meer heeft kunnen afdalen omdat hij eenmaal begonnen is, dat Eli,

terwijl hij de beide koperen schijfjes opdraait van de keien en ze moet afvegen, zwiingend heengaat en een hevige straf voelt.

„Daar dan, daar heb je je smerige cent!” roept Vader. Het genot van zijn cent gaat bij Eli bijna heel en al verloren in zijn schaamte, en ook in zijn dankbaarheid en zijn verteedering om die vertrouwdheid waarmee vader daar, op zijn marktdag, toont Eli's wanhopig verdriet te hebben begrepen om een nederlaag die hij niet dragen kan.

„Daar dan, daar heb je je smerige cent!” Het is een heerlijke verbinding voor hem van bestraffing en van liefdevolle mildheid, waarmee Jankef de bestraffing als louter genegenheid openlegt. De fijnheid van het gebaar dringt in Eli door; hij begrijpt het heel en al, en hij had Vader, terwijl hij, Hanna hem achterop, voortloopt in de straat naar school, aan zijn hart kunnen drukken. Nog een lange middag op school, en om vijf, zes uur in den namiddag wordt het warme eten gegeven, waarvan de genietbaarheid heel en al door de markt-ontvangst wordt bepaald. Al probeert Jankef zelf op zulk een dag van inspanning, vanaf de markt een stukje vleesch op de borden te brengen, hij moet er soms in berusten dat het onmogelijk is overal verder schulden te zetten, die weer zuchten en ander gemis kunnen brengen.

Eli zwerft van het huis, dat als een lichaam is waaruit het bloed is weggestroomd, naar de markt en weer terug, tusschen de schooltijden, en vooral na vier uur.

„Vader kom je nog niet thuis?”

„Ja, nog een uurtje, dan gaan we inpakken. Kan onmogelijk al. Moeten nog twee menschen komen, één voor de kachel en één voor de kast. Scheelt me minstens drie, vier gulden in mijn beuring; kan niet weggegooid hoor, zeg maar aan moeder.”

Het wordt een smartelijk wachten op zijn terugkomst, die het bloed weer in het lichaam van het huis en ook in hun lichamen zal terugbrengen, met zijn aanwezigheid en met het voedsel voor hun gepijnigde ingewanden. Als de markt is afgeloopen, hebben zij niet alleen te wachten op het inpakken en naar huis rijden, maar o, laatste vreese-

lijke marteling, ook, terwijl vaak de borden al op tafel staan uitgeschikt, nog op het lossen dat een uur kan duren, en waarbij de scherpe prikkelbaarheid het stukje vrede van den maaltijd vele keeren in een algemeen oorlog doet verkeeren, zoodat zij, de kleinen, onder tranen, bijna stikken in hun happen. Vader laat het dikwijls zoo ver niet komen; plotseling als een wijs veldheer decreteert hij: „Eerst eten jongens, laat de kar maar zoo lang buiten staan!”

Hij kan het niet altijd, want hij kan, in zijn gevoeligheid, de rust niet nemen, als de slavernij van het opbergen daar nog achter grijnst. Maar als hij het beveelt, in zijn leiding-stelling altijd schuchter-overredend jegens de vrouw, tenzij die dat onmogelijk maakt:

„Kan het? heb je het dan klaar? — nou, zullen we dan niet eerst eten? die jongens kunnen toch immers niet langer wachten, 'dat duurt veel te lang; nou, vooruit dan maar, dan maar dadelijk ook maar...”

Dan springen zij de gang door: „Vader zegt dat we eerst gaan eten!” en zij juichen op hem toe, aan zijn arm zingend, tot hij hen met schertsende porren van zich wegjaagt:

„Is 't ook haast uit?” en tot zijn vrouw, vollachend:

„Ze springen om je heen precies als kalfjes die geweterd worden, omdat ik zeg dat we eerst gaan eten! Nou, vooruit dan maar jonges!”

En om zijn volle plezier af te maken, roept hij ze allen bij hun naam; als het zonder vrees voor twist mogelijk is, met een paar ingeburgerde bijnamen, waaronder vooral de „lommerdman”, die den vasten dienst vice-versa heeft op Oome Jan, dat is de bijnaam voor Mau; en speelsche vergelijkingen met achterlijken of straatfiguren, waarin hij zijn spotgretigheid, vriendschappelijk, ook maar uitleeft op zijn jongens.

„Allemaal eerst binnenkomen en eten,” herhaalt hij nu sober.

Voor vandaag, cindelijk, voelt Eli zich gered. Samen eten. De vijandigheid van de markt is buitengesloten. De deur is dicht. Een beetje damp van warmte boven de tafel is als een heet bad, dat zijn verkilde huid gaat genezen.

Twee zulke Maandagen beleeft hij eerst.

Dan komt hij een ochtend met Hanna uit school: koffie met koek op tafel, en uit het aangrenzende keukentje een lucht van *vleeschgebraad*. Zij glanzen dadelijk op en ontmoeten de blijde blikken van vader:

„Geef ze maar gauw óók wat... kleeren uit, jonges, en een kop koffie... *met* een stuk koek derbij. Asjeblieft!”

De groote jongens zijn uit, en hebben blijkbaar hun deel van de koek en de geestelijke rest, gehad.

De kamer is een extra ochtendbeurt gegeven, en voor de deur ligt, uit den handel opgezocht, een knap stukje oud kleed.

Als zij aanschikken voor hun verrassende zwelgpertij, lacht moeder:

„Je vader is rijk geworden; hij weet met zijn geld geen raad.”

„Misschien vindt jij het niet de moeite waard,” zegt hij.

„Ik vind het wel de moeite waard, maar 't is gauw weer op. 't Is een lekker kruimeltje, en je moet God danken dat het er is, maar wat zal ik zeggen... jij bent er veel te blij mee, jij rekent je rijk, en daarom krijg je nooit een paar centen bij mekaar; nou ja, vertel ze 't maar, ook 'n zorg; echt iets voor jou; je bent nou eenmaal zoo.”

„Waarom zou ik ze 't niet vertellen? Ze hooren er toch óók bij?” En tot hun lichte bedremmeldheid, verlegenplechtig:

„We hebben een klein meevallertje gehad, we hebben een prijsje uit de loterij getrokken; vanzelf geen schat, maar 't is voor ons toch wèl een schat, want natuurlijk, het kost niks, en nou hebben we een stukje koek gehaald en een stukje vleesch gekocht, en nou is het een beetje feest... Nou hebben we tòch van Rotschild. Nou, nou weten jullie het óók.”

Hij ziet hen aan, met een glinstering in zijn groote, volle kinderlijk-gebleven oogen, en een glimlach om zijn goedgesloten mond. En plotseling maakt, verlegen, kwasi-speelsch, zich de lach uit hem los; korte, zachte lachstootjes uit zijn keel: hahaha? hihih? „Ja, dat is nou mijn plezier; als er eventjes *lucht* komt.” Van verrukking en dankbaarheid om het heerlijke Oogenblik, het

oogenblik van vrede en zachtheid, dat hij dan weer met zooveel inspanning gekneed en gebouwd heeft. Het heerlijke Oogenblik, in welks kern het wonderlijke Beeld staat te stralen van het Geluk, het Geluk voor Altoos, en voor Allen.

Eli is niet altijd zoo spontaan in zijn lichamelijke uitingen, en hij geeft hem geen zoen. Maar weet hij, Jankef, hoe Eli hem in gedachten omhelst? Om het gebaar van die mededeeling, en om dien lach, die zoo vol werkelijkheid is, juist omdat hij dien in zelfspot wil verbergen?

Het is een loterij-prijs met Tante Fie samen.
Jankef heeft zeventien gulden.

MET EEN STUIVER DOOR HEMEL EN ONDERWERELD

Laat zomer slaapt hij in het kleine kamertje aan den voorkant, in een bedstee met Hanna samen. Moeder is met Vader en oom Jaak uit Amsterdam, even opgewandeld; zij mag even de kermis zien die morgen gaat beginnen; zij komt nooit van huis, er is geen tijd voor of er is geen vrede voor. Oom Jaak, de ouwe vrijer, is voor „zaken” over uit Amsterdam; hij levert Jankef een tijdlang verkoopbare oude kleeren bij grooter hoeveelheden dan Vader ze hier ooit kan bemachtigen; com Jaak verdient er wat aan, en hij brengt Jankef winst en voedsel in. Lea die bij huis zal blijven, dwaalt al pratend met de buren een eindje af, en Eli en Hanna zijn alleen thuis. Het is nog wel niet heelemaal donker buiten, en zij hooren burenstemmen in de straat. Maar het wordt Kermis, en het is Zondagavond. Op de kermis zijn dronken kerels, angstwekkende menschelijke rariteiten als het donker gaat worden in huis, dragers van geheimenissen, de koppen rood verhit, soms bloedend van messen tegen elkaar, en wilde vreemde blikken die het ongeluk zoeken. En er zijn tijgers en leeuwen. In kooien; maar al spreken de groote menschen van de veiligheid van tralies; zijn tralies niet maar dingen? dingen die gemaakt zijn en die kunnen breken. Deze kooien breken misschien, en de leeuwen en de tijgers ginds van de kermis komen eruit, loopen er uit, loopen door de straten en stegen; waarom zouden ze juist niet hier kunnen komen? Wat is dat? O, God! het is de kat!

„Moeder! Lea! Moeder! De kat is hier! Moeder! doe de kat 's uit de kamer!”

Overdag wordt zij niet gevreesd, de kat, althans niet zoodadelijk, want zij jagen ze na uit angst tot ze, in een hoek gedreven, hen toeblaast en de kinderen vluchten, omdat zij haar nu goed gezien hebben. Die kat wordt nu een onbetrouwbaar, een gevaarlijk beest, wordt iets van de leeuwen en tijgers van de kermis, met haar geluid van zachte pooten op den houten vloer en haar miauw indeaan-zwartende nachtelijkheid die vervuld is van het onbekende.

Er is al angst, en Hanna dringt:

„Ga jij er dan uit, Eli, laat de kat eruit!”

„Ja. Dadelijk. Ja. Ik heb bloote voeten!”

„Moeder!”

O, gelukkig, dat is een klein wonder van mildheid, want daar hooren zij, zoo onverwacht gauw — hoe kan dat soms toch ook zoo vreemd gelukkig loopen? — de stem van Moeder alweer — hoe is het mogelijk; zijn zij dan niet weg geweest? hebben zij dan weer geweten dat er angst is hier? — Achter de raam-zeef, met den warmen toon van vader, en de langzame zingende redeneerstem van Oom Jaak, prettig toch omdat hij toch maar weer even versterking om hen heen brengt nu — en met het volle geluid van een buurman, als een warme geruststelling in de schemerstraat, staan zij bezig.

„Moe! Moeder! Vader!”

„Ja, we zijn al terug hoor! Slaap je nog niet? Gauw hoor! gaan slapen!”

En: Ammeleman tot Oom Jaak en de bureu, teedere beschuldigingen over het kroost, ingegeven door een laatste restje moedertrots om de kleinsten. De bureu antwoorden van de Jodenkinderen dat zij „goed bij” zijn. En nu kronkelen zij zich in de bedstee, en geven zich den nacht over, vol prettige gedachten rond de Kermis.

Den volgendeu ochtend, vacantie-ochtend, Maandag, het Kermis-begin, zijn die gedachten heel en al tegen het feest op het plein en langs het vaartje opgejaagd. De gedachte aan de Kermis wordt de droom van den aardschen hemel. De kleuren der kramen en spellen, de gouden lucht-beklimmingen der muziek, de welriekendheid van de olieballen.

Hij is acht jaar; hij krijgt af en toe een cent van Vader; gister heeft hij er een gehad; vandaag durft hij er nauwelijks weer een vragen, en zeker zoo vroeg in den dag niet. Kind van de armen, aan alle levende kennis van hemelen vreemd, tracht hij zelfs naar den hemel te komen door de beschilderde en vergulde deuren van een sprookjesachtige carroussel. Want de kermis is dan toch het feest van de menschen, en het feest van de menschen is de hemel. De hemel wacht, en hij mag niet binnen. Hij is ervaren

genoeg om den sleutel te kennen; het is niet moeilijk geweest te ondervinden hoe hij er uitziet; het is niet pijnloos geweest te beleven dat er veel menschen waren die blijkbaar sleutels bezaten, passend op alle hemeldeuren. Aan zooiets valt niet te denken. Maar, één enkele dan, voor één keer dan! Daar komt dien morgen het oogenblik waarop hij ze vlak voor zich ziet, en ze hoort rammelen. De oome wordt een onvergetelijk mensch in zijn leven, de oude sjlemielige vrijgezel, de kockjes-eter, de droogpruimer, met zijn groote, looze oogen, die maar een schijn van beteekenis krijgen door den gouden bril, het decorum van de intellectueele familie van muzikanten, halfkunstenaars, en vlinder-blinde zaken-opzettaars. Daar staat hij, bij Vaders stal, op twintig pas afstand van de eerste kermiskraam en den paardendraaimolen, met Vader af te rekenen. Eli staat ernaast; hij voelt hoe de begeerte zijn trekken verscheurt, en hij durft niet op te zien. Hij kijkt rond, hij kijkt naar de lucht. Hij kijkt naar de pet van den gast uit Groot-Mokum, naar de pet en de bakkebaardjes van zijn vader, naar alles behalve naar het geld, in de handen van dien machtige die hem gelukkig zou kunnen maken. Daar begint de muziek van den draaimolen. De hemelsche melodieën sleepen haar visioenen-dracht tot in zijn hoofd, waar het smacht, waar het bidt: o laat het nou dezen keer toch eens gelukken wat zoo vaak misloopt; één keer moet alles toch eens goed zijn, wat je zóó wilt. Toch kan hij zijn begeerte niet toonen; niets ervan kan hij toonen; het moet kómen. En het komt!

De oome kijkt hem aan van achter zijn gouden bril, zonder veel overgave; maar hij kijkt.

„Mot je naar de kerremes? jij?” Het komt lijsig uit zijn mond. Hij zwijgt, Eli, hij siddert, en kijkt langs oome's hand heen. Er wordt over hem beslist, in dit korte oogenblik. Ja! Hij geeft! Vijf centen! Vijf! Eén had hem al gelukkig gemaakt. Maar vijf! Een heele stroom van koper. Een kinderhand vol macht. Hij zegt dank je wel, hij keert zich om, bij den glimlach van zijn vader. Dat gezicht, recht, met den glimlach, open neutraal maar tevreden, blijft hem even bij. En hij voelt zich langzaam wegsnel-

len. Als hij meent, ongeveer uit hun gezichtskring te zijn, slaat het bewustzijn van zijn bezit een vreugde naar zijn hoofd, die een oogenblik verwarring wordt, en die verwarring houdt zijn hand terug van het roezige versmijten van het geld, en redt hem voor den heelen dag. Hij koopt in de voorhal van den hemelschen tempel een oliebol, waarvan de geur de wierook van het feest beteekent, van het feest dat een ganschen dag duurt.

Langzaam, na de eerste verbijstering, geeft hij uit; geeft uit en bezint weer, en loopt rond. Eenzaam zwervend over de terreinen van die heerlijkheid, leert hij een ganschen dag de volheid van het leven kennen, de rijpende genieting van de koopkracht, het manlijk gewapende, dolende aanschouwen en doorgronden van den droom der kinderbegeerens, die hun eerste machteloosheid beginnen te verliezen. Hij kènt. Hij bezit. Er blijft te begeeren over; hij is gelukkig. Nooit kan hij de dankbaarheid uitspreken voor het gebaar van die schenking, voor de daad van die riddering, omdat hij zooveel ontroering niet durft medeelen. Maar in de stilte van zijn hart, zijn leven lang, bewaart hij voor het lijzige eindje oome een plekje eerbied, dankbaarheid en wijding.

Oud en eenzaam ziet hij hem later; slavend, voor zijn zwager die het goed heeft, zijn laatste jaren door, en zijn loon, behalve de vrije kost en een beetje salaris, moet bestaan uit de warmte die hij van zijn patroon's gezin dagelijks in bezoekjes komt halen. Hoe dichter de beangstigende grijsheid om hem nadert, des te machtelooser, des te vragender, des te smeekender om een gesprek, een sympathietje, een woordje, wordt zijn breed getrokken lach, wee-zoet van aarzelende, angstig geboden vriendelijkheid: een grijns. Het is voor Eli smartelijk om aan te zien. En smartelijker, omdat hij behoort tot degenen jegens wie hij een dankbaarheid-schuld heeft, en wien hij de angsten van hun stil-bloedige levens zou willen verzachten omdat zij hem geluk hebben geschonken. Hij weet dat zijn verdienste niet overschat mag worden; nochtans hij mag het niet zonder zelfzucht gemeend hebben; hij mag, in zijn bewustzijn, van alle aandeel aan zijn geluk verstoken zijn geweest; hij hééft hem toch maar dien

ochtend, dien Maandagmorgen op de markt, tusschen de armoedestalletjes in, dien stuiver gegeven!

Hij ziet hem oud worden, grijzen, bedelen om eengroetje, om een gesprekje over de politiek, om een duizendste van een vleugje warmte, als om zich vast te klampen aan het leven dat hem begint los te laten, omdat de kou van een doelloos lijkend einde zijn ongepantserden ouderdom ijzig begint te omgrijpen.

Nooit kan hij het uitspreken, Eli, hoe hij, zonder dat hij begrip verwacht, een stil, verrukkend plezier geniet in die verborgen gedachte: „mijn geheim kent hij niet.” Hij weet niet dat ik hem gedenk met zulk een dankbaarheid die immers onmogelijk zonder gevolg kan zijn. Hij weet niet dat geen daad die het geluk voortbrengt van de verworpenen, ooit zonder glans blijft, van glorie en van zuivere vergelding. „Hij weet het niet,” denkt hij met een innerlijken lach van uitbundigheid, „dat hij een kind dat het leven liefhad, heeft geholpen het leven te bezitten. En dat ik, toen hij mij met zijn vijf koperen centen in den hemel bracht, daar in alle stilte een extra plaatsje voor hem besproken heb, even snel en eenvoudig toegewezen, als het met de kracht van de kinderlijke zekerheid voor hem werd opgeëischt.”

De stemming thuis, waar hij in valt, is als een groot zwart workkleed, dat over hem en het bezit van zijn dag wordt heengegooid. Lea en Mau stonden aan de deur: „Die krijgt feest binnen” zeiden zij elkaar toen Eli binnenging. Hij vindt de kamer heel en al donker; tegen een wand op een stoel zit Hanna zwijgend en roerloos opgedrongen; bij het laatste grijs van het raam naar de plaats ziet hij, als hij geschrokken rondzoekt, het hoofd van Moeder op haar zwarten romp in haar stoel. Zij zit zacht te snikken, de kamer overheerschend met de macht van de zwaartillende die zich overgeeft aan de smart van een teleurstelling; zooals zij daar uit het donker op-schemert, met naar haar gewoonte, het schijfje rauwe aardappel aan elken slaap tegen de hoofdpijn, van de donkere kamer het schreiende hart zelf. Hij gaat zitten, hij durft niet terug; het is avond; hij durft ook niet dadelijk vra-

gen wat hier gebeurd is. Hij weet dat Moeder vaak zoo verslagen zit, huilend en met hoofdpijn, na een twist met Vader, of door de drift van de jongens die alle tucht doorbreken en over haar orde-pogingen heen trappen als een koppel jonge paarden over een gammel strookje heg. Als hij even gezeten heeft, schuift hij voorzichtig naar Hanna, vraagt, voor Moeder onverstaanbaar:

„Is der ruzie geweest?”

„Ruzie niet,” fluistert Hanna terug, „maar het is om Jozef.”

„Wat?”

„Je weet toch wel dat Jozef vandaag voor meester examen heeft gehad?”

„En is-ie dan gezakt?”

„Nee, hij is juist nièt gezakt.”

„Is-ie nou meester geworden?”

„Ja, hij is meester geworden; hij is juist door zijn examen gekomen.”

„Hè? En ik dacht nog wel dat we feest zouden krijgen. Als-ie er toch door is.”

„Ja, feest,” fluistert Hanna met een keelschraap van het fluisteren en een bevreesden blik naar Moeder's kant, „moet je Moeder maar vragen. Om feest. Moeder zal wel zorgen dat er feest komt. Kind heb je dan nou geen feest? Daar is het. Daar heb je het feest. Omdat je broer meester is geworden.”

Daar moet hij van zwijgen, omlaag zien, en weer op naar Moeder die maar stil blijft voortschreien. Nog een voorzichtig fluisteren naar Hanna:

„En waarom schreit ze dan? Is er dan toch ruzie geweest?”

Fluistering terug vlak bij zijn gezicht: „Omdat Moeder wou hebben dat-ie nou Jiddische meester zou worden, en dat wil-ie niet. Ze zit al de heele avond zoo.”

Met de voeten op de stoelsporten blijft hij zitten zwijgen. Als groote slokken verstommend-bittere drank, die niet te ontwijken zijn, zoo komt dat zwart van de kamer met het scheppende middelpunt van de stil schreiende vrouw op hem aan. Avond: geen enkele kans meer op het herstel van den dag; het gevreesde en altijd te vroeg eischen-

de bed alleen, en alleen nog de slaap kunnen onttrekking brengen, en als het er dan op aankomt: onttrekking zoekt hij niet. Er is een kracht in hem waarmee hij deze bittere donkere vloeistof, die de vulling van de duistere kamer lijkt, tot den laatsten zich aanbiedenden druppel wil opnemen, en in zich laten zinken door heel het gereede lichaam, alsof hij weet dat ontvluchten laf is, en dat hij deze verschrikkelijke werkelijkheid heel en al moet bezitten, om te worden die hij eens wil zijn. Hij is met Moeder begaan; maar door zijn begaanheid heen voelt hij toch ook verwijt tegen haar, omdat zij hen, kinderen, dien ontzenuwenden aanblik laat van een volwassene, zonder een gebaar van verlichting naar hen, hulpeloos aan de smart overgegeven.

„Moeder!” zegt Hanna, „hou nou op met huilen! Moeder! Eli is er nou ook!”

Geen antwoord, en geen verandering.

Af en toe komen de grootere meisjes, en eindelijk ook de jongens, Mau, Hartog, Ezra terug; zij schuiven als duistere gestalten langs hem heen, even stil als hijzelf. Zij gaan allen zuchtend zitten: Vader is er niet, en niemand om in te grijpen. Bij Eli wordt de bitterheid tegen Moeder sterker, nu de anderen om hem heen zitten en hij ook hun ongeduld en verslagenheid moet dragen: missen zij allen dan al niet genoeg, om ook nog, eer het triestige bedtijd-oogenblik komt, dat kleine beetje licht van den avond te moeten missen waar, — zoo denkt hij het woordenloos vanuit zijn eigen bevinding — de levensliefde van den berooide, in de schijnsels van de lamp en de vriendelijke gedaante-verzachting der harde dag-vormen, zich althans de flauwe kontoeren der verbeelding kan scheppen; troost voor den dag, en vooral voor den vóór-nacht die komen gaat? Hij is begaan met Moeder; maar eenmaal de oorzaak van haar verdriet gekend, die hem geen sympathie met haar ingeeft, verzet hij zich toch tegen haar overheersching van het huis, waar tevredenheid en zelfs feest van een ongewone overwinning zou kunnen leven. Zelf sterk tegen dien gift-vloed van den kamer-inhoud, zit hij nu begaan met de anderen, van wie hij voelt dat zij tegen deze mishandeling door haar zwakheid onmachtig staan

dan hij. Want hij voelt hoe Moeder met haar eindeloze zacht gesmoorde snikken, verstikkend op alle anderen ligt, en dat hun halsreikend verlangen naar het einde van deze verschrikking wordt vergeten.

Daar gaat eindelijk de buitendeur open, en weer dicht. Zacht. En daarop, nog zachter, beweegt de deur van de kamer. Jozef? Nee, het is Vader toch. Ja, Vader. Die blijft een tel in de deuropening staan. Vader; hij weet wat hier te koop is; hij is weg geweest om, het eerbiedigend, er kracht tegen op te roepen.

„'s Jonge, 's jonge,” mompelt hij gevoelig-zacht en ernstig, en fluisterend: „Nog precies zoo? Toch onmogelijk zoo blijven.”

Buigt zijn hoofd naar voren: „Is Hartog ook binnen?” Zacht, uit het duister terug:

„Ja, Hartog is hier.”

„Present.”

„O, (Vader, schor) en Mau?”

„Present.”

„Jozef zeker niet. Wel?”

„Nee, Jozef niet.”

„Anders allemaal? Kleine Schwanzmajoor ook?”

„Ja-à!”

Een zachte lach langs allen heen. Zij weten, dat hij dit alles maar zegt, om, in de aanpassing bij de stilte, zonder schennis tegen Moeder, zich toch met hen te vereenigen. In het donker nog, maken zich de lichamen van de stoelen vrij, en staan. Vader's gestalte loopt op de tafel toe. Weer fluisterend, zegt hij met een merkbaren, laatsten, snel weer aflatenden blik op Moeder:

„Zullen toch maar 's eerst een beetje licht maken. Kan zoo *niet* blijven. Is te erg...”

Eli, terwijl alle hoofden in het laatste duister naar Vader staan geheven, peilt het donker en het leed daarvan. Het mag nu nog even heelemaal zijn, hij heeft zijn deel er zonder wijking van genomen. En hij knijpt de oogen toe, ademloos, wachtend. Als hij ze weer opent, langzaam, staat de kamer wijd om hem vol zacht verlossend licht; het komt voor hem uit zijn vader's wezen; de zwarte zwakheid die benauwend op hen lag, is uitgedreven als

door diens reinigende hand. Met een diepen zucht ontspannen zich de geesten, al blijft het spreken steeds gedempt, of het zou te beleedigend, te uitbannend tegen de Moeder zijn. Zij heeft haar ineengedoken gestalte van de lichte tafel weg naar een hoek geschoven; en daar zit zij nu, kleiner, maar nog steeds machtig, met haar zachte verborgen snikken, waarachter een heel leven in enkel wonden open ligt.

Die beweging, van haar nederlaag, brengt bij Eli den strijd om zijn houding en het evenwicht. Hij kon haar overheersching in de kamer niet aanvaarden; haar vlucht ontstelt onmiddellijk zijn blijdschap tot angst voor mishandeling van haar leed. Altijd jagen hem die zorgen op, om de balans van de verhoudingen; altijd wil een glimlach, een woord, een gebaar, een tekort aanvullen waar hij het kan, en wil een eind maken aan een pijn, die hij en zijn vader hier alleen maar kennen, al wordt hij vaak gestraft voor den waan, ze ook in de anderen te zien. Hij loopt op zijn moeder toe, en duwt den achterkant van zijn hand tegen haar wang. Heel den avond, zoolang zij den geest van het huis den wil van haar tranen heeft opgelegd, heeft hij haar met woord noch vinger kunnen aanraken. Zij duwt hem zacht weg, en hij hoort, uit een dichte keel:

„Ga maar.”

Jankel heeft maar een tel ernstig en zoekend naar hem omgezien. Hij staat, in een anderen hoek, met aaneengesloten voeten, zijn hang naar gewoonte en zijn angst voor een persoonlijk god te streelen in het snel doorfluisteren en doormompelen van zijn avondgebed; en vandaaruit stoot hij zijn vermanende „eu!”-roepen naar de jongens, die hun onderdrukte uitbundigheid loslaten door elkaar stil van de stoelen te duwen; zij gieren gedempt als, in die gedwongen stilte, Hartog met stoel en al languit in de kamer tuimelt.

„Nou,” zegt de groote Lea zacht bestraffend tot Eli, „als Moeder zin heeft in huilen, laat er dan huilen!” En Mau wijst naar zijn voorhoofd; en bijt hem fluisterend toe: „Mesjogge!” Eli kent van hen die verwarde behoefte aan de sensatie van de sterke tegenstelling: die verheerlijking

van het oogenblik, die hen nu, tot vader's glorie, de moeder volstrekt doet verwerpen. Hij kent het bij allen, bij de broers van zijn vader, bij diens kennissen en bijna allen die hij ontmoet, en zelfs bij zijn vader zelf, waar het soms tot verraderlijkheid kan toespitsen. Hij kent het nog onbewust; maar hij weert het af met stil verzet, en hij is tevreden om zijn kleine, maar beslissende daad. Hij heeft het verdriet van de moeder in zijn waardigheid gezet, nadat Vader haar tyrannie heeft gebroken. Als een stil, bedekt feest, voorzichtig om moeder heen, voelt hij nu den avond over hen staan. In het huis, dat de smart erkent, maar dat door de kracht van het leven dat moet zegeviereren, op de onduldbare overmacht van de verkommering is hernomen.

Waarom heeft moeder verdriet? Vindt ze dat werkelijk zoo erg dat Jozef geen Joodsche meester wil worden? Hij heeft niet eens stem om er Gazzen bij te zijn, is er gezegd. Dus hier kan hij niet eens komen, in plaats van meneer Meyer, als die oud is. Dus moet hij naar Amsterdam, en wat heeft zij daaraan? Hij heeft gezegd dat hij als gewone meester meer geld verdient, en dat hij dan met andere menschen omgaat dan zoo alleen maar Joden, vrome Joden, en dat hij dat wil omdat hij dat zooveel prettiger vindt. Het is voor altijd, heeft hij gezegd, en niet voor eventjes maar. En wat kan moeder dat schelen? Om de „Jiddisjkat”, omdat hij dan vroom moet blijven en het anders zeker niet zal blijven, maar een „goj” van God noch gebod. En moet moeder daar nu zoo om huilen? Dat kan hij niet begrijpen. Hij zoekt het in haar gezicht, als zij nu gaat verzitten, omdat vader wat vraagt. Jetje heeft het gevecht aangebonden en vraagt zonder hatelijkheid, maar ook niet zonder protest:

„Vader, Jo is toch door zijn examen; waarom krijgen we niet getrakteerd?”

„Is dat afgesproken, dat jij dat moet vragen?”

„Nee, dat is niet afgesproken. Maar zie (ze kijkt om en schiet in een lach en de anderen giechelen alsof het toch een onderneming tegen moeder was) onze broer Jozef die is vandaag meester geworden, zie. En daar zijn wij heel

trotsch op, dat wij nu een broeder hebben die zoo hoog en zoo geleerd is dat-ie (weer een lachbui en een „goed zoo, goed zoo godverdomme” bij de jongens) dat-ie andere menschen kan leeren en opvoeden. Dat is een groote eer voor onze familie, en zoowel ook tevens voor u en voor moeder (ze kan het niet meer houden en verbergt haar gierende gezicht achter haar handen).”

„De geachte woordvoerster,” zegt Jankef met een hoofdwieginkje, „die zoo volkomen de gevoelens van de vergadering heeft uitgedrukt, moet ik wel vriendelijk verwijzen naar de jubilaris zelf. Er is helaas in *de boezem van het bestuur* oneenigheid over dit vraagstuk.”

„Ja,” zegt Mau, „de boezems deugen niet.”

„Er moet meer leiding op de boezem gezet worden,” schampert Hartog.

„Ja ja,” stopt vader, en dan tot moeder: „Is er ook bekend waar-ie is, Jozef?”

Zij richt zich op, en kruist de armen over de borst. Haar roodgeschreide oogen zien als onverschillig vooruit. Volkomen grijze haarplokken warren onder haar geelbruine bandeau uit. Haar tint is fijn, in het bleeke, haar mond niet zoo krachtig gesloten als die van vader; smal, niet zonder fijnheid. Een groote neus, te groot door de magerheid daar omheen. Zij is niet donker geweest; Mau, en ook Jozef en Hartog, wiens kop langer en zinnelijker is, lijken het meest op haar; Jozef heeft haar neus en vooruit-gebouwd benedenkop, waarin een tikje miezerigheid en harde scherpte van het Noorden. En dan toont zij veel gevoeligheid, waaraan de beheersching van het ronde ontbreekt.

„Weet je niet waar Jozef heen is?”

„Ik weet het niet,” weert zij stil af, zonder hoofdbeweging.

En alle kinderen lachen om Hartog, die zingt:

„O zèg, o zèg, gij aardig beest...
Waar of de méester is geweest.”

„Och, wat is dat goed,” hoont vader bitter, „wat laat jij ze weer lachen vanavond. Jij verdient je kost weer hoor!

En nou moet het maar uit wezen niet? Nou verbied ik je verder die grapjes, heb j't ook verstaan?"

„Nogh!" minacht Jankef. „O, het is zoo'n echte Groningsche hond. Ja dat ben je. Het is nou eens *niet* om moeder te plagen, maar ze heeft een broer daar in die mediene, en daar heb je me wat al te veel van weg. Ja. (Moeder kijkt minachtend naar hem om.) Ja, dat begrijpt moeder niet of ze wil niet, maar het is zoo. Dat is je oome, waar je naar genoemd bent, die alle veertien dagen, alle *vettien doogen* zegt-ic zelf, door de veldwachter zijn huis voorbij wordt gebracht, om het drinken en het vechten dat-ic doet. Zooiets heb jij in je, van een mensch niet met rust te kunnen laten, en als maar op te jagen, als maar weer opnieuw, en niet meer weten waar je ophouden moet, tot op het laatst de messen er aan te pas komen. Ja."

„Messen," spotlacht Hartog.

„Ja messen, want je woorden zijn ook messen, de jouwe wel."

„Och godverdomme," roept Hartog met geluid van verontwaardiging maar met een gevliden spotlach om zijn mond, „moet ze niet de heele avond hier verpesten met daar „oe-oe! oe-oe" te zitten snotteren om niks. Niks!" „Omdat Jozef geen Jiddisje meester wil worden," mokt Mau.

„Godsgelijk heeft-ic," zegt Lea.

Moeder kijkt.

„Anders hadden we fijn misschien nog een feestje gehad," zegt Jetje.

„Ja feest bij moeder (Lea) Moeder en feest. Dat weten we nou ommers wel. Moeder heeft feest genoeg als..."

„Als?"

„Als? Als u maar kunt zitten grienen. Uw grootste lol." Alles keert zich tegen haar; zij wreken zich.

„Ik zou graag willen," zegt Vader, „dat het nou uit was met de discussies."

„Discussies gesloten."

„Ja discussies gesloten. Ja. Het is meer dan jammer dat het zoo is, maar het is geen feest geworden. Het zou mij best geweest zijn, als Jozef wel Jiddische meester had willen wezen; ik zou het met dik plezier zien gebeuren.

Maar als-ie het eenmaal *niet* wil, is er ook niks niemendal aan te doen. Dat is naar mijn oordeel de fout van moeder. Dat is een fout, want daar valt *niet* aan te dwingen. Hoe wou je dat dan dwingen? Dat is een onmogelijke zaak. Nou. Nou weet jullie hoe ik erover denk en nou as-jeblijft basta. Geen koppie chocola of geen koekje, nou. Daar zal niemand van doodgaan. Een andere keer meer. Dat wordt wel weer 's goed gemaakt. Daar is-ie, daar is Jozef."

„Gocienavond meester."

Hij glimlacht, met een frisch rood van de straat en van een beetje overwinning over zijn naar het groene donkerende bleeke huid. Hij is het heertje onder deze allen; zijn petje is gaver dan dat van de anderen; hij draagt een arm, maar iets minder voddig pak kleeren, en een stijf boordje met een gekleurden zelfstriker, en manchetten. Het is hem aan te zien, dat hij sinds lang aan den rand van het gistende nest leeft: koeler maar ook killer, zonder hun hittigheid van oogen, maar ook zonder hun malsche beweeglijkheid, dooder, stijver, en met reeds een begin van de vergissing der laetdunkendheid.

Op Mau's raad gaat Eli naar hem toe, schuchter, en feliciteert hem. Hij krijgt een zoen.

„Ja jonge, de rest moet je maar bij de baas van 't spul halen. Zoodra ik m'n eerste vijftig gulden heb verdiend, trakteer ik je hoor! Ja jullie ook! 't spijt me erg, maar ik ben precies zoo rijk als jullie."

„Zeg Jozef, is dikke Fie Heimans er nog door gekomen?"

„Dikke Fie Heimans? Nee."

„Nee? Ook een slag voor d'r moeder."

„Heeft ze tenminste geen verdriet dat haar kind goj wordt," zegt moeder met nog steeds gesmoord geluid, en herkruist haar armen vaster.

„Moeder had liever gewild dat Jozef vandaag voor schande had gestaan, niet?" vraagt Lea sentimenteel.

Moeder geeft geen antwoord.

„Nonsens," zegt Jozef, en nu roepen ze allemaal honend:

„Nonsens!"

„Nonsens! Ach kind ga toch op zij met je nonsens! O, kind wat zeg je toch een nonsens!"

Een smakelijk plezier, vooral onder de jongeren.
 Jozef negeert het en zegt tot vader:
 „Het is niet erg voor die menschen. Centen genoeg.”
 „Goeie vrouw voor jou, Jozef,” roept Mau, „goed centen, en een mooi meissie.”
 Zij lachen: „Is mij te dik hoor,” roept Jozef, „Hou maar.”
 „Alle dagen biefstuk en aardappeltjes derbij,” speelt Hartog, „en de pink op de naad van de broek, voorwaartsch marsch, leg aan, vuur!”
 „Ja jij hebt te veel vuur, dat merken we wel.”
 „God wat is die meid dik geworden,” zegt Lea.
 „Negentig kilo weegt ze,” zegt Jankef, „ja dat is zoo. Haar moeder vertelt het me zelf, ze is veel te dik, ze is er voor onder dokters handen.”
 „Snijdt-ie er zeker iedere keer een stukje af,” lacht Eli.
 „Waarom is die meid nou eigenlijk gezakt,” vraagt Lea, „kan ze niet goed leeren? Jo?”
 „Omdat ze negentig kilo weegt, uilskuiken!” roept Ezra, „daarom is ze gezakt! Wat een wonder!”
 Hij heeft succes.
 „Hij kan het het beste weten,” zegt Jankef, „want hij is zelf zoo dik als een spiering; potverdomme, wat is die jonge krimineel mager; het is een schandaal zoo krimineel vel over botten is het. Twee ons lappies en een half ons slecht vet, moeder hef geen centen meer. Vreet toch meer jonge!” roept hij on-oprecht, in zijn verwarring.
 „Hij mag hier wel een belooning voor hebben, Vader,” zegt Jozef, „vindt je niet? voor die goeie oplossing van dat raadsel?”
 „Welk raadsel?”
 „Van dat zakken van dikke Fie.”
 „O,” lacht Jankef, „ja, nou geef 'm een belooning.”
 „Ja, ja een belooning! Een belooning!”
 „Maak jullie maar niet druk; niks geen apartigheden; hij kan een lekkere dikke boterham krijgen, met fijne krieben. Zijn er nog krieben in de kast?” vraagt hij moeder.
 „In de keulsche pot,” zegt moeder, „in de kast in de voor-kamer.”
 „Ja of nee?”

„Nou geef maar,” zegt de magere Ezra, om de onderscheiding en de belooning niet te missen.

„Maar,” zegt Jozef, „één paedagogisch ding: de boterham moet op de donkere plaats gelegd worden. Hier aan de buitenkant van de vensterbank, en daar moet-ie 'm vandaan halen.”

„Goed zoo, goed zoo!” klappen de meisjes; „oeij! oeij! Echt! de meester! de meester!”

„Ja dat moet,” zegt Jozef tot Ezra's verlegen lach, „want die kinderachtige verdomde vrees voor een beetje donker op de plaats die moet er bij je uit. Vader? Wat jij?”

„Goed, goed, best,” zegt Jankef en haalt de boterham. Hij komt er mee binnen en alle oogen kijken naar de dikke rogge-boterham, besmeerd met het door moeder ingemaakte vet, dat met een beetje zout, een lekkernij heet. Ezra lacht nog steeds. Zijn oogen, droomerig grijs, een ietsje loensch, hebben een ondeugend lichtje. Eli, ook tenger, iets minder uiterlijk beweeglijk, met een neiging van zijn bouw naar meer rondheid en met stiller, verbergender blik, lijkt toch op hem.

Jozef, oogen optrekkend: „Ja, niks aan te doen jongetje, wat lekker is, moet je ver halen.”

„Geef maar hier,” zegt Jankef, „ik zal 'm wel brengen.”

„O.” Jozef laat zich de boterham afnemen, tegen zijn zin, want hij wil de uitvoerder zijn waar hij de vinder was.

Eli zit stil te vechten: dat noemen ze een belooning! Hij ziet steeds naar Ezra; hij kan de pijn niet houden om diens angst voor het donker van de plaats. Hoe afschuwelijk dat het nou toch gebeuren moet; dat Vader het ook laat gebeuren, en Vader vindt het zelf niet eens goed. Jozef heeft het bedacht; hij ziet hatend naar den rug van Jozef, dien machtige, dien hij niet verbieden kan; maar als het hem eens gevraagd zou worden! Hè! vroegen ze het maar: smerig, zou hij zeggen... een ploertestreekie vind ik het.”

Laatst was Ezra bang omdat er ratten waren bij het riool; je kon ze hooren krijschen en piepen. En nu moet hij er heen om de boterham te halen. Eli ziet het gebeuren; en de drang om het tegen te houden, stijgt tot schreeu-

wens toe in hem op. Het is een volledig lichamelijke pijn. Vader ziet van terzij naar hem.

„Is het soms weer niet goed? koopman?”

„Hè, geef het hem nou maar hier,” zegt hij met een tot vriendelijkheid beheerschten angst, die hier niet te weerstaan is.

„Nou! nou! stil maar!” zegt Jankef. „Zóó dan! Ga naar de plaats Ezra, hier! zoo dan.” Hij mompelt over Eli: „een ponem of de dood er mee gemoeid is.” Hij schuift het raam op en legt de boterham in het venster; Ezra lacht zenuwachtig, stort zich naar buiten, grijpt uit het open venster waar hij de lichte kamer voor zich heeft, de boterham, en gooit er zich weer mee naar binnen. Een ontspanning, een op-ademing, een blijdschap voor Eli, als zijn oogen Ezra weer binnenhalen, en hij hem ziet happen.

„Mm?” vraagt Ezra, en biedt hem.

Hoofdschuddend weigeren, door een glimlach als een omhelzing versterkt, aannemelijk gemaakt en verontschuldigd. Dankbaar elkaar ontwijkende blikken, als Ezra schrokt.

Niemand weet hoe heerlijk, niemand weet hoe wondend, dat hij het nu, half afgewend, ziet, hoe de magere Ezra verlegen schrokt.

KERMIS LIEF EN LEED

Al zijn de vijf centen van Oom Jaakie nu foetsie, en ook de halve stuiver, dien hij eenmaal van Vader krijgt, hij kan toch geen enkelen middag en geen enkelen avond na Jodenschool en de boterham, van de kermis afblijven. De volheid van menschen, de bontheid, de muziek en het gestamp en de knallen zuigen hem op naar het terrein van plein en groenbeboomde binnen-gracht, dat nu zoo verwonderlijk veranderd bezet ligt in middag- en avondlicht. Het is of het hem toch nog te snel gebeurd is, dat die bekende plekken nu zoo door al die vreemde werelden vol leven zijn ingenomen; en hij zal toch de volgende week, als alles weer schoongeveegd ligt, een weemoedigheidje voelen, om de onherroepelijkheid van de verdwijning van dit vreemde: zooiets weet hij langzaam-aan nu al van te voren. Terwijl hij nu van huis op weg daarheen is, kan hij zelfs geen duidelijke voorstelling terugvinden van plein en binnenwal zooals zij het heele jaar geweest zijn. Er is een oogenblik verzet, en dan komt het machtige moment van deze beweeglijke werkelijkheid weer, en eischt hem op: vooruit dan maar; nu is het dan kermis.

Alle lampen lichten gloed, alle orgels dreinen in elkaar, alle muzikanten tetteren. De orgels van de beide draaimolens en van den zweefmolen doen het zoo met een zeurtje, alsof het door den neus gaat, en daar ruik je het meest de olie in van de bak-kramen. Dat van den stoomdraaimolen is snel, en recht-op; het snijdt, het ritst, het is krengig net als dat mevrouwenwrijf dat er voor zit geld te ontvangen tusschen al dat prachtige glas, waar je de jongens en meiden achter ziet langszweven in de gouden en roodfluweelen wagens en tusschen al die prachtige kleuren van houten beelden en de beschilderde buitenwanden, waaraan de groote paarden met mannen en vrouwen hangen. De muziek voor de spulletenten speelt alleen voordat ze binnen gaan beginnen; ineens hoor je het, met boemen van de groote dziengetrom, en dan peppert het lang, net een beetje als een blatende geit, en op een ande-

re plek begint het ook opeens; het sliert tegen elkaar op en blijft naast elkaar dansen als koperen slangen die recht-op springen en kronkelen, in die dikke lucht, blauw, en vol oliedamp en op allerlei plekken rossig, als brand, maar van boven dicht, als een wijde zolder over de heele kermis heen. Daar binnen dien zolderkoepel is alles: de muzieken, en het bellen van de draaimolens, hard, waar-schuwend als van de schippers als ze door de brug moeten, en de boot-stooten van den stoom-molen, en opeens het lacherige gillen van die fluit in den bek van de houten vrouwenkop. En overal waar je staat, het dreunen: zzzzz, van dat rijen, als een reusachtige mug, door het zingen en brullen en gieren heen van de boerenknechts en meiden, en ook de kets-patsen van den kop van Jut. Vanuit de verte is het zingen als het locien van een windvlaag; en alles samen lijkt een vol gebrom met roepen erboven uit, en het zoemen van de wagens van de caroussel. De stemmen, de muziek en de walmen drijven op elkaar tot groote wolken; onder den zolderkoepel van den avond kunnen ze niet weg. Vreemd wordt het voor hem, en een beetje vijandig en toch spannend. Voor alles, voor het allerkleinste, voor een wijnbal, voor een pepermuntstok, moet geld wezen; hoe graag hij ook wil, hij moet blijven toezien met de handen in zijn broekzakken. Vijf cent gehad, van die Oome Jaakie. Oej. Wat was dat eventjes veel. Waar zijn ze? Hoe heeft hij ze allemaal kunnen uitgeven, en niet bedenken dat-ie hier nou zoo heelemaal niets heeft? Hè! Had-ie maar iets bewaard voor vanavond. Weg, ze zijn weg. Niets aan te doen; je kunt er aan denken; je kunt ze niet weermom halen. Aan alle kanten rondom ziet hij geld, guldens, rijksdaalders, uitgeven. Vooral de boerenknechts, in die aan elkaar gearmde rijen paren; zij hebben er een heel jaar voor gespaard, en nu koopen ze en gaan overal binnen alsof ze schatrijk zijn; niets wordt gelaten. Wonderlijk zijn zij voor hem, die jongens en meiden en mannen en vrouwen die daar zoo loopen blerren alsof zij niet meer weten wat ze doen, en zich niet voor elkaar schamen. Zij doen alsof het zoo moet zijn, alsof dat dronken worden en dat ziek zijn en vuil doen van misselijkheid en dat schaapachtig kijken en

hangen, bij de afspraak hoort, en toch ellendig gevonden wordt, en toch weer als vreeselijkheid wordt opgenomen, die niet kan en mag uitblijven. Zoo ziet hij ze lallend en vloekend met dooie oogen staan, en tegen elkaar stootlachen alsof ze de pest in hebben, en opeens weer uitbrullen alsof ze woedend zijn en zullen gaan rond-moorden. En zoo ziet hij er, in de zingende rijen, bijna voor-overvallen en kreunend blijven hangen aan de armen van de anderen, en toch nog voort blijven zeulen en weer op-nieuw de kroegen ingaan of de poffertjestent, terwijl de oogen bij sommigen roodbelopen zijn en de monden scheef en uitgehangen in hun bloedrooie koppen staan; of enkelen kijken bijna niet meer en zijn heelemaal doodswit, allemaal van de jaajem-sooref. Dat is alles onbegrijpelijk en verschrikkelijk; het zal wel zoo moeten zijn, want het zijn toch groote menschen, maar hij is blij dat hij ze niet als vader en broers heeft; want zoo, als gezelschap in de wereld, vindt hij ze al erg genoeg. En die vrouwen en meisjes, die zich niet geneeren en voor wie de jongens en de mannen zich niet schamen. Dat is een beetje pijnlijk in zijn keel, dat maakt eigenlijk een beetje bedroefd, dat zien van die meisjes, zoo opgezet in haar gezichten en met die dikke oogleden van de borreltjes, en de wangen gloeierig, en dat hooge piepende dronken mee-loeien.

Sommigen zijn heelemaal verkreukt. Hilletje van Harm, waar hij wel met Vader of Hartog of Mau komt voor de boter, ging straks ook voorbij; „een knappe sjikse”, zegt Vader dan nog; „een aardige nette meid zonder een smetje”; maar wat vreeselijk was het om haar aan te zien, achterover tusschen andere meiden uit Lansdorp in; haar muts hing zoo smerig scheef van haar hoofd af, en ze liep met zoo’n dommen stommen halfkrankzinnigen lach voor mirakel zachtjes mee te zingen, hóóg; en die halfgesloten dronken oogen te zien lodderen in dat bekende gezicht, daar kreeg hij een wee gevoel in zijn buik van. Op de gracht langs het plein staat hij bij de „Gezonde Apotheek” te loeren, en merkt dat zij daar vooral komen als zij bijna niet meer kunnen loopen en praten van de jenever. Daar ziet hij dat weer zoo duidelijk, dat het zuipen en dron-

ken zijn er bij hoort; dat niemand het een ander kwalijk neemt en het beschouwd wordt als iets zoo eenvoudigs als dat je moe wordt wanneer je toch veel geloopt hebt. „Vreten!” roepen zij elkaar toe. „Toc, Godverdomme” — zoo moedigen zij elkaar aan om zure en zoute haring en uien en augurken te slobberen. Zij pakken ze in hun handen en vreten ze van zich af, dat het nat op den grond druipt; en dat de meisjes en vrouwen het ook doen, precies zoo, als een soort drankje of pociertje waarmee ze weer verder kunnen gaan drinken met die kerels, dat is verschrikkelijk om te zien. Hij kan er niet lang staan, want de stank van al die luchten bij elkaar is niet te verdragen; hij rilt ervan, het is haast nog erger dan de rotbotten van het afleveren. Steeds weer is er de spanning om te blijven kijken, om het vreemde, het heel andere dan jezelf bent, te zien, en het verschil te voelen dat bang maakt. Hè! het licht en de draaiing en het gegons en al die muzieken weer toegewend, ruikt hij weer de oliebol-
len, dat herstelt en verwarmt even. Daar staat hij voor een groepje sigarenmakers met hun vrouwen; alles hangt scheef aan ze; petten, snorren, en de koppen zelf op de magere nekken. Zij hebben geen boorden of dassen om, maar hun vesten en jassen direkt over hun vuile overhemden; en de vrouwen, bleek en schraal, zijn zoo van het huiswerk meegeloopen, blootshoofds. Zij staan tegen elkaar te zingen alsof zij elkaar dat liedje vooral in herinnering moeten brengen, zoo alsof het een soort plechtig feestlied is, dat voor dit oogenblik precies is afgesproken:

„En de sigàremakersjongens
Die zijn *wit* van kleur,
Wit van kleur,
Wit van kleur.
En de sigàremakersjonges
Die zijn *wit* van kleur,
Wit van, wit van kleur!”

De vrouwen zingen ook mee, met altijd weer dienzelfden vreemden glimlach, die hem vasthoudt en dien hij toch beangstigend vindt. Zoo heeft hij ook tegenover de vijandig-

heid die hij in dat alles voelt, toch een voor zichzelf nog met niets uitgesproken vriendschap met de menschen. Die is als een zachte, verborgen brand onder in zijn keel en achter in zijn hoofd, maar waarin hij toch steeds wijkend is, tusschen de menschenklitten door, de handen in zijn broekzakken. Hij heeft al geleerd zich te bedekken, om niet op te vallen en getreiterd te worden. Op straat, op die oogenblikken dat hij de jongens en meiden, en soms ook wel de mannen en vrouwen als heelemaal vijandig voelt. Want het is niet altijd hetzelfde met hun: soms is het, als hij aankomt, alsof ze met hem ingenomen zijn; hij heeft een goeie bui, en had er geen erg in dat hij naar hun zin liep, tot hij het merkt. Zij keeren zich vriendelijk naar hem om, en zeggen iets prettigs tot elkaar over het joodje; ja, hij krijgt als hij zich omkeert, een knik: wat een geschenk op zoo'n dag! Zij worden mooi, en hij voelt zich mooi; samen zijn zij mooi, en het wordt er open en heerlijk van om je heen. Maar pas op, denk daar niet aan, den volgenden keer, want als je dan vrij opkijkt, wanneer je ze voorbijgaat waar zij bij elkaar staan of loopen, dan schrik je ineens; je bloed lijkt geschud te worden in je hoofd: zij lachen je opeens hard uit, de straat over, en als daardoor het loopen niet meer vast gaat en je beenen een beetje slingeren, dan roepen ze je pesterige geluiden na; je zoekt in je zelf waarom, maar het is niet te vinden. Langzaam is hij gaan leeren, allerlei kunstjes uit te halen om hen af te leiden, als hij voelt, hoe hij als iets dat hen steekt en opjaagt, tusschen hen aankomt. Het is of hij scherpten in zich moet afronden, wanneer hij dat inhaken aan zijn bezetheid vreest. Hij maakt zich inschijn aan hun kleinheid gelijk, hij speelt hun versnippering van het leven. Denkt zich ergens een jeukje aan zijn kuit en loopt zoo al wrijvend voorbij. Slept met een pijnlijken voet en trekt een rimpelgezicht dat daarmee bezig is; pakt zijn kous alsof daaraan iets niet in orde is en doet daardoor bezet en gehinderd; hij is er een van de gekwelde massa mee, op wien men niet let. Als het gevaar dreigend is van vlakbij, staat hij maar plotseling stil en kijkt iets na: een opvallend mensch, dien hij altijd veiliger weet dan zichzelf, of, met een goedgespeelden vriende-

lijk-onnoozelen glimlach, een hond; belangstelling voor beesten maakt je altijd aan hen gelijk, en dadelijk kijken zij er ook naar: je kunt doorloopen, je bent gered. Maar de angst blijft toch, want er zijn oogenblikken dat niets schijnt te kunnen helpen tegen hun lust om je uit al wat voorbijgaat te pikken en al hun pesterigheid op je te gooien. Liep hij laatst niet kalm door de Walstraat langs de fabriek, toen op de stoep dat stel groote jongens stond in hun schafttijd? Maar het was Sabbath en hij had zijn goeie pakje natuurlijk aan, en een schoonen boord. Hij is ze al voorbij, de jongens van wel achttien of twintig jaar; hij heeft ze wel zien kijken en lachen, zoo hoofdschuddend, alsof hij nu het allerbelachelijkste is dat zij in de wereld ooit hebben gezien, ja, om bijna meelij mee te hebben. Hij is al bang voor iets dat nog komen moet als hij al wel drie huizen verder loopt, en daar, pats! Slaats iets in zijn nek, iets vuils. Griezelen grijpt hij, en moet een groote klit natte uitgekauwde tabakspruim van zijn hals en bevuilden boord reinigen; hij rilt ervan en voelt zich gloeien; een bittere woede brandt in zijn keel, en er is verdrietigheid omdat je voor hun er heelemaal niet mag zijn. Omkijken: groote jongens, zij brullen van plezier; en hij kan het niet begrijpen, dat hij zoo doodelijk beleedigd mag worden en niemand, niemand van hun in de wereld die zorgt dat het niet gebeurt of eraan denkt hen te straffen. Zij zijn er zeker van dat het mag; en als hun broertje den volgenden dag zijn schoone boordje heeft, blijft iedereen er af, of zij gaan crom vechten.

Daarom blijft hij bang, omdat hij nooit meer weet hoe zij met hem zullen doen, en zoo loopt hij ook hier op de kermis rond. Er moet iets in hem zijn dat hem in gevaar brengt, want hij weet één ding heel goed: geen enkel ander Jodenkind heeft zooveel last. Nu en dan blikt hij ook hier in oogen van enkelen, bij wie hij een soort verstoring brengt, en hij ontwijkt snel.

Een halfdronken boer: wat voelt hij in hem? De boer ziet hem aan, en blijft kijken; terwijl Eli voelt dat die oogen iets in hem zoeken, en nog niet weet of er vriendelijkheid of woede uit zal voortkomen, draagt hij, met een moeilijke beweging, de werking van zijn blik van hem

weg en kijkt sterk-onverschillig langs hem heen. En toch, opeens, daar valt een groote hand van achter op zijn hoofd, zacht-gewelddadig, zacht-zwaar, alsof het eerst als een slag bedoeld was en onder het doen de kwaadaardigheid werd teruggenomen en in goedigheid eindigt. De hand, alsof zij steun zoekt, schudt Eli's hoofd op zijn wikkenden hals heen en weer. Hij schrikt en springtopzij. Een groote kerel met snorren, een klein tikje maar aangeschoten, nikt met goedkeurend-groetend gesloten mond naar hem, in een koeiigen, toch dronken blik. Met scherpe juistheid heeft Eli, wijkend, dien aandrang begrepen naar de vastheid van zijn stilte, als van een dier, dat wel mensch zou willen worden, en toch de kracht van zijn schoften niet wil missen.

De man staat stil en ziet alsof hij van niets weet, in onbewogenheid schuldig, langs hem heen, en Eli maakt zich uit de voeten, moet zich vrij baan duwen tusschen een dicht bijeen voortschuivend pak stevig bedaarde feestelingen langs de speelgoedkramen. Nog juist ontkomt hij springend uit een grooten kring, die wel van drie kanten aanrennende ritsen gearmde boeren en burgerjongens, allen met meiden, op elkander stuitend, aaneenbinden. Hij moet stil lachen om het neusklankig geloei en het zuigelingengehuil, dat velen van hen uit hun mirletons, hun gekleurde blazen en hun rooie op-en-uitkrullende flap-pers zeuren, en omdat zij nu daar zoo tegenover elkaar blijven staan trappelen en tegen elkaar op-blerren, alle balk-liederen van de kermis door elkaar, terwijl zij vreemd maar wild tegen elkaar lachen, hoeden, petten en klee-ren met de zachte pepermintjes-kleuren en -vormen van de confetti bestrooid die overal rond-sneeuwt, en in de afknappende slingers van de serpentines die als drijfriempjes tollend afwikkelen en dan als wimpels fladderen, in de dikke lucht van het duizel-volle kermisplein, dat wel een groote zaal lijkt.

„A-tjeu wij moc-ten
Elle-kànder groe-ten”

Een andere rij danst er tegen in; wild slaan de schoenen op de keien:

„A-tju vaarwel faldera
A-tju vaarwel faldera”

En een schor koor van boerenknechts, hun keel-aderen
gezwollen:

„Déé-sie
Déé-sie,
Geef mijn het ja'-woord toe”.

En dan naderen zij elkaar en stampen hossend allemaal
dooreen, en dreunen niets anders dan scherp:

„Hi-ha! Hi-ha!”

en eindigen in een langen schreeuw:

„Ho-o-o!”

Alle armen omhoog, in een feestelijke verbroedering. Hij staat erbij te glimlachen, omdat er heelemaal geen ruzie komt. Maar daar schrikt hij, met hen, op zij, in een vlucht van al die groote menschen op de massa's in daaromheen: een oploop, die hard aan komt dringen en blanke baan eischt. Hij ziet niet alles, hij moet zich staande houden en veilig, met gespreide en geheven armen tegen de zijden en heupen van de grooten om hem heen, en daartusschen door spiedt hij. Er scheurt geschreeuw op hem af; menschen vallen gesmeten tegen de voorste rijen op. Dan, tusschen de openingen door, geblikker van politiehellen, stokken die door de lucht boven de hoofden zwiepen, en glimmende sabels. Een groote zwarte klomp publiek dringt mee op, lijkt er achter tegen te steunen en het op te duwen. Vlak bij hem gilt het, en hij ziet een wijking drijven naar alle kanten, en grijpt zich vast aan kleeren, in het dreigende botsende opdringen. Nog juist even, snel, ziet hij de kern van den stoet: jachtig en opgewonden hard loopende politie-agenten schreeuwen rond, en stooten en gooien elk lichaam weg, dat in den weg staat, met angstige oogen naar alle zijden, op verweer bedacht. Daar binnen, tusschen twee agenten, achter elkaar, twee mannenlichamen, hangend gesleept, de ge-

zichten grauw onder het overliggend haar, en op dat vaal van de gezichten ziet hij, teruggruwend, wat hij het ergste vindt in de wereld: bloed. Dat slaat een flauw gevoel in hem neer, en hij weet niets anders meer te doen dan, van belemmerend lijf tot lijf, zich weg te duwen, tot hij eindelijk op-ademend aan den wallekant staat. Daar, tegen een boom zich herstellend, bij het rustige blauwgeschilderde kermis-scheepje, ziet hij tel na tel het beeld zich ontzenuwend voor hem vernieuwen: het kleine stoetje, woelig en schreeuwend omdromd, en die hangende lichamen met de grauwbleeke hoofden en de willooze oogen, en het bloed. Hij kan het niet verwerken, alles is er stil van in hem. Het enige dat hij weet: het hoort bij de kermis; het is van de kermis. Hij is verslagen. En hij wil naar huis.

TWEE JAGERS

Dat is even een ontmoeting, om op dat oogenblik, plotseling in het bekende gezicht van den grooten, zestienjarigen broer Mau te zien. Een flits van een tel weet hij niet, wie van de zijnen het is, zoo trekt hem de tegenstelling tot dit alles van hier: dat innig bekende, het eigene, het gezicht van huis, daar opeens vlak voor zijn eenzaam reizenden blik. Dit is niet langer de droom, de arbeid, de bemoeienis met de worsteling buiten het eigene; de droom springt weg; hier is de warme bestending van dat eigene dat hem tot zich neemt: het is het genot dat voedt. En hij ziet verheerlijkt op, glimlachend, hoewel nog pijnlijk en nog bedremmeld. De „groote” lacht vriendelijk neer, verlegen in zijn terugslag: elk in de vaart van zijn stuurloos jagende gedachten betrapt. Aan grootjes doen zij zoo niet tot elkaar; de vormen van den omgang zijn zonder tooi, verlegen, ingehouden; op andere dan bijzondere dagen staat de strijd om het leven te houden hen niet méér toe. En de groote zegt dadelijk blufferig tot het kind: „Heb je al een oliebol gehad? — Kom maar 's mee, zal ik jou 's olieballen laten proeven. Zooals jij ze nog niet geproefd hebt, zie je? Nog nooit, jongetje, je levensdagen nog niet.”

„Met jou mee? De kermis over?”

„Ga jij maar 's een beetje met mij mee. Met Mau, begrijp je. Zal Mautje jou 's kermis laten zien. De echte kermis, begrijp je? Dan zullen we nog eris eventjes effentjes profiteeren van de gelegenheid, mencentje.”

Hij snoeft blij door, terwijl Eli grinnikend naar hem opziet. De ontmoeting van het kind dat gelukkig is met zijn macht daar te vinden, is een uitkomst voor Mau. Eindelijk heeft de avond een doel voor hem. De avond. En zijn zak vol geld. Het is een doel, dat hij noodgedwongen kiest, maar waarin hij zich nu maar gooit, na ettelijke uren innerlijk verscheurd te hebben rondgelopen, vol diepe rauwe hunkering naar den tuimel van dit scheeve volksgenot, toch te vreemd aan den geest die het schiep, om zich erin te kunnen zetten. De groote zestienjarige Mau heeft vanmiddag oud ijszer en vodden voor Vader

afgeleverd, en hij is vanavond, met zeven achtergehouden zilveren guldens prikkend in zijn zak, toevallig op de kermis terecht gekomen. Eerst heeft hij nog zichzelf bepraat met het voornemen, ze niet te houden, en bij het thuiskomen met een smoes een verdere afrekening te geven. Want hij gapt altijd iets; maar zeven gulden, dat is zes en een half meer dan anders; dat is onmogelijk en angstwekkend veel, en hij weet wel dat het dadelijk gemerkt moet worden, als vader het na gaat zien, wanneer die thuis komt. Maar hij is met het geld en met de smoes de kermis opgegaan, en onder de heete begeerte naar de lust met volle handen, leerde hij de macht kennen van die guldens in zijn zak. Zeven guldens! Eénmaal eens iets werkelijk fatsoenlijks in je zak. Er moet dan in godsnaam maar gebeuren wat gebeuren wil, maar ze zijn voor vanavond eens van hem, al zal hij ze natuurlijk niet uitgeven; niet meer dan een stukje maar ervan.

Het huis moet vergeten; het huis is vijandig, het houdt hem kort; het mishandelt hem met zijn armoede en zijn achteruitgezetheid van allen, waardoor ook hij, van uur tot uur, in de uitleving van zijn geweldige verlangens wordt vastgehouden tot schreeuwens toe. Hij heeft een lust om in de wereld te bijten en zich vol te eten aan rauw en rijp, en zijn portemonnaie te gebruiken en zilver te laten rinkelen, en een man te zijn. Hij heeft een haatje van wat-ben-je-me aan de wereld van de mijnheeren, die precies met alles schoot gaan waar hij naar smacht, en hij wil zich op die wereld wreken met twee uur op een mijnheer te lijken. Hij weet nog niet hoeveel hij van huis vergeten moet, om een mijnheer te worden; vanavond krijgt hij een van zijn stevige lesjes, al weet hij ze nog niet te benutten, al is zijn winst nog maar bijna enkel bijtende wond. Ja, wat moet hij nu doen met al dat geld? Het vage gevoel dat hij het groote, dat wat het zeldzame dekt van die som, niet krijgen zal, en dat hij wel met een massa kleine genietingen tevreden zal moeten zijn — verlamt zijn aanloop al. Eindelijk is er maar één ding, dat hij als het bereikbare zeldzame wil. Dat schiet hem door het lichaam; dat doet hem ontsteld zijn van verlangen, en gaat de inhoud van heel de kermis voor

hem beteekenen: *meisjes*. Hij weet nog niet hoeveel hij er mee bereiken zal, met die meisjes; want hij weet nog niet dat zijn eisch om alles, met zijn door ontbering opgedreven hartstocht gesteld, uit zijn mond en zijn oogen, hier als een dwaze vreemdheid ontvangen wordt. Hij wil nog niet eens weten hoe hij er uitziet: dat hij wel zijn handen en zijn gezicht thuis heeft afgewasschen, maar dat hij niet eens zijn beste pakje, door Marcus toen die naar Amsterdam ging, als Sabbathpakje afgelegd, heeft kunnen aantrekken omdat, al zou het hem zijn toegestaan, het toch te veel argwaan zou hebben gewekt. En dat hij, met zijn vuile en niet eens gave kleeren, en met zijn slappe ouwe stukje pet, in weerwil van zijn zeven guldens, de feest-opvatting van de meisjes hier beledigt, voor wie de kermis toch ook een gelegenheid tot vertoon van een minimum burgerlijken welstand en van de bereidheid tot sociale slaging beteekent. Hij ziet er genocg hier, meisjes; kennissen en halve kennissen. Hij loert, en als zij het hoofd niet minachtend afwenden, loopen zij schaamteloos gierend verder. Hij meet ze met zijn al langzaam bewust wordende, vroegrijpe grove lust: wie begrijpt het? meiden, die anders naar hem lachen, zich graag in de armen laten knijpen en vaak doen alsof ze wel meer verwachten, zij kennen hem vanavond niet. Daar is Marietje van hun buurman, die wel eens een naaidag bij hen heeft; zij loopt alleen, en zijn hart bonst zoo bij de gedachte dat hij haar krijgen zal en op die volle, zinnelijke lippen in dat ronde blonde gezicht zijn kussen zal persen, en haar zachte woorden zal hooren dicht tegen haar volle jongelichaam aan — dat hij verbleekt als hij haar nadert. En haar zoo verwezen groet, dat hij voelt haar nog een keer te moeten laten voorbijgaan, en dan wacht tot zij in een menschenklit bij een spulletent goed onvindbaar is geworden. Reuzefijne sijkse, denkt hij grofblufferig zijn grooteren broer Hartog en de neven na: goed stukkie werk om je hart aan op te halen.

Gerritje Strikkers loopt al met Piet van de Nieuwsbode te zwieren; nou, dat wordt vanavond een goed Ingezonden Stuk. Zijn oogen flikkeren het verzekerde paar na. (Eigenlijk toch jammer, dat Ezra en Hartog er niet bij

zijn: konden ze er samen gijn over hebben). En daar heb je die smerige Willem van de Scheele Konijnendief; wat een lef, dat stuk papzak; loopt gearmd met Drina Smid; eventjes een mokkel, die Drina. Ja ja, „men moet het ijzer smeden als het heet is!”

Vijftig heeft hij er allemaal even geproefd, hun jongens machteloos benijd en allengs bemerkt dat de afstand tusschen zijn wenschen en zijn kansen pijnlijk groot is. Koppig weigert hij nog, nu hij zijn zeven zilveren schijven weet, aan te nemen dat zijn uiterlijk en zijn sociale positie in het stadje de oorzaak zijn van zooveel minachtende reacties op zijn grove, maar niet uitzonderlijk-grove lonkjes. Eindelijk, omdat er toch geen gevaar van slagen is, en nadat hij de verloren Marietje in volstreckte stilte tot de aangebedene van zijn avond heeft gemaakt, is hij een oogenblik vlak voor drie vette blinkende gofferts van meiden gaan staan, drie glimmende dochters van den paardenslager, die schijnheilig netjes gearmd loopen, maar, zooals Mau denkt, alle drie vanavond rolpens worden. Hij salueert naar zijn vodje pet:

„Zóó, dames.”

„Zóó, Jood.”

Terwijl hij met een zuur lachje terugstapt, ondanks zijn ervaringen van vanavond nog geschrokken van dien slag, loopen zij gierend haastig door. Hij vindt nog juist genoeg van zijn waardigheid terug om even te roepen: „Hè! zeg! Dat komt zeker van dat paardevleesch hè? dat je zoo door moet loopen; ze zeggen dat je daar niet stil van kan staan!” — Eén kijkt nog even over haarschouder om, en sist: „Vuile smous!” — aarzelloos in haar besef van getalsmacht, alsof *hij* de eerste belediging heeft gepleegd. — „Je hondchart eraus,” wrokt Mau zacht na. Hij ziet hoe de meiden onder elkaar verontwaardigd over hem napsaten; dan grijpt een slinger Zondagsch-aangekleede jongens haar bij de polsen in den hos. Zij laten zich zonder aarzelen om het middel grijpen, en overal grijpen, en zoenen; in een oogenblik tijds hangen haar hoeden al scheef, en zij schreeuwen meteen al geestdriftig mee, in het dreigende rythme van haar brullende horde: verlov-ing, huwelijk en rauwe braafheid liggen al voor haar

klaar. Mau staat verslagen, en bevrijd; hij begint te begri-
 ppen dat de zeven gestolen guldens van vanmiddag
 toch niet heelemaal voldoende zijn om hem hier tot een
 erkende te maken. „Eerst eens een nieuw pak,” bedenkt
 hij, terwijl hij zich tamelijk alleen voelt staan, „en een
 paar nieuwe schoenen, en een nieuwe hoed, en dan voor-
 al nog een nieuwe naam derbij, dan is er misschien wel
 een begin van een kansje bij dat goedje!” Hij gooit zich
 naar een snoepkraam, en gaat wat koopen. „Geld is er
 godver... daar! wat zegt u dervan juffrouw. Ze kennen
 met mekaar de kreng krijgen, op hun kermis, wat zegt u
 dervan juffrouw. Geef mijn vijf reepen voor twee kwart-
 jes. Wat een zorg heb ik. Barsten in de jenever met hun
 vijfduizenden vanavond. (Eén mag gespaard blijven, en
 dat is Marietje; dat velletje is goed, zoowaar zal op dit
 oogenblik die oliebol hun laatste zijn; volgende week heeft
 ze weer een naai-dagje bij zijn moeder, dan zal-ie d'r
 toch eens thuisbrengen, al is het dichtbij; men kan veel
 doen in een klein endje straat, o zoo. Marietje blijft van-
 avond vergeefs gezocht, dat is zijn liefje, dat is in orde).
 Hè ja, dat is alles wat hij heeft voor zijn heele benauwd
 in elkaar gedraaide lef-foef met de kilo's en de kwalitei-
 ten, waar hij voor bloeden zal, als Vader het onder de
 oogen krijgt; een reuze-sof, een pest-sof; dàar godver-
 domme, geef mijn twee dubbeltjes zuurballen; elk centje
 in hun keel tot morgenochtend wat zegt u nou juf-
 frouw! ik zeg ze zijn mooi, die wijnballen. Als ze alle-
 maal gepijgerd zijn, heb je nog niks: de velletjes zijn geen
 poosjet (cent) waard. Ik zeg mijn een doos cigaretjes voor
 twee kwartjes juffrouw. Een beetje vuur? Nou natu-
 urlijk, hè, reken maar. In jullie rokken. Echt vuur, dat is
 fatsoenlijk ook. Je steekt er maar de brand in. Welze-
 ker juffrouw, dat zeg ik ook. De brand erin allemaal. Dag
 juffrouw. Ik heb wel de eer. Krijg de koleer. En dan geen
 uur meer.” (Marietje uitgezonderd. Die geeft hem de be-
 vrediging van iets, zoover zonder beproeving en teleur-
 stelling verwijderd, dat het zijne is).
 „Bòh!” — Hij wendt zich, en staat. Verloren en verlaten
 in het omhossende gebrul en het gelamenteer en het
 gegil van de hangende gaargeknepen vrouwen.

Daar kijkt hij in het aarzelloos-vriendelijke, verlegen-verheerlijkte gezicht van broertje Eli. Hij geeft zich verteederd en getroost over aan de redding van die ontmoeting, en gooit zich gretig in de snoeverige mildheid tegenover het kind. — „Kom maar mee, hoor!” zegt hij, alsof Eli zijn blauwtjes heeft opgelopen, „laat ze godverdomme de gepatenteerde kouwe koorts krijgen; kom mee, jong, wij gaan kermis houden. Hè?” — Hij stopt Eli vol lekkers en gaat met hem de carroussel binnen. Eli wordt er wee van de stoomlucht, en van al wat daar blikkert en draait en gilt. Hij weigert door de bliksems van de serpentes heen naar het schavot van het molenplatform te gaan; hij denkt dat hij zal sterven tusschen zooveel gewelddadigheid van geluid en beweging, waarmee machinedeelen, gekleurde wagens en gillende en rondgrijpende jonge menschen in een toestand van waanzin, de tent tot een gevaarlijke fabriek voor hem maken. Hij wacht witjes, terwijl Mau, pijnlijk ongevoelig voor zijn aanvallende verschijning van alledaagsche armoede-ernst tusschen dat boordenwit om roode halzen van de burgerjongens en het zwart en groen van boeren-zij-hemden, met een hand aan een lange koperstang een stel ronden mag meedraaien. Met den schichtigen lach van den verslagene die zijn nederlaag koppig weigert te erkennen, ziet Mau rond naar de uitzinnig-bezige paren en groepen, en groet hij steeds weer Eli, als hij dien voorbijrijdt. Eli groet smalleltjes terug, bedrukt en begaan; hij voelt zich een beetje bekocht, als hij zijn stemming van straks toen hij alleen was, zich onbewust moet herinneren. Het plezier pakt hem weer, als Mau bij hem terugkomt; maar daar zet de sirene haar matelooze gillen in, een honderdvoudig versterkte, maar volkomen nabootsing der kort stootende en lang-gierende lach- en huil-kreten van een zenuwtoeval, en zoo het ideaal van geluid voor de bittere drift der feestgangers, als de samenvatting van alle kermisstemmen. Eli zet zijn nagels in Mau's huid en weet niet waarheen hij vluchten zal. „Ik wil eruit,” zegt hij. Hij voelt zich overgeleverd aan Mau's plezier; hij voelt zich mishandeld.

Zoo gaat het in het Hippodroom, waar hij mag toezien

hoe de groote, terwijl hij opnieuw als jodenjongen in zijn weekse kleeren uittartend opvalt, een van de paardjes beklimt, dat, zoo'n beetje op de maat van de orgelmuziek, wel vijfmaal het zandperkje met hem rondloopt. Eli zelf durft geen beest te beklimmen; hij staat angsten uit voor Mau, maar hij lacht weer kameraadschappelijk, als de reus terugkomt en hem met de rol van den volwassen toekijker vereert door hem te vertellen dat hij het beestje reusachtig in de hand had; dat de krengen je der wel 's af willen gooien jong, maar dat het hem vast niet gebeurd was; hij had hem zijn bek stukgetrokken als-ie maar één verkeerde beweging had gemaakt! — Je moet *mijn* leeren met paarden omgaan! Der zijn brutale jongens onder de boerenknechten, maar dat wil ik je vertellen: der zijn er niet zoo merakels veel die het wagen wat ik doe. Je moet maar 's bij de van Ittersens vragen in Lansdorp; daar kennen ze Mautje wel." Hij draaft door, over hollende paarden die hij heeft opgevangen bij een van de boeren waar hij 's morgens vroeg voor vader, in meneer Meijer's dienst, de boter controleert. En van onwillige en gevaarlijke, waar hij het eerst mee weggereden is. „Ik zeg geef mij dat diertje maar is hier Bart, geef op maar." — „An jou?" zegt-ie? — Ik zeg: „An mijn, ja. En man, en hij geeft me de teugels, en dat kreng dat had ook niks meer in te brengen, jong; ik ree net zoo netjes met 'm voort of tie jaren voor de wagen had geloopt. Maar ze stonden me op te wachten bij het erf toen ik wechom kwam, maar geloof maar dat ze opkeken van Mautje hoor. Allemaal. Een schatrijke boer, jong. Der kwam ook wel een fijne flesch wijn op tafel, nou die *kostte* wel een paar rijksdaaldertjes." Hij spreekt opgewonden, met een zwakken mond; bijna struikelt zijn rede over zijn lukraak opgesmeten verbeelding, zoo rauw-gulzig wil hij bij Eli de schade inhalen van zijn vernederingen hier op de kermis. Eli luistert lachend, maar met twijfel. Hij is er niet zeker van dat alles geen klinkklare bluf is; maar och, is het dan soms niet eens heerlijk, met een bluf-broer op de kermis te mogen zijn? Hij luistert gewillig, al voelt hij een beetje dat hij eigenlijk de gever is. Voor de komedie-tent weet hij ook wel dat het flauw is, als de clown, met zijn hoogen

witten punthoed, zijn armoedige goudplunje en zijn gezicht vol verf, met zijn eigen handen het geluid van een klap maakt op het oogenblik dat de gesjochten directeur met zijn straffende hand langs de toegetakelde wangen zwaait, alsof de nar een geweldige pats krijgt. En als de pias dan roept: „Bloed! Bloed!” — „Waar, bloed?” — „Bij de slaaager!” — Hij weet wel dat het flauw is, maar de menschen lachen, en als de menschen lachen, is het dan niet goed en heerlijk? De menschen lachen, en hij lacht ook, en het is warm om hem heen en lekker, als een genezende, verblijdende troost. Want de lach is hier zoo anders dan ginds bij de dronkenlallers, zoo zonder geweld, zoo veel milder, en ontspannend: een stukje bevrijding. Maar als zij weer opstappen en Mau zegt: „En wat nou nog? zullen wij nou nog 's wat fijns gaan zien, hè? verdomme?”, dan loopt hij nog wel weer vol met verwachting, maar toch is er een lichte verstarring in hem, een angst, want het is toch of hij, door dit steeds onzekerder wordende plezier heen, ergens wordt heengedreven, waar hem iets treurigs wacht. Het is toch of hem plezier wordt opgedrongen, dat hij zoo niet kiezen zou. Er zit een angst-luchtje voor hem aan, en hij moet wel meedoen, om het plezier dat zoo onverwacht en zoo begeerlijk is, en om Mau...

Zij gaan in de tent van de „Wonderen der Electriscbe Kracht”. Electriciteit blijft iets nieuws, en dat spel hier is iets wonderbaarlijks voor hun oogen. Hij zit naast zijn broer in de tent op een onbekleede bank, en nu is de feestelijkheid werkelijk een oogenblikje vol. Want hier in die tent is het voor de blikken die hier uitgaanskleeren eischen, veilig: zoodra de vertooning begint, wordt de toeschouwers-ruimte in donker gezet, en nu is alle gevaar van vijandigheid tegen hun uiterlijk opgeheven. Eli schurkt zich van genoeg op de harde bank, en vol dankbaarheid en verwachting van het gegarandeerd-prachtige dat zal komen, drukt hij een oogenblik Mau's hand. Maar Mau moet het nu wel bederven: „Hoor's... je houdt je smoel thuis, hoor? — Niet zeggen dat we hier geweest zijn, hoor. Hoor?” — Eli knikt stil van nee, en weet, dat hij niets van de reden kan vragen. Maar de onzekerheid

komt sterker op, en zijn plezier valt een bedroevend eind neer, tot smartelijkheid; dat gevoel van straks, van een gezamenlijk genieten op een grondslag van schuldigheid, is er nu zonder twijfeling. Het geheimzinnige van die vrijgevigheid, van dien rijkdom aan geld, — meer dan een gulden alleen voor die kaartjes hier — wordt een achtergrond die beangstigend is, en hij vreest een ontzettenden afloop van al dit heerlijks. Maar al is er dat ernstige, dat verdrietige in hem, hij voelt zich nu diep verbonden met Mau, onontkoombaar, en, met een innerlijken ruk: welkom ingeschakeld aan diens lot van vanavond. Goed, het is toch maar een heerlijke broer, Mau, een lekker goed groot broertje van thuis, om hier mee in zoo'n tent te zitten, waar je nooit aan gedacht hebt, dat je er in zou komen. Hij schurkt zich nog eens tegen den groote aan, en ziet van terzij diens blondige gezicht met den grooten neus en den grooten mond, in een innigheid, die hem gelukkig maakt. De taterende koper- en trommelmuziek verbrijzelt zijn gedachten, en dan neemt de vertooning zijn aandacht op: allerlei verbazende werkingen met de electrische kracht: wagentjes die zonder zichtbare besturing gaan loopen; trommels die, louter aan een draad verbonden, door hun stokken worden bespeeld; maar het mooiste, het prachtige en onvergetelijke van de korte voorstelling is, op dat donkere scherm, dat drama met het dorpskerkje, eenzaam, in een maannacht die een onweersnacht wordt. Bliksemflitsen breken uit de duistere lucht, en knetteren. Een springende straal van hoeken schiet uit den hemel door den toren in de kerk; tegen de donkere ramen plast het licht, en een brandvlam spat uiteen naar alle zijden. Hij slaat door dak en muren, en in den rondom donkeren nacht staat het eenzame kerkje in brand, sissend en krakend en verbrokkelend.

Zij staan buiten; Eli rilt een beetje van een kilheidje; de kermis om hem heen is nu als een groote, staag werkende machine, wier gang hem bedroevend vermoeit. — „Prachtig, hè?“, zegt Mau. — „Ja, prachtig,“ zegt hij incengedoken. En wat hij heeft moeten verwachten, komt meteen. „Ga nou naar huis hoor,“ zegt de groote, „anders krijg je. 't Is tien uur.“

Het kind ziet naar hem op. — „Ja,” zegt Mau, „ik kom straks ook. Je hebt toch gehoord wat ik gezegd heb, hè? Eel? Smoeltje toe hoor! — Ga maar hier door zeg. Dan hoef je niet over de heele kermis heen. Hè?”

Eli staat bedremmeld, verward, van die plotselinge scheiding. Het breekt zoo bitter af. En hij is ook bang, alleen naar huis te gaan. Hij kan zich nu niet verzetten tegen het bevel om de kermis te mijden; maar juist voor die stille straatjes is hij nu bang.

„Nou, tot straks,” zegt Mau. En is al weg. Eli duikt heen, saamgekrompen van verdrietigheid, meewarigheid en angst. Hij is bezorgd om alles, en alles onttrekt zich aan zijn zorg: Mau en de Kermis. Hij kan niet weg en hij kan niet blijven en hij kan niets verhelpen, en hij gooit zich verscheurd van het plein weg. Een fijne regen maakt de leege nachstilte, waar hij doorloopt, nog triestiger; zijn stap klinkt hol, en hij schokt, als achtervolgd, in een bijtende dichtheid van ontroeringen, waarin de weemoed de overhand heeft, naar huis. Hij gaat er stil en vol-gesloten in een hoekje zitten, de handen langs zijn gezicht. Men heeft het te druk over de kermis om het hem lastig te maken; maar midden in het gesprek, na een zucht van Vader, komt het:

„Vuile, smerige dief. Zit je op te brànden. Minstens een kapitaal van twee rijksdaalders moet-ie me bestolen hebben.”

„Het is je eigen schuld,” (Moeder). Een groote bril op haar gezicht, zit zij met haar dunne handen arm onder-goed te verstellen. Eli kent haar bijna niet anders. Aan het lapwerk, 's morgens bij het dag-aan-breken al, in de stilte van het huis alleen, treft hij haar. Bij het naar huis-komen vanschool: inde jachtige bewegingen van het koken of den zwaren wasch-arbeid in den heeten, vuilen loog-damp. En een enkelen keer op Sabbath of een feestdag, na het uitputtende van duizend kleine verzorgingen aan het decorum van den dag, in een vaal stukje opsmuk, een verzetje van een wandeling of van een bezoek, met twist ingezet, in prikkelbaarheid verbracht, en betaald met een thuiskomst onder tranen, die den heelen dag opnieuw in de oogen komen staan. Hij kent haar, sinds den om-

gang met haar van zijn allereerste jaren, niet anders dan zoo: oud, stil, verslagen, en in den blik van de vochtige grijze oogen het wantrouwen: van het ontoereikendkrachtige, tot wegzinkens toe dof gebeukte licht.

„Ik heb je genoeg gewaarschuwd,” zegt zij, — „je bederft ze eerst zelf. Met je vuile gekaart, en alles toegeven wat ze maar vragen, en met mij immer en eeuwig de spot drijven en me afscheuren. Je krijgt nog slaag van ze; het is je straf; het komt je toe. Wat wou je dan van ze hebben? Goeie kinderen? Oppassende kinderen?... Oppassende kinderen dat zijn kinderen die men oppassend maakt. Jij doet nooit anders dan zelf met het geld smijten en ze vergiftigen. Voor de gevangenis voedt je ze op. En ik heb niks in te brengen. Ik ben de dienstmeid. Wat wil je dan eigenlijk wel.”

„Dát is dát niet,” zegt Vader getroffen; „je moet ook onderscheid kunnen maken tusschen het ééne en het andere. Maar leer ik ze soms stelen? Wat een onzin-praat.”

„Stelen leer je ze niet. Maar je bederft ze. En daar komt alles van.”

„O, dat dacht ik soms, dat ik ze leerde om van hun vader de centen mee te nemen alsof het hun vijand was. Dat doet men toch alleen nog maar aan een vijand, zoo'n honden-brutaliteit. Is op de kermis mijn geld aan het opmaken.”

Hij is verzwakt; hij kan zijn uitgangspunt, zijn rechtsgrond niet meer vinden. Het is de eindelooze strijd tusschen hem en haar. Haar licht is van den tijd. Het zijne wil er doorheen breken. Terwijl zij elkaar wanhopig omklemmen, bezwijkt haar lichaam onder zijn redding, en verwacht hem telkens onder haar worsteling.

„Straks krijgt meneer nóg eens kermis,” leidt Lea instinctmatig af; „nou heeft-ie tenminste meer dan wij.”

„Kermis op zijn koppie,” straft Jetje. De anderen lachen.

„Oej! dan ziet-ie ze nóg is draaien!”

„Sterretjes! — Vuurwerk!” — Zij winden zich maar een beetje ten koste van Mau op, om het oogenblik te redden. Eli houdt zich in het hoekje, bang voor wat er met Mau gebeuren zal.

„Waar zit die kleine dan? Waar is Eli dan?”, vraagt Va-

der. „Waar zit-ie? Waar zit dat kleine tinnef-nummer? Hei! Zeg! klein tinnef-nummer! Ben jij niet op de kermis geweest?”

„Jaa,” knikt hij kort.

„Op de kermis geweest, tinnef-nummertje? En heb je dan Eli, Ezra, hoe heet-ie: Mau, niet gezien?”

„Gezien?... Jaa...” Hij knikt weer braaf-verbergend.

„Hè! wat weet dat kind daar nou van,” (moeder.) „Laat dat kind daar nou maar buiten, jij.”

Jozef, die in een hoek zit te lezen:

„Uitstekend, Moeder. Zie je wel? Je bent nog wel 's verstandig, waarachtig, je hadt bij het openbaar onderwijs moeten gaan!”

„Wat nou!” verweert vader zich: „Hij heeft toch zeker wel oogen in zijn kop? dat kleine tinnef-nummertje? Daar mankeert het hem toch zeker niet aan? Nou? Niks bizonders van apartigheid gezien? Van boevige inbrekersbewegingen of zoo temet?”

Allen grinniken, ook Jozef nu, en Eli doet gedwongen wat mee. Maar daar gaat de deur al open en Mau komt binnen. Stilte. Vijandigheid, een beetje kwaadaardig door het stoken tijdens zijn afwezigheid. Eli loert, zijn hoofd neer, gespannen op. Vader heft zijn hoofd verontwaardigd, bang voor de consequenties als hij niet straft; en ook een beetje blij met zijn boeiende politiek-rol.

„Meneer? — Goienavond meneer! — Wil meneer misschien eventjes een klein beetje naderbij komen? Als het meneer niet teveel moeite is? — Ik kan meneer niet zoo heel erg bijster goed zien, ziet U? — Lea, maak jij de deur eens even dicht. Zoo. Wil meneer nou wel *dadelijk onmiddellijk* zijn geld hier afgeven?” — Een dreiging van oogen.

In de stilte-spanning zoekt Mau zonder een woord in zijn broekzak, en geeft vreesachtig een paar kwartjes over.

„Is dat alles van meneer? — Zoo, dan zullen we meneer nog even moeten fouilleeren. Als meneer het goedvindt.”

Jankef leeft zoo in zijn spel, dat hij zijn maatschappelijke vaderplaats bijna vergeten voelt. Hij kan niet werkelijk optreden in deze botsingen; hij klapt uit de school van

alle maatschappelijke rechtspleging met altijd plotseling over de feiten heen te zien; met de schuld aan allen, en de straf waardeloos te voelen. Hij is opgestaan en wil de zakken van den jongen leeghalen: geen geld meer, alleen een paar wijnballen die hij op tafel gooit. En dat drijft nu de spijt in hem op om het verloren geld, de versmeten leef-munitie. Hij komt een oogenblik tot bitterheid tegen den jongen en zwiept hem een harden slag in zijn gezicht. Mau's hoofd trilt terug en wordt rood; en Eli schrikt zoo op, dat de anderen naar hem omzien en de wrangheid van het gebeuren voelen. Zij zwijgen.

— „Dief! Vuile dief! Mijn geld!” — Nøg een striemende brutale slag in het gezicht. Er komen tranen bij Mau. Zij springen, weinigen, als uit droog blijvende oogen; het lijkt enkel verbittering en verontwaardiging; er is een stukje zelf-meelij in, en een stukje bijtende spijt.

Alsof Mau's wang de zijne was, volgen de tranen bij Eli; zij vallen langs zijn wangen en trillende lippen, en de anderen worden verlegen; hun scheldwoorden vluchten terug naar de stilte van de ontsteltenis. Lea neemt een wijnbal van de tafel en wil Eli dien geven; hij schudt weigerend zijn hoofd. De sentimenteele Hanna kijkt haar terechtwijzend aan: „Ja, dat neemt hij!” zegt zij met een brok in haar keel: „zeker, de rechte soort!” En terwijl zij naar hem toegaat en den arm om zijn hals legt: „Hè, Eel? as je 'm er tien wil geven, nog niet hè?” Maar zij neemt stil de vlucht, want hij weert haar af, en wendt zich om. Twee haastige grissen van Hartog en van Ezra maken een eind aan elkemoeite omdewijnballen. Demoeder kijkt al dien tijd vóór zich, op een kous over haar arm gespannen: de uitwerking van de beide slagen op Mau's roodgestriemde gezicht heeft voor allen de acte van beschuldiging tot iets onleesbaars gemaakt; oorzaak en daad vervagen ineen tot één grond; de gezamenlijke misdaad van hun armoede, en die zij wel openlijk als oorzaak zouden erkennen, als zij van elke kans op groeps-orde zouden willen afzien en den volkomen chaos aandurven. In die verheffing vol twijfel boven de handeling uit, staat ook Jankef. Na de eenige straf die hij hier betrachten kan, de klap, en waarvan hij de verkeerdheid voelt; na zijn

houding, waarin hij spel en ijdelheid weet, voelt hij zich machteloos tegenover die schuld die bekend wordt. En die één en al smart schijnt voor Mau, in haar doel, in haar opbrengst van nietig plezier, in haar val voor den zestienjarigen jongen naar deze radelooze leegheid van schaamte, bitterheid, vernedering, spijt en wanhopige onbevredigdheid.

Hij kijkt, Jankef, en het is of zijn blik over daad en jongen heenglijdt; hij is de jongen zelf, Jankef: een kort oogeblik van zwijgen, onder dit algemeene wijken der vijandigheid, bij de waardigheidsmacht van die tranen in dat bijna roerloos masker dat een heelen dag vol hunkering en nutteloos grijpen verbergt, is Jankef heel en al de jongen zelf: hij heeft het geld gevoeld, begeerd, genomen, en vergeefs gepoogd, er leven van te maken, terwijl het niets bracht dan vernedering en dezen afschuwelijken aanval van alle eigenen die vergeten te begrijpen. Zijn blik mijmert weg over de kanten van het gebeuren, die slechts hun kleinste dingen treffen, en hij staat, daadloos-wijs en ontroerd, om hun lot, waarvan Mau geproefd heeft.

— „En nou,” zegt hij, „naar je bed! Allo! en dadelijk ook! — Geen minuut langer hier beneden! (hij weet bijna geen slot te vinden). En morgen zullen we verder praten. Verstaan?”

Zooveel vergeving weten de anderen hierin, terwijl Jozef, opkijkend, „Sapristi” zegt en afkeurend mompelt — dat zij wel weer een beetje mogen gaan pesten: er moet toch iets gedaan worden nu, en zij vinden zijn daad redeloos van gewaagdheid. Hartog zet maar zingend in, met het eerste succes bij Ezra, die smakelijk begint te lachen en meezingt, waarna de anderen volgen:

„En òp die kermis daar vindt je rare zaken;
Waar je met je *briefjes* zoo in de war kan raaaaken!
Kom vriendschaar! Kom gap ze maar!
Samen deelen is zoo naar!”

Terwijl Mau zonder een woord maar stil huilend de kamer uitgaat, roepen zij nog: „Gaaf dat zien! — De won-

derbaarlijke electrische hand! — Steekt in een oogenblik de rijksdaalders in de broekzak!”

„Hier jongelui! — Treedt binnen! De kater met vijf staarten! — Eh... met vijf gulden wil ik zeggen!” (Zij lachen, ook Jankef).

„Boven is de hiepe-droom!”, roept Jetje goediger, en het lachgekrinkel rondom is een en al onschuldig plezier geworden.

„Ja, in de sliepo-droom!”, zegt Ezra.

Eli staat een oogenblik te draaien, dan gaat hij ook de kamer uit. In de gang hoort hij Mau zacht snikkend naar boven gaan. Hij kan hem nog niet volgen, en hij gaat weer naar de kamer. Hij aarzelt weer; dan zegt hij tot de kinderen, mokkend:

„Vuile boeven hè? Vuile gemeene boeven.”

„Wat?”

„Ja, vuile gemeene boeven, dat zijn jullie allemaal.”

„Kruimel, wil je wel 's je mondje houden?”

Het huilen breekt los. „Nee, dat doe ik *niet* hoor! Vuile boeven, de een net zoo goed als de ander.”

„Ik ook?” vraagt Jankef.

„Iemand op zijn gezicht te slaan hè?” zegt hij, „gemeen om iemand op z'n gezicht te slaan hè? dat kun jullie wel.” En terwijl het volle huilen uitbarst, piepend: „Godverdomme!” (met de eene hand in zijn tranen wrijvend), „jullie kunnen wel pesten hè? Godverdomme zoo gemeen...”

Hij snikt nu heftig, en alle kinderen lachen.

„Dat kind is gek,” roepen zij. „Opgedonderd!”

„Het is kras hoor!” lacht Jozef, „het is verduiveld sterk hoor! Tjonge! De gebroeders! Hum hum!”

Jankef komt volop lachend op Eli toe, en neemt hem bij den arm:

„Je kameraadje hè?” zegt hij, „je gawwer hè? van de kermis! nou, hier dan, ga dan maar gauw, en heel gauw bij je gawwer hoor! asjeblieft, anders krijg je nog een pakje mekaajem ook, want dat kon d'r nog wel 's voor je overschieten. Asjeblieft!” roept hij, en hij smijt hem de kamer uit. De anderen blijven, een beetje schuldig nog,

tot elkaar herhalen: „Dat kind is mal! Die jonge is gek geworden! Hoe vindt je die?”

„Ben je nou tevreden?” roept Jankef hem na.

Hij antwoordt niet.

Hij loopt na-huilend de trap op, maar hij is tevreden. Hij zal geen woord zeggen, en stil in zijn bed gaan. Maar met het schot-deurtje van het kamertje in zijn hand, schrikt hij terug. Uit het donker van het slaaphokje hoort hij iets dat hem verkild doet staan; en hem terug drijft: een geluid als van gesmoorde kussen, en de vleiende zachte stem van Mau: „Marietje...? Marietje...? Hè?... Marietje...?” Hij staat stil, den deurknop nog in zijn hand. Hij kan niet binnen, en niet terug naar beneden. En wie is Marietje? Al wat hij begrijpt: dat Mau aan het vreemde, ver van hem, denkt: iets dat Marietje is, aan het ongekende en onbegrijpelijke voor dit oogenblik. Schuw blikkt hij in die enge eigenheid van den grooten broer, en durft zich niet verroeren.

„Wie is daar!” Mau's opgeschrikte stem.

„Ikke,” zegt hij bang, „ik wou naar bed gaan...”

„Donder op, godverdomme!” De stem snauwt, heelemaal vreemd, en zoo pijnlijk verrast...

Het is bijna een pijn in zijn borst, waarmee hij snel terug vlucht. Boven aan de trap blijft hij maar zitten. Maar wachten met slapen gaan. In het zwarte donker van den zolder zit hij, een gesuis van eenzaamheid in de nachtduistere ruimte rondom hem. Wel een half uur zit hij daar. Hij bijt in het donker en in de eenzaamheid. Hij maakt ze zich bewust, en wordt er langzaam sterk over. Mau is niet alleen. Maar hij. Hier, in een groot veld van ruimte, tusschen de menschen, is hij vaak volkomen alleen. Tegenover allen, ook tegenover Vader. Vanavond was hij het, op de kermis. En bij Mau was hij het. En hij is het nu.

Verdrietig alleen. Sterk alleen.

Goed, trots, alleen.

ROOFVLEESCH IN HET NEST

Elke dag heeft zijn kleur, zijn reuk, zijn stand. Sabbath en feestdagen zijn als groote lampen: de dagen die dichtbij zijn, krijgen er het meeste licht, krijgen er glans van; die veraf: zijn het grauwest.

Maandag, de marktdag; hij staat schuin omlaag, en hij is donker, maar niet heelemaal zwart. Hoewel, hij heeft veel van een brooddag: brood, dat beteekent voorname-lijk grof roggebrood, dat kruimelt tegen je tanden en klit lang; er zit verdriet aan; roggebrood is somber. Om roggebrood heen valt er niets te leven; hij moet alles diep uit zich zelf opzoeken, alsof hij lang voorover zit, gebogen over zichzelf, die roggebrood is. Zoo is Maandag: de avond naar Jodenschool belooft niets; thuis moeheid en zwartheid met een beetje lamplicht, het beetje warm eten of vaak brood, roggebrood met een enkel dun plakje wit, als het warme eten er tusschen de schooltijden was om één uur, zonder vader. Als dan alles meedoogenloos is, en het naar bed gaan, aan het eind van den langen hardwoeligen dag lijkt een smak die alles in hem breekt tusschen rumoer en rommel-rompen in, dan vindt de kracht die licht van uitkomst zoekt, daar nog opeens een heel klein glimpje: morgen Dinsdag. Dinsdag dat is niets, maar op Dinsdag dan geeft moeder wel eens een beetje soep, o, heel andere dan op Vrijdag-avond of Jomtof; gepelde garstsoep of boonensoep; maar goed, een ietsje lijkt het dan toch op Vrijdagavond en feest, en het is voor hem, die evenals Jankef van het krachtige en gemakkelijk saamgestelde voedsel houdt, een klein plekje van welgevallen, in een dag die zelf overigens loopt als een stoppelveld: tegen elf uur, op school, als de honger komt, begint hij damp en geur van het beetje soep tusschen de kinderen in al te ruiken, en er zich gezond mee te vereenigen. Dinsdagavond komt de verwachting op van den Woensdag; hij ligt vlak en vaal, de Woensdag; maar om twaalf uur is het toch uit met de gewone school, en de Jodenschool brengt 's middags dan toch een verandering, al is hij saai, en al zou je wel eens vrij willen wezen, en dan ook heerlijk spel vinden. Want zou dat niet kunnen? In de wereld?

Maar kun je daaraan denken, dat het heerlijk zou zijn, zooals het misschien wel voor sommige kinderen bestaat? Bijvoorbeeld op het water, tegen de zon in, en dan met velen; of in een prachtig groot park, en daar kiezen wat je wilt: rijden, met wagens, en spelen met ballen, samen, met velen. Niet zooals op den Dennenberg, waar zij zooden eersten dag van de vacantie heengaan, met den trein en dan een eind loopen: hun heele school met meesters en juffrouwen. Daar wordt samen gespeeld, maar het is heet-vermoeiend, en je moet nare, stoffige, verhittende dingen doen: zakloopen, ringsteken, en met het ei loopen om een prijsje te winnen. Nee, echt, het mooie spelen, en waar je zoo schoon bij blijft, met prettige schoone kleeren aan, en waarbij je werkelijk ook kans hebt tot de goeie te hooren als je geweldig je best doet en dat den heelen tijd vasthoudt.

Maar daaraan valt niet te denken als hij iets van een dag verwacht; op Woensdag-middag naar Jodenschool, en daarna, om vier uur dan tenminste vrij; al het andere dat misschien zou kunnen komen, is om voor jezelf heel alleen aan te denken; zeg je er iets van, dan lijkt het een ongelukje waar je spijt van hebt: de jongens van school grinniken zoo tegen je dat je schrikt; er komt iets vreemd aan je voor hun, dat ze mal tegen je schijnt te maken. Wat heb je gedaan? je hebt iets van jezelf gezegd, en je ligt er een poosje uit. Eén komt er na het akelige oogenblik bij je, en vraagt wat je er nou eigenlijk mee bedoelt. Je vertelt het hem: „Nou, net als in de boeken toch, in de verhalen die je van de meester krijgt? Daar hebben jongens het toch wel 's fijn?”

„Hoe dan?”

„Hè?”

„Nee, barst, nou geen flauwe kul, zeg 't nou 's, ik lach d'r niet om.”

„Nou, dan gaan ze toch wel 's groote reizen maken? op zee, of in de warme landen? met prachtige paarden? of kameelen? Of als je in een oorlog bent, en je rijdt opeens naar buiten, en dan verover je de stad weer, en je rijdt over de wallen terug, en ze staan allemaal om je heen en roepen en zingen, met muziek erbij, op je paard!”

„Ja natuurlijk, wacht nou 's even! Hé! Jongens! Willem! Dirk! Scheele! kom es hier! Nee, blijf jij nou 's even staan; nou moe 'j niet wegloopen; nou ook hier blijven.”

Dat is vies, wat hij nou zegt. Maar je kunt niet meer wegkomen. Ze komen allemaal, en de vrouwde zegt: „Hij wil een stad veroveren, in de oorlog, niet Jood? Een stad veroveren hè? En dan rijdt-ie op z'n paard, is 't niet?”

Ze lachen allemaal overmachtig-wijs maar kwaadaardig, precies als gemeene groote menschen, om hem heen; hij voelt het, hij is al weer in gevaar, het is of hij hen een ziekte getoond heeft, iets vuils, dat gestraft moet worden. Eerst wou hij het niet zeggen, maar nou heeft een van hen het er toch bij hem uitgekregen. Ze staan om hem heen, en wisselen blikken, en daar komt het al: een trap tegen zijn achterlijf, tegen zijn stuit. Au! dat doet gemeen zeer. Hij wordt wit en rood, en de anderen brullen er om, en moedigen elkaar met stiklachen aan. Hij wordt bang, en nog kan hij niet wegloopen, alsof hij nog wachten moet tot zij de vergissing gaan begrijpen. Rang! een harde klap om zijn kop, en nu, onder het wijken, stuit hij telkens opnieuw ergens op een klomp of een vuist, die slaat en trapt en bezeert; de kleeren begeven hem al, want men gaat hem, uitgelaten van plezier, als in de zekerheid een goed werk te doen, nu al aangrijpen en heen en weer schudden en dan verder trappen en slaan, overal, in zijn zij, boven op zijn hoofd, en als hij schreeuwt, nog niet aan het huilen toe om zich flink te houden: „La me los god-verdomme!” maar toch met pijn in de benauwde stem, dan schieten zij opnieuw tot elkaar in een lach, van verrukking, om de goeie treffers. Hij moet eindelijk vluchten, en dan laten zij hem loopen, maar zij blijven voldaan met elkaar staan gieren, terwijl hij gehavend aan kleeren en vleesch, verschrikt en vernederd zijn straat zoekt. Daar, voor het naar binnen gaan, waarmee hij liefst nog zoo lang mogelijk wacht, terwijl hij zijn kleeren weer opbindt en schikt en zich afveegt en wrijft, herinnert hij zich pas, dat de vertrouweling die om naderen uitleg vroeg, daar gemeen bij glimlachte. En hij moet verder oppassen met hen, want zij vertellen zijn gek doen niet alleen rond als zij eraan denken, maar in elk geval blijven zij

zelf gevaarlijk, als zij bij elkaar zijn: eentje alleen met hem spreekt er nooit over. Alsof het vergeten moet zijn. Woensdagavond heeft zijn belofte in Donderdag. Want de Donderdag zelf mag in zijn ochtend en middag blauw-zwart zijn, zonder andere herinnering aan het prettige van het leven dan dat vader wel eens visch koopt, want die wordt bij hen veel aan den afslag gebracht door de visschers zelf die hun schuitjes voor den wal brengen; de Donderdag mag een blauw-grijs plak leven zijn, bol en onwrikbaar in de week vast, met zijn kop uit den Woensdagnacht, en zoo groot, zelf een soort van reuzen-bot, dat je er den heelen dag op rondloopt zonder iets anders te zien dan dien grauwen bollen bodem die geen enkel uitzicht geeft; toch heeft die monstervisch een staart ook, en die wijst met zijn dunne, fijnere uiteinde niet alleen door den Donderdag heen naar het plotseling wijd-opstijgende licht van den Vrijdag. Maar hij beweegt ook al even vriendelijk dien staart, in den Donderdagavond; daar klapert hij waarschuwend, aankondigend, opwekkend, waarachtig, die dunne smalle staart van dat monster! Want asjeblijft, op Donderdagavond is moeder immers al *bezig* voor den Vrijdagavond en de sjabbes! Ze zit maar liefst al groente schoon te maken, of aardappelen te schillen, en er wordt over gepraat wie er den volgenden ochtend naar den slager moet om vleesch te halen: voor de soep, beentjes, en soms „kop en klok”, dat is kop en long en hartstuk, en een stukje voor uit de soep „om kort op te braden”. Daarmee is een sprong gedaan van de ontzettende week af, van dien laatsten monsterdag af, dzjoep! metéén midden in de diepe lichte ruimte van den Vrijdag, want er is letterlijk niets dat den Vrijdag kan bederven. Toe maar, laat er Dalles zijn; zoo beroerd loopt het niet, of als hij in de vroegte 's ochtends met Hanna naar Katsef de Leeuw gaat, al is het met één kwartje, en zij nemen er meestal twee bij zich, en ook wel eens drie, en een heel enkelen keer een gulden, dan komen zij met vleesch voor soep thuis, en dan is het sjabbes, want een beetje groente schuift moeder altijd voor een paar dubbeltjes in handen, en de rest! O, de rest, dat is de Vrijdag-avond zelf, dat maken zij zelf, dat is het vroege licht in huis ontsto-

ken, terwijl de dag nog buiten staat, dat is alleen al zoo prachtig. En het schoone huis, en de Sjoel, en de verrukkelijke avond, steeds maar weer, elke week maar weer, met allemaal in de kamer, en de thee en de lekkere praat van vader met de jongens, en de leesboeken van klinkklaar goud en groen en rooie vlammetjes. Zoo loopt de Donderdag in een klein reddinkje uit, bij den geur van de peterselie en de prei in moeders mandje. Verder is er van de sjabbes nog niets: de heele kamer is nog weeksch, maar dat groen en glanzend wit op het tafelzeiltje is als het begin van een vertelling: het brokkelige bloemige van het peterselie-blad, en de blanke hals van de prei met haar glanzend kopje en het toefje witte draadhaar, en dan eventjes dat lange rokje van licht groene banen, die spreken andere taal dan vandaag in de dag te hooren viel! Het werkelijke ervan is altijd weer verrassend, want zóó heeft hij het op dat donkergrauwe bolvlak vandaag niet kunnen vooruit zien. Want de dag kreeg van de sjabbes heelemaal geen schampje licht vandaag, en daarom klinkt zijn naam ook zoo somber: Donderdag, bobbe-bah, bobbe-bah. Vrijdag is net als Blij-dag, en de Zondag, schuin licht een beetje, en een beetje naar je toe, alsof het van een hooge schuine loopplank afglijdt je kant uit, die Zondag is wel van de anderen, de Christenen, maar daarom heeft hij nog een heel stukje licht van de Sjabbes; want als de Christenen schoone kleeven dragen en niet werken, dan zijn zij uit de verte een klein tikje mooi; dan kunnen de Joden toch ook niet veel beginnen. En dat smaakt.

Maar is er eigenlijk wel erger avond dan, na die zalige Vrijdag-avond, en na die Sjabbes: de Speis-nacht avond, de Zaterdag-avond? Die heeft geen kleur, of je moest donker met gierende wind-vlagen ook kleur noemen. Want hij heeft alleen maar killen wind, en hij loopt ook schuin af, maar het is een donkere trechter, onder aan den dag; daar val je in, en je begint er niets tegen, tegen die afschuwelijke ronddraaiing in die schuivende duistere trechter-lucht om je heen. Zaterdagavond! De bevrijding van alle anderen in de stad: voor de Christenen. Voor hem een soort gevangenis. Een harde leermeester, week

aan week, vele vroege jaren. Brenger van de stille ontsteltenis. En zoo is er dan ook, van dat hij hem leert kennen, langen tijd, eerst die groote verwondering in hem, telkens wanneer hij om hem aankomt. Die verwondering is er in de nog zooveel jongere kindsheid, als er nog geen eigen stemmingskracht is; zoolang hij nog leeft op verdriet en vreugde van de grooten die rondom hem zijn, en verdriet en vreugde nog tot hem komen als een lichamelijke neerslag van buiten; als een doorlichting die plotseling lachen, als een samenknijping die plotseling schreeuwen doet. Maar nu, sinds een paar jaar al, nu de geest immers niet meer zoo hulpeloos aan het omringende leven ligt overgeleverd, nu de eigen stemmingskracht groeit, nu ondergaat hij den Zaterdagavond als een bekend maar wrang aanvaard leed, en de verwondering geldt alleen nog maar zijn herkomst en zijn doel. Zij hebben de volheid van den Vrijdagmiddag en -avond gehad, en de nazomersche rijpheid van den sabbath-ochtend. En daar dan, gaan zij, opééns, den Zaterdagavond in, bukkend als in een donkere grot, die den geest overwelddigt in een straf: het lijkt des duivels vergoeding voor zijn nadeel bij de vreugde die zij hebben durven nemen.

In den middag begint die inzinking al voelbaar te worden: in de armoede van den maaltijd, om drie uur, die eigenlijk niets meer is dan de opgewarmde rest van Vrijdagavond; want was dat heerlijk, op Vrijdagavond, dat versche en uitzonderlijke eten, de buik van het groote feest is daarmee eigenlijk uitgeput. En zij moeten al hun best doen, terwijl de groote jongens schamperen; zij hebben al een voorschot op hun laatste vreugdekrachten te vragen, om dat diner althans in hun voorstelling niet alle waardigheid van een werkelijken maaltijd te ontnemen. Jankef is om twaalf uur naar de Gewwre gegaan, de grootste Joodsche vereeniging, die menceer Meijer in een van de twee schoollokalen, op sjabbes-middag laat „leeren”, een bezigheid van een uur met wat beschouwing van de „Siddere”, de afdeeling van de vijf boeken Mozes, die 's morgens in de Synagoge gelezen zijn uit de wetsrol. Eli is al een paar keer mee geweest; het was vervelend, en hij was blij dat hij nog niet elke week mee hoeft; er zitten, op

de banken en op enkele oude stoelen die eens wel mooi geweest moeten zijn, een kring Jodenmannen, alleen de armen, een groepje vaste komers van twaalf tot twintig stuks, om de tafel waaraan meneer Meijer staat achter zijn lessenaar, en ook wel hangerig tegen den wand. Het duurt tot vijf minuten voor eenen: dan loopen zij in een klein groezelig en druk pratend optochtje naar Sjoel voor den tweeden, den Mincha-dienst. Meneer Meijer is naar zijn bovenwoning gesneld, en vlak vóór de Sjoel, daar gaat hij met zijn vluggen kwicken tred, hen opeens weer voorbij en groet, hooghartig-gemeenzaam, met zijn glimlach, die den mond hoog scheef tot op de helft van zijn wang trekt, een waar kunstwerk van een glimlach, voor rijk en arm toereikend aan vriendelijkheid, omdat de maker, na een lang gevecht, er den strijd mee uitdrukt tusschen zijn welstands-afkomst en zijn plaats in de arme kleine kille; tusschen zijn onvervulde wenschen van stofelijk en geestelijk leven en zijn tevredenheid met den verworven eerbied die zijn hartelijkheid niet kan afwijzen. En omdat de glimlach beveiligend is voor hemzelf, en voor den begroete, als een arm die tusschen twee snel geplaatste maskers een warmen groet wuift, met een onuitgesproken maar duidelijke bede, dat er niet meer gevraagd zal worden. Zooals de Sjoeldienst dan is, kil en haastig na den vollen rijken ochtend-dienst van meer dan twee uren, zoo is, om drie uur thuis, nadat er koffie en vaak wat visite is geweest, de maaltijd: een ware bezwijming van het feest. Het is nog vriendelijk en verteederd, het „Bensjen”, het dankgebed na het eten; maar die vriendelijkheid en die verteedering zijn al niet anders dan berusting in hun samen-gevoel van de onmacht die zij, jegens het snelle afloopen van den dag, aan zichzelf beginnen 'te' kennen. Jankef deunt nog met zijn laatste levendigheds-klem dat Bensjen op, en de anderen, bij het roepen van de korte bezegelende Hebreuwsche volzinnen, en bij het sluiten van hun kleine liedjes rondom zijn matte aanheffen, glimlachen nog en maken pretjes met populaire wijsjes en grapjes met woordenspel. Midden in de onvoldaanheid, terwijl de handen en monden vergeefs kleven, begint hij, nadat hij haastig en verborgen zijn

vingers aan het tafellaken heeft afgeveegd, het „Sjier-Hama-Aloth” in te zetten, soms op de wijs van een school-liedje van de kinderen; meestal op de melodie van een mazurka:

Lied van Hama-aloth!
 Als de Eeuwige weer brengt
 Zions gevangenen,
 Staan wij uit een droom.

Dan vult zich
 Onze mond met lachen;
 Onze tōngen
 Slaan met gejuich.

Onder de volkeren
 Zal men verhalen:
 Hun heeft de Eeuwige
 Groots gedaan.

Groots heeft de Eeuwige
 Ons nu bewezen.
 Daarom staan wij
 Zoozeer verblijd.

Breng ons, o, Eeuwige,
Onze gevangenen,
Als waterstroomen
In dorstigen grond.

Zij die zaaiden
Onder hun tranen,
Zij gaan nu maaïen
Bij dit gejuich.

Hij die schreiend
Zijn weg moet meten,
Dragend den buidel
Broodbergend zaad;

Hij zal straks komen,
Zal zingend keeren;
Tilt triomfeerend
Zijn garven graan.

Lof van den Eeuwige
Mijn mond zal spreken;
Alle vleesch prijst immer
Zijn heiligen Naam.

En wij wijzelven,
Willen God loven,
Van nu af ten Einde,
Hallelu-jah!

Hierna zegt Jankef die grappige uitnoodiging:
„Hör zu, Rabbousai (mijn meesters, want elk manlijk kerkelijk meerderjarige heeft dien titel) wir wollen Bensjen.”
Na hun antwoord: „De naam des Eeuwigen zij geloofd, van nu af tot in Eeuwigheid,” zegt Jankef:
„Bir-sjoes, (met verlof) van den leider van dit huis willen wij loven hem van wiens eigendom wij gegeten hebben.”
De anderen sluiten de inleiding zingend met:
„Geloofd, van wien wij gegeten hebben, en van wiens goedheid wij leven.”
Het gaat verder alles heel snel, tien minuten zoo; de

groote jongens evenals Jankef en ook Eli, hun hoofden gedekt, met hun petten of soms met een Sabbath-hoed die voor de hand ligt, blijven zichtbaar gedwongen zitten, al verzuimen zij geen enkele gelegenheid tot meezingen of tot een grapje. Er komen nog veel liedjes, korte deuntjes, muzikale loopjes die maar onderstrepingen van den zin der tevredenheden, verblijdenissen of smeekingen zijn, schertsende beklemtoningen waarbij Jankef zijn levend mengsel van restende oud-Rabbinische puntigheid en van armoede's heldere werkelijkheids-lust tot smake-lijkheden voor hun aandacht legt, en die de moeheid van de stemming nog een oogenblik kracht geven. De tekst van de lezing, zij het achter een onverscheurbaar waas van taalvreemdheid, oudvormige herhaling en overdrijvings-onwezenlijkheid aan godsverheerlijking, leeft dan ook nog een groot deel voor hen; het spreekt van nooden die zij kennen, het noemt gevechtsstukken die werkelijkheden voor hen zijn; het roept verlangens uit die in hun basis ook die van het huis zijn:

„Hij die barmhartig is! Hij verbreke het juk van onzen hals, en doe ons opgericht gaan naar ons land. Hij die barmhartig is! Hij zende ons vollen zegen in dit huis, en aan deze tafel waaraan wij gegeten hebben!”

Dat is vol leven voor allen, en Eli denkt aan de materiele redding, als bij den brief aan Rotschild. Na al wat hij op Jodenschool bij menceer Meyer geleerd heeft, bestaan het Heilige land, Palestina, als gezamenlijk bezit van de Joden, zoo lichtend-begeerlijk voor hem, dat hij alleen in de treurdagen van Ab, de herinnerings-dagen van de tempel-verwoesting en ook op Groote Verzoendag, maar aan de ruïnes kan denken, en hij zich verbeeldt dat alleen de groote afstand en de wil van alle Joden hem van een bevredigend en vol-gelukkig leven gescheiden houdt. Het is niet duidelijk voor hem, dat Palestina, met zijn zon, zijn akkers, zijn liefelijkheid van kameraadschap, en zijn genoegzaamheid aan stoffelijk leven, onbereikbaar voor hen zijn. En hij liefkoost stil zijn tegenzin om opheldering te vragen, in een ongeweten mengsel van wantrouwen en van drang om het verlangen ongehinderd in aanwassenden bloei te laten. Geen keer

ooit dat Zion genoemd wordt, of hij ziet dat: zon op marmer en wit of lichtgrijs steen van stede-bouw; licht-warme akkers onder een hoogen hemelkoepel, en het schuiven van meisjes, jongens en mannen, met ossengespan, tusschen het groen in de voren. De vertrouwde daarmee is alleen hijzelf, in de stilten, met, afgesloten door het duister waarin het rumoer der dagen, die nis, in de verbeelding, waar het liefelijke licht op het beeld van dien vrede, speelsch verschijnt, naar den rijken lust van zijn vrije welgevallen.

Maar de middag is niet te redden van den neerslag. Er mogen nog liedjes klinken, zij worden steeds zwakker, en nog slechts levend van geheimenis als van een oude pronk-kast in schemer, klinkt voor hem vader's gemompel aan het slot: „Ik ben jong geweest en ik ben oud geworden; maar nooit heb ik een rechtvaardige gezien, die verlaten stond, noch zijn kinderen die om brood vroegen.”

Hij zit er met verborgen verwerpingen tegen, hoopt niet meer dat het waar zou kunnen zijn. Zijn twijfel wordt opgenomen in den luid-geroepen slot-zin:

„De Eeuwige geeft zijn volk kracht; de Eeuwige zegent zijn volk met Vrede!”

Het kan alles zoo verrukkelijk zijn, als het feest er achter opstijgt, zooals op een bruiloft, met veel menschen. Nu is het heelemaal afloop, en aan het slot, als nooit, maken zij terwijl zij opstaan en de stoelen wegschuiven, gemelijke grapjes met het „woul bekommetje” (wel bekom het je). De zuchten komen onbewust, en die veelzeggende woorden van vader en moeder: „Nog een paar uurtjes, en daar gaat de sjabbes alweer.”

En: „Eigenlijk als je koffie gedronken hebt om half twee, twee uur, kun je haast wel zeggen, *dat het uit is.*” Bij de kinderen wordt het onrustig zoeken, teemen en gemakkelijkt twisten. De groote jongens ondernemen gewaagde stoeipartijen, en gauw klinkt het bezwerend van vader: „Hou op, Hartog! Mau, Ezra, laat mekaar met rust! van Getoowes (plagerij) komt Sammemoowes!” (doodelijk gif). Eigenlijk zijn zij allemaal een beetje ziek.

Zij beginnen genezing te zoeken, maar is die ergens te vinden?

Zij kennen, o, te goed de hopeloosheid van alle pogingen, dan dat zij er veel belangrijke kunnen wagen.

De plannen, met een tipje van hun aandacht beroerd, worden aanstonds, zonder eenige verwachting, koud weer losgelaten.

De wandeling naar buiten, wat zou ze hun anders wel brengen dan opjagende scheuren in hun voorstelling der wandeling van den Ochtend, of althans van het *aanvangen* der wandeling van den Ochtend?

De wandeling *is* van den Ochtend! Tegen de hoogte van den vrijen dag op, in de warmte van het nog gouden dal van den feestmorgen, terwijl de wereld juist tijd heeft om zich, in het verschiet, een oogenblik rondom hen te verwijderen, in het wijken der benauwend-enge wanden van hun levensverhoudingen.

Die zachte zwelling van hun wereld, in luttele kinderwoorden over leven en dingen aan elkaar kenbaar gemaakt, heeft de warmte van den vroeg-morgen tot motor: het ontwaken in de Sabbath-stemming, met de nauwe kennis van den langen Vrijdag-avond als een volle zoete innigheid heerschend in het bewustzijn: nu komt het vereenigen aan het naar paleizen riekende eerste ontbijt van koffie en brosse beschuiten; de warm-prettige aanwezigheid van vader die zich aankleedt voor de sjoel; de sjabbeskleeren die gesteven op de stoelen liggen en om hen komen als stijve, maar gelijk rijkdommen aangevoelde reinheden. Dan het wegloopen uit huis, het intieme, werkende stadje in, de teedere tikken van moeder om kleine ondeugendheden; dribbelen om de Sjoel heen, en, weer naar binnen en daar meedoen; opnieuw naar buiten en daar praatjes maken met de vriendjes en neefjes en nichtjes: vrijheid in plaats van de school!

Het is nog ochtend, en het gordijn van den feestdag, het gordijn dat hun feestdag behoeft, hangt nog gaaf en dicht om de gouden schuilplaats, waar hij droomen mag, om de wereld die hen wondt, in haar domheid te honen, en lief te hebben in haar diep-verborgen, hem zoet-verbonden kern.

Maar nu is het toch middag geworden, en het beschermende gordijn is weggeschoven, en de open wereld, die van de vijandigheid, de werkelijke wereld van de schijnheiligheid en van het wanbegrip, begint haar kil-grijze licht weer in hun nog te zwak glanzenden horizont te dringen, en sleurt hun warme tent in haar verschrikkelijke en onverdraaglijke ruimte, en rukt hun kring uiteen, en zal weer straks, als altijd, probeeren, die kleine, stout-gebouwde marmer-torens van zijn voornemens neer te kletteren, de warme kleurige webben van zijn verbeelden uiteen te waaien, de stille bloeisels van zijn eenlijke en toch saamhoorige mijmeringen te bevroren.

Zoo dan wordt de strijd elken Zaterdagavond door hen verloren; en toch is het inderdaad maar in schijn. Er is geen ontkomen aan de dreigende engte, waarheen zij gedreven worden, en dus, in den eersten angst voor het gevecht met dien kwaadwillenden geest, die gedaante van duizend gedaanten van de wereld, raken zij prikkelbaar als dieren, die sidderen onder de nadering van hun verslinder.

En in die onrust der geesten, waarin elk de eenzame kracht ontbeert die hem beveiligen kan, vechten zij tegen elkander en tegen vader en moeder, tot het avond wordt.

Tot het avond wordt.

Dan is het of de volle macht van de vijandigheid tegen hen opstaat, en alsof zij weten, dat het nu ernst wordt en dat het om de eer gaat van hun plaats. Als het volle gevecht in gang komt, als het avond wordt, en die grimming van het einde grauwt over den diep-beminden dag, dan schijnt het of zij zich bewust aangorden, en hun waardigheid herwinnen.

Met de kracht waarmee zij gevierd hebben, beginnen zij den last te dragen van de ontneming. En er komt een stilte over het huis, die de geluidloosheid van den schemer schijnt, maar die de stille worsteling is tegen den vreeselijken aanval van die Ontkenning, die al is begonnen.

Het licht mag niet ontstoken eer de eerste sterren aan den hemel zichtbaar zijn, en de Sjabbes plechtig is uitgeleid.

En het blijft langen tijd donker in huis, waar de woorden stil en drukkend vallen, en de gebaren ingehouden schuiven.

Eén, naar buiten gezonden, komt terug om de eerste ster te melden, en dat het „nacht” is. Jankef dan, als in een heimelijke bedoeling de anderen in dat donker niet alleen te laten, begint zijn „Le-Dovid Boroech” te zingen.

Le Dovid Boroech is een gezang van David. Wat is, voor Eli, op dit oogenblik van benauwenis, het gezang van David anders dan de bezwerende oproep aan allen geest van rechtvaardige wijsheid, om bijstand in het gevaar, waarvan het leven van den zanger zoo vol is geweest?

Wat is deze zang van David voor hem anders dan, met den geest van den zanger tot hen genomen, een wijdende wapening?

Want waarom loopen zij, hij en zijn zusje, jaren achtereen op Jankef's uitnoodiging, zij aan den eenen, hij aan den anderen kant, aan zijn vaders arm door de schemerzwarte kamer, honderd malen de kleine breedte daarvan door, op de dubbelkwartsmaat van het lied, terwijl zij, zachtjes, de melodie meeneuriën? Het is een krachtige, kortrythmische melodie, maar Eli kent het rythme niet anders dan als het krachtige en korte rythme van den wanhopigen stormloop.

Het is voor hem heel en al het lied van een volk, dat aaneengesloten in de kennis van het gevaar, van de achtergelaten vlammen zijner veilige wachtvuren weg, zijn gebed in angsten uitsiddert, als om een vreeselijken moordaanval daarmee alleen al te bezweren of te breken.

Van dat hij de vertaling der eerste strophen kent, voelt hij in het woord „milgomo” de gruwelijkheid van kilflitsend, levenkappend staal.

Zoo, in den zwaren schemer, aan vaders arm, zingen zij, in een dapper gedragen en verwerende smartelijkheid, aan die naderende barheid het lied van David tegen:

„Van David... Geloofd zijt Gij, Eeuwige, mijn rots!
die mij leert, mijn handen voor den aanval,
en mijn vingers, roeren, voor den oorlog!”

Het roept voor hem alle bange nooden op, die de muil van de gevreesde werkdagen, de muil van den trechter, hem toedreigt. En het vraagt letterlijk bescherming tegen de rauwe hand van „des heidens zonen, wier monden zwetserijen spreken, en wier rechterhanden leugenachtig bedrijven.” En het verheerlijkt de almacht Gods, en eindigt, het rythme doorbrekend, met een langen wapenkreet van de ziel:

„Mijn hulp is uit den Eeuwige; hemel en aarde heeft hij gemaakt!” En: „Eeuwige, help ons! Koning, verhoor ons, op het oogenblik dat wij U aanroepen!”

Een uur later ligt hij in dien afgrond te spartelen. Als het licht is opgestoken, schijnt het onmiddellijk over de weeksche tafel, in de weeksche kamer. Geen vijf minuten laat moeder of Lea het kleedje, dat sjabbeskleedje is, liggen; haar handen grijpen het aan, en sleuren het af en bergen het opgevouwen weg, en op het kil-glimmende tafelzeiltje, tusschen een paar vuile kopjes in, bedrijft vader in zijn eentje temidden van de helft van het gezin, die nog maar schaarsche aandacht geeft, de vreugdelooze plechtigheid van het „Hafdoole”, de handeling van de scheiding die het heengaan van den sjabbes nu bezegelt en den werkdag vaststelt. Vader mag nu zelf licht ontsteken: hij laat het in rood, groen en geel gevlochten kaarsje branden, dat de zwervende Poolsche Jood, aan de deur verkocht heeft.

Elken Zaterdag-avond wordt hij herdacht bij Eli, terwijl vader zijn handen, tegen het vlamlichtje gespreid, om en om wendt:

„Om scheiding te maken tusschen heilig en onheilig,
Tusschen Licht en Duisternis;
Tusschen den Sabbath en de zes arbeidsdagen.
Geloofd zijt Gij Eeuwige.
Die scheiding maakt tusschen heilig en onheilig.”

Stil zit Eli die woorden met verzet te bejegenen: „Geloofd zijt Gij Eeuwige die scheiding maakt.” Dit kan hij niet aanvaarden: te danken voor dien afschuwelijken afloop van een heerlijken dag, en voor het vallen in dien trechter.

De kaarsvlam wordt op een schoteltje, in een scheut van den rozijnenwijn, gedooft. Het sist; het gebrande vet stinkt en walmt in het vocht; een, die het onmogelijke wil, ziet toe met verborgen verslagenheid, en proeft in den zuren rozijnenwijn dien hij met Hanna samen drinken mag, een wrangheid die hem als smaak bij die daad en die woorden volkomen bevredigt. Verslagenheid om al wat rondom, uit de zwartheid van den avond, hem aangrijpt; was er niet vader's ongeoeffende, ja valsch zingende, maar vriendelijke stem die dit alles opzegt, en zijn glimlach altoos verlegen om den ernst heen waarin hij doet: de stille verslagenheid zou bitterheid worden. Het duurt geen vijf minuten of bijna allen gaan uiteen. Van elk lichaam, ook van het zijne en dat van Hanna, worden de sjabbeskleeren gepeld en tegen die van de week-sche dagen verwisseld. De meisjes of moeder gaan boodschappen voor het huishouden, want het is morgen Zondag. Vader moet voor een zakelijkheid uit, dien hij Vrijdag niet meer voor Sabbath heeft kunnen afdoen; de jongens gaan soms, in het donker, met een stok, buiten de stad naar een boer, voor een runderhuid, een kattevel, een nuchter kalf dat met een winst van een gulden aan de ooms wordt overgedaan. Zoo verliezen zij elkaar; duisternis vult de afstanden tusschen hen, en hij, stil op den loer naar het geluk van de ontplooiing die het saamzijn kan brengen, verliest hen allen. Het is of zij elkander niet meer kennen, en op elkander stootend, grommen als blind geworden dieren. Dat duurt, door den Zondag onderbroken, eigenlijk voor hem een week.

VLEESCH

Als er, op zoo'n Zaterdagavond, iets ongewoons aan levendigheid gebeurt in huis; wat een bevrijdend buitenkansje! Achter op de plaats, een uur na „nacht”, een verboden geslacht kalf! in donker en soliede verberging binnengevoerd. De overgegeven bezigheid met dat vleesch, in den avond, de wreedheid ervan in de plechtigheid van de noodzaak opgeheven, is alleen al boeiend voor hem. Evenals het zingen van den zwartbaardigen oome Louis in de avond-Sjoel, schuift het een beeld voor hem omhoog van licht-doorbrand duister, waarin priesters zakelijk de bloedige slachtofferingen bedrijven, in de hooge ruimte van den Tempel, onder den avondhemel. Zij weten het allen: verboden.

„Is het dan wáár dat de politie komt?”

„D'r komt niks, als jij maar niet lult en je ouwe hoer van een zuster ook niet,” zegt Mau.

„Ik zeg juist dat-ie z'n mond moet houden,” teemt Hanna.

„Je moet heelemaal niks zeggen.”

„Nou, en hij weet het heelemaal nog niet hoor! En ik zal het hem toch zeggen, dat-ie der geen woord over mag spreken. Ja-a... Hij moet z'n mond houden, anders krijgt vader strà-af!”

Mau keert zich naar het vroeg-rijpe meisje, dat hem, met haar overvolheid, kan prikkelen. Zijn tong in woede tusschen zijn tanden, slaat hij met zijn vuist naast zich in de lucht:

„Godverdomme!” bijt hij haar toe, en keert zich van haar; met een sexueelen vloek.

„Vuילak.”

Zij roept het luid door de gang, Mau na. „Ik zal 't aan vader zeggen hoor!”

„Hou nou je smoel,” trampelt Eli, „hij is toch al weg!”

„Voor jou?” roept zij, „en tòch zal ik het aan vader zeggen hoor!”

„Sst!” dreigt hij vlak voor haar, in woede, en in angst, voor vader's komst, om Mau. „Stil zijn! Stil zijn!”

„Och jij, gek, aap!” Door zijn begrip van den toestand ge-interesseerd, lacht zij. „Wat weet jij dervan wat erg is

voor een meisje, hoor! vader heeft zelf gezegd dat ik het zeggen moest hoor! als-ie zoo'n schandalige vuilak tegen me is."

Hij buigt zich naar haar over met zijn hoofd rood van geplaagdheid en toorn; tusschen zijn tanden sist hij, in de moeite om haar niet aan te grijpen:

„Pas op hoor, godverdomme! Ik sla je tegen de muur, en je krijgt van Mau; ik zal 'm roepen dat-ie je tegen de muur gooit hoor! as je niet dadelijk stil bent. Durf es!"

„Gek kind! Doe niet zoo mesjogge!"

Dat is tot zijn woedende angstige oogen, maar zij laat toch verder haar pogingen om vader's aandacht te trekken. En Eli gaat naar het plaatsje.

Hartog en Mau zijn de buurt rond geweest om de arme huisvrouwen te waarschuwen dat er een koopje te halen is; de loop is al begonnen, want zij zijn er gebrand op. Eli, na de opwinding om Hanna, voelt nu pas sterk den stillen angst keeren om die voorstelling van de politie, die zich op hen storten zal.

Daarvan spreekt hij nu niet meer. Wat beangstigend is, daarover kan hij niet spreken. Dat moet hij zelf verwerken, want dat behoort tot de dingen die hij nog niemand van wie hij kent, kan toevertrouwen. En om ze zelf te verwerken, daarvoor is stilte noodig. Hanna's wonden van het geval is te zelf belust, daar voelt hij geen ernst in, en de anderen werken zelf in het gevaar, en kennen noch erkennen zijn angsten.

Vader een stukje, maar hij is doende, in een noodzaak, waaraan Eli niet kan raken. Wel is nog altijd het gebeuren rondom hem met een fijnen, steeds dunnenden nevel van droom voor hem bedekt; de broodvraag heeft zich nog niet lijfelijk genoeg aan hem opgedrongen; hij staat nog niet voet aan voet met de tegenmachten. Maar hij ondergaat, in den zachten greep van de beleving der anderen, de geschiedenis van den smokkelenden vleeschverkoop, als een geboeid toeschouwer bij een gevecht, waarin het lijfsbehoud hem dwingt het lot van één partij te deelen. Hij ondergaat ze ook met een stil tevreden verwondering om dien avond van hevig tegengestelde kleur en van verschietende beweging rondom het paarsige kalf

op het plaatsje, waarvan het duister, door een opgehangen olielamp, met stengels van licht rond een felle gouden kern, is uiteengeveegd. Achter dat beeld en het genot van de verbazing verflauwt dat van de politie en haar sabels; in de tevredenheid van het zeldzaam levendige en het ontmoeten van de harmonie daarvan met zijn omgeving, moet hij zijn eersten angst vergeten en stelt hij zich onvoorwaardelijk saamhoorig met vader en de jongens. Het vleesch is goed, het hoeft niet gekeurd, en de politie moet misleid; vader, de jongens en hun daad zijn goed, en de politie is het kwaad; zij is machtig en te vreezen, maar overbodig en dom en boosaardig.

Jankef is het kalf in den avond gaan halen, nadat hij heeft gehoord dat het bij een bekenden boer in den bongerd in een appel gestikt is. Onder de medewerking aan strakke heimelijkheid der anderen, terwijl moeder Eli en Hanna voor alle veiligheid even in de kamer houdt, heeft hij het, door de lange steenen gang, naar het plaatsje gesjouwd, en nu komen van links en rechts, op sensatie en koopjes belust, de geheimzinnig gewaarschuwde arme arbeiders- en paupervrouwtjes, het hartige buitenkansje van twee dubbeltjes het pond onder haar grauwe boezelaars weghalen. Er komt een winst van een paar tientjes, en het even groote voordeel van een huis vol spanning. Gefluister, waarschuwingen, onderlinge waakzaamheid, en de belooning van die saamhoorigheid in de woordspelingen, de buitelende grappen, de armduwingen en de oolijk gewisselde blikken, om het rebellische succes tegen een wereld, die zij als vijandig kennen aan hun levenslust.

Jankef staat op het plaatsje van gele klinkertjes bij een houten tafeltje en een stuk bank; alle kinderen, behalve Jetje die niet zooveel belangstelling heeft, en maar eenmaal komt kijken, ook Hartog en Mau het grootste deel van den avond als deelhebbende toeschouwers tegen de muren; Ezra, heeft vader omdat hij niet zoo sterk is, bij een barbier in de leer gedaan, en die is nu, tot laat in den avond, aan het inzeepen en haarvegen.

Aan een handwegertje met haakje schat Jankef de hompjes vleesch, en als hij het in een stuk afgeritste krant zijn koopster overreikt, buigt hij zich, en vertrouwt haar in-

lichting over de bereiding, mededeeling over de kwaliteit en waarschuwing tot voorzichtigheid toe.

„Eerst maar eventjes omkijken hoor, voordat je de straat in gaat, denk je d'r om? Het is maar dat het nou eenmaal zoo is, dat het niet mag.”

Hij slijpt de messen over elkaar.

„Boezelaar d'r over heen, goed der overheen, en verder is het puik in orde hoor. Je kunt het precies net zoo goed bij de duurste slager halen. O zoo; maar je weet zeker wel da'j dat geen drie uur op je vuur moet zetten?”

„O nee?”

„Welnee! Dat is in een half uur rijkelijk goed. Het is geen ossenvleesch dat je meer dan een uur moet braden of lang koken. Je moet het vanzelf hoogstens een half uur braden, dan is het fijn. Of as je 't voor de soep wilt gebruiken, dan natuurlijk gewoon in water, maar het is evenwels gauwer gaar als rundvleesch begrijp je wel? En nou verder niks geen kunsten of rariteiten, zoo. As je alleen maar even uitkijkt, as je hier het huis uitkomt. Zoo. Boezelaar der over heen.”

Zij zijn goedlachs; zij ondergaan de levensvolle stemming van het plaatsje met de jodenjongens, en die zich niet laten vergeten. De jonge vrouwen gaan niet weg zonder wat scherp en stout eerbetoon aan haar begeerenswaardigheid voor hun vroege, dartele en vergeefs jagende liefdelust.

„Je stopt het maar goed weg, hoor!” glimlacht Mau tot het knappe jonge buurvrouwtje, „onder de boezelaar maar, bij het andere.”

En Hartog: „Dan mag je wel zorgen, dat je de boel goed uit mekaar houdt jij; want anders weet je thuis niet meer wat je voor je man op tafel moet leggen.”

Zij schieten in een lach; Vader kan de zijne ook al niet houden om zijn jongens. Eli is verbaasd, dat de vrouwen die grapjes onbeleedigd aanhooren; dat de jongens geen tik krijgen.

„Zulke vuilakken,” zegt Lea, als zij weg is, „bah wat zijn jullie toch vuilakken; ja, vader zelf ook,” verwijt ze, „vader die lacht er nog om.”

„Wie ikke?”

Eli kijkt bezwerend naar Hanna, en zij begrijpt hem: hij is bang dat zij nu, nu zij bij Lea aansluiting vindt, nog van Mau's uitval zal gaan vertellen.

Maar de andere vrouw, een rijpe moeder, die nog stond te wachten en zich welgevallig heeft bevonden bij het rondgaan van dien lust waarin zij voor haar kunne de volle eer voelt, keert zich naar Lea:

„Och, deerne, zanik niet. Van de mannen moe j' wat kunnen verdragen. Moe 'j zoo gauw niet lillik van kijken! wat Leefmans?”

„Och die meid,” zegt vader, „die speelt maar een beetje voor poppekop, ze hoort hier dan ook heelemaal op de plaats niet te staan. De plaats is *haar* plaats niet.”

De buurvrouw, royaal, met een moederlijk lach-schokje tot Lea:

„Je hebt 'r toch zeker geeneentje van glas, wel? O, nou dat zou 'k ook zeggen. Verdomme deerne, zoo gauw breekt-ie niet hoor!” Dan zachter: „och ja, ze is ook nog wat klein ook, ze heb d'r nog niet zooveel weet van as 't wel lijkt.”

„Dat is 't 'm. Maar dan hoeft ze hier ook heelemaal niet te wezen. En wat zal 't wezen, vrouw Brands? Ook een mooi stukken? Zullen we je 's een goed knap stukkie afsnijen? Ja, ik wou da 'k der duuzend kilo's van had. Maar graag! voor twee dubbeltjes een pond. Een stukkie van vijf pond? Een knap stukkie van vijf pond. Nou, dat mag je ook wel hebben, want je bent nog al met een heel rijtje aan tafel. Je hebt er ook zoo'n stuk of zes hè? van die mee-vreters.”

„Zes. Nou maar jij hebt der toch zeker nog heel wat meer an gedaan, jij?”

„O! Ja! Zes, das niks voor mijn. Daar begin ik net pas zoo'n beetje mee.”

„Tja! Toe waar jij net zoo'n beetje goed op gang toe je der zes had. En waar zitten ze nou? Is hij nou ook al weer weg, Marcus?”

„Markus? die is al lang weg. Die is koekiesbakker.”

„O. Dan is-ie bij z'n groote broer; bij Levie.”

„Nee, bij Levie niet. Bij Jaap.”

„O ja, bij Jaap. Nou jij stuurt ze maar de wereld in. Ge-

lijk heb je. Wat moet dat jonge bloed ook hier doen in dat gat. Ze vreten der eigen maar op. Ik zeg ook: vooruit, opgedonderd; gaat maar de wereld in, zeg ik. Mijn twee groote meiden allebei in een dienst, ja 't is wel allemaal zoo lekker niet om een ander zijn stront te reinigen, hoor! maar a'j geen centen hebt, wat zul je anders doen verdommie."

„Zoo is het. En je hebt knappe kinderen. Potverdomme van de kleintjes zijn ze niet."

„Is Driekes weer naar zee?" vraagt Mau.

„Driekes? Ja die is naar Amerika. O, ik krijg alle weken een Aanzichtkaart van 'm. Het zal daar mooi moeten wezen. Ja, het is een beste jongen. Centen stuurt-ie men ook."

„Da's nog wel zoo best als Aanzichtskarten."

„Nou! Ja ze passen eigenlijk best op. Maar Leefmans, ik heb d'r achterheen gezeten. Want dat zal ik je vertellen: ik dacht bij men eigen, je zal verdommie niet geen zuip-lappen worden, zooas je ouwe smerige vaar."

„Nou, nou, nou. Zóó erg is de jouwe nou niet."

„Niet? Hij zuipt mijn veels te veel. 'k Heb 'm gisteravond heb ik 'm nog met 'n natte dweil in zijn figuur geslagen, net zoo lang as die was.

Verdommie dacht je dat ik dat altoozen verdraag? Dat een kerel zat bij mien thuiskomt?"

Zij lachen allen, om haar rondheid en haar lekkere vertrouwen. Eli kan haar ruigheid nog niet waardeeren; hij heeft nog pas de enkele zachtheid en liefelijkheid als vrouwelijk ideaal. Maar hij vindt haar vriendschappelijkheid toch prettig en warm, temeer nu zij een Christin is.

„En krijg je dan geen ruzie?"

„Ruzie? nou wat kan mijn dat verdommen. Ik bin nooit niks bang voor 'm geweest. Ik heb nog nooit geen ruzie met 'm gehad. Daar bennen mijn pooten goed voor."

„Jij kunt goed praten," zegt Jankef, „want hij is een goeie beste jonge. Maar je hebt gelijk: borrels, borrels, nee. Borrels daar heb ik niet mee op."

„Dat zeg ik ook ommers. Verdommie een kerel mag wel 's wat hebben, maar je mag niet as een leeren lap thuis-kommen, dan moet je (zij lachen vriendelijk omgevend)

dan moet je op je sootemieter hebben, net zoo goed of da 'j een klein kind was. (Jankef knikt levendig). Is 't niet zoo? O! A'j doet as een kind, dan moet je ook hebben as 'n kind. Ik zeg, gaat voor mijn part maar naar je maat toe, a'j zoo bint verdommie, want an zoo'n kerel daar heb ik net niks an. Ik zeg hang je maar op en gaat maar naast je verzopen maat leggen op 't kerkhof zeg ik vanmorgen: die wordt strakkies weggebracht zeg ik, die heeft ook de helft van z'n leven heeft-ie verzopen. Die is trommelslager geweest, maar hij is trommel op zijn smoel te kort gekomen."

„Wie, o Dirk van Putten! De trommelslager! Ja, he' j't gezien? Is met volle muziek begraven vandaag. Met de heele schutterij achter 'm an."

„Nou, het is een schande, om zoo'n kerel zoo te begraven. Zoo'n lillike smeerlap, zoo'n lurkert. Verdommie a'j 't an mijn gevraagd had, ik had gezegd, legt 'm maar op een kruiwagen en rijd 'm maar zoo het water in. Da's mooi zat. Nou dat was de beste maat van de mijne. Alle avenden hier ginder op de hoek bij de brug. Sament: En dan maar pimpelen. Die kromme potlepel voorop, die vieze vadoek."

„Met volle muziek hoor!" zegt Jankef lachend. „Netjes. Heb j't gezien? bij vrouw Pallandt? Dat heb je misschien niet gezien, hè? dat was anders de mocite waard. Dat heb ik nog nooit van z'n levensdagen meer gezien; wat daar gebeurd is, juistement daar vlak voor de herberg van vrouw Pallandt, waar jouw man alle dagen met Dirk van Putten heeft gezeten."

„Wat dan?" vraagt vrouw Brands, een beetje gespannen. „Wat dan? Wel dat toen de wagen met hèm derin, daar voor de deur langs kwam, dat de beide paarden toen *eenvoudig* niet verder hebben gewild. Dat ze daar (hij heft de armen omhoog) vlak vóór de herberg, zóó op hun achterste pooten stonden te steigeren, meneertje."

„Hoho!" lacht zij naar hem, geboeid, maar nog even bevreemd.

„Op hun achterste pooten!" zegt Jankef, „de beesten moesten met de zweep voorbij geslagen worden. Om die toonbank daarbinnen, versta je wel?"

„Hoho! Leefmans; da's nou ook net wat voor jou, om d'r dat van te maken! O, o; jij maakt 'r ook wat van! Zoo'n lillikert ben jij toch,” lacht zij hem nu gelukkig toe, „nou hoor, ik zal het de mijne vertellen wat jij gezien hebt. O, o! Dag Leefmans! Lillikert! Dag jongens! Meiden!” zegt zij hartelijk. En gaat met haar vrachtje onder haar schort de gang in naar huis.

Hij beleeft een grooten avond, Jankef. Allerlei inbeelding zet de bevinding omtrent zijn maatschappelijke plaats zwellend uit. Hij heeft in den nachtelijken avond over den buitenweg een geheimzinnigen schat naar huis gesleept, door een wereld van minstens half-verdwaasde politiemannen beloerd. Op zijn aartsvaderlijk erf, in de ordening van zijn strijdbaren stam, zijn bevelen van straffe geheimhouding door hem en namens hem rondgedeeled, om de overwinning, aan welker omvang niemand denkt, door de engte van de gevaren heen te drijven. En dan heeft hij nu de stoute verbeelding van den enormen winkel-loop; hij is een welvarend en bemind slager, en de honderden klanten verschijnen voor hem in een wederzijdsche eerbiedige vertrouwelijkheid, in hun redelijke behoefte aan zuiver, en voor hun beurzen bereikbaar vleesch. Vriendelijk vlot en zakelijk helpt hij ze weg: op zijn zachte waarschuwingen na voor de politie, die niet heel en al zonder angst zijn, speelt hij de rol volledig. En alle gestalten die hij in den kring van zijn sociale bereikbaarheden bewonderd en begeerd heeft, moet hij hierin beleven: Hij die bedeed is, moet nu schenkingen doen; de geminachte in hem wil verwenschen; na bespot te zijn, hoont hij nu; na zich in een hoek gedrongen te hebben gevoeld, neemt hij wraak met de vijandige basis te ondermijnen. Het zwangere meisje van de garen- en bandkramer uit het kleine krotje, dat met haar paarse lippen en haar vel-over heen gezicht en onder de zweren, een half pond vleesch komt vragen met een dubbeltje in haar hand, maakt hem stil en schor, in dien overval van armoede die tot ellende wordt, zooveel onmachtiger en reddeloozer nog dan de zijne.

„Wat heb je dan,” vraagt hij, „o, een dubbeltje? ja, ik zie het wel.”

„Twee dubbeltjes een pond toch,” zegt zij, bijna fluisterend, in het zwijgen van alle gestalten.

„Deerne,” zegteenander, „danka’je’n half-pondkopen.”

„Ja, een half pond.”

„Nou stille maar, stille maar,” zegt Jankef op den blik uit haar wijde oogen vol wanhoop naar den arme die begripen kan, „geef maar hier je dubbeltje, ik zal je wel helpen; stille maar.”

Hij geeft haar een pond vleesch en een greepje kluiven, en zucht, als zij, haar zware lichaam als een straf voor zich uitdragend, verdwijnt. De andere vrouwen praten na, zachtjes: „Zoo derbij loopen, en dan geen man en geen centen om wat te kopen, dan be-je ook goed af?”

„Verdommie nou, wij bennen arrem, maar a’j der zoo voor staat, ka-je wel zeggen dat het mis met je is.”

„Zoo’n jonge stumpert; ze is nog heel geen achttien jaar, die meid.”

„Ja,” zegt Hartog, „ze staat der slecht voor, maar ze heeft der ook stom bij gelegen. (Zachtjes tot Mau:) ze had bij mijn moeten komen liggen.”

„Ja, da’s zeker,” antwoordt hem een gitzwart stevig wijfje, „maar verdomme jong, wij meiden ben der beroerd aan toe, want je hebt het ingeslikt voor je der erg in hebt.”

„Nou, (een ander), ’t is jammer da’j ’t niet meteen weer uit kan spugen, de kerels kennen der wel om lollen, wij zitten der maar mee. Je moet er verdomme maar aan gelooven o’j zin hebt of niet. Je bent somwijlen te moei om te kijken, en dan zeggen ze nog; waarvoor bin ik dan getrouwd; wat he je der nou zelf nog an. Niks as narigheid.” De anderen lachen er weer over heen: „O, gee’je daar nog wat om, meid?”

Zij pakt de klaagster bij haar arm en buigt zich, en na iets over Jankef te hebben gemompeld: „Dan haal je je schade wel weer ’s in,” eindigt ze met een tik op de dijen van de ander. En zij gieren met elkaar, om onverstaanbare grappen.

Jankef zegt:

„Ja, ’t is goed, ’t is mooi! ik hoor het wel hoor!” Terwijl hij aan zijn ulstertje weegt: „jullie hebben het van het vleesch op de botten.”

„O, 't is zoo'n lekkere jonge, die,” lacht de zwarte nu kettinglos. Ze staan fleurig ruig-lachend om het bankje met het roodig-paarse kalfsrestant en de verspreide klitjes heen, onder de duister doorziftende stralen van de groote felle olie-lamp. Als zij weg zijn, zegt Jankef na een begrijpenden blik tot de groote jongens: „Is geen *klein* soffie? van die jonge meid? van die Koekhart? die met de marskraam loopt?”

„Weten ze niet van wie het is?” vraagt Mau.

„Van wie?” Hij wacht. Dan zacht: „Het is van haar eigen Ette (vader).”

„Gadverdarrre.”

„Ja. Een *ongelukkig* kind van een meid,” zegt hij met zoe-kende klem. „Een ongeluk. Loopt met de dood in de schoenen rond. Zeventien jaar! Ja, je kunt er wel gijntjes over verkoopen (tot Hartog die meedoogenloos is in zijn lust), maar het is een krimineel stukkie hoor. Het is bijna net zoo erg as een móórd, voor het meisje.”

Een oogenblik later doet hij hen, als zij niet vluchten van het lachen, op de lippen bijten en elkaar's oogen zoeken om hun plezier te verbergen, als Jankef het eenige wraak-genot viert, dat hem tegenover de vijandigheid blijft.

„Ja juffrouw, daar kun je van op an,” zegt hij tot de harde potster, die hem altijd het bloed onder de nagels wegknibbelt, en hem elke winst openlijk misgunt.

„Ja, toe maar,” zegt zij altijd, „je haalt het maar uit een ander z'n vodden, je krijgt de boel voor niks, en ons laat je der maar voor betalen. Nou, je hebt gelijk man, maar ik ben zoo gek niet.”

Hij brandt vaak van bittere woede tegen haar aarzellooze vijandigheid. Vrouw van een stadhuis-beambte, trotsch op haar man's gemeente-pet, vol haat tegen al wat beneden haar met kansen levend, haar den begeerden tooi van den burgerlijken schijn niet gratis aandraagt; in haar minachting blind-zeker, omdat zij vindt dat zij naardenetheid dringt door in haar huwelijkskamertje met naaiwerk voor de rijken haar bijverdienste binnen te trekken. Nu komt zij op den vreugde-roep af van het buurtje om Jankef's krengenvleesch te koopen; en toch pingelt zij:

„Drie pond voor negen stuiver, maar dan moet er wat voor soep bij hoor!”

„Onmogelijk beste vrouw, kost mezelf veel meer.”

Voor twee kwartjes krijgt zij haar drie pond krap gewogen; hij kan het niet bewaren, en dat laat hij voor de anderen niet in raadselen.

„Ja, juffrouw, ik weeg je goed hoor, daar zoek ik het niet in.”

Tusschen zijn tanden, bitter: „O, zoo’n mamzerte (pest-wijf) en het is nèt geschikt om je goule (ziek) aan te eten hoor juffrouw; nog een stukkie toe, mijn ’n zorg! ik kijk niet op een stukkie sammemoowes (rattenkruid) voor je, nee daar ben ik niet zoo krenterig op hoor! O nee, je hoeft der niet ziek voor te wezen? voor jezelf is het ook best spul, ik meen de sammemoowes.”

„Nou het zal wat wezen,” zegt zij, „affijn, het is door de politie goedgekeurd,” terwijl zij haar pakje in handen krijgt.

„Wat? door de politie?” zegt hij een beetje geschrokken; „de politie die komt hier in het geheel niet bij te pas.”

Hij ziet haar met verborgen angst aan: dat is net iets voor haar, om dat even te zeggen; het is even een gevoel alsof hem de kille ijzers worden aangelegd.

„Nou,” zegt zij, „wat dan, en de vrouw van de politie-agent die komt hier zelf strakkees vandaan, met vleesch bij der.”

„Wat?”

„De vrouw van Lammers.”

„Van Lammers?” vraagt Jankef met groote oogen, „komt die hier bij mijn vandaan? Dat is toch niet zoo, wel?”

„Wel ja, zeker wel, dat is wèl zoo,” zegt de juffrouw met haar grooten knappen maar een beetje slappen kop dwars naar hem gekeerd.

Jankef staat roerloos, het mes uit zijn handen gelegd.

„Wat heeft ze dan gekocht,” zegt hij stil.

„Wat ze gekocht heeft? Vleesch natuurlijk. Van dat, hier.”

Hij blaast en fluit dan zachtjes een deuntje.

„Van Lammers. Die graag een slokkie lust, zal ’k maar zeggen.”

„Van dronken Lammers, ja.”

Hij kijkt haar bij die woorden aan en merkt het snel: dat het ijs tusschen hen gebroken is. Zij geeft haar vijandigheid op, in het bewustzijn van haar vernederende medeplichtigheid aan zijn smokkelarij, tengevolge van haar gierigen hang naar het koopje. Want hij gelooft nu niet meer aan haar valschen opzet: daarvoor is zij te heet op die metsic-etjes (vondsten). Met een blik naar de kinderen die op een afstand geschrokken toekijken, zegt hij:

„Ja maar beste vrouw, je weet toch wel, je bent toch ook geen kind, je weet toch wel, dat ik dat eigenlijk wettelijk gesproken niet mag verkoopen? Dat?”

„Nou ja, dat weet ik toch wel!”

„O weet je dat wel.”

„Wel ja.”

„En die vrouw Lammers heeft die je hier gestuurd?”

„Zelf gestuurd.”

„Zij, en niet hij toch?”

„Hij? och maar hij weet nergens van, hij eet er lekker van.”

Jankef voelt veiligheid van verwantschap: dat is haar randje kantjes-afloopster dat nu spreekt. De jongens tegen den muur voelen het meteen, en lachen:

„Hij eet er lekker van.”

Zij keert zich om en lacht: „Ja natuurlijk. Zij heeft mijn zelf gestuurd: het is goed vleesch, zegt ze, en toe zeeg ze me wat het kost en alles.”

„O zoo,” zucht hij op, bij het gegrinnik van de kinderen om de bevrijding; „o, nou, dus hoef ik dan eigenlijk niet bang te wezen dat zij derover gaat kletsen zal ik maar zeggen?”

„Heelendal niet, nee hoor. Dat doet ze niet. Want het is een beste vriendin van me.”

„Dan ken ik der toch zeker niet?”

„Nee, maar hij was toch weduwnaar, Lammers? En deze is eigenlijk zijn nieuwe tweede vrouw. Ze is ook veel jonger as hij. Ze is pas een halfjaar met 'm getrouwd.”

„O, zoo, dan heb ik d'r geen erg in gehad. O, dan heeft-ie een nieuwe jonge vrouw. Ik was bang zal ik maar zeggen dat ze door haar man gestuurd was, begrijp je wel?”

„O heden nee, nee zoo is het niet hoor. Nou,” zegt zij, „en nou krijg ik zeker nog een mooi stukkie toe hè?” Jankef lacht. „Een mooi stukkie toe,” zegt hij zoekend, „ja dat is nog niet zoo dom van je, om dat nou te vertellen; ik kan je niet veel weigeren.”

Hij is verteederd, en zij staat geveleid te lachen; hun blikken glanzen in elkaar.

„Het is te gek om het je te geven,” zegt hij in haar oogen, „maar laten we het samen vinden; as je nou nog een kwartje geeft, zal ik nog een mooi stukkie voor je afsnijden, is dat goed? dan zullen we niet naar het gewicht kijken.”

Zij is al haar verzet kwijt. Zij plukt, onder zijn eenmaal naderenden blik, aan haar kapsel bij haar ooren, drukt haar vlechtbol van achteren aan, en draait op haar hielen, zwak in die sfeer van levende zinnelijkheid, waarin Jankef, bij zijn vleesch, zijn plezier en zijn overwinnende herademing, de krachtigste uitstraling zendt. Hij pakt het vleesch voor haar in en geeft het met zwijgenden en veelzeggenden blik de groote juffrouw over; zij neemt het langzaam aan.

Uit hun oogen, enkele tellen, te lang om niet een gespannen zwijgen rondom te zetten, dringen en zinken beider verzwegen opstijgende wilskrachten in elkaar.

„Ik hoop dat het je wel mag bekomen hoor.”

„Ik zal mijn best doen,” zegt zij, en gaat verzwakt koket heen.

Jankef zucht. „Toch een resjaante (kwaadaardige),” zegt hij nadenkend.

„En nog sjans-geefster ook,” zegt Mau.

„Heb ik niet geweten,” mompelt Jankef, „is d'r nog een pietsie temije (hoer) ook bij; in haar hart wel te verstaan.”

„Waar moet ze 't dan anders wezen,” daagt Mau uit.

Hartog, alle aarzeling tartend:

„Het spreekwoord zegt: andermans broeken zijn duister te lezen.”

„Vleesch om te eten,” lacht Mau naar vader, „en brood om U te verzadigen.”

„Vleesch om te eten,” stemt Jankef ontwijkend toe,

„maar mijn vleesch is bijna op. Eli, Hanna, ja, men moet die potjes eigenlijk van begin af aan bij zoo'n geschiedenis wegsturen, is eigenlijk ongepermitteerd dat dat potverdomme bij alles bij staat; ga es naar binnen, zeg moeder... of, Lea! jij allo, maak een goed sterk kop koffie voor ons klaar hoor! en hier, haal een knappe koek derbij, want we zijn zóó van de vuiligheid af, nog één goed klantje en het is òp. Eli ga ook naar binnen.”

„He, laat me nou even hier.”

„Laat die jonge nou hier,” zegt Mau.

„He? nou ja, hij heeft veel te veel gehoord, maar nou is het toch al allemaal eenmaal gebeurd, maar in orde is het *niet*,” zegt Jankef.

Het ééne goeie klantje komt. Het is de moeder van de Fietse.

„Och Leefmans,” (uit een dichtgetrokken gezicht, geschrokken, en alsof er haast bij is) „heb je ook nog een stukkie vleesch voor me?”

Zij weten niet wat er aan haar is. Zij spreekt schijnbaar gewoon, maar het is toch of er moeite achter perst.

„Een stukkie vleesch? Ja zeker,” zegt Jankef met een vagen vraagblik, „dat is d'r nog wel; wat wou je gehad hebben? véél heb ik niet meer.”

Opeens, met een trilling, toch nog verrassend voor hen, breekt het huilen uit haar los; zij spreekt nog slechts piepend, bijna onverstaanbaar:

— „Het is voor mijn jonge!” piept zij. „Ze hebben 'm strakkies thuisgebracht! Hij is in zes dagen niet thuis geweest! Mijn oudste! O, Leefmans, ik heb der zoo'n ongeluk mee!”

Tranen. De eerste tranen, moeilijk, na een bedreigende geslotenheid.

„De Fietse?”

„Ja! mijn oudste!” huilt zij verknepen; het is, hier vóór hen, na den loop hierheen, in één spanning door, pas de eerste ontlading, van benauwendenden schrik en liefde-angst.

„Ze hebben de heele week naar 'm gezocht! en nou hebben ze 'm me strakkies thuisgebracht! Ik ben toch zoo bang geweest! Het is mijn oudste! Hij dorst niet thuis

komen omdat-ie de oudste is van allemaal. Omdat-ie de kostwinner is!"

„Wat? Wat is dat nou?" vraagt Jankef geschrokken. Zij wendt zich rond tot alle luisteraars, zeker van de belangstelling, om zich te bevrijden van haar klemmende ontzetting en haar angst:

— „Och Leefmans! Ik ben een dom mensch! Hij had van de week Maandag gedaan gekregen van zien baas! Toe dorst-ie niet thuis te komen! Omdat-ie het wel weet dat-ie de oudste van acht is! dat-ie geld thuis moet brengen, nou zijn vader d'r niet meer is!"

„Is-ie niet durven thuiskomen? En wat toen?"

„Toe is-ie aan het zwerven gegaan. En overal hebben ze 'm gezocht! En gedregd! en alles. Ze dochten dat-ie verdronken was. En ik ook!"...

Zij schreit nu vrij uit, voor het eerst, tusschen hen in.

„En, èn?" zoekt Jankef angstig, die nog niet goed begrijpt, „en is-ie nou thuis, goed en wel? of niet?"

„Ja!" schreeuwt Eli, die vaders angst gezien heeft om het woord „leven" uit te spreken. „Ja vader, hij is thuis!" schreeuwt hij de anderen vooruit, die zenuwachtig lachen om zijn bemoeienis.

„En is-ie nou goed?" vraagt Jankef naar haar overgebogen achter zijn bijna leege vleeschtafel.

„Nee Leefmans," huilt zij overgegeven, „hij is niet goed, hij is heelendal van streek! Hij kon haast niet praten, en de dokter is der-bij gekomen! Hij heeft zes dagen en nachten heeft-ie zonder eten of bed heeft-ie daar rondgezworven... Je denkt dat het groote menschen bennen," roept zij angstig, „maar het is nog een kind! En je weet als moeder niet wat je doen moet; want hij moet de kost verdienen voor mijn acht kinderen. En nou was-ie zoo bang, dat hij dorst niet thuis te komen zonder geld!"

„En ligt-ie nou op bed?" dringt Jankef. „Is-ie ziek?"

„Ik moest een drankie voor 'm halen," snikt zij, terwijl zij een fleschje toont, „en toe zee de dokter, je moet 'm maar wat versterkends geven, zegt-ie, een stukje licht vleesch, zegt-ie, as je kan, want hij is erg minnetjes, anders loopt 't niet zoo goed met 'm af, zegt-ie," (hier breekt een versch geschrei uit een benauwdheid moeilijk

open) „want hij heeft veels te veel doorstaan,” huilt zij hoog in haar keel, bijna onverstaanbaar; „ik weet ook niet wat ik doen moet, ik ben een dom mensch geweest! ik heb niet goed gedaan, Leeftmans!” Het perst zich alles door een nauwe spleet van haar keel, en zij herhaalt steeds diezelfde woorden, als een zelfbeschuldiging waarafter Jankef en de jongens voelen dat zij de Fietse gedreigd moet hebben, wanneer hij zonder geld zou binnenkomen. „Wat moet je zeggen tegen zoo'n kind,” vraagt zij weer in haar tranen, „het is nog maar een kind.”

„Hoe oud is-ie nou?”

„Hij is vijftien geweest! Het is nog maar een kind!” schreit zij met een hoog overslaand geluidje.

„Jonge jonge,” zucht Jankef, „het is om van te schrikken hoor; het is een krimineel stukkie dat je me vertelt, vrouw van de Berg. Dat gaat er zoo maar ineens niet bij me in. En wat zegt-ie zelf nou?”

Zij antwoordt niet rechtstreeks. Zij herhaalt alleen steeds, als in een verschen schrik: „Ik bin er zoo van door alles heen! ik ben ook een dom mensch! ik heb m'n kind ook te bang gemaakt vanzelf! dat-ie geen moed had om zoo thuis te komen! Het is al van Maandag af! En al die tijd hebben ze naar 'm gezocht!”

„'s Jonge sjonge,” zucht Jankef nadenkend tot haar, „en heeft-ie niet durven thuiskomen. Ja. Zoo. Nou. Je maakt maar gauw voort en je gaat maar gauw weer naar huis wecrom. Ik zal je een stukkie vleesch meegeven. Ja. Hierzoo, asjeblief. Ja, de centen die krijg ik wel van je, laawe daar nou maar niet over staan te lullen, want dat is hier nou niet van belang. Gaat 'r nou maar eerst gauw maar mee naar huis. Want daar is haast bij.”

Een zacht lachen rondom, vol bewogenheid om Jankef's houding.

Vrouw van de Berg gaat snikkend weg, steeds bang schreiend, haar schort over haar drankje en Jankef's restant kalfsvleesch. Zij laat stilte achter en bleekheid.

Jankef schudt zacht zijn hoofd: „Ze is moore (bang) dat-ie dood gaat,” zegt hij zacht.

„Nou! en niet zoo'n beetje.”

„Heeft het sjalf (jongen) bang gemaakt dat-ie niet heeft durven komen. En nou is ze (hij knikt) knappies bang dat-ie dood zal gaan, en dat zij (hij knikt nogeens) de schuld ervan zal wezen. In haar hart. Haar gooy (man) eerst een paar jaar in het Bajes gezeten voor een buitengewone stomme kentywe (diefstal) en toen... bij haar *niet* meer weedom gekomen... Nou zit ze daar... Foei, foei!” zucht hij, en knijpt zijn lippen uitbreedend opeen. „De Fietse!” zeggen de jongens en zusjes, verwonderd om het veranderde beeld, het beeld van een mensch in opgedrongen doodsgevaar, dat zich van hun school-maat vóór hen zet. „De Fietse!”

Een kop koffie met een plakje koek is een goeie krachtige verkwikking na al de emoties. Eli, in zijn stilte, is er niet mee klaar. Hij zwijgt bij het aanzitten: hij heeft nog veel te verwerken. De laatste ervaring is de meest geldende: de Fietse, zes dagen zwervend. Uit angst voor het thuis-komen zonder geld. De Fietse, dat is die avond van „Vaarwel mijn Rosa”; dat is die hand die de zijne naar dat lijf bracht en ze zoo schennend bevuilde. Hij herinnert het zich, maar zijn begaanheid veegt het met één streek weg. Weg is de haat tegen dat lijf, verrassend: nooit wist hij, dat hij dat van de Fietse zoo vol zou kunnen vergeven. Hij ziet hem ziek van honger en angst aan den dijk liggen, dagen, en wat het vreeselijkste is: nachten. Donkere nachten midden in het land, buiten; vijf nachten!

Verborgen huivert hij ervan, als hij, gedekt door het gepraat der anderen, in zijn te werk gezette verbeelding naar die duistere plek staart, aan den dijk, waar de Fietse ligt, uitgeput van honger en angst, en dan in slaap valt. Nee, daar is geen haat meer tegen dat gezicht; dat kan hij nu langs de wang streelen, wat zoo ontzettend bang is geweest. Wat daar blijft liggen, verlaten. En nog wel zoo mooi bij hem, voor hem, gezongen heeft! Ja, dat is die jonge uit dat school-lied, dat is het; en is het niet of hij naar deze werkelijkheid rondzocht, toen hij het voor het eerst zong: Dat „Ver in 't Zuiden ligt mijn Spanje?”

„Gister was 't een feest voor allen,
Ieder danste naar mijn luit.
Vreugde-tonen deed ik schallen;
'k Zong mijn schoonste liederen uit.

*En nu zwerf ik, arme jongen
Met mijn speeltuig treurig rond;
Moe gespeeld en moe gezongen
Slaap ik op den harden grond.”*

Dat heeft hij altijd zoo echt gevonden. En nu is het de Fietse. „Ieder danste naar mijn luit”. Dat is het „Vaarwel mijn Rosa”. De ondankbare menschen zijn ver weg; de jongen mag sterven, zij denken niet meer aan hem. Hijzelf heeft ook niet aan de Fietse gedacht, al die dagen en nachten. Verschrikkelijk, dat hij heelemaal niet aan hem gedacht heeft. De Fietse lag daar aan den dijk; *hij* heeft gewoon doorgeleefd; hoe kan dat? Nu zal hij nog veel aan hem denken, zooals hij daar gelegen heeft; in de avonden, in de nachten. Hij rilt: Dat het kan! Wonderlijk. Hij ziet op. Zij vertellen het moeder. Moeder schudt het hoofd. „Nebbiesj,” zegt zij. Goed van Moeder. Goed van Vader, dat hij zoo tegen de Fietse zijn moeder deed. Maar daar lachen zij weer, om al het andere. Dat kunnen zij. Het is heerlijk dat Vader zoo deed. Met dat vleesch: „Gauw maar, gauw nou maar naar huis,” heelemaal echt gemeend, alsof hij haar broer was die ervoor moest zorgen. Het was heerlijk van Vader. Maar nu lachen zij; dat kan hij niet. Het blijft hem bij, van de Fietse; hij ziet niets anders meer. Als de Fietse beter wordt en hij komt hem tegen, dan zal hij, alles aan hem zien, alles wat er met hem geweest is. En stil zoeken in zijn gezicht. En denken dat hij al die dagen en nachten toen niet aan hem gedacht heeft, toen hij daar lag, de Fietse. En in zichzelf opzoeken, wat er al dien tijd met hemzelf gebeurd is; dat wil hij precies weten.

„Moe gespeeld en moe gezongen,
Slaap ik op den harden grond.”

Dat lied heeft nu voorloopig zijn intrek bij hem genomen.

IJS EN ZIJN MOGELIJKHEDEN

Wat schiet er vanmiddag anders over dan naar het ijs te gaan?

In de straten zijn geen jongens te vinden, want al het water in en om de stad, zelfs van de breede rivier, ligt dicht en hard-grijs en met bevroren sneeuw-kanten. De menschen hebben winterfeesten gemaakt; alle karren rijden met bellen; er glijden prachtige arren met dames en heeren in bont en met bepluimde paarden, en vanmiddag is het vrijaf van alle scholen, zelfs van de Jodenschool. Het is wel veel prettiger, in de straat of verderop op het Kerkplein te blijven; hij is wel bang voor de menigte op het groote ijs, en het is stekelig-gevaarlijk om je tusschen de jongens te wagen, want de andere jodenkinderen mogen daar niet van hun vaders en moeders, en hij weet dus nooit welke stemming hij zal treffen. Het is ook een verschrikkelijke grijpende kou daar, en zijn kleeren zijn dun, en de schoenen, de schoenen! van voren heelemaal open en van onderen en aan de zijkanten door en door lek. Maar wat zal hij nu hier alleen op die bedorven verstroefde dubbele glijbaan beginnen, waarop hij zich gisteren met een heele rij kinderen uit de straat, uren lang tot in het donker, warm heeft gezweeft? In zijn vrees voor de jongens die een spanninkje in zijn buik trekt, neemt hij een aanloopje en probeert op de baan van gister het plezier van gister te vermurwen; op een meter blijft hij al strubbelen en steken; vooruit dan maar; een vlakke lust van het begrip om wat te wagen doet hem opstappen; hier vlakbij dan maar, naar de binnen-gracht aan het eind van de straat; zoo is hij toch nog een beetje veilig bij huis. Van den wal af laten zakken, over den bobbeligen kant heen door de bijeengeveegde harde sneeuw, tusschen het geweld van de als door wind opgezogen langssuizende rijdende paren door, naar de brugpijlertjes. Daar verderop, voorbij de brug, waaronder het even onzeker is, al is het ijs van weken vriezens dik, daar ziet hij jongens glijden.

„Ma'k meedoen?”

„Ah die Jood, 't is onze baan hoor!”

Een ander: „Eh, jawel, een jood is ook net zoo goed een mensch!”

De jongen kijkt bij die woorden naar den anderen kant van het ijs; Eli merkt het en volgt dien blik. O juist, daar ziet hij Mau en Ezra. Ezra die ook vrij heeft van zijn baas, knoeit met kleumerigheid aan de touwtjes waarmee zijn schaatsen aan zijn voeten moeten blijven hangen, terwijl Mau, die hem leert rijden, staat te wachten. Nu de jongen om hun aanwezigheid hem wil toelaten, zoekt Eli geen verband met de broers; hij moet snel door de vernedering heen waarmee hij hier mag aansluiten; zich nu nog losmaken is ook te veel daad. Dat gebeurt vaak nog zoo: hij weet dat het niet deugt, en toch doet hij het; hij blijft kleven. Als de eerste banen gegleden zijn, kan hij heelemaal niet meer weg. Er is even stilte; dan gaan de jongens zingen:

„M'n vader en m'n moeder
slapen heelemáál alleen,
Heelemaal alleen”

Een aftrap en een slingerende glij over de spekgladde baan:

„Wàt gemeen!”

De verdeeling vindt Eli wel aardig, en hij zingt ook mee:

„Wàt gemeen!”

hoewel hij zich toch niet in hun ruw, maar voor dit oogenblik echt verband voelt opgenomen.

„Toe Jood, schiet op; vooruit, Jood!”

Hij lacht een beetje wrang, in een nood-besluit, die woorden voor pure vriendschappelijke aansporing te houden, en de vriendschap zoo te dwingen. Jood beteekent immers niet altijd evenveel onvriendelijkheid; veel jongens zeggen het immers uit gewoonte.

„Ja, o! ik ga gauw genoeg hoor! op mijn hoeft je niet te wachten!”

Maar er komt geen antwoord, en nu wacht hij toch maar even, om vóór een andere jongen te komen. Mau en Ezra

gaan al weg aan den overkant. Hij ziet hen lachen, terwijl Ezra zijn armen zwaait om zijn evenwicht te houden; zijn schaats schiet onderuit en hij smakt op het ijs. Hij krabbelt weer op, wrijft zich en lacht met Mau; maar Ezra's lach is pijnlijk, hij vindt het heelemaal niet prettig. Eli merkt het: Ezra heeft zich bezeerd. Maar hij drijft het uit zijn gedachten en laat hen, en glijdt weer, nu achter den laatsten jongen. Zoo is hij straks ook begonnen, maar de anderen kwamen toch weer vlak achter. Het vlot niet, hij is nog zoo koud. Alles is nog hard aan hem; hij moet warm worden van het glijen, en hij heeft een sterk gevoel van onzekerheid. Gister in de straat was het fijn, daar was hij heelemaal de gelijke; ja wat was dat heerlijk, zooals meestal in de straat voor het huis, om zoo gewoon mee te doen en heelemaal niets te merken van geduld te worden. O, nee, dat is hier niet zoo; hij doet maar door, maar het is niet in orde. Hij vloekt in gedachten tegen den toestand. Misschien moet hij iets bijzonders doen? hij zal aan het eind van de baan gaan hurken, zooals hij gister gedaan heeft; misschien vinden zij dat aardig, en doen zij het ook allemaal na, dan kan hij vast gewoon blijven meedoen. Zoo doet hij: drie, vier meter voor het eind van de baan zakt hij en glijdt verder. Er gebeurt niets. Pas den tweeden keer doet zijn opvolger het hem na, maar zoo snel en wild dat hij Eli omver botst en over hem heen tuimelt.

„Hou!” roept de jongen, alsof hij zich verontschuldigt. Maar Eli staat stil-geschrokken op, veegt zich fronsend af, kucht eens en slikt een gevoel van belediging door: hij durft niets zeggen; maar dat „Hou!” was valsch. Opnieuw glijdt hij, opnieuw hurkt hij tegen het eind van de baan. Achter hem komen de anderen nu weer en zingen:

„Der kan nòg meer op!
Der kan nòg meer op!
Der kan nog méér op,
meer op,
mée-eer op!”

Hij hoort de klompen kletsen op het ijs, glissen en schuren. En daar: hè! waar voelt hij zich blijven? zijn volger

suist met al zijn geweld onder het zingen tegen hem aan, en schuift hem over de gladheid zonder tegenstand omver; hij voelt zich bezeeren, op het harde ijs smakken, en den ander lachend op zich bonzen alsof het nu een grapje is.

Eli vindt het geen grapje meer en wil zich losmaken en oprichten. Maar daar is geen kans op; de jongen blijft liggen, en hij lacht zoo luid, en valsch, dat Eli angst gaat voelen.

„Der kan nòg meer op!
Der kan nòg meer op!”

De heele rij, aandwarrelend, zingt het, en hij heeft nauwelijks tijd om te voelen hoe dreigend het klinkt. Eer hij onder den eenen jongen vandaan kan komen, smakt zich een tweede dwars over hen heen en houdt hem vaster onder die beide drukkende lichamen. Nu schreeuwen zij allen: „Ho! Ho!” bij het liedje, en daar gaat ook de derde op hem liggen. Hij ondergaat den bons met pijn, en hij schreeuwt, na den eersten schrik, om wat hij voelt gebeuren. Maar het vierde, het vijfde en het zesde, een heele vracht lichamen die hij niet meer schatten kan, en aan de schatting waarvan hij niet meer denkt, pletten hem (joelend, als in een onschuldige uitgelatenheid), op het kille harde ijs. Hij heeft, na dat korte oogenblik, al geen adem meer. Zij drukken op zijn borst, en een duffe vuile, vreemd ruikende kiel sluit zijn mond af. Hij kreunt, en kreunt al niet meer. Enkel benauwing, en een schot wanhoops-angst voor den dood door zijn krampachtig tegenspannend leven heen: zal hij nu, hier onder die jongens, zoo maar doodgaan? Hij poogt te wringen, te knijpen, hij wil bijten. Niets is mogelijk. Geen enkele ruimte, niet voor zijn lijfsbeweging, niet voor zijn handen, en zelfs niet tusschen zijn tanden, want zijn mond kan niet vrij komen onder het lachende moorddadig drukkende lichaam van den jongen boven op hem. Dit kan geen spel meer zijn, dit is een opzet tegen zijn leven, zoo schiet de beangstigende gedachte door hem heen. Hij denkt dat alles voor hem verloren is; het huis, alles. Een leelijke, moeilijke kreet, die niet meer geluid krijgt dan

een kreun, scheurt hij uit zijn geplette lijf tusschen zijn afgesloten lippen door; een pijnlijk, smeekend en verzettend geluid, een kreun van doodsangst. En het ontzettende dat zij daarboven blijven doorlachen.

Heeft iemand anders, daarboven, buiten deze klit van vijandschap hem dan verstaan? Daar wentelt de toren van moordlustig vleesch van zijn lijf; zijn mond komt vrij; hij worstelt snel op: Leven! Hij ziet een man met woedende oogen links en rechts schoppen; de jongens stuiven uiteen, maar met gezichten alsof zij niets van schuld tegen hem begripen en alsof zij mishandeld worden. Angstig huilend van den schrik die nu pas in hem opstijgt, om de vijandschap van dien opzet die hij nu pas in een terugblik tegen zich ziet leven, grijpt hij zijn pet van het ijs en stapt weg, niet te snel, maar besloten, zijn angst verborgen. Eenmaal uit hun gezicht, huilt hij, zonder tranen, heel en al geschokt van dien benauwendenden angst die nu pas levend in hem schijnt; korte, droge huilgeluiden locien uit hem, door schokken gebroken van de ontsteltenis der herinnering aan dien doodsangst. Zelfs voor verontwaardiging is geen kracht in hem; hij huivert en klappertandt. Zonder iets meer van de vele menschen op het ijs te zien, zoekt hij zijn weg door hen heen naar den wal. Langzaam gaat hij merken dat hij een felle les heeft gehad; een diep gevoel van verwijdering tusschen hem en de jongens raakt in hem bewust: hij herinnert zich alles van zijn tocht met spijt; zijn tegenzin in het ijs krijgt erkenning; hij vervloekt zijn aarzelen om zich weer van de jongens los te maken toen hij al wist dat het mis was.

„Hè, Hoej!” Een stem van het ijs. „Wat is er met jou? Ga je naar huis?”

„Ja-a.”

„Be-je gedonderd?”

„Wat?”

„Be-je getippeld?” (tot Ezra) „wat ziet-ie deruit.”

„Getippeld? Nee.” Alle geluid, alle teekening van angst onmiddellijk bedwongen. Onmogelijk er iets van te toonen.

„Ga maar naar huis jongetje! Je bent veel te koud!”

„Nee, ik ben niet koud. Maar ik ga naar huis.”

Zij blijven nog; hij gruwt van het ijs. IJs en ijs-jongens: een diepe verwijdering, een vijandschap die zich in hem scherpt, zich in hem bijt, vretend, vestigend, bewuster. Ijsjongens: doodsgevaar, onmogelijkheid.

Want wat kan hij nog tegen hen beginnen? Vechten doet hij niet meer: het loopt toch altijd met een gemeenen strop voor hem af. Hij ontloopt het, sinds hij, één poosje geleden, voor het laatst, zich heeft willen weren, en ondervinden moest, dat er zelfs geen gewoonste jongens-eerlijkheid jegens hem bestaat. Was er niet één van drie jongens die hem het smerigst treiterde, omdat hij toch op de hulp van de beide anderen rekende? Heeft hij het toen toch niet gewaagd, om met dien pestkop af te rekenen, toen die de anderen zoolang tegen hem opgooide, dat het zonder vechten niet meer te doen was? En wat toen? Ze vonden het goed, dat hij met die ééne vechten zou; want die had het aangehaald; de anderen deden eigenlijk niks rechtstreeks, en tegen drie, dat hoefde niet. Nee, dat hoefde niet! Toen-ie, tot het uiterste gesard, eindelijk die jongen, even groot als hij, beet had, en in zijn bittere kracht hem op den grond zou gaan gooien, toen kwam er beweging in de anderen: Zij sprongen toe, en lieten, met hem aan zijn beenen te trekken, hem op den grond, onder den verliezenden jongen vallen! „Geef hem!” riepen zij zijn vijand toe, toen de jongen dan boven op hem kwam te liggen: zij deden gewoon alsof hij het eerlijk verloren had! En sindsdien laat hij met bittere verachting het vechten na, en vlucht maar als een lafbek weg bij elke dreiging: het helpt toch niet of hij durft. Ja, wat heeft hij ook eigenlijk aan den winter? Er is niets voor hem van te wachten. In stilte maakt hij een bittere rekening op; de kou is verschrikkelijk om hem heen; de scherpe Oostenwind snijdt zijn nek rood; en de puntjes van zijn ooren, van zijn teenen en vingers doen pijn als een soort verandering in metaal, waartegen alles in hem zich verzet, en dat verzet houdt hem kwellend bezig. Hij doet moeite zich in te denken hoe de gehate hitte van den zomer is, en kan het zich niet anders voorstellen dan als louter heerlijkheid. Sinterklaas was nog

even aardig; s'avonds naar de groote zaal van de Hoogere Burgerschool, dezen keer met Hanna alleen; daar met al de kinderen van de stadsscholen dicht opeen staan zingen, en dan elk het lekkers in je handen krijgen: ieder een groote suiker-taai en een gewone bruine taai-taai, twee groote poppen. Toen Ezra en Mau nog met hem op school waren, was het wel veel fijner: samen naar huis, en daar lachen om dat vele. Verder was er Kerstmis dat de dagen nog een smaakje gaf: zeldzame rust en Zondag en schoone kleeren in de stad rondom; de plechtigheid van de anderen, in haar verloop ongekend, dringt toch haar geest van wijding-blijfsel tot hem door, al is het maar, dat zij de banaliteit der dingen stilzet; en s'avonds spelen vader en de jongens kaart, met een van de oomes, tot laat. Maar hoe lang is dat alweer niet geleden nu; behalve de wekelijksche Sabbath is er al dien tijd niets van feest geweest, en het schijnt of er nog lange van die harde onbeschutte wegen met duldzaamheid moeten worden afgelegd, eer warmte en een glansje levensvernieuwing zich weer eens aan hen zullen doen kennen. Paasch, en de lente, o dat is nog een bittere loop; van Chanoecka nog een maand naar Poeriem, van Poeriem nog een heele maand naar Paasch. Tot zoover is het stil doorvechten van de weken, en alleen binnenshuis is het soms nog draaglijk. Buiten zuigen sneeuw en ijs door de open schoenen, en folteren de voeten tot kreunens toe; hij moet er zich moeilijke kunstjes bij leeren: heele wegen op één kant van de wreven steunen, de teenen in de kousen die ook dadelijk stuk gaan, naar binnen omwringen en samenknijpen in het kletsnatte open voorhuisje van den schoen-neus. Dat zijn van die oefeningen die niemand weet, en die tot de functies van het leven schijnen te behooren. Geen vijf minuten buitenshuis of alles doet pijn; alle welgevallen is vergeten en in de herinnering onvindbaar weggedreven door die kou die alles in hem in beslag neemt; krimpens loopt hij met Hanna den weg naar school, een weg die lang, open en meedoogenloos uitputtend is, en vaak lijkt het huilen verborgen nabij. Het sneeuwspel, telkens weer dapper aangepakt, moet na een oogenblik altijd weer opgegeven: bij den

derden worp al laat het zijn handen in ondraaglijke pijn achter; gauw afvegen en in de zakken bergen; een martelende tinteling alsof het leven daar krampt.

Heel die wereld van straat en plein in de verharding van sneeuw en ijs is voor zijn ongewapende lichaam zoo onherbergzaam, dat als hij het niet eens altijd warme huis heeft losgelaten om beweeglijk jong te zijn, de lust om zich te redden zijn schaamte overwint en hem rillend naar de kachel-kans teruggedrijft. Als die afschuwelijke kou er niet bij was, zou de winter nog wel aardig zijn, want dat dek van sneeuw en ijs langs huizen en vooral op den bodem, dat alle geluiden dempt en de straten tot kamers maakt, vindt hij wel wonderlijk; en er schijnen veel menschen en kinderen te zijn die den winter prettig vinden.

Daar hoort hij achter zich weer zoo'n snel heen en weer flapperend bellen op een schuifgeluid: een prachtige groote ar, met twee kleurig versierde en bepluimde paarden, glijdt op en houdt stil bij den bakker. Twee meisjes en een dame maken zich uit de bruin-glanzende rijkedens los; de heer met den bontkraag en een hooge grijze muts blijft met zijn zweep achterop wachten, vanwaar de lichtbruine leidselriemen, de slede door, de voorstang en de trillende paardenruggen over, naar de schuddende bellen, aan de bekwaste op en neer veerende koppen loopen.

Eli, voorzichtig heen en weer schuifelend omdat hij niet stil kan staan, neemt het beeld in zich op van dien ongehoofelijken levensstaat: het is, tusschen die aan beide straatkanten warm en gehoorzaam zich stellende lage huizen, op dat witte bodemvlak, heel en al een plaatje voor hem. De moeder en de kinderen gaan bij den bakker binnen; en er is iets dat hij niet begrijpt: dat de meisjes verrukt lachen omdat zij lekkers gaan koopen. Koekjes of chocola, denkt hij, is dat dan iets bijzonders voor hen? Krijgen zij dat dan niet elken dag? koek in plaats van brood, chocola bij elk kopje thee en koffie? Het is een slagje teleurstelling voor hem, dat zijn verwondering nog doet zwellen, als hij het drietal weer blozend en lachend naar buiten ziet komen en in de ar

stappen. Zij slaan de zware fluweelige kleeden weer om zich heen, en daar gaat het weer: kling, kling, kling, kling; als een wereld van vreemde volheid aan glans en geur van veilig leven, glijdt het hem voorbij, terwijl hij in de oogen van de meisjes en de moeder die lichtsprankeling van een glimlach ziet, als een vergoelijking om de misdaad van zijn vol verbazing metenden blik. Zoover is dat alles van hem weg; het zijn nauwelijks menschen voor hem.

Nu schuifelt en trampelt hij naar huis; de ontsteltenis van zijn angst om de jongens heeft zich genoeg gelegd. En er wacht toch nu een kleine vertroosting thuis, want het gaat binnen Chanoeka worden. Ja, dat maakt de harde kleuren rondom een beetje zacht; het doet de sneeuw iets warmer ruiken. Eer hij binnenkomt heeft hij nog een buitenkansje. Want de optocht van de Ambachten ver rast hem in zijn eigen straat. Prachtige schetterende muziek voorop die een marsch speelt, en daarachter: de Ambachten! Van een massa menschen en kinderen omgeven, een rij groote sleden door paarden getrokken, snel voorbij, bemand met allerlei kleurig gekleede jongens en meiden, lachend naar het publiek, en allen bezig met een bedrijf, dat, speelsch nagebootst, op de slede is ingericht. Timmerlui in Oud-Hollandsche kleeren staan op een bank te schaven; smeden, ook met groote hoeden op en fluweelen buizen aan, behameren een aambeeld en dolen tegen de kennissen en de meisjes. Maar al zijn aandacht is gegrepen door den wagen van de bakkers; met ontroerde verwondering ziet hij die naderen, terwijl allen opwindend om hem heen roepen: „De bakkers! de bakkers! ze gooien krentebrood!”

Lea en Hanna zijn ook buiten gekomen, en vader; en moeder staat waarachtig te kijken achter de ramen: „De bakkers! Eli! ze gooien koek en krentebrood rond! Op-letten!”

Onder het wolken van de feestelijke muziek in de kille lucht die er als verwarmd van schijnt, glijdt de groote slede van de bakkers aan. Eli kan het haast niet omvatten: een oven, vuur, de witte bakkers ervoor met lange scheppen, uitgelaten lachend en zwaaiend naar hen in

de straat. En waarachtig, daar dwarrelen, door den dompigen prikkelenden geur van de sneeuw, de broodjes van hun wagen rondom; het volk giert er omheen; de kinderen storten zich op de sneeuw, dringen en grijpen. En het wonder voltrekt zich voor zijn oogen, het voltrekt zich aan hem zelf: de zoon van van der Meulen de bakker lacht naar Lea, lacht naar hem, en daar gooit hij broodjes op: drie, vier! Lea lacht terug, en vangt er een; en een, voor hem met een lachenden blik bestemd, tuimelt vlak voor zijn voeten en komt warm in zijn handen. Hij richt zich op en staart den schenker na. En het roert door hem heen: hoe is het mogelijk, hoe is het mogelijk, vanmiddag? Lach naar hem, vriendschap, en iets dat je grijpen kan, omvatten, voelen in zijn warmte, en opeten. De stoet is voorbij eer hij zijn uitzinnige lachen heeft geëindigd; hij ziet niets meer van de omstanders; hij danst in de sneeuw rond met zijn krentenbroodje geknepen in zijn hand, en zijn blik vlamt in dien van Lea, die hem toelacht.

„Heb je ook? Heb je ook? Leuk hè?”

„Ja! Ja!” schreeuwt hij, „ik heb ’m gepakt! hij gooide ’m zoo vlak voor me neer; hij was voor mij! van van der Meulen!”

Van van der Meulen, van van der Meulen! Hij wil Lea wel zoenen, hij wil alles wel zoenen. De menschen zijn goed. Alles is vergeven. Hij gooit zich dronken in huis; ginds op het plein springt de muziek voort, tusschen de huizen, breekt zich door de dikke grijze, dempende winterlucht, en overwint, en schettert voort. De muziek van de vreugde, van de menschen die zoo goed zijn. Met wie het in orde is; die hij achter kan laten. En dat nog wel in den winter, meneertje! in den winter!

INWIJDING

De zwervende Jid is, behalve met de gekleurde en gevlochten kaarsjes voor de Zaterdagavond-Haf-dole, nu ook bij zijn laatsten rondgang met pakjes andere kaarsen komen aanzetten: witte kaarsen voor de Menoure, voor het Channeke-licht.

„Channeke-kerz?”

„Seen.” (Tien.)

„Aach Hafdolekerz?”

„Zwai.”

„Wieviel is es?”

„Was? Zeksig cents.”

Vader geeft veertien stuiver.

En even dat oogenblik, dat staat en omslaat, en niet kan worden vastgehouden en vol gemaakt. Eli staat naast vader aan de deur, tegenover den man met zijn wonderlijkheid van verre reizen langs Jodendeuren, met zijn andere eigenheid die gekend wil worden, en Eli ziet het: de blikken ontmoeten elkaar, trachten te peilen om te naderen. En ketsen weer.

„Sjkoug.” (Dank).

Hij doet zijn andere kaarsjes in zijn tasch. Weer een blik. Het kan niet. Er komt geen nadering; geen van beiden weet het juiste woord te zeggen. Er is een kleine spanning, maar een die niet tot ontvouwing komt; zij blijft drukken. En er komt niets meer van de welwillendheid jegens elkander dan de vriendelijkheid van den groet; die wil alles vergoeden. Dat ziet Eli bij vader; vader's oogen glanzen; zijn blik schijnt zich op te heffen naar den ander:

„Mazzel Tof.”

„Mazzel en Brooche.”

Daar gaat hij; alleen nog de rug is nu maar te zien, de vale maar stevige rug, met den riem van de tasch, waarin de kaarsen voor de anderen. Voor wie; voor waar?

„Vader, vragen andere Joden zoo'n zwervende Jid wel eens om te blijven eten?”

„Om te blijven eten? Wel zeker vragen ze dat. As je bij de Leeuw komt op Vrijdagavond, daar zitten er haast

alle Vrijdagavonden en Sjabbesmiddag in de keuken.”
„In de keuken?”

„Ja, in de keuken. Wat dacht jij dan? Aan tafel wil-ie ze niet hebben. En wegsturen wil-ie ze ook niet. En dan zet-ie ze in de keuken, bij de meid. Die arme Jidden die je op Sjabbes vaak in Sjoel ziet, die komen háást allemaal bij Katsef de Leeuw, *in* de keuken eten. Krijgen goed, best lekker eten vanzellef, maar moeten *in* de keuken blijven.”

„Zijn ze hier ook wel 's geweest?”

„Hier, bij ons? En weet je dat dan niet meer? Och nee, toe was jij nog te klein, dat zul je niet meer weten. Maar vaak! Jazeke!”

Vader ziet hem aan, voorkomt zijn vragen: „Ik doe het al jaren niet meer.” Hij spreekt in die gevallen zacht, omlaag, bijna mompelend van ernstige, zorgelijke verdediging, den blik af en toe naar Eli op, met een glinsteringetje van overtuiging. „Jaren gedaan, jaren bij mijn vader en moeder thuis voor me gezien hoor, en jaren zelf gedaan ook; ben der mee opgehouden omdat het niet meer ging. Allemaal groote kinderen, waar zoo'n man doodverlegen tusschen komt te zitten, (hij spreekt als in een opsomming) veel te geven heb je niet, een keuken heb je niet, en als je 'm hadt, dan zou je die evenwels niet willen gebruiken daarvoor; en geven, helpen, doet het niks. Niks niemendal.”

„Wat.”

„Wat?” Hij zwijgt even. Dan zakt zijn stem nog lager, verlegen.

„Dat je zoo'n man zijn Besoeres (leed) van zijn zwerven en zijn dalles en zijn alleenigheid zal ik maar zeggen, heelemaal niet àf kunt nemen. Het is een flauw stukje lappewerk. Evenwels als je 't rijk kunt doen, dan moet je. En *niet* in de keuken. Maar dat is heel wat anders.”

„Heeft deze heelemaal geen huis?”

„Deze? Nee, dat denk ik niet, dat-ie een huis heeft.”

„Vader, is dat er nou een (Jetje) die uit Rusland of uit Polen gejaagd is?”

„Ja, dat weet ik niet, maar je moet niet denken dat al die Jidden die zoo aan de deur komen, dat die uit Rusland

of uit Polen komen. Der zijn der natuurlijk ook een heeleboel bij, die zoo'n beetje uit eigen wil of om alle soorten van andere reden zoo zwerven en trekken." (tot Eli) „Vanzelf, zoo'n man vindt zal ik maar zeggen dat kruimeltje huis dat wij hier hebben, en dat je nog meegesteld wordt, dat vindt hij nog als het ware zooals wij een kootsen (rijke) bekijken."

„Ons huis vindt hij nog een paleis. Jaa! Niet Vaa?" deunt Hanna.

Jankef voelt haar gesmul wel, maar hij gaat er uit pure goeigheid op in: „Jazeker, is dat dan niet zoo?"

Onder zijn bescherming verwijderd zich Eli dan maar. Al vindt hij Hanna een goed en gevoelig meisje: den ernst tusschen Vader en hem — en die kan er zonder derden weer niet zijn — heeft Hanna Kwijllip toch weer met haar gejangk verdreven.

Jankef wil nog niet oud zijn. Hij staat gewasschen en geschoren voor een stukje spiegel zijn bakkebaardjes te kammen en smeert er zwarte cosmetiek in, voor ieder zichtbaar.

„Kotsjeziek," lachende jongens, en ook moeder glimlacht. „Nou ja, verdomme, moet de heele wereld dan zien dat je nou al zoo smerig liederlijk grijsachtig wordt, aan beide kanten van je smoel? Net alsof je potverdomme een ouwe kerel uit een bessieshuis bent, nou al? Een beetje van die vuiligheid derin smeren, niks an te doen: je bent dadelijk zoo'n afgedaan stukkie drek. Net goed eventjes veertig jaar," lacht de vijftiger ondeugend. Dat, en het brutale van die openlijkheid, en het mooie glimmen van zijn haartjes langs zijn schoon-geschoren wangen, verzoent Eli met het dwaze van de verf op het menschengezicht.

Jankef doet een half-goed pakje aan, zet een geschuierd hoedje op, en hij is, voor zijn doen, om door een ringetje te halen. En Eli gaat, een beetje gedroogd, een beetje gewasschen en gekleed, met hem het huis uit naar de Channeke-Sjoel.

Het laatste grijze sneeuwlicht valt nog door de gordijnen in de kamer, als zij terugkomen.

De tegenstelling sneeuw en kaarslicht doet voor Eli haar werk. Buiten de sneeuw, binnen het kaarslicht op het blikken standaardje, het Channeke-ijzer, dat den eersten dag maar één witte en goudig-fluweelen vlamwimper krijgt, den tweeden dag twee, tot zeven toe met één bediener, den „Sjammes”, die vooraan buiten de rij staat. Jankef zingt de inzegening daarbij, die heeft meneer Meyer straks in Sjoel zoo mooi gezongen dat Eli hem had willen zijn, zooals hij daar stond, in zijn zwarten tabberd, onder zijn baret, bij de Heilige Arke, aan dien prachtigen staanden koperen kaarsenluchter, de brandende kaars in de hand, naast den zwarten oome Louis, „om hem vast te grijpen, als-ie soms met dat antieke ding de beenen wil nemen,” schertst Mau vol eerbied.

„Geloofd zijt Gij Eeuwige...
Die ons geheilgd heeft met Zijn geboden,
En ons bevolen heeft
Om het licht te ontsteken
Van het Inwijdingsfeest.”

Het is een verheuging, om de zegepraal van het oogeblik over hun armoede-leed. Want de plechtigheid is rijk voor Eli, al duurt zij kort, omdat op die inzegening, dadelijk het lied volgt, het „Mo-ous Tsoer”, dat leed, worsteling en overwinningshoop van het bevochten volk te bezingen heeft. Zij staan er allen omheen; Vader heeft de kaars brandend in zijn grijs-blikken houder gezet, en hij, moeder, en de meisjes en de jongens zingen, temidden van de vreemdheid der wereld rondom, in de tent van hun arme huis, in vollen ernst en met een ontroerend besef van hun bestreden lot, het korte heldendicht van hun ras. Het ras worstelt, in zijn bloedige tengere minderheid van getal, tegen den steeds wisselenden vijand; het wordt verslagen tot uitroeiens toe, tien maal, twintig maal, staat weer op, doet zijn plicht, smijt zijn geest van felle uiterste eischung, van ontleding der levens-werkelikheden en van zachtheid, in het spel der menschen-veredeling; staat onbegrepen en aangevallen en benard, twintig eeuwen geleden, gister en vandaag. Het ziet zijn ontkomingen en herrijzenissen als wonderen van zijn be-

schermers; het juicht door zijn tranen heen bij elke flauw lichtende hoop; het lacht boven zijn wonden uit bij de kans op vergelding; zucht weg in ver-ootmoedigd zelf-onderzoek waar het in zijn bloed ligt neergestoken; verheft zich bezinnend in de kennis van zijn waarde, onder de overwinning die het op den rand der vernietiging werpt voor altoos. Maar of het lied van overwinning zingt of van nederlaag, overal is het doorschreid van den bevenden ondertoon van klacht; de blijvende bevinding is smart, verscheurdheid en heimwee naar volheid, rust en liefde, die van 's vijands verslagenheid noch van eigen ondergang de winst kunnen worden.

En dat mengsel van getuigenissen tot recht op leven en gelukking: het schreien om de slagen van moord en vernietiging; de dankbaarheid voor de weinigen die nog resten en bereid staan; het trotsche verzet van het stoffelijk-onaanzienlijke tegen de geweld-blindheid van den verwarden overmachtige; dat alles, direct van innigheid, in het lied dat zij daar nu in het verworpen huis, bij het kaarslicht op den schoorsteenmantel, zingen, doet Eli volloopen met blij-verborgten bewogenheid.

Het grijpt de sneeuw buiten aan en smijt er zachte glansen over; het mengt het grijze kier-licht tot de bijna oolijke lieflijkheid van een belofte die binnenlonkt; het toovert in een snellen slag den vroegen lampenschijn tot een zwaren stand van feestbezit; het kust den vader, de moeder, de broers en de drie zingende zusjes tot vaste fiere krachten van gevechtstrouw, in het leven dat zich voor hem ontvouwen gaat, vanuit deze kleine kern van menschelijk verlangen en eischen, over de wereld die niet alles zal kunnen terugwerpen.

Wat hinderen hem nog de enkele woorden tot de anderen uitgewisseld over het feest? Stil houdt hij het lichten bij zich, van het beeld dat, bij stukjes lessen, gebed en verhaal, zich in hem tot een kleurig veld van voorstellingen aaneen-gevoegd heeft: zijn gedachten- en zijn droombasis; het wordt door zijn spiegelbeeld rondom, het gevecht met kleinen en grooten in de wereld daarbuiten, in trillend leven gehouden. Onder het spelen 's avonds, heel de Channeke-week, vol scherts, twist en

huilpartijen, blijft hij met dit Chanuka-deel van het heele strijdveld bezig; bij het afscheid nemen van den dag en in bed, en alle ochtenden en middagen op school, en steeds opnieuw aangewarmd, op den loop naar huis met Hanna, als het vier uur is; als de sneeuw verduistert tot schaduwen en naar het lamplicht achter de gordijnen drijft. Daar zingen zij weer, de heele week lang, op het zelfde oogenblik, terwijl het rijtje kaarsjes groeit, samen op dezelfde plek en met dezelfde plechtigheid het lied:

„De Joniers trokken tegen mij op,
Dat was in de dagen der Chasmonceën;
Zij bestormen van mijn vestingen de muren,
Alle heilige olie verontreinigen zij.
Maar met het blijfſel in de kruikjes
Gebeurt een wonder aan de Rozen.
Zoo hebben de Orde-zetters acht dagen gesteld
Van dankliederen, en dit lied van verblijding.”

En in die diep-verborgen houding door het feest zelf gewekt, beleeft hij al de hevige bewogenheden der tegenstellingen van geluk en nederlaag, onder het zachte gultzen door der kleine avondfeestelijkheden, bij koekjes en ganzenspel, en het kaarten der grooten.

„Altijd en eeuwig in de Golem,” zegt Jankef, „daar wordt wat uitgebroeid, geloof dat maar.”

Wonderlijke avonden beleeft Eli in die week. De avonden zijn van het huis, en in het huis is bijna alles droom bij hem. Daarbuiten tracht hij zich te bezinnen; alles daarbuiten is nog vijandig: de school, de schoolkinderen, de speelgenooten in de straat, alle volwassenen, zelfs de familie, waar hij op Zaterdag en feestdagen op bezoek komt. In het huis alleen kan hij zich overgeven aan de diepste aanschouwing, aan het ondergaan van het gezamenlijke leven, en zoo ontstaat de droom. Het is als met wijde oogen opnemen, als met open oogen gretig indrinken van het gebeuren, door de stemming tot zich te nemen, door ze als lijfelijk in zijn eigen bloed te trekken, dat zij geproefd, doorkeurd, en onvergetelijk wordt. Er zijn er die hij met snijdenden weemoed jarenlang her-

denkt, omdat hij ze niet herkenbaar heeft kunnen vastleggen in een daadwerkelijk gebeuren, omdat zij slechts het levensrythme uitdrukken van hun bende, die plotseling, als bij instinct, tengevolge van de grilligheid van het materiele kansenleven, een kleurig tafereel weet te scheppen zooals hij het nergens anders ooit vindt.

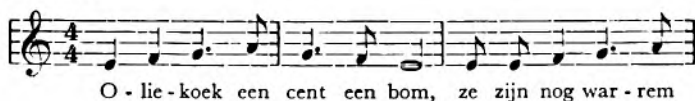
Zoo komt hij een van die avonden binnen tegen donker, en in de huiskamer met het raam aan het binnenplaatsje zit men zonder licht te praten; het tafelzeiltje en de gezichten rondom worden alleen belicht door een lampschijn vanuit de keuken, en door de vlam, waarbij moeder daar visch staat te bakken: de olielucht drijft de kamer in en het sissen dat door de deur dringt, roept het beeld bij hem op van een feestelijke energie, waarin de moeder daarachter, hen nog een krachtige vreugde bereidt. Wonderlijk is het als hij die deur mag openen en in de keuken kijkt, waar de fornuisvlam het magere gezicht van de vrouw in een lichtplas zet; het magere bezige gezicht, en de handen aan het staande lijf, die gespannen werken aan vuur en pannen. Die inkrimpende en uitzettende vlam in de van bakolie gevulde keuken, en de stille donkerte in de kamer die door dat uitschietende schijnsel steeds wordt opgejaagd; het ongewone daarvan en het onverwachte, maken de stemming tot iets ongrijpbaars: het is of hij voelt dat zij eens, in een van de vorige geslachten, trekkenden zijn geweest, en dat de gammele gezetenheid van dit leven door de resten van een nomadenbestaan wordt opgewekt tot die eenvoudige beweeglijkheid, die nooit genoeg kan nemen met een leven van vaste gewoonten en gezette uren.

Aan die kleurigheid op den rand van het zwerversleven, is angst voor hem, en ook bloedvolle, beproefde vreugde. Angst om de onzekerheid die er van de ongekende, maar aangevoelde wereld rondom, in neer-dreigt; soliede lust om wat de levenskracht die dit koos, ervan vermag te maken. Hij is er uit opgekomen, hij heeft er zich in gevonden, hij kan nog niet zeggen dat het zijn keus is geweest. Maar niet alleen omdat hij met de vleeschpijn van zijn nog weerlooze lichaam eraan verbonden staat, is hij met leed en lust daaraan saamhoorig. Het is ook omdat

leed en lust op een afstand, het spiegelbeeld zijn van zijn eigen, pas begonnen worsteling naar orde; het is ook, terwijl het beeld van nood en lust hem in stille angsten opjaagt, omdat de bontheid van elken dag, geworden uit den drang van dit nest die alles levend weet te maken, hem in den droom van het stille verslinden der gebeurens in huis, zoo diep bevriend is.

De kachel en de lamp en de stille suizing van hun hitte in de achterkamer van het oude huis, houden de lichamen van de jongens en meisjes in een zachte verdooving bijeen. Dit geluk is, voor het kind, die Chanuka-avonden soms bijna niet te dragen. Alle ervaringen die de droevige tegenkanten hiervan zijn, worden bewust naderbij genomen, bijengesleept, en als vijandige dieren die gewond hebben, worden zij in een wrekende bestraffing tegenover deze veiligheden gezet, die de geleden pijnen en angsten nu bezweren. Nu het zoo koud is buiten, zitten de meesten om de roodgestookte kachel, tot er een gezamenlijke bezigheid komt.

Eli zit, na zijn eigen spel met Hanna en Jetje, erbij zonder eenige bemoeienis dan het volgen van het doen der anderen; als het geen Vrijdagavond is, heeft hij geen boek, want de school geeft er maar een in de heele week, en dat is op, als hij Vrijdagavond naar zijn bed gaat. Maar dat bespieden van de gemeenschap is hem genoeg: smartelijke verstoring als de kring gebroken wordt. Met den jongen die nu buiten elken avond op hetzelfde uur zijn oliebolle-roep door het stille straatje zingt, is hij begaan. Al is zijn lied het motief van den winteravond: zooals hij het, dof, tegen de met lancaster gordijnen bedekte ruiten zingt, in mineur, klinkt het tot hem als een klacht:

Als straks de andere jongen met de sprot komt, en die zingt zijn loopje met dezelfde lange uitsleepende vlaag van stille overgave aan het donker:

dan kan het wel eens heerlijk zijn, als er negenendertig sprootjes worden binnengehaald, en de opwekkende ge-rookte en zoute prooi voor de plukvingers en de scheur-tanden van het nest worden rondgedeeld; maar het is toch een kille breuk in zijn beeld van het saam-zitten, dat de deur open moet en er één naar buiten gaat om den koop te doen. Gaat er één een verdere boodschap, dan kan hij aan niets bijna meer denken dan aan diens ver-blijf in de kille duistere vijandige ruimte buiten deze kamer; hij is bezorgd om hem, en als de broer weer bin-nenkomt, zit hij ademloos tot de deur weer gesloten is, en hij weer bijzit: geen teeken hiervan dan een stilte in zijn afwezigheid en een omstreeling van het lieve gezicht en de gestalte van den teruggekome; het wordt wel eens onbewust, met een stillen aai of een zoen beloond.

Er wordt kaart gespeeld, en de hartstocht leeft luidruch-tiger uit. Jankef, verlegen tegenover de berispingen van zijn vrouw die hem verwijt de kinderen te bederven, stort zich met hen in de spanningen van whist of pan-doer, en meet de intelligentie der kinderen aan hun door-zicht en hun tegenwoordigheid van geest bij dit spel van juist gebruik der kansen.

Hij kent den kant van waarheid in de afkeuring van zijn vrouw: het nadeel voor den maatschappelijken ordegeest van die verhitte der zenuwen. Maar hij verwerpt de braafheid die dit mijden wil, als nog slechter, en speelt, waar betere vulling ontbreekt. Er wordt gevloekt, en op

de tafel gestompt; met gloeiende oogen gehaat, en krijtend gejuicht en in slimme slaging gelachen, saamge-spannen en geoorloofd; en soms staat er één huilend van tafel op, vijandig aangevallen omdat hij het spel vergooid heeft.

Jankef zit met zijn zoons van dertien tot achttien, als met volwassenen bezig, in zijn smachtende behoefte aan vriendschap en spel, niet lichtzinnig genoeg om de genieting buitenshuis te zoeken, en te bewogen van drift om de avonden op te eten als een koe haar grasmaaltijden.

Het kind zit dat alles aan te zien; bij een van de spelers om beurten achter de kaarten, leeft hij bij elk hunner de bewogenheden mee, terwijl hij begaan is met den verliezer; hij lacht bij hun overmoedige dartelheid, zonder te begrijpen waarom het gaat; hij juicht met zijn oogen als er een hoera opwiekt; en als er een weggedreven wordt, zit hij stil op zijn stoel en durft niet wat hij wil: naar hem toelooopen en hem omhelzen.

Eén ding is voor hem zeker, hoezeer onbewust het in hem leeft: wat hier gebeurt is tragisch, maar juist. Allen zijn zij hem oneindig lief; alle gezichten kan hij kussen. En er zal veel volgen uit dit conflict van hartstochten: woelingen van leven vechten boven de tafel, schijnen in de wereld te dringen en het groote leven te bevruchten; het zal in de wereld stuiten op machtig koud verzet; hij is deel en hij kan zich niet losmaken; het is hem ongevraagd gegeven; hij heeft lief en hij is bang. Hij merkt het aan zijn instemming bij het gejuich en het lachen, aan zijn behoefte om van allen de overwinning te zien; en ook, aan zijn bitter ontstellend medelijden met den huilend verslagene. Maar het allermeeft aan de weifeling van zijn vader tegenover zijn moeder; aan zijn verzet tegen haar afkeuring van deze hartstocht-losmaking. En aan de gemengdheid van het zoet en het haatscherpe der heftige gevolgen.

Jozef, die niet meer aan de „Jiddisjkat” doet, leeft zijn hang naar het oude nest uit, met een van de avonden twee uur over de hei te komen fietsen, om thuis het

Ganneke-licht te zien branden. Met zijn fiets aan de hand, frisch van de koude buitenlucht, stapt hij opgewekt de huisluwte binnen, en legt een zak met koekjes op tafel.

„Van de kosjere bakker,” zegt hij, „uit mijn dorp. Vader, je mag ze geven hoor! waarachtig op mijn woord van eer, ze zijn van Stern, de kosjere bakker.”

Met een scheeven coquetten blik van gemeenzaamheid: „Ik heb zoeven iemand ontmoet, ik mag wel zeggen tegen het lijf geloopt, die had zichzelf getrakteerd.”

„Wie dan?”

„Je zwager Louis, Louis de Jong.”

„Heb je die gezien?”

„Verbazend (vlak bij vader) wat was die man beschenken.”

„Ik had er niet over willen spreken,” zegt Jankef, „maar ik ben ’m vanavond tegengekomen, nou wat zal ik zeggen: Aan het randje van het water.”

„Ssst.”

„Ja. Zijn pet zoo in den nek (hij toont het met zijn eigen pet) en doodsbleek (hij strijkt duim en vinger over zijn beide wangen van de koonen tot de kin) „en een glimlach: mies!”

„Hij zei nou niks. Hij ging naar zijn huis,” vertelt Jozef groot.

„Naar zijn huis? O, nou, God zij gedankt.”

„Waarom, was het zoo erg? Ja, hij was wel boven zijn theewater.”

„Hij deed mijn raar genoeg naar mijn zin. ’t Is een vuil zoodje jonge,” zegt-ie. „Ga je mee een borrel koopen?”

„Ik? zeg ik, nou niet.” (Jankef vertelt in-één door, met een gevoelige langzaamheid voor de antwoorden van oom Louis.)

„Waarom niet jonge, kòm ga mee potverdomme. Dan vergeten we het vuile boeltje eens eventjes.”

„Op het oogeblik niet Louis. Ik wil wel met je naar jouw huis gaan,” zeg ik, „als je daar niks op tegen hebt.”

„Een heele boel jonge. Ik heb wel een huis, maar onder ons gezegd daar zit een kruisspinnetje in, hè hè...”

„En hij lacht er bij, nou ik kan ’t niet beter zeggen: als

iemand die op de operatie-tafel ligt en het niet wil laten merken dat-ie zoo'n beetje gekieteld wordt."

„Prachtige beeldspraak," vleit Jozef.

„Beeldspraak is het niet. 't Is geen spraak van een beeld, maar van een mensch."

Jozef lacht tevreden. De jongens juichen vader toe. En Jozef sust hen hooghartig met de hand tot zwijgen.

„Affijn, ik heb niet goed raad met hem geweten. Het allerliefst had ik hem naar zijn huis toe gesmoesd. Met een zoet lijntje. Maar hij wou niet mee."

„Dat kan men geen huis noemen jonge, zoo'n huis."

„Ben jij potverdomme een kerel, ja of nee?"

„Daar is men geen kerel tegen, Jankef. Dat vreet je levend op; dat is jouw zuster, nou ja wat geeft dat? Ik zeg het is jouw zuster, maar ze is ziek."

„Nou affijn, ik heb 'm laten beloven dat-ie naar huis zou gaan, maar ik heb wel gezien, dat-ie rare dingen doet. En als-ie niet een *klein* beetje goochemer wordt, dan gaat-ie met de kans; hij liep op het randje van het water, dat zeg ik zoo, maar het was ook het randje van het ongeluk óók. Wat dat nou is, dat die vrouw zoo dol tegen 'm maakt, dat is niet te begrijpen. Géén Jelodemer (kinderen) en dat kan ze niet verkroppen, en hij lust tē graag zijn borrel, ook al over en weer omdat zij weer, begrijp je wel? een vrouw is met een buitengewone aanleg van een hart, al haar leven geweest, je hoeft maar te kijken want het gloeit er de oogen uit, dat is net of je zoo in een paar pannen met kokende olie kijkt, zoo werkt dat daar, en ze heeft niks niemandal om handen, en dat is daar een sootensch spelletje. Leven dag aan dag met z'n tweeën in het huisje vlak op mekaar; die vrouw, met een jonge, een beste jonge, maar die één fout begaat."

„Dat-ie in de kokende olie gaat liggen."

Hartog en Mau brullen.

„Flauwe kinderen," zegt Jozef.

„Maar het is zoo!" roept Jankef, „het is precies als je zegt! zij is een kat en een extra kat, een wild soort, zooals je leest dat ze in de bosschen loopen in Rusland of waar dan ook."

„De wilde kat?" zoekt Jozef, „kijken waar zit-die?"

„In de Nieuwstraat,” zegt Ezra.

„Precies, in de Nieuwstraat,” zegt Jankef, „en hij als man, hij speelt voor muis, inplaats...

„Voor dresseur.”

„...inplaats voor kattenmepper,” verbetert Jankef.

Nu lachen zij vriendelijk om de oplossing die de saamhoorigheid brengt jegens het sexengevecht.

De meisjes voelen het, en Jetje spreekt het uit:

„Ja, toe maar hoor, meppers, jullie bent meppers.”

„Ja jongens,” zegt Jankef zwak, „het is niet in orde dat er over gesproken wordt. En daarom moet ik nog één ding zeggen, en dat is dat er over oome Louis van hieruit door niemand wordt geroddeld, hoor! Ik heb d'r heelemaal niet over willen kijken, en als Jozef d'r niet toegavallig ook over begonnen was, dan was er niet over gekikt óók niet. Maar het is nou gebeurd en er wordt *niet* over gedonderjaagd tegen de een of de ander, want als het bij de Raaf (opperrabijn) in de buurt komt, dan mag-ie in het geheel de sjegiete (rituele slachting) niet meer doen, en hij heeft vijanden. Valt niet te verdedigen dat-ie zoo flauw is om glaassies jenever te drinken; want ik vind het flauw en kinderachtig, bah! om van glaassies jenever niet te kunnen afblijven. Dat vind ik flauw en kinderachtig van zoo'n groote kerel, ja!” herhaalt hij tegen Hartog die protesteert.

„Geef mijn maar hoor! Ik lust wel!” pocht Hartog.

„Ja Boeh! jij lust wel, in je schoenen.”

„Nou in m'n keel ook wel.”

„Boeh!” Jankef kijkt naar moeder om, die spotlacht; en hij begrijpt het:

„Of je d'r nou nog grootsch op bent, dat je op je Groningerlander oome lijkt, ja, dat begrijp ik best. Allemaal kleine jongensbluf; maar alles kan men niet verzwijgen,” verdedigt hij naar moeder's onuitgesproken aanmerking, „maar ik vind het dan kinderachtig en flauw om als maar van die glaassies jenever waar je niks aan hebt als vergif, in je keel te gooien.”

„Dus dan heeft-ie toch nog meer dan één fout,” glimlacht Jozef.

„Wat? Ja dat is een groote leelijke makke van 'm.”

„Daar is Jozef toch meester voor,” roept Jetje verrukt met gespreide armen, „om de fouten te tellen.”

„Het is zoo, hij zal gelijk hebben vandaag. Nou, maar ik hoop dat het goed verstaan is? Hij doet dan meer dan één fout, maar het neemt niet weg dat het toch een bovenste beste jonge is (Jozef knikt en zegt: maar zwak) maar zwak of sterk dat weet ik niet,” weert Jankef af, „en er wordt van dit huis uit door niemand in geroerd, ik wil het niet hebben hoor.”

„Het is toch geen essetee, het is jenever, het stinkt niet as je d'r in roert.”

„Of het stinkt? Nou. Het is veel erger als essetee. Jenever die eenmaal opgedronken is, die stinkt de heele wereld door, veel erger als essetee, geloof maar. En nou afge-loopen jonges, nou weer over wat anders, asjeblijft.”

Na het spelen van de kinderen, leest Jankef de goedkoope roman in afleveringen voor, die de volkskrant uitgeeft voor haar abonnés. Rondom de groote olielamp zitten zij allen gespannen de elkaar eindeloos opvolgende sensaties te beleven, door den schrijver voor zijn onontwikkelde en maatschappelijk onnoozele lezers listig gekweekt uit de schokkende tegenstellingen van armoede en materiele weelde; vanaf den zeldzaamsten misdaadslust tot de meest stompzinnige, en toch op eigenbaat bedachte onderworpenheid toe.

Jankef, in het misbruiken van zijn beste energie aan dit spel dat zijn sociale gevoelens bedot, leest met grooten ernst, met verhevenheid en doffe klagelijkheid, den slim bedachten onzin op; nu en dan onderbroken door een vraag om inlichting van iemand die in die overladenheid van feiten verward raakt, of door kreten van afschuw, medelijden, verwensching of toejuiching, bij de onwaarschijnlijke en vaak onmogelijke ervaringen die in de worsteling tusschen schijnheiligheid en ondeugdswellust de helden en heldinnen krijgen toebedeeld. De gevoelens van het gezin worden sluw naderbij getrokken en door den auteur, wanneer zij eenmaal weerloos zijn, mishandeld; het is een uitzuigstelsel van de aandacht en de gemeenschapsliefde, als licht-vergiftigde goedkoope foezel die den dranklust onder het drinken moet wekken en zoo

altijd door tot betalen brengt. En het volk is mild van duldung: het aanvaardt zelfs waar het niet gelooft, en geeft zijn dubbeltjes goedge aan zijn slimmen potsierlijken smaakbederver, alsof het voelt, dat ook hij een verschoppeling is, in het nauw gedreven en tot dit dwaze en onschuldig-gewaande werk gedoemd. Want ook al begint bij Jankef de schaamte op te komen, omdat de verwickelingen, uit vrees voor te weinig afleveringen, voor den hang naar de ontkenning te lang worden gerekt — ook al zegt hij tegen drie vierden van het verhaal dat met zijn dertig afleveringen den prijs opbrengt van een kostbaar boek, soms verlegen lachend: „Bah! potverdomme, ze beginnen iedere keer weer van nieuws af aan!” — toch wordt bij de aanbidding van een nieuw werk altijd weer ingeteekend, omdat hij niet beter kent, ja zelfs omdat de daad van het intekenen hen al tot wezens van eenigerlei sociale beteekenis doet zijn. En men begint altijd weer met frissche spanning, zwak tegenover de betere kennis van hun verlangen, dat aan de zucht naar tijdverdrijf grenst, met lachjes van zelfspot naar elkaar, maar weldra overgegeven.

Als Jankef twee of drie afleveringen onder het zwijgen van alle luisteraars met aandachtige klem heeft opgelezen, ontspringt de kracht van de tegenwerking in spot en verwensching van het beleefde, en in een uitgelatenheid die alles, allen druk van de somberheid, alle kleving aan de stoelen, ja alle dingen zelf in de kamer tot dartelheid schijnt los te maken. Jankef blaast tusschen zijn lippen door:

„Pff — jonges jonges, 't is me een geschiedenis hoor! een godsmirakel hoe ze het voor mekaar krijgen; maar het is allemaal wel een beetje *kunstmatig*.”

„Het is prachtig,” zegt Lea.

„O, ik vin het mooi,” teemt Hanna, „toch fijn dat ze die pestvent te pakken gekregen hebben hè? die haar in de afgrond heeft gegoooid. Ja-a!”

„Echt hè? Hoe vin je dat, dat van die eene die stil bij de politie hoort, dat-ie op een knopje aan een wandelstok drukt en dat er een sabel uitschiet. Hè?”

„'t Is een mirakel,” meesmuilt Mau opeens, door de

overgave van de meisjes tegen zijn eigen getroffenheid te weer gewekt. Hij spreekt, als Hartog, in de getrouwe nabootsing der ongevoelige schijnbeschaving van den standwerker, maar sneller, door den neus: „Eén druk op de knop moneer,” roept hij, „en kijkt U eens aan, daar schiet een heele straat vol politie-agenten te voorschijn; twaalf koperen bochels en drie dozijn blikken reeten en zeven schuinsmarcheerders uit de gedroogde slok daarbij, gewapend met slappe pannekoeken uit de kiepertou, en daar slaan ze mee om je kop en tegen je beenen omdat de diamanten er niet meer zijn, want zij zijn opgevreten en uitgekotst en driemaal ingeslikt en weer uitge...m, (hij schiet van Moeder weg, bang voor een tik, en de anderen geven een vriendelijken lach-schok), en ze pissen tegen de ramen en het wordt dag, (hij heeft Eli stoeiend beetgepakt, diens hoofd tusschen de handen genomen en nu drukt hij hem, zijn wangen wrijvend, tegen zich aan tot de jongen grinnikt van plezier) en het wordt allemaal een boeiend drama in zeventig hoofdstukken en achten-dertig bedrijven met een zingende hadole kerz voorop en een doodgeslagen matzeklijs na, zussie pies niet in je rokken want de bleeke sjottere (agent) met de etterende pommadekop en de taai-taai-sabel staat pal achterover te zwemmen voor de deur.”

Hij wordt royaal beloond met een van beeld tot beeld opnieuw inzettend gegrinnik, en de zachte oprechte lachschudding, dankbaar, als hij achter adem stopt.

Maar Hartog behoeft strenger verzet. Hij gaat achter Lea staan, en van een verhaal uit de gebonden jaargang van een geïllustreerd weekblad dat jaren lang steeds weer opnieuw wordt opgesmuld en dat voor het meisje open op tafel ligt, draagt hij zijn lezing voor; door de kleine omzetting van een klinker in een woord dat hem prikkelt doordat het er behaagziek-vaak in voorkomt, brengt hij allen hartelijk aan het lachen als in een wraak op het ondergane bedrog:

„Ha!” zegt hij, „dat is mooi, hier: Strond-Idielle.”

„Wat?” lacht Ezra zenuwachtig.

„Strond-Idielle,” leest hij, „Adeele zat in haar bekoorlijke strondtoiletje” (gòdver... staat er dat?) „jazekeer!”

(staat er dat? barsten de anderen uit). Hij leest den heelen in-loop van het Strandverhaal met kalmen haat zoo voor; zij schreeuwen kreten van verrukking door de kamer. „Zoo'n zwijn,” zegt moeder.

Zij kijkt Jankef aan, maar die kan geen zweempje van leiderswaardigheid in zich vinden.

„Is dat dan niet gemeen?” zegt hij, „dat dat er allemaal maar zoo staat potverdomme?”

Hij lacht tranen met de anderen mee, in een wekking van zijn verzet tegen den braafheidsgeest, hem door den schrijver van zijn roman anderhalf uur opgelegd.

„Hij kan het ommers niet helpen?” verweert hij, „het is eenvoudig een drek-fout die der in staat.”

De jongens staan krom van het lachen; zelfs Hanna's samenheidsgevoel schiet met een lach door haar schijnheilige poging tot preutschheid heen. En Eli geniet vol, vol, als vader zoo volkomen als een kwajongen bij hen zit, en zich met hen losmaakt tegen dien greep van eischen die eigenlijk alle dagen, van overal, in zijn herkomst ongekend, knellend, knevelend, ontplooiing belemmerend, tegen hen staat.

Als de jongens met hem naar boven gaan, is de stemming branderig als peper, en stolt tot een dikte van erotische zwoelheid neer. Drie jongens van vijftien tot achttien jaar, ondiep, maar krachtig bij bruut af, met een grijpenden drang naar daad, die in de lucht stoot, opgejaagd en onvoldaan tot in het moordlustige. Een onverwoestbare grond van zachtheid, een eerbiediging van het leven die tot oppermacht van wet is geworden, en een scherpe fantasie omtrent het gevolg van wilde daden, houdt hen in stilte terug van de bevrediging hunner schreeuwende begeerte naar het volle.

Buitenshuis branden, smecken, verwijten en wrokken hun oogen in de oogen der Westersche meisjes; de Joodsche zijn nog zoo onderworpen dat zij aan geen aandacht voor deze arme jongens toe zijn. Zij loopen, als zij alleen zijn, stil langs haar heen, en het is alsof zij willen uitschieten om te grijpen en er mee naar hun nest te hollen en ze daar gelukkig te maken en vernieuwd in de wereld terug te zetten.

Niets van dien lust, niets van dat vermogen krijgt ooit een kans: zij zijn geminacht en zij zijn uitgeschakeld; zij hebben niets te bieden dat waarde heeft: geen greintje massa-
achtung en geen onse goudmodder.

In die durende opstopping van drift, zoekt bij allen een hittig spel met zusjes en nichtjes die dat, zelve wulpsch, in een bedeesd gevoel van vereering ondergaan, en vooral ook de uitbraking van de fantasie in eindeloos herhaalde vuilbekkerij op den slaapzolder, een nuttelooze ontlading. Dien avond boven, wordt Eli het slachtoffer van dien opgedreven, uitwegloozen lust.

Hartog ziet het kind ontkleed, verliest er alle laatste beheersching door tegenover die gelijkenis aan het vrouwelijke, en misbruikt hem, eerst valsch schertsend en eindelijk openlijk schreeuwend, alsof hij een meisje was. De anderen roepen protesten, maar staan verbijsterd van die tot misdaad verkeerde kracht. Eli voelt zich als door een vijandigen greep overmeesterd; zijn laatste verzet duikt terug voor den afschuwelijken lust die boven zijn belangst gezicht, eerst nog aarzelend verlegen, dan langzaam driester en eindelijk onbeheerscht, zich uitviert.

De groote jongen eindigt met een rauwe grap, in laat gekomen spijt uit zijn schaamte gesmeten, en Eli ligt vernederd en doorsneden van angst, voor het mysterie dat hem nu veranderen zal. Want de jongens, omgeslagen in schikking, roepen blindbelust op de sensatie van het sexueele wonder, dat hij nu een kind zal krijgen.

Een kind krijgen! Hij huilt alsof hij sterven moet. In het algemeene schuldgevoel bezweert ieder hem, het niet aan vader en moeder te vertellen. Hij heeft nog aan geen vergelding gedacht; bedroefd en rillend, verlaten en ver-raden, ligt hij roerloos omdat hij niet bewegen durft, tot dat, in de verkillig, hij zich voorzichtig verschuivend verbergt in een hoekje van het bed. En hij blijft daar wakker liggen onder de zwaarte van die ontstellende vijandigheid: voor zooveel bevuiling lijkt de slaap te rein.

Diep onder zijn verdriet en zijn afschuw, is een gevoel zoo duidelijk als ware het een smaak in zijn mond, dat hem zegt dat dit alles zoo zijn moet. Het verbindt hem

met het lot van zijn broers; het zet hem op een kennenden afstand van hun zwakheid, hun vreeselijk gemis, hun bedremmeldheid en hun schaamte; en het toont hem dat hij er het slachtoffer van moet zijn. Hij heeft niet gedacht aan verklikken; hij rilt en verbergt zich, in de stilte die in het slaaphokje is gevallen, en waaruit hij telkens opnieuw zacht en verknepen moet ophuilen, onder de trillende nawerking van den schrik.

Zoo, ontroostbaar en toch aanvaardend in de vermoeienis van het verdriet, glijdt hij eindelijk laat in den slaap, die zich om hem komt wikkelen als een wonden-bettende troost.

BOTER, MAAR NIET TOT DEN BOÛM

Zoo jonge, kom jij zoo uit je bed los? En heb jij een goeie Poerem gehad?" vraagt hem in den nog nachtelijken ochtend buiten, Dovidje Koopmans, tusschen zijn tanden.

Hij weet op zulke vragen nooit goed te antwoorden; een stoppend leugenwoordje kan hij niet uitspreken; hij meent dat een vraag volledig antwoord eischt, en hoe kan hij vertellen van al zijn verwachtingen, zijn bevredigingen, en zijn teleurstellingen? daarnaar zou men toch niet meer luisteren, voelt hij wel. En dus wordt zijn antwoord een soort van grinnikende lach, waarmee hij, met een vriendelijk op-glanzen van zijn oogen saam, dankt voor de minzaamheid van die korte bemocienis.

Nog eens is het winter en Channeke geweest; een vol jaar worsteling van Droom tegen Wereld heeft hem een ietsje langer gemaakt, maar nog tenger gelaten: hij is nu negen. Het is de dag na Lotenfest, half vier 's morgens; het is de eerste reveille voor „Sjemieres", het voorgeschreven toezicht op de Paaschboter-bereiding voor meneer Meyer bij de boeren buiten de stad, op de vette weilanden en aan de klei van de rivier.

Jankef, de eenige vaste „Sjoumer", die daar het heele jaar buiten deze maand van dubbel dienstdienst, zijn drie gulden per week mee verdient, heeft nu een tien of twaalf-tal manlui aangenomen; zij moeten die vier weken lang, tweemaal daags, den boter-aanmaak komen volgen, 's ochtends en 's middags, vanaf het karnen tot het wegbrengen in de verzegelde kelderkasten. Het is een stelletje arme scharrelaars, kleurig en scherp van kontoer, in hun uiterste eenzelveheid, alsof zij allen toevallige gril-lige wordingen zijn; levendig van uitbundigheid of van geslotenheid, in hun uiterst eenzelve worsteling om brood en een pantsertje burgerlijke waardigheid. Een paar vervallen slagertjes, een stuk of wat om de andere week neer tuimelende en weer opkrabbende veekooptjes, een paar kramers van manufacturen of van gemitachte galanterieën-nonsens, wier exploitatie-gebied fnuikend klein is, omdat zij, tengevolge van de kwaliteit die

zij leveren, nooit meer dan eenmaal zonder levensgevaar een dorp kunnen bewerken.

Allen zijn zij hartelijk op Jankes, dankbaar voor zijn saamhoorige kameraadschap, warm met zijn onuitputtelijke blijmoedigheid en zijn beeldend en verhalend woord, tuk op zijn levendigheid, zijn ironie en zijn sarcasme, en zijn lekkeren guitigen kwinkslag.

Dat komt hen in den nacht dan halen, in een roezige fluister-uitbundigheid, en in een nauw bedwongen, luidruchtige gewichtigheid, als werden zij nu allen rijk en gelukkig, als zou op zijn minst een dezer dagen de Messias nu naar hen neerkomen, liefst in een moderne jas, met veel zakken, voor veel bankpapier.

Hoe heeft hij, Eli, het zwaardoovende slaapwindsel, als in een bijna onoverwinnelijk, smartelijk verzet van het lichaam, van het hoofd te woelen, als hij, in den donkeren morgen, het laatst geroepen wordt, en de anderen, bij het kleine nachtlampje bezig ziet met koffiezetten, schuifelend en heftig fluisterend voor zijn moeder, die nog niet gewekt mag. Dan, terwijl enkele van de maats buiten staan te wachten, uit het luw-warme huis met zacht gerucht van nog slaap-beslagen kelen in den omhuiverenden dag. Nauwelijks zit hij nog overeind, de dag, het hoofd in den nacht nog. Van den nacht nog grauwe spoelingen der groote zwarte ademing, klotsend in de lucht.

De sjofele dalvers, droomende gevallen kleinburgers op het randje van het pauperdom, van dien voor den menschelijken bloei zoo edele groep die aan de grens van een modder-oceaan naar de afgedreven stukjes voedsel duikt terwijl hij nog voorzichtig zijn kostbare ziel spaart — grommen met slaap-omwonden schorre stemmen hun gedempt-luidruchtige uitwisselingen den nacht-stillen weg langs: schuw-kleine woordjes over weer, getij en arbeid, overbodig gevoeld, doch slechts bedoeld als zooveel heimelijke genoegelijkheden; felle plagerijen tot zoet gestoei bestemd; stompen en slagen eindelijk, en verwenschingen, waaronder elk de guitige vriendelijkheid weet, die het schuwe hart erin gewonden heeft. De lachende en wijze armoede wordt ten troon gezet en gevierd; de

domme rijkdom ligt voor enkele uren gehoord, en door den hartstocht van den gezamenlijk vernederden geest, over de koude gangen van zijn lachwekkend-leeg paleis gesleurd. Men schept het stille bondgenootschap der verbannen tegen de kille onbeduidendheid die het leven regeert; een fijne samenzwering wordt opgewekt, die met een legioen van losgeworstelde woordspelingen zal aanstormen, om het Amelek der liefdeloosheid van de wereld te verdelen.

Jochempie Peereboom sleept met zijn ééne reumatiekpoot bijna altijd achteraan. Als de anderen in den hartstocht van het gesprek even sneller loopen, hijgt hij zich in het zweet, en zijn stok klikt wanhopig over den weg. Dan komt hij in verzet. Het verzet komt bij hem altijd als een langzame, stijgende aanzet van overrompeling en dwang, zijn geheele lichaam energiek in werkzaamheid. Zijn stemgeluid heeft precies de ontwikkeling van de scheeps-lier, die zacht loeiend zijn vracht sleept, en zijn hoofd, dat als een hefboom van schouder naar schouder heen en weer zwengelt, schijnt den motor van zijn aanval in beweging te brengen, en geeft er tegelijkertijd den maatslag van aan. Een van die vele kraters van kracht, Jochempie, die hun bloedvermogen nergens waardig kunnen inschakelen.

„Een klein, klein stukkie pest,” zingt hij dan, „een klein, maar goed stukkie pest zal jullie daarom toch krijgen met mekaar, dat je me zoo de kouwe koorts achter jullie an laat loopen? Daar zit potverdomme de Sooten in, in jullie beenen; bij Toures Mousje (Mozes' wet), de Sooten die drijft jullie voort, ik mag barsten als ik jullie toch bij kan houden?”

„Wij?” vraagt er een terug, „wij? nar! je bent aan het verkeerde adres jonge; je moet de zaakies eens beter uitzoeken, as je eens tijd hebt; waarachtig als god, ik had beter van jou verwacht.”

„Nou maar, jullie hoeft toch zeker zoo schandalig niet te hollen? Ik mag doodvallen als er bijhouden aan is.”

„Laat zij de pest krijgen, als je der een uit te deelen hebt; dat ze ons zoo laten sappelen en ons de beenen kapot

loopen voor een stukkie brood, en voor niks anders als brood!”

„Zij zitten op hun tooges (achterste), en verdienen der wel boter en kaas en vleesch en visch op,” roept Louis de Jong, als om te toonen, dat er geen geschil bestaat over de vraag wie „zij” zijn.

„Dat moet jij an mij vertellen,” zegt Jochempie achter adem, „nee, dat moet jij noodig aan mij vertellen, voor wie ik mijn pest opspaar; dan moet je net overkomen zijn, wat mij verleden week overkomen is. Hebben ze mij mijn paar laatste vaste guldens toch afgenomen.”

„Je paar gulden?”

„Ja, mijn paar gulden die ik alle weken heb gekregen, je weet toch wel, omdat ik met mijn poot niks beginnen kan. Omdat ik nou die paar weken hiermee die drie stuiver verdien. Waar men in den nacht voor uit zijn bed wordt gesleept.”

„Aan jou, Jochempie? hebben ze jou die nou afgenomen?”

„Ja werachtig; hebben ze me behoorlijk afgenomen: ik verdien! en ik leef der niet naar om steun te krijgen... wat zeg je dervan?”

„Ja, maar,” roept Dovidje Koopmans goeiig, „jij hebt ook booles gesnoept; ik heb gehoord, ze hebben je bij de koosjere bakker uit zien komen met een reuze-mekaaajem booles op je nek; daar hang jij voor, jongetje.”

„Wat, meen je van niet?” vraagt Jochempie, „o, nou ja, een kunst, jij weet het omdat ik het je zelf verteld heb; maar het is zoo, Jankef,” zegt hij tot Vader, „in waarheid is het me gezegd...: „je leeft er niet naar, om ondersteuning te krijgen; as jij lekkers bij de bakker haalt dan kom je daar niet voor in aanmerking.” Je weet wel: die twee gulden in de week, omdat ik met mijn poot haast niks beginnen kan. Hebben ze me nou afgenomen. Zoo-
waar ik leef.”

Jankef blijft stil staan, en de heele groep met hem, midden op den weg.

„Is het dan soms niet zoo?” vraagt hij; „is het dan soms niet godgeklagd, zooals dat gotspe-vulles met ons meent te mogen doen? als het eenmaal een paar centen

bij mekaar heeft? Is het dan niet waar, dat men zijn gal moet opvreten en zijn ingewanden voelt verteren van elende, alleen maar om dat stukje vreten bij mekaar te krijgen om het leven te houden?" En met den wijsvinger langs zijn neus, met nieuwe klem: „versta me goed, dan heeft men nog niks; dan moet men nog de simge en de besoes, zijn plezier en zijn verscheuring, die moet men dan nog zelf maken en dragen, daar wordt men niet bij geholpen. Is het dan niet zoo, dat iedere snotneus of gauwdief maar de baas over onze monden speelt en je behandelt alsof je compleet honden, kijleven, ja, niet anders, bij mijn leven! — of je zuiver honden bent, louter en alleen omdat men niet zooals zij, geen geld bij elkaar heeft geschraapt" (hij schraapt hartstochtelijk met zijn handen door de lucht, bijna achter adem) „Schrapen, schrapen! die lui die denken ook hun levensdagen ook geen enkele minuut ooit aan iets anders als aan schrapen, als maar het ene boven op het andere leggen; en als het goed gaat, zoodra het een laagje gaat worden, dan is de arme man niks meer, wie-die ook is, doet er niet toe: een hond, ich saag es dir... as-ie d u u r is, de hond, wordt-ie b e t e r toegesproken...!"

„Het is zoo," murmelen de anderen, zwakjes-vertrouwelijk maar vastbesloten meesjokkend, „het is zoo, zoowaar als god leeft, het is zoo." Het zwijgen van Oome Louis is zwaar van instemming.

„Wat heb jij dan ook verdomme booles te vreten, jij fresser," roept Mau met een por in Jochempie's zij; „hadden we der maar h i e r een paar dozijn hè? met een goed kop koffie, waarachtig, het zou me best aanstaan."

„De booles zijn voor de bolleboozen," zegt Zakkie de Vries, het geletterde slagertje, dat in zijn betere dagen wel eens bij zware Synagoge-diensten voor onder-gazzen heeft mogen spelen.

Zijn winkel is nu zoo smal geworden, dat het kerkbestuur hem niet meer lust.

„Waarachtig," schiet nu opeens weer de betrapte snoeper in een lach: „ik kom net de winkel uit... hij zag me met mijn pakkie in mijn hand eruit komen. Hij zei niks, de smeerlap; maar de volgende week kreeg ik mijn reuzen-

boole, dat was de laatste keer." En hij lacht opeens hartelijk-ondeugend de heele rij langs. „Hij, hij zag me precies naar buiten komen; het kon niet mooier. Ja. Daar had-ie me net precies op heeterdaad, man. Ja, het was nog een goeie dag voor zoo eentje, wat meen je? Je moet het maar treffen (hij lacht nu lekker) dat je der zoo eentje met booles vangt... héhéhé..."

„Bòh!" braakt een van de jonge neven, „je moet hem bij mij sturen — de eerste de beste keer dat je 'nem tegenkomt, Jochem, moet je em bij mij sturen... ik zal em een reuzevangst laten doen, daar zal-ie zijn darmen van uitkotsen van plezier... een merakelsche boolesvangst zal ik hem trakteeren."

Dit initiatief krijgt zooveel sympathie bij deze stille rechtbank van den ongeorganiseerden bond der blijmoedige armen, dat, als losgewroete keien uit een straat, de verwenschingen naar den ongelukkigen liefdadigheidsspecialist door de lucht spatten van allen kant; nadat hem allerlei ondergeschikte huiselijke bezigheden zijn opgelegd, die zijn maatschappelijken trots wel zoo ongeveer hebben opgeheven, en die vooral zijn reuk-, gezicht- en gevoels-organen deerlijk hebben aangetast, blijft er al spoedig binnen noch buiten zijn huid iets aan hem gaaf, en het ergste is, dat hij eindelijk met de doodelijke ontzenuwing van hun haat wordt neergehoond, tot een voor eeuwig waardeloos vod verklaard, en met uitgedoofde oogen levend neerzinkt, begraven onder hun drek.

Zoo, plotseling, tusschen de schamelheid der oogenblikken van vreugdig-kinderlijk verlangen, breekt soms het bloed los van den haat en de spijt der onbevredigdheid. En wordt bitter en met kreunende pijn uitgespogen tegen die nimmer geheel begrepen omsingeling door de veelsoortige monsters van het gebrek.

„En toch is het kinderachtige onzin," haalt Jankef de rede weer op, „want weet je wat het je geeft? net precies op de kop af niks n i e m e n d a l, daar, daar heb je het. Als je die ééne nou heelemaal goed en wel onder je tinnef hebt gestopt (hier lachen zij opnieuw om het aanlokkelijke beeld) dan verbeeld je je zeker dat er een uur later niet net precies weer zoo eentje klaar staat, om zijn plaats

in te nemen. Verbeeld jij je dat soms... O, zoo; dat dacht ik."

„Nou, laat jij je dan boven op je gezicht zitten, zonder een kik te geven, en je gezicht wegvreten en je oogen er uithalen en zeg dan: wilt u soms nog meer, asjeblief, hier heb je mijn darmen der nog bij."

„Men moet zijn hart lucht geven," zegt Jochempie wijs, „anders kan men niet leven."

„Zeker moet men zijn hart lucht geven; maar potverdomme," klemmt Jankef, terwijl hij opnieuw halt maakt, „zit het dan soms in die ééne man? dat heb ik nou van zijn levensdagen al honderdduizend maal gehoord; wat doe ik met die smoes? daar zit toch zeker de fout niet, wel? daar zit toch zeker de zieke makke niet? de makke die zit toch ommers in de heele machinerie; daar is toch, zóó, is daar toch niks aan te verbeteren?"

„Het is een gauwdievenbende met mekaar. Dat is zoo. Maar het is toch begrijpelijk, dat men lust krijgt om zijn hart eens op te halen, als men zoo mishandeld wordt?"

„Allemaal best te begrijpen; men kan alles begrijpen, waarom niet? maar daarom helpt het nog niet? — Toen ze zijn heengegaan, en hebben de Czaar van Rusland vermoord, hebben ze ook gemeend: de wereld wordt beter, als die ééne maar met een bom uit elkaar is gescheurd. Maar louloone; der is weer een andere Czaar gekomen, of hij wordt een beetje anders genoemd, wat een zorg heb ik over die naam!"

Zij zijn stil, pogen vergeefs door de overmachtige massa tegenstand heen te dringen. Tot de jonge neef weer hoofdknikkend begint aan zijn heete oogenblik-lust. „Nou, maar Jochem, die booles-Czaar die wil ik voorloopig dan wel eens met zijn paar haartjes boven de tinnef zien uitsteken, hè? wat Izak?" vraagt hij naar den anderen neef.

„Goed er onder," knikt Izak.

„O, wat meen je," roept Jochempie plotseling uitgelaten, „meen je soms dat ik niet goed af ben?" Hij juicht. „Meen je soms dat ze me nou niet pas goed zullen smaken, mijn vrije booles? En wat! Wat zullen ze me smaken," roept hij, „als ik ze niet meer voor die vuile

hond hoeft weg te stoppen. Jongens, de eerste die ik met godshulp weer eten zal, die smaakt me toch zeker zes maal zoo goed als eerst? Och," lacht hij, „wat zal dat een eenigheid zijn, als ik die daar tusschen mijn tanden krijg. Wat? Daar gaan ik languit bij liggen."

„Jochem! Twaalf neem je der. Zal ik leven ik heb plezier van je. Je neemt er twaalf! Languit op de vloer ga je dermee liggen. De deur op slot, en de gordijnen dicht. Of je een fijne niesje bij je hebt."

„Dat is goed, dat is best," stemt Jankef toe, „plezier mag je hebben van je vrijheid, dat er niet iemand meer op je bord kijkt naar wat je in je mond steekt; dat ben ik met je eens, daar ben ik je man in, van A. tot Z." En met zijn lekkere, eenvoudige, tot luisteren dwingende stem, zijn beweeglijke klem en zijn echte verheffinkjes, zegt hij: „Simge (vreugde) mag je hebben, dat je niet zoo bent als zij; dat je wil leven, liever dan een dood stuk vreten wezen dat alleen maar om zijn vuile geld denkt en dat niemand anders het licht in de oogen gunt. Maar niet je verbeelden dat je met het eene of het andere moorddadig geweld de boel beter kunt maken; dat heeft nog nooit zijn levensdagen nog niks goeds uitgericht in de wereld, nog geen speldeknop ook niet. Zoo meen ik het."

„We zullen nou maar eens eerst gaan kijken," zegt een van de neven on-eerbiedig, „of bij Jans van der Werf nog alles goed op zijn plaats zit."

„Ja, kijk voor mijn ook eens goed; vooral bij de jonge Geertje!" roept een ander hem na. Want hij duikt een zijpad in, naar zijn boerin toe.

Stil, in de wijde vlakte, wikkelen zich de groote boerderijen met hun hooibergen en nog dunne geboomten uit de nachtwindselen los. De groep dunt uit tot twee of drie: telkens, bij een zijweg, scheidt zich een van de sjoumerem van hen af, en wordt onder een „ajuu, tot strakkies" door de duisternis van hen weggenomen. Tot eindelijk ook Eli zijn boer vindt, eentje van twee vlak naast elkaar: zijn vader of een van zijn broers zit op vijftig meter afstand van hem.

Het is, bij de boeren, als een kort verblijf in de onder-

wereld. Met de honden heeft hij zich, na zenuwslopende angsten voor hun pooten en bekken en vooruitspringende lijven, eindelijk zoover vertrouwd gemaakt, dat zij hem ongebeten en onbesprongen laten; zijn leven lang houdt hij vrees en afschuw voor al wat levend dier is.

Maar de blatende boeren, bazen, vrouwen, meiden en knechten, zijn als wilden voor hem. Hier staat hij voor het eerst, geheel alleen, tegenover een orde van denken, voelen en leven, volkomen aan de zijne vreemd. Hier zal hij zich met de eigen krachten en met wat hij aan veruitwendiging daarvan verworven heeft, moeten handhaven. Bij het binnenkomen is daaraan geen twijfel meer: alle dingen, hun schikking, kleur en vorm, ruimte en ruimteverdeeling botsen op zijn voorstelling. En dan: die menschen, wier verschijning, stemklank en taal als uit een andere wereld van wording op hem aankomen.

Stil en verdoken zet hij zich op de heerd, naast de groote deel waar de koeien dampen en kauwen, bij het vuur: een van de lange meiden, zooeven losgewoeld uit haar zolderbed, haar kort-afgesneden sluike haren nog zonder kap in den nek, brokkelt de eerste rijshouten tot een vuur en hangt den ketel over en zet de lijnkoeken bij. De zachte klaterende klanken van haar eerste begroetingswoorden slaan door het ruime vertrek; later zal hij van dat oogeblik waarin alle vleeschelijkheid haar damp opdrijft, den greep ondergaan naar de gevoelige zinnen. Maar in die jaren houdt hij tegen dit vijandige leven alles in zich saamgedrongen; de eerste ongevoelige beleefdheidspraatjes van een bijgelopen baas of knecht, nog rauwer uit den slaap, die als een verschrikking schijnt te zijn geweest, verstaat hij niet of beantwoordt ze met een dwaas gestamel, en zijn blik droomt weer weg in het geurige vuur, smachtend naar het einde van dit pas begonnen leed.

Het leed heeft zijn hoogtepunt, wanneer deze gemeenschap zich aan den maaltijd zet: een leger van mannelijke en vrouwelijke wezens, voor een oogenblik door mest en aardekluiten losgelaten, met kleerlappen slechts bestemd tegen de rauwste aangrijping daarvan, en met een taal die alleen uit gemompelde of uitgeblaatte klan-

ken schijnt te bestaan, daar de directe gemeenzaamheid tusschen dierlijk lichaam en dierlijken arbeid aan de behoefte van de vastere vormgeving der medeklinkers nog niet toe is. Dit leger loopt nu binnen, groet hem omdat hij winst inbrengt en zet zich aan de pap-tafel. De diepere gang van dit leven der rijke boeren kent hij van zijn vaders verhalen: onbegrensd werken en onbegrensd laten zwoegen, schatten bezit opstapelen, afschuwelijk eten en slapen, en de kerk en de krant en de stille greep naar een slavende meid op kousevoeten in de pronkkamer. Maar erger is voor hem de algemeene vergroeidheid met rauw en hard voorwerp en werk; de bezigheid met hout en touw en ijzer, beesten en mest, is zelfs niet meer te verklaren uit den drang naar de levensinstandhouding uit de opbrengst daarvan; zij wordt gepleegd omdat zij schijnt niet te kunnen worden nagelaten, en met de vertrouwdheid waarmee het voedsel in het lichaam wordt neergelaten, en in de onmisbaarheid, waarmee lauwe dikke geslachtsdrift en elke functie van het bloed betracht wordt. Ja, eigenlijk is het erger nog voor hem; want het schijnt dat hier de volle oorsprong is van de vreeselijke vergissing die het middel tot doel verheft: eten, spreken, rust en zelfs de grove liefde-viering is hier heel en al weelde. Het werk, dat in weerwil van enkele machines belachelijk ingewikkeld is, uit ontelbare details saamgesteld, waarvan een massa ongeloofelijk-overbodig, bezet zoo volledig alle levens-uren, beledigt zoozeer zenuw, bloed en spieren, dat het, daar het door enkele liefdevol gevonden handgrepen vervangen kan worden — de bijna nuttelooze tyran van dit leven is. En die tyran is on-aangevochten en weifelloos verheerlijkte god.

In die vreeselijke kilte der ontkenning en vreemdheid van allen geest, zit hij als een egel in zijn pinnen bij het vuur; als een egel kleingemaakt ja; doch slechts de flauwste schemering van zijn pinnen durft hij niet toonen; hij zit als opgerold, klein, kleiner, in een poging om weg te zijn; maar zijn geest hangt ergens ongrijpbaar in de ruimte van dit vertrek vol vijanden; zijn geest drijft er doorheen, zacht en tot het uiterste toe neutraal; wanneer het mogelijk is, bevriend zelfs; zèlf hardheid, zèlf boer,

zèlf koe en mest en grimmigheid, zèlf vreemd aan allen geest, aan leven, liefde en verlangen; een geest zoo bangst, dat hij gereed is zichzelven heel en al te verloochenen.

Hij had genoeg naar de gesprekken tusschen de boeren en de zijnen geluisterd, om de vragen en opmerkingen die nu en dan van de tafelhorde komen, met een of ander flink stopwoord tevreden te stellen, en in zijn angst zorgt hij ervoor dat het in elk geval goed over de heerd galmt, en dan vooral stevig onverschillig klinkt. Daar men hem voor fijn en geleerd houdt, krijgt hij niet alleen gruwelijke mededeelingen van ongelukken, miskramen bij mensch en veestapel en ook sensationele feiten van koop en verkoop te hooren, maar moet hij ook kortweg de lastigste vragen van familie- of kerkelijke geschillen en van binnenlandsche en internationale economische en strategische politiek in de gauwigheid tot heldere oplossing brengen en het vermoedelijke verloop daarvan kenbaar maken. Hij laat den vrager alles zeggen, en zijn onnoozel inzicht uitspreken; daarna herhaalt hij dat met een sluw oplegseltje van overtuigingshartstocht, of spreekt met klem het tegenovergestelde uit; het is altijd goed, en hij beantwoordt volkomen aan de enorme verwachtingen waarmee men met hem begonnen is. Maar hij is toch erg blij, als althans de maaltijd van gort met paardeboonen is afgeloopen, en vierentwintig kousevoeten weer hun mestklompen gaan zoeken, na een vriendelijk-eerbiedigen groet aan dat helsche geleerde joodje, dat hen dan allen in een klank van diepste gemoedelijkheid bij de namen teruggroet. Hij heeft dan nog een klein uurtje te zitten of rond te loopen, tot het paard in den karnmolen op de „deel” zijn vijftigduizend rondgangen heeft gemaakt, en goddank de bereiding van de lekker-schuimende boter begint.

Tegen het eind van de ellende komt zijn vader of een van de broers als aangebeden verschijning in de open deur staan: „Ben je klaar?” Dat wil zeggen, zij doen het werk van de afstempeling en sluiting; hij heeft alleen den dienst van de bewaking voor hen waargenomen, al is ook dat ongeoorloofd, want hij mag niets van dit werk waar-

nemen zoolang hij geen dertien en kerkelijk aangenomen is. En dan gaan zij, Eli met een zucht van ontspanning, gelukkig in den heerlijken ochtend, alsof hij aan een langdurig gevaar is ontkomen.

Maar op den terugweg stoeit de scherts weer vaak tot uitgelatenheid in de lachende hoofden aan. Zij hebben afgesproken, elkaar aan de zij-wegen weer op te vangen, en zoo herstelt zich de groep en gaat vertrouwelijk-lachend en stoeiend terug. Wie kan lachen als zij? Soms moeten zij er halt om maken, en met betraande oogen slaan zij zich op de knieën en vallen tegen elkaar aan van het ontspannende plezier. Het wordt dag, en voor dit uur is de ruimte van hen. En zij verdienen wat!

Dovidje zal een stukje borst pekelen, daar moet Jankef van komen proeven. Bij zijn leven! hij moet komen. Ja Jankef? Je komt toch?"

„Of ik kom? Der blijft van je heele pekeltvlesch niks over. Ik kan toch zeker niet weigeren als iemand me vraagt: kom aan men borst? Dat is hartelijk. Ik kom! Afgesproken!"

„En bij mijn, Jankef?"

Aan alle kanten wordt Jankef in ernst genoodigd. De een zal een joofse fleschje jomteftikke wijn koopen; bij den ander moet hij de kalfsbout komen proeven, of hij laat hem het volgend jaar met zijn Paasch-pestboter in de steek. Ja, hij doet het toch zeker niet voor die paar rotterige tientjes? Je weet wel, Jankef, dat ik die niet nodig heb. Het is dat ik niet graag zoo laat op mijn bed lig, en ik ben mesjogge op die drie bruine honden van die boer. En o, jullie moet dat hooren: hij legt me altijd zoo mooi zijn nieuwe testament uit, dat is een mirakel; nee, lach jullie nou niet zoo, het is werkelijk mooi: bij elke uitleg wordt hijzelf als maar meer engel, op het laatst is-ie bijna de Heere zelf; alleen jammer, hij stinkt een beetje."

„Schatrijk, hè Jankef?" zegt Jochempie.

„Die?" vangt Jankef gretig Jochem's poging op, om den lach met ernst te consolideeren, „ja, maar dan ook werkelijk schat-rijk? een vuile, smerige, schijnheilige, schra-perige bijbel-vreter, en een stiekeme Jodenhater ook nog

derbij! Bezit meer als twee maal honderdduizend gulden. Ho! man! de halve waard ginder is van hem."

„Ja? Dat schele zwijn? Die? Harm van Delden?" (Oome Louis).

„Ja, diezelfde, ja. Diezelfde schele uitgestreken hongerlijer, ja. Als je daarginder gaat staan bij zijn erf, op dat heuveltje, dan kun je rondkijken naar twee kanten net zoover als je maar met je oogen benaderen kunt, en dan is alles wat je dan ziet, dat is dan bezit van die gierige hond. Ja. Jazeker Louis."

„Nou, maar hij neemt het er goed van; vanmorgen zag ik hem nog een mijleg-maal (koningsmaal) nemen: hij nam wel drie boterhammen met spek, en dan nog eens een vol bord met paardpap; och, wat heeft-ie gesmuld; ik had het water tusschen mijn tanden; maar dat was nou deze keer es niet omdat ik er zoo'n mirakelsche trek in had, zie je."

„En zijn koffie?"

„Zijn koffie is heelemaal pis. Ik verdien elke morgen minstens vijf-en-twintig gulden voor mijn mocite, om ze achter mijn rug op de vloer te krijgen."

„Bij welke boer krijg je dan koffie? Der is net precies één huis hier in twee uur in de omtrek, waar je een mensche-lijk kop drinken wordt voorgezet. En dat is waar Bram nou net sjoumert. Maar daar zijn dan ook de beide vrouwen de baas."

„Bij Jans en Geertje? Ja, maar dat zijn ook een paar fijne boerinnen, waarachtig als god, dat is de mocite waard."

— „Niet? — Maar dat is werkelijk de mocite waard? Die zijn uitgelaten met je als je komt, en je krijgt er werkelijk een buitengewoon kop koffie. En als je wilt, een heel onthaal ook."

„Ja, daar kan je alles krijgen; een uurtje plezier mischien ook wel."

„Dat is gekheid, dat weet ik niet. Maar wel, dat het een paar fijne boerinnen zijn, die nog een beetje kowet (eer) op hun ontvangen van een mensch hebben. Want dat is zoo: als ze heelemaal geen cent aan je verdienen, als ze heelemaal de boterleverantie niet hebben, dat heb ik

nog bij geen èen boer ooit van mijn leven zoo beleefd: maar dan wordt je ook net precies eender met dezelfde fijnheid van een vriendelijk gezicht, en van je stoel en je koffie, zoo wordt je dan precies behandeld, als wanneer ze wel voordeel van je binnen krijgen. Ja. Dat is bij Jans, en bij Geertje. Maar dat is hier dan ook alles. Ik kan nergens anders ook de koffie door mijn keel krijgen."

"Het is voor ons niet te begrijpen, wat Jankef? Ik zeg: het is voor ons niet te begrijpen, dat men dat bezit, en zich nog geen fatsoenlijk eten en drinken gunt."

"Niet?" vraagt Jankef nog eens. "Het is onbegrijpelijk voor het menschelijk verstand, dat men zulke schatten bezit, en geen stukje, zelfs niet het noodigste der van neemt voor zijn eigen lijf! Want dat geld dat wordt immers op geen enkele manier wordt daar immers van genoten! Het is een schandaal voor God, zoo waar als ik leef dat ik het meen, als men bedenkt, dat men met een tiende gedeelte daarvan gelukkig, ja, voor zijn leven lang gelukkig en uit de zorg kan zijn!"

"Op onze Paasch geven wij voor ons kleine beetje plezier zooveel uit als zij in drie maanden."

"Is het soms niet zoo? Als wij een paar centen in onze jedaajem hebben, dan leven wij toch tenminste daarvan? Al wordt het niet verzopen of vergooid, dan wordt er toch geleefd?"

"Dà's voor mijn!" schampert oome Louis, met een fel zuur lachje, en zachtjes tot Jankef, „verschwartzter nar! men geeft zijn geld uit en heeft nog een gemeene sof ook derbij, wat denk jij?"

Eli ziet vader naar oome Louis knikken en hem toch onderzoekend aankijken; hij is bang dat er moeilijkheid tusschen hen is, want vader vertelt dat hij nu geregeld naar de jajem soref ruikt, en daar kan vader niet tegen. Eli kijkt veel naar oome Louis de Jong; omdat hij zijn kwakje groen-versleten petje nu draagt en zoo'n ouwe jas, net zooals hij hem tegenkomt als hij met zijn „galf", zijn groote breede slachtmes in het foedraal loopt om koosjer te gaan slachten; zoo ziet hij er nu ook voor hem uit: gezellig slordig voor een man die groote plechtige

dingen doet. Want de kop met den zwarten baard blijft voor hem vol muziek van de Sjoel; je hoeft er maar aan te raken en het breekt eruit, en de baard en het bleeke vriendelijke gezicht met die trilling onder de oogen weten het ook wel, dat dat ouwe jasje en dat vodje petje maar schijn zijn van een oogeblik. Niets daarvan kan de macht van zijn plaats in Sjoel deren.

Onschendbaar blijft hij ook voor Eli, en een verheuging om zoo hier te zien. Als Mau hem vertrouwelijk aanstoot en met oogoptrekken zegt: „Oome Louis!”

„Ja jonge?”

„Was toch op het Poerembal eergister? Nou?”

„Ja,” knikt hij vriendelijk, „ja jonge.” Loopt weer door, keert zich dan weer even naar Mau om, naast wien Eli loopt, en zegt met een dicht-geknepen oog, zacht naar Mau over:

„Je weet toch wel wat je Vader altijd zegt?” En in een lachscheut naar Jankef, schouderchokkend: „Het is maar voor de Figuur Lapoel!” Hij lacht er hevig om. Aan dien lach van den mond tusschen verzorgde snor en baard vindt Eli iets innig-beminnelijks: „Wat jij Jankef,” zegt hij rustig verder, „men moet wat doen om zijn papieren niet te laten zakken.”

Hij lacht weer om zijn eigen grapje, schouderchokkend. „Nou ja,” houdt Mau nog vol, „sjtosz, oome Louis; dansen op het Poerem-bal, dat is goed in orde.”

„Hè!” bijt Jankef achter zich, „laat ’m toch met rust, wat jaag je toch!”

„Och,” verdedigt Louis, „ook een zorg, laat de jongen maar zeggen, hij moet er nog van leeren, wat zeg jij Mau.”

En na weer een paar zwijgende stappen, als bedenkt hij zich, naar Mau:

„Met dansen, daar wacht ik mee; tot Sint Juttemis.”

„Hè?”

„Dan doe ik het mèt jouw tante, op het ijs.”

Hij schiet in een nieuwen lach naar Jankef; maar die antwoordt met een glimlach van beleefdheid.

„En toch was het een mooi prachtig feest,” zegt Jochempie, „het eigenste Poerem-feest, zal ik sterreven, het was

nog nièt zoo min, het is mijn nog best meegevalle, zoo-
als ze dat voor mekaar hebben gekregen."

„Netjes hoor."

„Niet?"

Oome Louis zegt: „Eén fout hebben ze gemaakt."

Terwijl hij met een knik stil naar Eli achter zich wijst:
„Ze hadden meer voor de kinderen moeten doen. Als
men de grooten feest laat viere, moet men de springers
niet vergeten. Hadt jij ook wel niet 's feest willen hebben?
's Middags in de zaal? die vuile lui die nemen het maar
hè? en zullie hebben niks gehad!"

„Heb jullie dan geen feest op school gehad?"

„Ja," zegt Louis, „feest op school, een koppie chokola
met een vierduits koekie hebben ze gekregen; vèt zijn ze
daarvan thuisgekomen, niet jonge?"

„Ik heb gehoord," roept de groote zware Moos Leef-
mans, de oudste jongen van vaders broer, „dat het een
mesjoggene boel moet geweest zijn op Jiddische school,
niet? De gazzen moet stapel geweest zijn, niet? met zijn
verhaal over de Mekille (de rol Esther) niet?"

Zij laten Eli vertellen: meneer Meijer deed het verhaal
van Mordechai, Esther, Haman en Ahasverus als elk
jaar, op school, den heelen feestelijken middag. En toen
het zoover was dat Mordechai op 's Konings mooiste
paard door Susan zou rijden als belooning voor het red-
den van 's Konings leven, toen had meneer Meijer de
jongens langs gekeken en er twee naar voren laten kom-
men; Izak Leefmans moest op handen en voeten gaan
bukken, Hartog Davids als ruiter op diens rug zitten, en
toen dreef, onder het brullen van de heele school, meneer
Meijer de beide snotterende jongens over den vloer, als
paard en als Mordechai; hijzelf rende tusschen de banken
door en schreeuwde als Haman vijf minuten lang:

„Zoò wordt den man gedaan
Dien de koning
Eer wil bewijzen!"

Zij lachen allen luid over den weg om Meijers uitgelaten-
heid.

„Adesjem-egod! Wat is het toch soms een pettig!” roept er een eerbiedig.

„Ja, dat kan-ie soms,” knikt oome Louis, „as je der heelemaal niet op verdacht bent, mesjogge als een kind.”

„Vertel mijn nou es Jankef, wat denk jij dervan, zou-ie nou in zijn hart van de Poerem zooveel nenowe (plezier) beleven?”

„Wat? Jazeker!” zegt Jankef, „nenowe belééft-ie van de Poerem! Maar niet enkel en alleen van de Poerem (oome Louis knikt glimlachend) maar ook van wat er op de Poerem volgt.”

„Hoe meen je dat dan?”

„Och, mesjoggene verschwartzter onnoozele sjoof,” zegt Jankef, „waarvoor ben jij vijftig jaar geworden dat je zoo'n gammer bent? Begrijp je dan niet dat-ie op Poerem een goeie bui heeft, als de Pijsig-boter in het zicht is? Een tafel vol rijksdaalders meneertje, ligt er voor hem klaar. Ja, niet dat ik z'm niet gun? Als er eentje in de wereld is die ik het gun, dan is hij het, zoowaar als ik leef. Maar daarom het is toch wel zoo? Een tafel vol rijksdaalders, versta je dat niet?”

„Ja natuurlijk,” mompelt de Piepert boetvaardig, „je hebt Toures-emmaes gelijk, het is zoo.”

„En zoo is de man,” zegt Jankef vroolijk, „het is al een buitengewone spring-nieresj van zichzelf tòch; maar als je'm dan nog eventjes duizend gulden derbij legt, boven op zijn ingeboren mesjoggaas, dan begrijp je toch wel dan is der heelemaal geen houden meer an; dan zet-ie de jonges boven op mekaar en loopt er zelf op zijn zestigste jaar naast te hollen en te draven, de sjwans, of-ie compleet een kwajongen van vijftien is. Ja, hij is wat m'ans hoor!”

„Of-ie wat m'ans is? Een reus is het. Een reus in zijn soort!” Zij beamen het gretig, en dankbaar. En er is vergenoegdheid om wat zij bezitten: hun levendige Gazzen, hun kleine woelige, maar hechte samenheid, en dan ook nog hun „sjoumer-loon”.

De dag heeft nu de laatste flarden van nacht's vergrimming met breeden stuw tot ver achter den einder verdreven. En zij hebben, vóór zich, in den zacht-aanwarmenden ochtend, het eerste lekkere geel en fijne wit van

voorjaarsbloemen, boterbloemen en madeliefjes, op het bultige en kuilende wijd-groenende land, met zijn glanzende slootjes en zijn vriendelijke kamvormige hekken. Alles klein, maar toegenegen, en dan de groote lucht daarboven: dat is alle mogelijkheden.

De lichamen, doorwarmd bij den haard, rekken zich in den dag, zat, tevreden en krachtig, en het nabije wenkt zonder grijns.

Het lijkt weer eens mogelijk, een beetje gelukkig te zijn, en in de vreugde van een, wie weet — zich misschien beterende wereld, vriendschappelijk en met een beetje warme liefde te bestaan.

Nietwaar? men kan het niet weten; alles in de wereld hoeft nog niet zoo smartelijk te blijven als het nu is. En elk spint aan het kleurige opzetje van de eigen verlangens, doch met een basis van vreugdige gemeenschappelijkheid, in dit uur.

Het zijn die oogenblikken dat één het voorstel doet tot eengezamenlijk gokje, een loterijbriefje voor allen samen, om allen samen binnen te komen. Het onrecht van leed en ontbering met samenkracht weggeschoven, en een klein, soliede, gelukkig verdergaan samen.

Het zijn die oogenblikken waarin de Vreugde in haar kostelijkst gewaad, zich voor de ramen van hun levenswoningen vertoont, en een enkelen lieven glimlach, en een enkelen vollen kus bewogen naar binnen zendt, opdat zij zullen toesnellen om haar te omarmen, haar geur diep inademend, om dien te bewaren en niet meer los te laten.

Met Hartog, Mau en Ezra, blijft Eli achter het kleine leger drukke praters. In de optrekkende zon van de allervroegste lente, in den dauwnevel over de groote weiden, drukken hun voeten het zachte, vochtige gras. Langs de koeien, over de hekken, mag hij, met de drie groote broers, veilig, in het openbreken van een helderen, rijken dag. Achter hen ligt de echtheid van het werk: adem-damp van de beesten, de vreemde klank van de boeren- en boerinnen-stemmen, het geratel van de karnmolens, het bukken onder de schoone witte poortjes van de kelders, en daar, in die vochtige melklucht, de plichtjes bij

de gaaskastjes aan de boter, bij de groote bloote armen van de boerin en haar beklemmende vriendelijkheid. Vóór hen staat de bevrediging van dat alles, het volle gevoel van wakker zijn, vroeg in den dag, die hen op gaat zuigen, in zijn licht, in zijn eischen van bezigheid die zonder moeite lijken voor die dansende kracht van de jeugd. Vochtig is alles rondom; de huiden jeuken, de kleeren kriebelen tegen het lichaam. Maar de zon begint te warmen, pakt hen, neemt hen in haar koestering, droogt hen, reinigt hen tot den prikkel van een gezonden honger. Daar, onvergetelijk voor Eli, midden in de wei, gaan zij met hun vieren zingen, eerst zacht inzettend, dan schallend, tegen het licht in, tusschen de eerste meizoentjes en boterbloemen die het nog harde groen van het gras op allerlei verrassende plekjes verzachten en liefelijk doen zijn. Het is hun mooiste lied van school, en het wordt aan muziek en woorden hier werkelijkheid voor hem; de dankbaarheid om den lust van de drie anderen, voor wie het immers al herinnering is geworden, doet hem, als nooit, zich volledig, schallend en open bij hen aansluiten. Vier kinderen zijn zij nu: drie groote en een kleinere, en met hun vieren kinderen zingen zij, in de stille ochtendvroegte, hun plechtig schoollied de ruimte van hun eigen weiden in. Vanochtend zijn het hun eigen weiden, waar zij met hun voeten zacht in voortloopen naar huis toe:

„Heerlijk stáát de zon te pralen;
Heengegaan is weer de nacht;
Heel de schepping staat te stralen
In haar schóónste morgenpracht.
Bloemen tooien met haar kleuren
Dart'lend, stréélend ons gezicht.
Heel het aardrijk ligt te geuren,
Schitterend in het morgenlicht,
Schitterend in het mòrgen-licht!”

Zooiets kun je niemand vragen, zelfs zulke broers niet, als hier naast hem loopen: Maar zou het *dit* nu zijn mischien? Geluk?

ONDER DEN ADEM VAN HET FEEST

Maar...
Als het Paasch wordt!
Als in de lucht de eerste zachte woorden van genegenheid rondzuchten, door het voorjaar voor de wereld bestemd, en verstaan door de weinigen die wachten. Dat is dan, na de zeven stukjes Chanuka-feest, na het enkele half-feestelijke Poeriem-dagje, weer eens eindelijk iets groots, heelemaal voor hen zelf, misdeelden van der aarde bloeiende volheid, opgevangen en aangegrepen. Dat is dan eindelijk weer eens iets, dat zij, op zijn vaste plaats in het jaar, en in de heerlijkheid van zijn duur, onverwoestbaar meenen. Want wie kan nu daaraan raken? Ja, dat zij dit onvergankelijk droomen, en toch... het als een eenig bezit zoo stil beangst omklemmen.
Het Paaschfeest is ook voor hùn het feest van de lente, van geluk-begeerte en van geluk-verwachting. In een zachte rijzing stijgt, van Poeriem af, het verlangen op, in een verheffing der stemming, met enkele simpele woorden uitgesproken. Een atmosfeer van goudstof schijnt boven de hoofden te komen hangen, en die steeds lager en wijder tot dalen komt, tot een breed, wijd dagenvulsel van goud, alle dingen rondom, die zich tooien. Langzaam wordt het denken zelve tot fijne gouden stavingen. Het komt stil bewaard in de hoofden te liggen, afgepantserd in de lichamen, met wantrouwen, met sluwheid, met jaloersche gulzigheid.

Wacht eens even; denk eens even: dat komt zóó maar voor hem midden in den tijd, aanloopen en bij hem leven. Hij heeft maar te wachten, hij hoeft ten slotte maar te bestaan, en het is er. Dàt is de ontzaglijke kracht van het leven; dàt is de bemoediging bij het groot worden in die wereld: dat de ontmoeting, de eindelijke kus, de omhelzing, het aanliggen en de diep-zoete vereeniging met het feest, oogen in oogen, liefde in liefde-kreun, dat dit tijdelijk bezit van zelfs maar een flauw beeld van de volheid die mogelijk is — den langdurigen smaak van het leed op de tong, zoo kan doen vergeten. Zooals het huis

gereinigd wordt, zooals het lichaam en de kleeren worden vernieuwd, zoo wordt in verbeelding en geest en in den diepsten bodem van de ziel nu de zwarte aanslag van de smart gewasschen, om de liefste Verheugenis met al de kracht van zijn leven te eeren. Stil toch nu allen, morrende donkere stemmen van het gemis; stil, herinnering en na-klop van het koorts-rythme der kille, eenzame vertwijfelings-uren; wèg met de diep in het lichaam nog liggende pijn van de scheurwonden der bespringende teleurstellingen; de vreeselijke verlatenheid van de koude uitputtende verveling heengebannen; het omzien naar de ondraaglijke nacht-angsten uitgedreven, en met een diepe inspanning de gedachte weggeveegd aan alle marteling die zeker nog zal komen. Een hand in hem verheft zich, en verjaagt de kromme gestalten van alle leed; een stem staat, krachtig, en gebiedt de open reinheid voor de Vreugde. Want de vreugde moet beproefd worden in haar mogelijkheid; het hart duikt, met het ongeduld van de jeugd, doch reeds onbewust in den dienst van den wil der mannelijke jaren, naar haar kern, om haar diepte te peilen en haar krachten te proeven, en haar met zwijgende onverbiddelijkheid tot het levensdoel van alle menschen te stellen.

Een heel jaar lang staat dat Paasch-goed, het eetgerei voor de Pesachweek, levenloos op zolder of vliering toegedekt. Wat is dat? wat staat dààr dan? is soms de vraag, wanneer er iets gezocht wordt. O, dat is het Paaschgoed. Het is als een macht die zijn winterslaap stierf: waar is, in den broeienden zomer of in de natkille najaarsweken, de geur, die het kan wekken? Nù, ja! nù komt de lucht van de dagen het leven in die manden tot trilling brengen; nù komt een langzame, maar zekere hand zich daarnaar strekken; en precies op den bestemden dag begint het sleepen naar omlaag: het is de hand van hen allen samen. En daar begint het volk uit de manden door het huis te wemelen; als een heerlijke inkwartiering gedijdt het tot vriendelijke macht, na zorgzaam en eerbiedig ondergedompeld te zijn en tot glans gewreven. Het stelt zich op in de met witte sierranden getooide kasten, en op

de kooktafeltjes in het keukenvertrekje naast de huiskamer, en het legt met zijn ongewone vormen en kleuren het heele gebied den wil op van het feest. Zacht wordt het nu in huis. Want alles is zacht-geel en gebloemd. De groote Paasch-soepterrien, en de zachtgeel gebloemde platte en diepe borden, en de liefelijker gebloemde ronde kommen met de stedennamen in een guirlande; elk heeft zijn eigen, van jaar tot jaar, waarin, met koffie, 's morgens voor Sjoeltijd aan het ontbijt, de Matze wordt gesausd. De koffie zal ook geuriger worden dan anders; alle eetwaren, kostbaarder, voor de Paasch bereid, en door zijn vader met een van de jongens, ook een paar keer met hem, twintig minuten sporens ver in de stad ingekocht, smaken geuriger, fijner, opener dan ooit. De geplaceerde suikerballetjes, geel, de grovere suiker, geelachtig, leggen alweer over de heele week dat geelgrijze net van diep-indringende intimiteit, van omslotenheid, van weggedoken genieting in een licht-schemerig en afgelegen lustpaleis van gezamenlijkheid. De Paasch-koekjes, die zoo duur zijn: een kruimeltje maar, wordt er gezegd, voor een handvol geld, — hebben vormen, kleuren, en smaken!, buiten die dagen ongekend en sprookjesachtig: het is bijna pijnlijk, zooals er bij sommigen gekauwd wordt, terwijl de oogen scheef het genot van de tong schijnen te beluisteren, wanneer de koekjes aan de beurt zijn uit de wonderlijke gelakte trommeltjes. Precies zoo pijnlijk en verlegen, als het brood van de vreugde zelve vrekkelig, gulzig wordt gevreten.

Maar hij. Hij staat in de aanstaring van het naderen dezer schepping, gespannen tot zijn uiterste vermogen. Voor zijn oogen, stil, bouwt dit verrukkelijke lichaam van de Geliefde zich op: elk ding een heerlijke vinger, een glanzende nagel, een lange krachtige handpalm, een zacht-gele arm, een van haar prachtige borsten, de diepe, vaste milde en zacht-vlammende oogen, en het zoete, machtige, glanzende schattenbelovende haar. Daar staat hij, als met het hoofd gedoken, te wacht, tot den vreese-lijken sprong gereed om dit alles tot het zijne te maken; en diep op den bodem van zijn bewustzijn, worstelt de pijn, omdat dit alles weer voorbij zal gaan — om gehoor.

Want als alle voorbereidingen zijn gevierd; als alle hijingen van verwachting, als alle gretigheden van het mee-stellen van dit groote spel, zijn beleefd, ja, dan moet hij toch eindelijk het oogenblik wel a a n v a a r d e n , dat dit andere leven, dit leven van Paasch, dat alle vroegere leven uit zijn voorstelling verbant, zich doet gelden. Hij kan nu wel aarzelen en verlegen staan met zijn ontroeringen, en deze heerlijkheid met een kreet van overwinning aan zijn borst willen drukken, dronken en groot van geluk — in al zijn bewogenheid staat hij hiertegen toch maar machteloos, tegen dien ondergrond van snijdende smart: omdat het komt, en staat — en gaat. Als hij zich nu langzaam door dit logische wonder heeft laten grijpen en doordringen, loopt hij, boordevol van dat alles, door het huis. Door den geur van nieuwe verf en lekker teer en witsel op de gangmuren; de poetsglans van het koper heeft zich in hem gezet als een vaste nieuwhed, die een rein-soliede basispunt is in al de gewassen tinten van de herwording. Hij snuift met een zachten wellust van opzettelijke onbekommerdheid de lucht van nieuwe kleeren, van cheviot, van laken, van nieuw, pittig schoenenleer, en voor de oogen zacht-bettend zijn de schoone stukjes mat en kleeden op de vloeren. Streelingen van woordjes en uitroepjes worden gelegd over de dingen en gebeurtenissen; hij moet zich wel stil duiken in den zachten stroom van het feest, die nu over hem heen komt golven; hij heeft toe te zien, hoe dit alles vóór hem gaat staan met den eisch van nu beleefd te willen worden. En het komt. Voor allen komt het. Voor hem komt het dan die uren als een overstelpende, duizeling-wekkende ontroering van samen-geluk. Hij grijpt toe en omhelst het, en nadat het hem de mogelijkheid en het proeven van zijn werkelijkheid heeft geschonken, maakt het zich los van zijn armen, zijn mond en zijn oogen. En glijdt weer weg.

OOME LOUIS ZINGT

Het is de Sjoel, de Synagoge van een steeds verarmde Joodsche gemeente, die beter dagen heeft gekend. Haar toestand is als geknipt om ze bij hem bemind te maken. Leven van stemming op de, aan haar werkelijke plaats in de wereld evenwichtige, gezonde basis van soberheid, en zelfs van tekort. Iets van de frisheid van bij hem thuis; een groote, „nette” kamer van bij hem thuis, natuurlijk beter verzorgd, met solieder kwaliteiten, en niet, hoe knap ook, uit den „handel” gehaald. Muren en plafond bijna altijd helder wit, groene sitsen gordijnen voor de hooge ramen, het geel en bruin van banken en Biemah en Heilige Arke glanzend gewreven, en knappe loopers en tapijtlapjes in de doorgangen en op het Almemmor. Een groote, koperen kroon, „een pracht?” zegt zijn vader, uit den goeien tijd, boven het Alemmor, de met een hek ombouwde tribune voor den Voorzanger met zijn helper; en uit de muren bij de ramen armlichten, alles zachte gas-lampen, uit porceleinen kaarsvormen. Nooit benauwd, altijd frisch, want de ruimte te royaal voor zoo weinig menschen; geen enkele aan de mannelijke uitleving zich opdringende geur dan de direkt-vrouwelijke: een verrukkelijke droppel eau de cologne van de galerij: verteedering, omhelzing en overgave van het zusterlijk-bekende. Deze laatste werkzaamheid blijft buiten den kring van Eli's voorstelling; het beeld vertoont hoogstens de verteederende overbuiging van een welriekende vrouwengestalte; hij ondergaat het met een diep-verblijdende vaagheid, zinnelijk, doch met een zinnelijkheid over het levensgebied heengeslagen, vast en verdeeld in een reeds langzaam zich scheppende orde.

De Sjoel-bevolking, meest arme kleinburgertjes, en meest in hun sociaal inzicht bekrompen doch levendig-gevoelige Joodjes, die mannetjes, Eli stuk voor stuk bekend, en de weinige vrouwen en meisjes boven op de met een hek onzichtbaar gemaakte galerij, zij allen, en de Gazzan met zijn pittige voordracht, en de Koster, Pedel of Sjam-

mes, oome Louis, met zijn mooie hooge romantische bariton, de assistent van Meneer Meijer, zij maken hem gelukkig, met daar, in die sobere, glanzend-verlichte Sjoel, hun beste kanten te vieren: hun beetje reëelen levenshang, hun verlangen naar spel en liefde en volheid en ziels-gebeuren, door- en door-onbewust. Het heerlijke dan is juist die basis van soberheid; is het de onmogelijkheid om groote rijkdommen bijeen te brengen, die hen dien inslag van volks-eenvoud geeft in hun gansche veruitwendigingsbeeld? Is het ook de zuurstof van de rivier? het zout van de nabije zee? Iets van die echtheid, die kernigheid, die soliditeit is het, die hem ook in Sjoel hun feest en hun plechtigheid zoo verdiend, zoo met nood veroverd, zoo uit het bloed voortgekomen doet zijn. Paaschavond zinkt in Sjoel de voorjaarsavond over hem heen, en daarin, plots, verheft zich de troost van de zachte maar besliste lampen, als een liefelijk meetronende wenk van lichte oogen. En daar dan, uit het geel-witte bidkleed, drijft de zangstem, hem vertrouwd, de stem van den man die hem de lever heeft gegeven; de stem van den man die in de nachtelijke ochtenden bij hen liep op den nog donkeren weg in zijn oude jasje en onder zijn groenverschoten pet — het lied van den Jomtof-avond rond en omhoog, stijgend, zwellend, luid roepend; eerst zacht, in de losmaking van het dagen-lichaam, en dan luid-roepend, als in een nood-uitbraking van zielsverlangen.

Oom Louis, die het eerste deel van den dienst of ook wel bij vervanging, den heelen dienst van dien avond, zingen mag. De groote, zwarte kerel, zijn onwetend en lyrisch gezicht met de onwetende en lyrische oogen weg in zijn zwarten baard. Je voelt de klamheid van die ochtenden op den weg terug; en dat is dan allemaal geweest om dit, dit hier, te krijgen.

Vader knikt naar Eli, die dicht achter de Biemah, in de kinderenbank staat; daarna zendt hij een gebaar naar Hartog, Mau en Ezra; zij staan nog wat verder naar achter, bij de soldaten; daar smoezen zij dan steeds mee tot zij aangesist moeten worden. Naast vader staat nu Marcus, als gast, in zijn prachtige keurige Amsterdamsche

pakje; hij knipoogt af en toe naar Eli; is het ook eventjes een leventje zoo, met een broer „over” uit Amsterdam die thuis Paasch komt vieren, en daar naast vader, op een soort cereplaats staat, als een echte meneer, en die toch lekkere stiekume lachgroetjes naar je geeft van den broer? O, zoo; véél meer lijkt er toch zeker nu niet te verlangen, want hier, in de Sjoel, hoef je maar zoo je hand uit te steken en te bewegen, dan sla je zoo in de zacht-vaste lucht van het geluk. En daarin is alles gelijk. Want je kunt met je hand rondom in die lucht slaan, of je kunt op het bruinglanzende gelakte hek van het Almemmor slaan, of op het gezicht van Meneer Meijer of in dat zwarte van Oome Louis waar dadelijk de muziek uit zal breken, of op dat zachte van Marcus met zijn malle mesjoggene snorretje dat hij daar in Amsterdam op zijn bovenlipje heeft gefokt; of van vader of van Mau, Hartog, Ezra, of, boven, op de wangen van tante Martha of zelfs van de dolle gloeiende halve gare tante Klaare, of Jochempie Peereboom of Abrammetje Kalf: het geeft niet; je slaat toch overal in hetzelfde geluk. De dingen zijn niet anders: de groene sitsen gordijnen hangen tegen de witte muren, extra wit, want alles heeft een beurt gehad van waar ben je me; tegen de prachtige pats-vlakken van witte muren om in te bijten, hangen de groene gordijnen ééns zoo lang uit als anders, mal-lang, als uitgetrokken gezichten van verbazing, van stille verbazing, en daar binnen in zit dan weer het geluk; het zijn gezichten die zeggen: je moet ze maar proeven; dat is allemaal maar zoo, alsof het zoo maar niks is. Alle dingen staan erin, in het geluk, en doen erin mee: het Aroun Hakoudesj, de Heilige arkekast, ginds tegen den achterwand, de breed-uitgebouwde bruine kast met zijn opgelegde rozetten in halve cirkelbogen. Die rozetten die hem altijd als oogen aankijken, lijken nu ook pienter te staren in dat reusachtige bruine vlak eromheen; zoo alsof zij zeggen: lul jullie maar, ik ben er ook nog; kom morgen maar 's kijken, dan komen ze bij mij: van binnen moet je wezen, maar ik heb de tijd; en zoo van buiten, kan ik toch zeker ook nog wel meedoen niet? O, zoo! En de doffe koperen kroon! die uit het midden van het zolder-

wit, van hoog weg, precies uit het midden, met die kolossale lange dunne koperen stang tot net boven het Almemmor, boven de hoofden van meneer Meijer en van Oome Louis komt tippelen! Boem! met een sprong. Een dunne lange koperen stang, zzzt! als een straal koperig gouden water, en daar hangen ineens die geweldige zware goudkoperen ballen aan, het lijf van een groote zware kerel, of van een groot zwaar wijf, en dit steekt op eens weer al die dunne gebogen kandelaars van zich af en omhoog; handen en voeten, uitgelaten van plezier. Er staan nu zachte vlammen op de lange witte porceleinen kaars-pijpen die ze dragen, en dat is samen een heele wereld van goudkoper en porcelein-wit, en vlamgeel; van hangen en bengelen en roerloos omhoogsteken van dans-armen en voeten, stil en toch blijvend bezig in al het andere van het geluk.

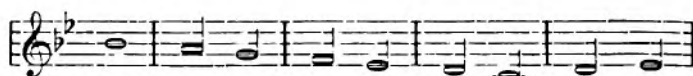
Vader kan zijn gedachten niet voor zich houden: hij trekt zijn oogen op als een stille wijzing en zijn mond samen als een tevreden verrassing, om Oome Louis die gaat „ooren”. Er is veel over Oome Louis gepraat thuis: dat hij zich „vergooit”, dat hij zoo drinkt en er heelemaal uitgegooid wordt als hij zoo voortgaat. Dat hij geen Sjammes meer zou blijven en geen sjouget, geen kosjere slachter. En dan nog wel die extra Kowet (eer) van Gazzen te mogen spelen nu, dat had Vader natuurlijk niet gedacht. Vader wijst naar boven; ja zoo zal het wezen; dat heeft tante Klaare, met alle mogelijke macht gedaan gekregen, omdat het anders voor iedereen zoo duidelijk zou zijn, dat hij er bijna uit ligt. „Jammer en meer als jammer,” zegt vader thuis, „een ongeluk, dat je zóó voor je oogen ziet gebeuren en dat je niet tegen kunt gaan. Zoo knap ben je *niet*. Een buitengewone beste jonge. Waarachtig zoo *vindt* je der nog niet zoo héél erg veel? Moet je je niet verbeelden? Ja, maar hij geeft je zijn allerlaatste cent óók! En als je het dan nog mocht noodig hebben, dan trekt-ie zijn jas, en ook zijn hemd voor je uit! Hij *doet* het, zoowaar als ik leef!”

„Maar het is mis met 'm,” zei vader, „het is mis en het blijft mis ook. Geen redden an. M'n zuster Klaare, het is compleet of ze d'r alles op zet om zich noukem (wrekend)

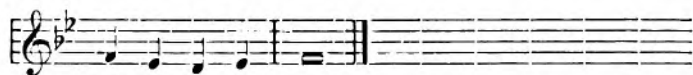
op hem te wezen; jaagt de jonge op, ja omdat ze vanzelf het niet an kan zien dat iemand die een fatsoenlijk plaatsje onder de menschen heeft, dat-ie dat zoo langzaam an bij stukjes en brokjes naar de verdommenis werkt, want met janever is het niet te houden wat hij heeft: komt verleden week slingerend, ja slingerend! in Sjoel; en de katsowem (slagers) vertellen fluisterend dat-ie beeft als-ie de sjegiete doet, en dat zijn mes gewoonweg slingert met zigzaggetjes heen en weer. Is een bedroefde geschiedenis, je hart doet je zeer in je lijf as je denkt wat er van komen moet. Want Klaare die blijft daar maar zitten jagen. Wat ze dan moet? Ja, wat moet je daar van zeggen? Als ze 'm laat gaan, loopt-ie weg; maar dan komt-ie misschien nog ja ergens anders terecht, gottsje (desnoods) in een beetje minder als nou. Maar zóó wordt-ie heelemaal stapelgek; en zij blijft maar hitsen en jagen net zoolang tot ie zich ophangt. Ja ophangt! onthou wat ik zeg!”, poogt Jankef het lot met overdrijving te bezweren.

Hij is het, die den Paaschavond inzet. En Eli voelt, na al die gesprekken over hem, iets vreemds om hem heen wolken, iets dat hem wegdrijft en de behoefte wekt hem dichterbij te trekken; en dat het genot waarmee hij naar hem luistert, verdiept, en verscherpt, en toch wijkend maakt. Met zijn prachtige, dunne sterke stem, waarbij Eli de ademwolkjes uit zijn zwart-ombaarden mond vindt hooren omdat zij hem zoo aan het bijbelsch-priesterlijke doen denken, zingt hij, oome Louis, uit zijn geel en blauw gestreepte rug van het tallis (bidkleed), onder zijn hoogen glans-hoed, zijn aanhef blij-eerbiedig omhoog, zacht zwellend in de stilte:

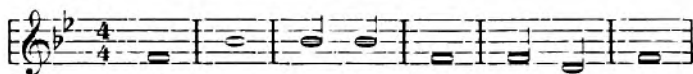
Hà - a - a - a - a - a - a - mé - wou -

ou - ou - ou - ou - rog.

„Looft den Eeuwige! die lofwaardig is!”

En als de gemeente met klemmende zegging heeft teruggeroepen: „Boroeg Adounoj hamewourog lengoulomwo-nged!” Dan herhaalt hij dat:

Bo - roeg A - dou - noj Ha - mé wou -

rog le - ngou - lo - om wo - o - nged.

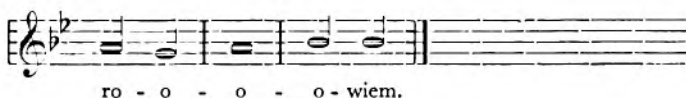
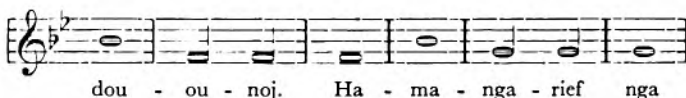
„Geloofd zij de Eeuwige die lofwaardig is, immer en eeuwig!”

Nu is het begonnen. Heel de dienst staat in de melodie van den Paaschavond; want anders dan de Vrijdagavond heeft de Hoogtij zijn eigen melodie. Wanneer de gemeente het eerste deel van het eerste avondgebed gezegd heeft, herhaalt Oom Louis zingend, met hetzelfde karakter van de recitatief-muziek, het Oema-awier jou-oum, oe-oe-my-wie lo-oj-loh... dat Eli zoo treft om de verbeelding van den avond. „En Hij doet den dag voorbijgaan, en Hij brengt den avond; en hij maakt scheiding tusschen dag en avond; Eeuwige der Heirscharen is Zijn naam. God die leeft, en altoos bestaande is, Hij zal immer en altoos over ons regeeren.” Dit moment, nu Eli nog niet den dienst volledig kent, houdt hij in het oog. Want dit, en ook het oogenblik waar anders steeds de lofzang eindigt, teekent weer het uitzonderlijke feest. Waar het eindigen zal, daalt, vóór het slot, de stem van den

zanger met korte opzettelijke trapjes omlaag tot in een diepen uitsteltoon, en dan volgt de inlasch voor den Paaschavond. Als die gezegd is, en gedeeltelijk door den voorzanger herhaald, stijgt de krachtig zingende stem weer plotseling in het sluiten van dit lied:

„Boroe-oeg àtto-o-o-o-o Adou-ou nóój
Ha-ma-a-rief Ngaroo-o-o-owie-....m!”

} Geloofd zijt
} Gij, Eeuwige,
} die de avonden brengt.

Hier stijgt bij Eli de vreugde. Want de menigte, die verzameling is van bekende enkelingen, antwoordt blij met haar feestelijke uitroepen; en wat wacht hem niet? Twee heerlijke dingen wachten hem: het zijn Jikdal, het lied Jikdal, en dan de Seider-avond thuis. Het Jikdal is het Jomtoflied waarmee zij zullen eindigen; het wordt geheel gezamenlijk gezongen, een belijdenis op den grondslag der levensvreugde van het ras. Dit is zulk een genot voor Eli, dat hij Vader ernaar vraagt wanneer hij twijfelt: „wordt Jikdal gezongen, Vader? vanavond?” „Of er Jikdal gezongen wordt vanavond?” zegt Jankef schijnbaar verbaasd, ja bijna verontwaardigd, doch in de volkomen kennis van Eli's verlangen naar de heerlijke zekerheid. „Jazeker wordt er Jikdal gezongen vanavond. Natuurlijk. Jikdal en dan nog ook zelfs Adoun Oulom.” „O ja?” zegt hij sluw.

„Jazeker. Allebei. Het is toch zeker Eerste avond Jomtef?”

Allebei. Hij is stil. Hij is boordevol van gelukkigheid. En daar komt het.

De voorzanger zet in; je weet niet welke van de twee of drie melodieën hij zal inzetten; dat is zijn recht, te kiezen. En er is een lachen in Eli, als hij hem meeneemt in een melodie die hij niet verwacht heeft. Maar bij de eerste woorden weet hij wel, hoe hij moet volgen. En hij volgt! In de massa van het heele gemeente-koor verborgen, galmt hij zijn lust uit, stil-dronken van vreugde, omdat er dan toch iets is, waarin zij heel en al, een kwartier lang, hun samenheid bekennen moeten. Hij ziet verstolen rond, en hij krijgt stille knikjes en verlegen knipoogjes. Kennissen, neven, zijn rauwe warme broers ginds die straks nog stonden te gniffelen, en Marcus, zoo heerlijk-verlegen omdat hij dit weer uit Amsterdam terugvindt, allen zingen nu mee. En in zijn rug, van boven, dalen de stemmen der vrouwen van de galerij: alles is er, vol en warm en ontroerd en rondom. Stil terugtreidend wacht hij, dankbaar voor de groote orde van het samenspel, wanneer eenmaal in het laatste Adoun Oulom, de voorzanger een intermezzo-solo heeft. Het Adoun Oulom is de aanvang van elk ochtendgebed; en dit juist is voor Eli het vervoerende, dat dit verheerlijkings-gedicht, dat elken nuchteren dag geluidloos gezegd wordt en zoovele malen afgebrabbeld, hier plotseling, als de kroning der belijdenis van allen dag, wordt naar voren gebracht en in vollen luister gezongen:

„Adoun Oulom... Heer der wereld,
Die regeerde,
Eer eenig wezen geschapen was.
Ten tijde dat alles gemaakt wierd
Op zijn wensch;
Toen werd zijn naam genoemd;
„Koning”.”

En deze strofe zingt de voorzanger als solo, opdragend, in een stijging van steigerende klanken:

„In zijn hand
Leg ik mijn geest.
In het uur dat ik slaap,
En weer tot ontwaken kom.”

En samen sluiten zij, met een galmenden, opspuitenden
koorkreet eerst:

„En met mijn geest:
Mijn lichaam!”

En eindigen in een golvenden, naar den psalm neigenden
zang.

„De Eeuwige is met mij.
En ik vrees niet.”

Eén seconde stilte.

En de bankjes klappen.

Het gaat nu Seider-avond worden. Het is nu heelemaal Jomtef. Nu gaan zij door de loopgangen, naar de beken-
den, en wenschen alvast gelukkig Pésach. De heerlijke
handdrukken, de gevoeligheden waar twijfelachtig de
verhouding is. Tranen dringen bij hem op, komen geluk-
kig niet naar buiten. In de gang de vrouwen: „Dank je
wel, mijn schat.” En tante Martha van Oome Simon,
vader's neef, tot vader, met gesloten mond, als in zuch-
tende jalousie hoofdschuddend: „Jij hebt te klagen!”
zegt zij. „Och, wat een schat! Je kan hem me thuis stu-
ren, zoo eentje! vanavond nog, hoor! Hoe komt men er-
aan?” Hij krijgt zoenen en wordt aan de harten gedrukt.
Zij staan er verlegen mee, als Vader zegt, dat hij toch on-
deugend „bijs”, kan zijn, en sarrend. „Och ja-à” weifelt
tante Martha, „je meent het... Hij? Ja, hij kan misschien
wel driftig wezen. Maar Jankef, hij is een zacht kind.”
Jankef lacht haar vriendelijk uit: „Zacht? Wat is nou
zacht? Zacht is heelemaal niks,” weert hij af, „hij kan
behoorlijk knappies ondeugend zijn op zijn tijd hoor!
Geloof dat maar!”

„Nou! dan zal-ie patsjen moeten hebben!” bijt Tante
Klaare's scherpe schorre stem, „as-ie bijs is, moet ie flink
patsjen hebben, wat zeg jij jonge? flink met een eind

hout, een half uurtje lang. Bij mijn zou je wel genoeg krijgen; Ik zou je wel goed maken, bij mijn gezond. Geeneen van jullie kinderen krijgt slaag' genoeg. Het eenige dat ze te kort komen."

"Poe-oe!" hoont Jankef tegen haar booze opgezette hoofd, „en krijgen de jouwe dan zoo genoeg? Ja? Nogh! wat een onzin!"

"God zij gedankt en geloofd," brandt tante Klaare, „dat ik ze niet heb."

"Nou, wees dan ook maar blij," zegt hij. Zij gaat, en vader en tante Martha lachen in elkaars oogen. Tante Martha schudt haar jonge blanke en blonde hoofd en zucht: „Zij is best tevreden."

"Als ze ze van de bodem van het water moest weghalen," zegt Jankef, „van de bodem, met levensgevaar, dan zou ze het doen, zoowaar als ik leef, ze zou ze der vandaan halen. Ze zou duiken, onder het water."

"Ja, net zooals je zegt Jankef," zegt Martha, „ja precies." Zusje Hanna huppelt aan van huis, om hen in te halen. In haar goedkoope, schoone jurk, met haar feestelijk bestrikte hangende vlechten. Handen. Kussen. Lachen. Dank je. Dank je. „Jou ook broer," zegt ze tot Eli, en zij zoenen elkaar. Marcus schudt de hand een beetje stijf rond; hij doet vriendelijk en lacht naar Eli uit zijn stijfheid. Hij is een beetje bang voor zijn mooie pak en zijn schoone boord en overhemd; maar hij komt er toch wel uit, uit zijn Amsterdamsche meneerenstijfheid. En het is fijn, dat hij er is. De andere jongens, nadergekomen, knijpen en stoeien. Hanna aan vader's eenen arm hangend, Eli aan de andere zij, loopen zij allen samen naar huis.

SEIDER-AVOND

Geen andere avond in het jaar ziet de tafel er zoo uit, als zij uit de „Sjoel” komen. Want wel is ze met een schoon wit kleed gedekt, maar daarop liggen, bij een enkel plat bord voor elk, en dat niet voldoende is voor het feestelijk maal — de gekleurde bandjes van de „Hagoodes”, de Hagada-boekjes, die de tekstboekjes zijn voor het Seider-avond-spel. En dan bij elk plat bord, ook zelfs bij het zijne, een drinkglas, een wijnglas! kleine likeurglaasjes, een enkel portglas, een klein waterglaasje, al naar de muurkast dit permitteert; maar zij zijn voor wijn bestemd. Want het is voorschrift, vanavond, dat er wijn zal worden gedronken. Als het een arme Paasch is, wordt het een zuurzoet gebaar van rozijnenwijn; als het er eventjes af kan, staat er een echt fleschje koschere Paasch-wijn, met een etiket! dat elk hunner minstens een half dozijn keeren gelezen, en rondgewenteld heeft en met een zachten binnenlach begroet en hêrgroet, en met stil-glanzende oogen bekeken: niet omdat zij het zoo lekker vinden, want geen heeft er smaak in; maar omdat het toch maar iets is uit die wonderlijke wereld waar dat zwart-glanzende glas met het bijna verfijnde zacht-witte affichevlak, tot het dagelijksch décor van een rein-getooide tafel behoort; uit die wonderlijke wereld waar alles geurt, en waar men altijd genoeg krijgt. En dan staat er de groote Seider-schotel: een geheimzinnige architectuur van bakjes en schoteltjes, gevuld met sneedjes groensel, wortelblank, zoutwater, gebraden been, gebraden ei, en met kaneel overstrooide klinkklare godenspijs (de Garou-ses); alles op een paar verdieping-vloeren van groote, ronde Matzes, met schoone servetten gedekt. Het zijn de symbolen in het beeld van de herinnering, en de naieve symbolen van hun levensaanschouwing daarbuiten. Jankef begint het eerst een extra schepje zand op het toegedekte graf van het verdreven wachters-leed te leggen, een extra schepje kolen op het feestvuur, met naar de moeder te vragen:
„Is alles in orde? Heelemaal in orde? Ja?” En hij onderzoekt stil den schotel.

Jankef vraagt en doet dit niet uit kerksche volgzzaamheid. Hij doet het slechts omdat hij dit spel, dit werkelijke, werkelijk voor zoover het zijn nog actieve levenshouding dekt — omdat hij dit intieme levensspel, volmaakt wil zien. Is alles in orde? Voor het feest? Zal ons straks geen ontbreking storen, als wij, midden in de hitte van de samen-daad, het beeld van genot en verlangen zullen beleven? De lang-verbeide en diep-genoten vergoeding van zooveel bewust en onbewust gemis?

„Jonges, vooruit. Allemaal op je plaats. Aantreden! Netjes asjeblijft hè? Jij ook Marcus, geen flauwe kunsten hoor! Een beetje, een heel klein beetje ordentelijk als het mogelijk is! Ezra, zet je pet een beetje recht asjeblijft; zoo wordt er niet aan tafel gezeten. En Hartog, blijf niet rondsletteren; om twaalf uur vannacht kan er niet net pas begonnen worden. Watblijf? Iedereen loopt nog in het wilde rond. Vooruit.”

„Loslopende neuzen worden niet toegelaten,” zegt Marcus tot Ezra, die een kletsnatte bovenlip meedraagt.

Onder het luidruchtige lachen roept zusje Jetje:

„Dat is de Nijl! de Nijl!” En met een liefhandgebaar, den arm in een boog naast zich omlaag, de handpalm onder: „Hij geeft aanschouwelijke uitleg voor de jeugdige personen van het gezelschap.”

Ezra, die er nog niet aan denkt, om zijn zakdock aan het werk te zetten, doet een goedigen boks-uitval; maar hij moet zoo meelachen, dat de Nijl nieuwe gebieden bezet en een onmogelijken toestand schept. Zij bulderen nu, en stuiven gierend opzij. „Hij is toch goed,” zegt Jankef, „as je der eerder mee begonnen was, hadden we der een beetje Garouses op geplant; want waarachtig, het ziet er daar vruchtbaar uit.”

„Zeg asjeblijft, vuilak!” (dit zegt Lea,) „hou je een beetje fatsoenlijk hè? je bent hier niet onder je soo-oort. Vader, laat-ie ophouen.”

Maar hij houdt niet op, want nu is hij bij haar, en nadat hij een gebaar gemaakt heeft van zijn neus aan haar schoone Jomtef (-feest-)schortje te willen afvegen, probeert hij haar te zoenen. Allen zijn zij een beetje verlegen jegens elkaar. Als hij zich bedenkt op Jankef's roepen, en

alleen maar zijn wang tegen de hare houdt, is zij al lang verteederd, en strijkt, in een spelletje van om de malligheid tegen de anderen te lachen, over zijn haar. Kwasi-koel en met een knip-oogje over zijn hoofd heen naar de anderen, zegt ze: „O, zoo. Goed Jomtef, broer! nog veel jaren Paasch. En het heele jaar een droge neus. Omein.” Een algemeen luid protest van: „Héé! héé!” dat een bijna jaloersche instemming beteekent; want zij zijn allemaal op het randje van sentimenteel.

„En toch zoenen ze mekaar zoo lekker, hè?”

„O, die?” (Hanna, dik in haar keel) „die staan elkaar nooit af. Hoef je niet te denken. Altijd even mesjogge op elkaar. Nee, werkelijk.”

„Wacht maar, nieresj! tot je je meisje kan zoenen!”

„Wacht maar, (Mau) tot je een meisje kan...”

Hij slikt de rest in, met sleep-oogen naar een tweeden groote, en geneuric tusschen zijn tanden van een liedje, dat alleen buiten of op den slaapzolder onder het uitkleeden wordt gezongen. En meteen duikt hij weg, gretig-lachend, voor een tik van het zusje, dien hij eigenlijk als belooning wil voelen. „Jij houdt je gemak hoor! Hoor!” — Alles spel.

„Nou Vader, komt er wat van de Seider, of niet?”

„Ja zeker komt er wat van de Seider. Ik wacht toch zeker op jullie!” zegt hij schijnheilig; want hij heeft even hard zitten plezieren als de heele bende. Hij heeft vanavond een lustre keppeltje op, dat is groot tenue. „Jonges, nou, vooruit. Is de buitendeur dicht?”

„Nee, hij staat wijd-wage-wijd open.”

„Hij moet ook eigenlijk wagewijd open staan meneer! Maar doe 'm nou maar dicht, en dan moet-ie straks even *wagewijd* open, begrijp je wel? Heelemaal open de heele avond en nacht dat zullen we maar niet doen. Het moet eigenlijk wel, maar ik hou er niet van. Moeder ben je ook al klaar?”

„Eén minuut.”

„Men moet toch vannacht extra op God vertrouwen, vader?” spot Marcus, die eigenlijk in Amsterdam „vrij” is geworden.

„Jazeker moet men extra op God vertrouwen. Maar

daarom hoeft men nog niet gek te wezen. Ik ben niet gek," zegt Jankef, tot Eli's verheuging en tot vele genogelijke glimlachen.

„Dan moet je de deur ook open laten," houdt Marcus aan.

„Ja, ik zal mesjogge wezen," lacht Jankef nu.

Zij lachen allemaal, behalve Moeder, die een spottenden mond trekt naar Marcus.

„Kodesj Borege (God) beschermt ons wel," dekt Jankef, „maar zie je, d'r blijven ook nog mènschen over in de wereld. Kodesj Borege heeft nog niet heelemaal alles opgeruimd wat slecht is in de wereld. Dat komt nog. Maar vandaag zijn we nog niet heelemaal zoo ver."

Dat smaakt Eli goed: de deur behoorlijk gesloten; dat is werkelijkheid voor hem.

„Dat eten is toch zeker nog niet aan de beurt?" zegt Jankef naar Moeder.

„Nee, maar ik moet het toch zeker klaar hebben?"

„Over een uur ja? Dat duurt toch zeker nog een uur? Ja, je moet er wel niks meer aan hoeven doen. Maar gaar koken, stilletjes, kan het best in die tijd."

„Ik kom al; ik heb niks meer te doen; tegen dat jij de dames en heeren stil hebt, ben ik op mijn plaats."

„Nou, geef mij dan maar vast een bakkie Gerouses. Dan ben ik best tevreden," stelt Hartog voor.

(De lichtheid en de geur van het stampsel van amandelen, rozijnen, kaneel, suiker, appelen, en een scheutje zoete wijn, verbeelden de stemming van den vrede der overwinning).

„Hoor die! je kan een stuk morour krijgen; vader, geef hem een extra portie morour! hij heeft zoo'n trek." (De morour, de bittere kruiden, zijn de marqué van het spel).

„Of laat hem vast een paar makkes van Parre pakken!" roept Mau die ook de stemming aandurft. Hij bedoelt een van de tien plagen, waarmee Pharaó met zijn volk voor zijn onderdrukking van de Joden gestraft is. „Hij kan vast een voorschotje van een uurtje kezijre krijgen."

„Hè! hè!" roept Lea, „die is goed!"

„Als jij dan," stelt Hartog voor, „in die tijd een klein builtje neemt, het hoeft niet zoo heel groot te zijn, niet

grooter dan die wereldbol die op het stadhuis staat, en net zoo hard; een uurtje maar, en dan vlak boven je ééne oog, dan kan je de Seider ook nog versierd meemaken.”

„Is het uit?” vraagt Jetje, die zich allerliefst aanstelt; want de anderen lachen; moeder roept een officieel protestwoordje uit de keuken, waarvan niemand notitie neemt, en Jankef luistert, terwijl hij zijn schoenen uittrekt, met ernstig-volgende aandacht naar het woordenspel; hij behoudt zich het recht voor van er een eind aan te maken, zoodra het onvermijdelijke kwaad van de hersen-oefening tot persoonlijke giftigheid kan gaan gisten.

„Jij geen buil, maar je oogen zullen zoo groot worden als twee Seider-schotels,” wenscht Mau, „en je oogharen zullen twaalf strengen sajete wezen, en ze zullen zoo’n beetje de heele tijd maar over je gezicht heenwaaien, zoo als maar heen en weer slingeren, drie jaar achter mekaar, dat ze zoo nou en dan eens in je keel kruipen; dan zal je de trammelant kotsen.” Hartog stikt mee van het lachen.

„En jij,” zegt hij, onder een allengs weer zwellend tumult van lachen, schreeuwen en protesteeren, „jij zult niks groots krijgen; jij zult enkel maar klein worden; jij zult enkel maar zóó’n klein pietsie kleiner worden; een klein pietsie kleiner als nou: zoo klein als een rozijn zul je worden, met van die kleine vuile spinneogies, en zulke kleine vuile gemeene mugge-armpies; zoo, (hij gebaart griezelig met zijn armen op en neer) zoo zullen je insecte-armpies gaan, en zoo zullen je kleine vuile kruiperige zenuwkoorts-beentjes gaan...” („Hoor ’m! Hoor ’m!” — roepen zij er verrukt tusschendoor, en het lachen giert om zijn beeld; Marcus loopt van zijn stoel weg en knijpt zijn tranende oogen dicht van het plezier om de jongens thuis) — „en als je dan zoo’n schoonheid bent geworden, en je wil een uurtje uitgaan, dan zal je voor aankleding twee flinke dingen krijgen: enkel maar twee bocheltjes net als Willem Kont heeft, één van voren en één van achteren; maar die zullen zoo groot zijn als beddekussens, dat je der heelemaal in schuil gaat; dat je der mee over de grond sleept. Als je zoover bent dan kom je maar bij mij; dan krijg je waarachtig als god een mooi stokkie van me present, om mee te wandelen.”

„En jij zal me enkel een plezier doen,” vraagt Mau, „met zoo scheel te worden, dat je niks anders kan zien als de beide uiterste muren hier van de kamer, en niks der tusschen in; zoo, zoo zullen je oogen staan,” wijst hij, „zoo ongeveer bij elke slaap een oog, en ze zullen allebei alleen maar de andere kant uit kunnen kijken, dat zal ook een gijn van een gezicht zijn.”

„Tegen die tijd jonge,” waarschuwt Hartog, „dan ga jij de kermis op; dan verdien jij op een merakelsche manier je kost, want dan hebben vijftig millioen van die scherpe wandluizenbekkies je heele levensgeschiedenis van voren en van achteren met rooie inkt op je bloote verdommenis geschreven; och man, wat zullen ze komen kijken, en jij ligt als maar te krabben...”

„Hè vuilak!” zegt de ander nu, gehinderd door de vreeselijke voorstelling, en Jankef vindt, dat het nu wel mooi geweest is.

„Kinnem, bekend merk!” roept Ezra, en terwijl de lach om de benoeming van de zooveel vertrouwdere verschijning van de gewone huis- of hoofdluis lekker zacht brandend en effenend als een asfalt-wals door de stemming rolt, weet hij handig de verdere afleiding van twistgevaar te brengen door te roepen:

„Vandaag zag ik er nog eentje loopen! bij Marcussie.”

„Wat?” lachen zij, gretig, want toch opgelucht van de kleine twistdreiging.

„Waarachtig. Bij Marcussie; netjes, over zijn schouder, een reuzen-kinnem, als een olifant.” En als hij succes heeft: „Zal ik sterven; of-ie 'm had opgevoed en gedresseerd, zoo liep-ie over zijn jassie heen; hij was compleet thuis man.”

Weer de lekkere lach, een beetje schor, warm.

„Nou, die man heeft nebbiesj geen vrouw (moeder), die kan zich niet verzorgen.”

„En hij verzorgt er juist nog eentje bij, zeg ik.”

Overmatig goedig-sentimenteel succes. Marcus kijkt gelukkig rond en deelt sigaretten uit.

„Nebbiesj, hè, ik vind 't toch naar” (Lea, louter als bestendigende reactie op het voortdurend feestelijk toelachen van den verteller).

„Maak zoo'n kakkie niet; hij éét toch niet? ik zag 'm een heele loop maken, maar al die tijd heeft-ie geen kruimel gebruikt.”

„En zei-je niks?”

„Ikke niet. Alleen toen ik wegging, vroeg ik: gaan jullie naar huis?”

„Wat?” — Jankef lacht nu heerlijk mee; hij kan het niet laten.

„Zal wel allemaal precies zoo wezen as je zegt. Geen letter van waar, natuurlijk.” En als de verhaler protesteert: „Nou, nou, het is goed! het hindert niet, stil maar; als-ie der heelemaal niet geweest is, Marcussie niet en de kin-nem ook niet, is-ie toch aardig.” Vol spot-imitatie van het Amsterdamsche ghetto-accent van de Jodinnetjes die hij daar ontmoet heeft, hoog in zijn keel: „Als de hallel der maar van waar is, is het óók genoeg...” Valsch-zoetig. Zij lachen allen smakelijk; hij heeft altijd succes. En weer is het: „Nou, jonges.” Uren wordt er gearzeld en ge-leefd, eer een afgesproken daad, niet door de jacht naar voedsel geboden, begonnen wordt. Buiten den noodigsten arbeid is er geen haast, alles is daar genieting, en moet voor genieting en rust worden uitgebuit: de wereld met haar overmachtigen tegenstand aan den diepsten bevrijdingswil is zoo afmattend, dat geen luiheid breed genoeg, geen uitstel lang genoeg gerekt, geen huppelende aarzeling diep genoeg is van stille herstel-genieting. Maar eindelijk zit hij nu toch stil-voorbereidend in zijn Hagada te lezen. Een enkele tel kijkt hij ernstig rond. Allen zitten, met stille resten van fluistering nog, en elleboogstootjes, en lachjes achter de hand.

Hartog en Mau zijn eigenlijk nog met het na-spel bezig van hun verwensch-wedstrijd: met gebaren en stiekeme woordjes maken zij nu de schaduw af van het gevecht, terwijl de anderen óf zacht lachen óf stille stompjes uit-deelen en met half-schertsende armaanvallen dreigen. Hartog wijst met elk van zijn handen naar een slaap, en bijt fluisterend: „scheel”. En Mau antwoordt haastig: „Vijf oogen teveel.” En nog daar bovenop: „Een hoop in je keel. Zes jaar kiespijn je deel.”

„Jij één oog te weinig. En tien jaar van de dunne sjagge-

rijnig." En hij heeft nog juist maar tijd om met duim en wijsvinger te wijzen: „Zoo klein zal je worden," en met zijn handen over de tafel het dwerg-monster van zijn vloek-gestalte te laten loopen; want het kan nu, als anders, niet nòg eens een half uur duren; Jankef blikte nu, zonder boosheid, alleen vol van den eigen wil om te beginnen, over de tafel: hij schept daarmee de zuivere suggestie, zonder opzet of geweld: zij is meestal onweerstaanbaar. Hij heeft de wijnflesch ontkurkt, en, den kring rond, de glazen gevuld; dat van Hanna en van Eli tot de helft. Het zwijgen blijft. En nu staat hij op, Jankef, zijn glas in de hand. En meteen staan zij allen. Het trillen in Eli's achterhoofd en in zijn nek is overweldigend. Achter zijn voorhoofd woelt het; bijna breken de tranen uit. Zij staan rondom, en Vader gaat Kiddoesj maken. Het is, na de inwijding in de Sjoel voor de gemeente, de inwijding van den Seider-avond, de inwijding van het groote feest in huis. Niet luid, maar vriendelijk-ernstig, en zonder eenigerleivalschen tooi zet hij in: „Boroeg ato adounoj..." (Geloofd zijt Gij, Eeuwige onze God). De anderen roepen: „Boroeg hoe oe-woroeg sjemou!" (Geloofd zij Hij, en geloofd zij Zijn naam).

Hij kan haast niet, Eli.

„Koning der wereld.

Die de vrucht van den wijns tok heeft geschapen."

Het glas in de hand, door allen bewonderd, door Eli aan-gebeden, gaat Jankef voort, met een lichten deun. Hij heeft een warme spreek-stem, een slechte ongecoefende zing-stem. Toch zingt hij: „Geloofd zijt Gij, Eeuwige onze God, Koning des heelals. Die ons hebt uitverkoren boven alle volkeren..." (O god, dat is zoo, want wie staat er vanavond zooals zij hier staan? Onmogelijk. Het kan niet heerlijker). „Die ons boven elke taalsprekende natie verheven hebt, en ons geheiligd hebt met Uw geboden. En gij gaaft ons, Eeuwige onze God, gezette tijden tot vreugde; feesten en Hoogtijdagen tot verlustiging..."

Ja, als hij hier aan toe is gekomen, dan slaat Eli een heete zilveren draad van verrukking van zijn keel naar binnen in zijn hoofd. Hij kent dat woord: „Lesósoun". Het is een heerlijk woord; het beteekent de losgelaten vreugde;

hij kent het ook van de bruilofts-inzegening: „Koul sosoun we-koul simgo; koul goson we-koul kalo”; „de stem van gejuich en een geluid van vreugde, zoo de stemmen van bruidegom en bruid.” Wijde, geurende landschappen gaan open, met veilige warme zon, oncindig, en stijgend. Hij kan zijn ontroering haast niet meer houden. Jankef zingt nu met klem, alles in een muzikalen recitatief-toon: „feesten en hoogtijdagen tot verlustiging... dezen dag van het feest der ongezuurde brooden, het tijdstip van onze bevrijding, ter herinnering aan den uittocht uit Egypte.” En zij staan allen stil. En het is alsof de kamer zal barsten van liefde en samenviering.

„Ter herinnering”, ja, dat moet er nog net bijkomen, dat woord. „Zijcher”: ter herinnering. Het is het woord dat hem neerwerpt in verliefde mijmering en zaligheid, ontrokken aan al wat vandaag aan schennis en wonding om hem is. Het doet hem neerliggen in smachtend verlangen en biddend ontspinnen van mogelijkheden; want de herinnering is het eenige schoone dat zichtbaar is; de herinnering vervangt nog de toekomst; toekomst is veel vager van aanschouwelijkheid. Al treedt zij op in de voorstelling als herstellende en wrekende belofte: toekomst heeft nog geenerlei gesloten beeld. In deze herinnering lijkt alles althans deel van een sprookje van machtige eenheid, maar van een sprookje dat een verleden werkelijkheid tot grondslag heeft. Het is het sprookje van een volk, honderdduizend als hij, jongens als hij, en heerlijke jonge meisjes, en mannen en vrouwen, vrienden, van zijn kleur, van zijn geest, van zijn stem en blik en aandrif, allen min of meer elkaar begrijpend. Het is het sprookje van de erkenning, uit den tijd dat „zijnen” zijnen! een gaafheid van groep waren, niet oppermachtig misschien, maar dan toch een macht, iets, iets dat zijn eigenheid had in de wereld en niet niets, niet een levende geest, wien geen enkele greep, geen enkele aanvatting van de levensmaterie is toebedeeld. Ja, herinnering, Zijcher, is het woord, en Sosoun is het woord, en het woord is Zemaniem. Herinnering is het woord, dat den smartelijken glans brengt van het verleden dat nabij wil glijden: zinnelijke voorstelling van een erkenning der smachtende

ziel. De ziel wil zich storten met een ontzaglijken sprong, in den grooten kring der begrijpende nevenzielen, vriendenzielen. Zij wil zich weggeven; zij wil haar uitzonderlijkheid prijsgeven; zij wil den valschen glans van haar smart afstaan, voor het bezit van de erkenning en de bemindheid. Zij wil maar één ding, één kreet, één gebaar: zij wil de liefde. Zij wil het beste van allen tegen zich drukken, en door het beste van allen ontvangen worden. En dit stelt zich lichamelijk en geestelijk: in de bereiding van de voor het levensdoel heerlijke en heilige stof, die de rechtvaardige vragen van het bloed vriendelijk bevreemdt; en in de verovering van het begrip en het medestrijden in het edele gevecht van den geest, om de kennis, om de kennis van al wat is en komen kan, om de vaste vertrouwdheid met alles, vanaf het kleine tot het groote, een bouw machtig van vertrouwdheid, van het kleine naar het groote langzaam stijgend en breedend, in een onverbreekelijke metseling. Het stelt zich in den werkelijken kus van den mond van de liefelijke, scherpzinnige Rebecca aan de bron, in het warme, open land, in de intieme vallei vol warmte en zachtheid, waar het schijnt dat het leven gevierd kan worden zonder al te wreede schennis; in haar kus op het brandende hoofd en in den bezielenden blik van haar oogen, en het begrip van haar vriendinnen en vrienden. De ziel vraagt, in dezen drang van de kinderjeugd, om de stilling van de pijn der nog jachtende cerzucht. Zij wil de liefde en de vriendschap der landelijk-liefelijke Rebecca; zij bidt om de onderscheidende omhelzing van de hartstochtelijke Mirjam, die zegeliederen zingt het trossende volk voorop; zij duikt terug in de delving van haar diepste kracht, om den nemenden aanval te doen op het hart van de verrukkelijke vrouw uit het Hooglied. Maar zij vraagt ook de vriendschap en den zuiveren samen-arbeid; de te werkstelling van haar scherpste krachten. Een sterke te zijn onder sterken. Het leven der bevriende gemeenschap den grondslag mee te bouwen die elke stijging kan dragen; haar jongste verlangens te grijpen en tot vasten bloei te drijven. Nieuwe orden te stellen, waarin de altijd volgende reikingen naar weer beheerschter bestaan, zich

kunnen zetten, handhaven, gedijen, en uitleven naar altijd nieuwer en machtiger voortbrengen. Dat vraagt zij ook: vriendschap en scherpe schepping, en zachte, vaste, eendeloze op-torsing van het leven. — — Zijcher, herinnering, is enkel de snik van het hoofd-omwendende smachten: het zalige, duldende voeden van het verlangen. En Sosoun, verrukking, is ook de snik; Sosoun is de snik der directe mogelijkheid van vreugde-beleving; Sosoun is ook snik, maar toch nog snik van troost. Zemanniem is meer werkelijkheid; het is het Oogenblik dat hem grijpt, en toeroept, onder het schudden aan den boom van den droom, dat de rijpe vruchten onhoorbaar vallen in het heerlijke mengsel van het genot: „Neem! neem! het is het voedsel voor de krachten van straks!”

Daar zingt hij het: „Geloofd zijt Gij, Eeuwige...”

„Sjemou” zingen weer de anderen.

„Die Israël heiligt... we-ha-zemanniem!” zingt hij nu met een krachtig slot-figuur,... „en de Hoogtij-dagen!”

„Omei-cin!” zingen zij gerekt.

En dan zingt hij nog het korte, maar plechtige en blij

„Sjé-hé-gé-jónoe”.

„Geloofd zijt Gij, Eeuwige, onze God.

Koning der Wereld;

„Die ons in het leven heeft behouden,

En ons heeft bestendigd in het noodige,

En ons dit oogenblik heeft doen bereiken.”

„Omei-cin!” weer.

Zij gaan nu allen zitten. De jongste ook. Ook hij die het onmogelijke wil. Beneveld. Een dikke keel. En het hoofd kokend.

Er zijn meer keelschrapingen rondom. Zusje maakt verlegen miene tegen hem. Zij zien hem allen aan. Zij voelen hem allen.

Hij brandt en straalt, stil tusschen hen in.

„Je wijn!” wijzen zij zacht naar hem. „Je mag nou van je wijn drinken.”

Vader ziet hem aan, met beheerschte verlegenheid. Met klem leest hij, vriendelijk-onderscheidend, voor hem op: „Men leunt op den linkerarm, en drinkt het grootste deel des bekens uit.”

Hij doet het maar. En licht. Een heel klein stukje bevrijding van lachen. Met een diepen, zachten huiver, en een overwinnend verzet tegen de te zwakke overgave van tranen, licht hij. De „Orde der Hagada” gaat beginnen. Het is Seider-avond nu. Heelemaal Seider-avond.

Wel is alles heerlijk van den Seider. Maar, daar hij nog gevoelig is voor het moment, daar hij nog toeft bij het onderdeel en bij de leer van de tegenstelling, zijn er oogenblikken van overwegende ontroering. Zoo brengt elke inzet een zachten opgang: een strakke spanning van verheffing. Het vrijere rythme van de Lofliederen drijft de vaart der vervoering in hem op, en straks komen er ontspannende, bevrijdende heuvelhoogten van vroolijkheid, waar zij hun dartele huppellust met breede guitigheid komen uitleven.

Zij krijgen nu elk een stukje selderij in het zoutwater gedoopt, en nadat zij daarover den dankspreek: „die de Schepper zijt van de aardevrucht”, hebben gezegd, worden ei en gebraden been van den Seiderschotel genomen, en lezen zij, alle handen aan den schotel, luid-op in het Chaldeeusch:

„Ho lagmo nganjo... dit is het brood der ellende, dat onze voorouders hebben gegeten in het land Egypte.”

„Al wie honger heeft, kome en ete.” (Ach, als zij kwamen, denkt Eli; hoe heerlijk).

„Al wie behoeftig is, kome, en viere het Paaschfeest mee.” (Al wie behoeftig is... god, wàs het zoo!).

„Dit jaar hier. Het komende jaar in het land Israëls.”

„Dit jaar nog dienstbaar. Het komende jaar: vrije lieden...”

Vrije lieden: ja! dat is het! Vrij! dat is in een groote, dicht bebloemde weide. In een zachte lucht. Vrije lieden. Allen samen natuurlijk. Allen. Het volgend jaar: dat is natuurlijk niet precies de bedoeling. Maar het beteekent toch dat het eens moet komen, dat het kàn komen. Dit jaar nog dienstbaar, nog knechten van het gebrek en het leed. Maar het volgend jaar... het volgend jaar...! „Vrije. Vrije! Vrije,” zingt het. Het zingt. Het zingt door, boven het hoofd, verder...

Hierop wordt de tweede beker wijn geschonken; en het

meest bewogen oogenblik van den avond komt voor Eli aan. Hij is de jongste van al deze kinderen, die op een paar getrouwden na, hier allen zitten. En als jongste heeft hij den eigenlijken proloog uit te spreken, die de inleidende vraag is van het kind omtrent de beteekenis van den wonderlijk beladen avond. Hij moet dus voor den dag nu met zijn stem, met de belijdenis van zijn deelneming aan het feest. Ongedekt door het koor der anderen, moet hij het geluid van zijn ontroering boven het midden van de tafel stellen: een on-ontkoombaar oogenblik der naakte overgave van zijn genegenheid en zijn vreugde. Enkele tellen van aarzeling, en hij hoort het tot zich zeggen: „Nou, jonge, het is je beurt.” En een zacht duwtje van Mau, vertrouwelijk in zijn zij: „Toe nou maar!” Hij keelschraapt. Het hoofd omlaag naar zijn Hagada, in een diep gevecht: de schorre, omfloerste stem van een kind, dat ver is van de gedachte aan god of goddelijke wetten, drijft haar omsloten bekenenis van liefde en gelukkigheid in den stillen, opvangenden kring:

„Ma nisjtanno halajlo hazee...”

Waarom verschilt deze nacht — van alle andere nachten.

Alle andere nachten: eten wij gezuurd, en ongezuurd.

Dezen nacht... enkel ongezuurd.

Alle andere nachten: eten wij allerlei groenten;

Dezen nacht... bittere kruiden.

Alle andere nachten: doopen wij zelfs niet éénmaal in:

Dezen nacht... twee maal.

Alle andere nachten: eten wij zittend, of leunend.

Dezen nacht... zitten wij allen: geleund.”

Hij is stil, en ziet vóór zich, de vuist tegen zijn wang. Geen twee tellen later valt Jankef in: de heete damp van ontroering, waarin de stem van den knaap nog na-trilt, kan tusschen de stille hoofden rondom anders niet worden opgelost.

Eli heeft het Hebreeuwsch gelezen, en de vertaling bij gedeelten laten volgen. Jankef antwoordt, in een gevoeligheid van stijl, in een wellevendheid jegens Eli, dit eene stukje in het Hollandsch. In een heerlijken zange-

rigen recitatief-deun van uiteenzetting, met een vriendelijken klem van voordracht, antwoordt hij:

„*Slaven* waren wij bij Pharao in Egypte: maar de Eeuwige onze God voerde ons uit van daar, met sterke hand en uitgestreken arm.

Had God ons niet uit Egypte gevoerd, dan waren wij, onze kinderen en kleinkinderen, nòg dienstbaar geweest bij Pharao in Egypte.

En al waren wij allen wijzen! allen vernuftigen! allen kenners van de wet! — dan was het ons tòch geboden, te verhalen van den uittocht uit Egypte.

En hij, die het méést van den uittocht uit Egypte verhaalt, — hij is *prijzenswaardig!*”

Zij zien allen vóór zich. Eli weet het: de ontroering staat dicht, staat gesloten tusschen hen. Een korte, nerveuze lach, schiet zacht uit zijn keel. Hij verbergt zijn gezicht tusschen zijn handen.

Tegen halftien pas zijn zij, tusschen den Seider in, gaan eten. Hoe heerlijk is dat al niet, dat breken van de wet der gezette dag-regeling: om halftien, als hij anders alleen boven in nachtangst ligt te trillen, nu hier met allen aan de dampende eettafel te zitten. Vader heeft dat weer met plechtigheid uit de cursiefgedrukte aanwijzing van de Hagada aangekondigd:

„*Men dekt de spijzen op, en eet naar welgevallen.*”

En na het eten, daar het geen Sabbath is, ziet hij met tevredenheid Vader een sigaar, en de jongens cigaretten opsteken, ook Ezra naar wien daarom geschertst en geknepen wordt: Eli lacht bewonderend en meevierend. Alles is goed geweest. Er is veel gezongen, en ook veel gelachen, en tegen twaalfen eindigen zij met koffie: de Paaschkoekjes komen pas den volgenden middag; hoezeer zij, en ook de groote jongens erom smeeken, moeder is daarin onverbiddelijk: zij kan geen oogenblik boven haar armoede uitstijgen; zij mist hun stoutmoedigheid van leven; zij hangt de machtige wet aan, die „liever tienmaal bijna niets dan eenmaal iets” wil. „We hebben nog een heele week vóór ons,” zegt zij, „er kan nog genoeg genascht worden.”

Alles is goed geweest. Niets heeft gestoord. Het vreeselijke is weggebleven. De deuren zijn niet plotseling opengesprongen, de beestachtige vijanden zijn niet binnen komen dringen, om hen neer te steken. Eens misschien zou de wereld het toch doen: hij kan niets vergeten, ook niet als het vreugde is; hij ziet het: Twee oogen vol glans van liefde voor al het levende aan den eenen kant, en een voortschietend, hardblikkerend mes aan den anderen, kruisen elkanders weg. Het is weer niet gebeurd, en het is nu goed; hij gaat zonder werkzamen angst naar boven: daar het laat is, heeft hij het geluk, dat de jongens meegaan; en zelfs nog centje erbij vandaag en morgen: Marcus! Gloeiend en moe, zacht doorgloeid als van een heet bad, loom en zat van leven, slaapt hij in.

JOLE EN ZIJN BRUID

Jole, Jankef's neef, is bijna een vreemde voor Eli, maar een dien hij nooit uit het oog verliest. Een prachtige lange jood, sensueel-zwarte jonge ringbaard, gitzwarte oogen, als van een plaat (Dürer of Holbein), denkt hij later. Beestenzoecker, kalverenspeurder, overdag; 's avonds en op feestdagen met steeds denzelfden bokkigen vrijgezel, Dovidje Koopmans, veel ouder, wandelend over de hoofdstraat en de officiële wandelwegen buiten de stad, in een soort hooghartigheid, een stroefheid, voor kinderen in elk geval ongenaakbaar. „De eeuwige vrijgezel,” zegt Jankef, en al lijkt hij Eli ontzaglijk groot, hij weet wel dat vader altijd overdrijft; Jole is nog jong: het is alleen maar de stroefheid, de onmogelijkheid om zich zoo gauw al aan het gevoelsleven van liefde en huwelijk over te geven, die Jankef met die woorden in hem teekenen wil.

Soms, opeens, ziet Eli Jole op Zaterdagochtend in Sjoel verschijnen; hij staat in de bank van zijn ouden, bijna altijd dronken vader, en hij doet in den dienst zoo'n beetje mee. Dat is een vreemde verteedering voor Eli; waarom komt hij onverwachts zijn ijs hier een beetje laten smelten? Want ijs is het voor Eli, waarin Jole, buiten alles van het gezelschapsleven der Kille, met dien bokkigen Dovidje keurig wandelend, leeft: nooit ergens op visite, nooit tot hem een vriendelijk woord en geen groet zelfs. En toch weet hij, Eli, dat het bij Jole hoort, dat verschijnen in Sjoel, af en toe; toch weet hij in zijn droomend, gravend, denkend hart, dat niets toevallig is. Het is een kleine huivering in het leven van dien Jole-mensch, die een onderdeel moet zijn van een heel stel huiveringen, en daarom houdt hij hem in de gaten, Jole. Op een feestdag, dat is ook verteederd voor Eli, als hij dan Jole ziet staan, met zijn git-zwarten baard; en uit zijn mooien barschen mond zingt het mee met de anderen. Niet op Grooten Verzoendag, want dan is er iedereen; het geeft hem, Jole, eerder als aan iedereen die anders nooit komt, een beetje lafheid, en heimelijk denkt Eli: was Jole nou maar op Jomtef wel, zoo niet volstrekt

noodig, en maar niet op Groote Verzoendag gekomen; wat zou dat weer even prachtig geweest zijn. En hij houdt hem in de gaten, Eli, aan Jole. Jole koopt, en hij slacht, en hij gaat netjes uit wandelen, heen en weer de hoofdstraat over op Zaterdag, en op Zondagmiddag, als hij klaar is. Tot Jankef met de boodschap thuiskomt, stilstralend rondverteld, en Eli, in de achterhoede van den kring, zijn fijne feestbewogenheid aan Jole beleeft:

„Jole!” aldus begint Jankef, „Jole! de stijve, eigenge-reide, ongenaakbare Jole! Ja! zoowaar als ik leef!”
„Wat van Jole.”

„Jankef, hoe staat het leven? — Jole! tegen mij!”

„Bèst, jonge. Met jou ook? Je ziet er best uit; ja, je hoeft anders niet te denken dat ik je niet zie, Jole — al zeg je niet veel, daarom kijk ik nog wel uit mien oogen! — Nou, afijn, lachen. Hè, hè, hoho! Jankef, dat weet ik wel.... En ga nou's mee naar binnen, want dan wou ik je es wat laten zien.”

„Als 't wat moois is, Jole.”

„'t Is wat moois, za'k barsten, Jankef, 't is wat moois.”

„En wat is 't dan?” Vader verschuift in zijn stoel en speelt Jole dichter naar hen toe:

„Mien kàlle, Jankef! zal 'k starven, mien kàlle wou 'k je laten zien! je bent toch mijn beste neef die ik heb! en je hebt goeie oogen in je hoofd, dat weet ik toch wel! Nou wou ik je zoo graag mien kalle laten zien.”

Allen, moeder en alle groote kinderen: „Jaààà...” van bijna ongeloovige verwondering.

En Jankef knikt: „Waarachtig! Ja! Een kalle!” roept hij.
„Jaààà...”

„Ja! Ja!” knikt Jankef verrukt; en kijk, wat is dat? hij knikt ook naar Eli, wiens borenden en dringenden blik hij niet ontkomen kan, en onbewust beantwoordt. —

„Jà! Jà! Een kalle! De kalle van Jole! — En zoowaar als ik leef, een goeie! Ik kom binnen, staat me een béèld van een meid staat me op te wachten, een pikzwarte rooie, groote knappe meid? met een paar pracht van vriendelijke, menschelijke vriendelijke oogen? ja, die een mensch vriendelijk tegemoet kijken of ze zeggen willen: Kòm maar! je hoeft geen komplementen te maken, je kunt me

gerust goeiendag zeggen en gerust een hand geven, want je bent aan 't goeie kantoor!"

„Vader! echt vader..." wordt er gejuicht.

„Ja, wat meen je dan dat 't anders is? — Een buitengewoon aardig stuk vreten van een exemplaar van 'n menschelijk mensch! — hoe is 't godsmogelijk," roept hij uit, „met een kleur op 't vel, ja, als klinkklare *róóm!*" Hij knikt hen allen toe; zijn stem maakt zich los van den roep; glijdt in de zachte rustigheid van het betoog der conclusie:

„Zóóveel kan men van een mensch zeggen. Daar komt Jole de bok mee an, en roept mien naar binnen: ziezoo meisje, Griet, of Roos, ik weet waarachtig niet meer hoe de vóórnaam is: hier hè-je mien neef Jankef, die mag je wel eens extra goeiendag zeggen, want dat is nog een stukkie extra neef van me, da's niet zoo'n heel gewone alledaagsche!"

„Zegt-ie dat?" — roepen verrukte vragen.

„Ja, waarachtig! ook geen woord anders! Heelemaal omgeslagen als 'n blad aan 'n boom, ja, zooals de *dichters* dat zeggen, laat 'k maar zeggen als het lènte wordt."

„Hu-hu," grinniken jongensstemmen in de kelen, „Vader..."

Eli zwijgt. Hij ziet toe. Hij drinkt, stil, met volle teugen, dien onnoemelijken verkwikkenden en verrukkend zuiveren wijn, die daar wordt rondgeschonken. De groote jongens staan onbeweeglijk, de hoofden licht naar voren, den verhaler toe, het opgeroepen beeld van liefdes-geluk toe; gekeerd als naar iets van hooger welstand en grooteren levensdurf, gekeerd naar volheid, geluk, bid-dend begeerd. En onbereikbaar.

„En wat toen, Vader?" vraagt Lea.

„En wat toen? Toen kwam tante Hanna met haar prachtige likeurstel op de proppen."

„Jaa — heeft ze 't eindelijk gedaan?"

„Ja, vanzelf omdat de Gosen (bruidegom) 't bestelde: toe nou moeder! geef Jankef 'n fijn likeurtien! — Ja! en toen heb ik moeten zitten en praten en drinken, affijn: Jole de bok is Jole de bok niet meer: het was net laten we maar zeggen, alsof je in de Toure leest, ik kan 't niet

anders zeggen, maar dat iemand zóó de Brooche, de zegen van God op zich krijgt van bovenaf gesmeten, en 'n ander lichaam en 'n andere geest en leven krijgt, dat geen mensch 'm meer terug kan kennen! Zoo is het — ja, met de eigenste Jole."

Zij grinniken. En Eli voelt de ontroering trillen in zijn dijen. Zwijgend leeft hij tusschen hen in, het diepe centrum waarin alle aandoening tot kiemende bewustwording neerglijdt. Want is het niet of hij plotseling even de oogen opslaat, naar boven hun hoofden, alsof, door de kamer, iets van een wickslag suist, één tel, als van een grooten vogel, één tel, een geruisch en een trilling nalaat daar, waarin zij allen stil gebogen staan, van zooveel bewogen verheugenis om de levensverrijking van anderen? „Zat ie zoo te praten met je?"

„Te praten? Ja, vanzelf hij moet nog léëren praten, maar hij is begonnen! *Hij praat!* Dat is toch zeker een godsmirakel! *Hij praat!* Meer dan drie-kwartier heb ik bij ze gezeten, en hij praat!"

„En de kalle?"

„De kalle? nou de kalle die zegt vanzelf niet zoo mirakels veel. Maar een vriendelijke mōnd! en wat zal ik je zeggen, een Eva, een „Gawwo ym kol goj", een moeder van al wat lééft, een stuk meid, ja, alsof het door Kodesch Boreche z'n menschenmaker zoo gloeiend voor Jole gesneden is!"

Zij grinniken weer: „Vader." En Lea: „Hij is ook 'n knappe jonge, de bok."

„Of ie een knappe jonge is? 't is al z'n leven een bok geweest, maar knap? d'r loopt in heel Holland zoo'n kerel toch zeker niet rond, zoo'n pracht van een reus? Nou maar hij heeft z'n vrouw gevonden, dat kan ik je verzekeren, dat ze kunnen met z'n tweeën op een schilderij, en dan is het *niet* mis!"

„Is ze ook zoo groot?"

„Groot? Jazeker! Ik zeg je toch een groote knappe beeld van een meid, ja een beetje boerin wel te verstaan, uut de achterhoek? maar is hij dan anders? Geknipt! dat je bij jezelf denkt: hoe is het mogelijk, hoe vindt zoo'n bok z'n *vrouwelijk evenbeeld* zoo."

„Daar zal ie van opknappen.”

„Of ie d'r van op zal knappen? 't is d'r eentje die precies net op de goeie preciese manier met een zoet lijntje 'n *mensch* van 'm zal maken, let op wat ik je zeg.”

„En hij zal hàar ook opknappen,” zegt nu Hartog met een knip naar Mau, „let op wat ik je zeg.”

De groote jongens schieten in een lach, en Jankef: „Nou ja, wat zijn dat nou voor gijntjes; flauwe smerige kinderachtige praatjes van een kwajonge. Kun je dan nooit ook 's wat anhooren zonder flauwiteiten?”

„'n Knappe jonge. Altijd geweest, Jole,” zegt Hanna, en Lea schiet met haar linkerhand uit naar haar wang, die rood wordt van de klap: „A! gekke snotneus, jij! praat ook al mee.”

Hanna bijt op haar scheeve lip en stompt terug, en Jankef springt op om het gevecht te stillen. Hij duwt Lea op zij, en zegt:

„Jij moet ook zoo gauw niet je handjes gebruiken jij? je bent er wel wat gauw bij naar mijn zin begrijp je?” En bij dien geringen steun begint Hanna het uit te brullen van zelfstreelende miskendheid; de jongens heffen een negerachtig rumoer aan.

En Eli sluipt naar buiten.

Hij loopt driemaal door de breede buitenstraat die aan haar eindpunt, bij een bocht van het water, de inloop van het stadje is; een breede, met groote ronde keien geplaveide straat, breede stoepen aan weerskanten, waarop, bij bankjes, af en toe een kastanjeboom. Er wonen verscheiden jodenfamilies; links woont tante Martha met oom Simon, rechts is het huis van Jole. Er is een bank onder zoo'n groote kastanje, en Eli heeft daaraan gedacht toen hij vernam van Abraham die de Engel op bezoek kreeg aan den rand van het bosch Mamré, en ook bij een reproductie van de Stier van Potter heeft hij het beeld aan dit huis verbonden; sinds hij daar eenmaal zijn oud-oom, Jole's vader, in de breede straat vol zon, bij een beest onder den schaduwrijken boom zag staan. Dwaas van spanning, scheef, onevenwichtig van stap en houding, loopt hij driemaal door de straat langs Jole's huis. Als nu daar, bij die bank, onder de kastanje? Als hij

den tweeden keer langs het huis gaat, staat zij er. Ja, dat moet zij zijn, er is geen twijfel. Zijn hart schijnt ineen te krimpen; hij voelt zijn blik snel-verlegen schieten, en gretig meten: Rossig-blond, blank, groot. Onder den boom, bij de bank. Iets van een geluks-glimlach om den mond en bij de oogen. Ja. Glimlacht zij naar hem? Nee, zij glimlacht niet. Maar hij weet, dat dit gezicht, naar hem zou kunnen glimlachen. En hoe! vriendelijk, schalks, met iets van een geurige vrucht, iets guitigs, als de smaak van de Besoomiem, de kruiden die men op Zaterdagavond ruikt bij het Hafdole maken. Verrukkelijk is zij, zoo ziet hij bij het langs-loopen, het langstuimelen, het langsrennen in een vaart, die hem doet vergeten de voeten op te tillen zoodat hij ze tegen de groote keien stoot en inzakt. Zij staat in den lichtglans van Vader's verhaal: een blauw, dun kleed, rossig haar, en het blank daartusschen van het gezicht krijgt een tint van melk-zacht paars, overmoederlijk. In het voorbijgaan heeft zij hem gezien; zij kent hem niet, herkent ook niets in hem. Hij krijgt niets. Werelden vol van het verlangde zou zij hem kunnen geven; maar zij is niet op hem ingesteld, zij ziet hem niet, en hij is al weer voort... zoo dichtbij de heerlijkheid is het of de voeten hem haastig wegdragen, want hij vraagt te veel. En bliksemsnel voltrekt zich een beeld waarvan hij bijna schrikt: die armen om zijn hals, die wang tegen de zijne, een overweldiging van rijpen levens-bloesemgeur, een zinking en een stijging; en het staan in het leven, hoog en stil, zooals soms, een vlieger staat, hoog en stil, trillend, en toch vast, boven al het andere. Liefelijke namen wemelen in zijn hoofd: Rebekka aan de bron, en Esther, en Roos van Saron, en Bloem van Israël. Haar ongekende herkomst maakt haar nog mooier, door de frischheid van het nieuwe dat zij brengt: een nieuw, glans-nieuw geluk, van zachten wind langs rijpe rozen, maar met een geur daaraan van bereikbaarheid, van intimiteit; nieuw, maar gekend; vreemd maar met een grondslag van het eigene. Als hij terugloopt gaat zij naar binnen. Als hij, aan het eind van de straat, omkeert, rondblikkend alsof heel de wereld hem op zijn heimelijk doel betrapt, en weer langs het huis

gaat, staat daar Jole. En Eli voelt zich beangst bij den aanblik van dien machtigen en driesten bezitter van dat alles; hij voelt zich beangst, verslagen, vernederd, en berooid. In dien tuimel van gedachten, het hoofd naar de keien, loopt hij bijna botsend tegen zijn doodsvijand op: de jongen met den Keeshond. De jongen met den Keeshond ziet hij elken Woensdagmiddag op het groote plein, als hij uit Jodenschool komt; totnogtoe heeft hij de poging van den jongen om den hond tegen hem op te hitsen, met doodsangsten ontloopen. Een hond is iets vreeselijks voor hem; een Keeshond is het ergste van wat hond is. En nu loopt hij bijna tegen het scherpe lage witte beest aan, dat de jongen aan een touwtje houdt: hond en jongen ondergaan gelijkelijk den aantrekkenden angst en de vreemde bewogenheid van het Jodenkind. Het Jodenkind maakt zulk een opvallenden sprong van den hond af terug, dat het beest toespringt, en hem aanblaft. Eli schreeuwt een gil, en wijkt terug; de jongen, grooter dan hij, een boersch arbeiders-kind, laat dadelijk het touwtjevieren en sist naar den hond. Eli merkt het met verbittering nog snel, dat zoo'n jongen, tegen hem, altijd zoo onmiddellijk weet wat hij doen moet; hij voelt het als een ongeluk over zich komen, en hij weet heel de oorzaak: zijn bewogen toestand als prikkel op den onbewusten knaap, en diens aansluiting bij de gevoeligheid van het beest. Beiden reageeren zij gewelddadig op de nerveuze bewegingen van een hooger levensstaat, gewelddadig daar zij niet anders kunnen; want beider nieuwsgierigheid slaat naar het vreemde, wil het vreemde krenken in de meening dat het zich zoo voller in zijn geheimenis voor hen ontplooien zal; in die houding wendt de jongen de achterlijke bruutheid aan van zijn beest. Dat alles weet Eli; hij weet dat jongen en hond nu drijven en bijten naar zijn droom om Jole's bruid; naar het isolement van zijn hunkering; naar de dwaze, tollende tuimelstappen van het uit zijn evenwicht gestooten, vervoerde lichaam. En hij schreeuwt, voor den puntigen bek met grijnstanden van het beest bevreesd, luidkeels naar den jongen, alsof hij in doodsgevaar staat: „Hou 'm bij je hoor! je vuile rothond!”

„K's pak 'm,” hitst de jongen, en plotseling neemt hij een besluit: hij laat het touw los, terwijl Eli, alsof zijn dood wordt voorbereid, waswit, bedenkt dat wegloopen hier niet baten zal, en terwijl hij de witte scherpe, spitse Kees op zich ziet toespringen, sleurt hij zijn sportriem van zijn broek en zwaait daarmee rond.

„Ik sla 'm dood, hoor!” roept hij in zijn vreeselijken angst.

„Dat moet je durven,” zegt de jongen. „Pak 'm, Kees, pak 'm!” en op dat hoogtepunt van mishandeling, nu hij ziet hoe de jongen het recht neemt hem te doen bijten en hem met zijn trappen bedreigt als hij zich weert, komen tranen en wanhoop bij Eli, die hem heel het doel van zijn uitloop, tot het laatste toe doen vergeten.

„Ik sla hoor! Vuile rotboer! Ik sla 'm dood, ik sla 'm in z'n oogen hoor! je vuile rothond! Ga je weg! Ga je weg!” krijt hij. Het beest wordt valsch, en grimt tusschen lippen en tanden tegen den zwaaienden sportriem. Eli weet nu niets meer buiten dit gevaar. Zijn pet ligt ergens in de straat; hij springt, zich saampersend, gillend voort, machteloos met zijn sportriempje slingerend dat den hond niet raakt; dat het beest nog even van zijn lijf houdt, maar het steeds valscher en verwoeder, met trillend oogen-wit als van een waanzinnig mensch, tegen hem opjaagt. En de jongen beleeft een feest van leedvermaak aan hem: hij juicht schreeuwend om Eli's dwaas gevonden angst, sprongen en gebaren, tot eindelijk per ongeluk, want hij vreest het zelf, Eli den hond raakt met den haak van zijn sportriem, en het dier even jankend op zij springt.

Eli schrikt, en de jongen, als werd hij nu tot het uiterste onrechtvaardig getergd, valt op Eli aan.

„Vuile jood, je blijven van het arme beest of! hier!” roept hij. Een hevige trap met zijn klomp gooit Eli languit op de keien.

Hij is blind van verdriet om zooveel onrecht, en van angst; want nu hitst de knaap opnieuw het beest op, dat grommend en blaffend om hem heen springt. Eli durft niet opstaan; gelukkig nadert het dier slechts tot zijn bijeengetrokken lichaam; iets van vrees weerhoudt het,

te bijten. Maar Eli gilt nu luid door; elke twee tellen met zijn vleesch vlak bij die tanden, en die kleine, woedende, wit-trillende oogen.

De erbarming komt. Het is Jole. „Kom maar,” zegt hij, „van wie ben je, van Jankef? — kom maar.” Hij tilt hem aan zijn hand en slaat de stof van zijn kleeren: hij geeft hem zijn pet, en loopt met hem naar Eli's huis.

„De pest zullen ze krijgen,” zegt de reus, „hè? ik zeg, de pest zullen ze krijgen, al het gajes bij elkaar; als ze 'n jiddekind het mies kunnen maken, dan laten ze 't niet.”

„Hè-je ruzie met 'm gehad?”

„Geen woord!” zegt Eli met trillenden mond.

„Zóó maar?”

Trillende knik. „Hij komt altijd met die hond naar me toe.”

„De kouwe koors met z'n allen op hun beste Jontef. Kom maar gauw naar huis.”

Zij zijn er in twee minuten. Daar komt het ontroerende: „Zal 'k sterven,” zegt Jole, „mien Kalle staat op de stoep; die zegt tegen me: Jole, zegt ze, ga 's kijken, daar staat 'n jiddekind, die weet zich geen raad, zoo plaagt 'm een jongen met een hond, die staat-ie tegen 'm op te hitsen; ga 's kijken, zegt ze, waarachtig as God.

De soten en de gezijre zullen ze met elkaar krijgen op hun beste dag, met mekaar. Heeft 'm niks gedaan; staat z'n vuile witte hond tegen 'm op te hitsen, en as-ie, met z'n riempie het behijme van zich af wil slaan, geeft 't sjalf 'm nog een trap dat-ie op de grond ligt en hitst de hond zoo op hem an, waar-ie op de grond ligt.”

„En heb je dat rot-sjalf een halve doodtrap gegeven?”

„'k Had 't graag gedaan, jonge, maar ik denk, laa 'k goochem wezen, want zij mogen alles doen, en als wij ze met een vinger aanraken, krijgen we de heele straat achter ons an.”

„Godsgelijk heb je,” zegt moeder, „Jole, je bent verstandig, gezegend zal je wezen hoor! Men zal zijn handen niet aan ze branden.”

Eli zit op een stoel. Ineengezonken. „Mijn kalle zegt:...” Zij heeft hem gestuurd. Hij is vernederd omdat Jole...

En hij is tegelijkertijd zielsgelukkig ontroerd omdat zij hem gestuurd heeft. Hij ziet haar niet meer wezenlijk; zij is nauwelijks een vrouw meer; in een heiligen-glans, door zijn tranen heen, ziet hij de verrukkelijke redster, om zijn heil bezorgd.

„Je wordt bedankt, Jole, het is mooi van je,” zegt Jankef. „Moet men dan mekaar niet helpen?” zegt hij, „als Bal Jisróëls (hij zegt het verkeerd) onder mekaar? — Nou gegroet hoor, doet hem maar niks, want hij heeft zich flink gedragen.”

Zij roepen allen „gefeliciteerd,” als Jole gaat.

„Wat moest je daar dan doen?” vraagt moeder.

„Ha!” roept Hartog, „hij wou natuurlijk de kalle van Jole zien!”

„Gek kind,” zegt Lea.

Hij houdt zijn gezicht in zijn handen verborgen. Diepe schaamte doet hem gloeien. Dan maakt hij zich los, en schiet naar boven. Voor hij de kamer uit is, ziet Jankef hem nog snel aan.

„Nou, wat sjadt dat dan?” zegt hij, met die lichte bevreemding en eerbied die Eli in hem kent.

Hartog grijnst, en deunt een liedje.

En Eli zoekt met zijn verhit gezicht den zolder. Al had men hem halfdood geslagen, hij zou het niet gezegd hebben. En Jole brengt het uit!

Jole en zijn Kalle dansen voor zijn oogen, levensgroot, op en neer. Jole tot een gevoel van smaad. Zijn bruid, tot een verrukking, achter een ruit van tranen.

AFLEVEREN

'S zomers, vooral in de vacantie, wanneer het tot zijn uitstapjes gerekend wordt, mag hij mee, met Vader of met de jongens, vodden en oud ijzer afleveren bij de rijke opkooopers. Hun groote oude loodsen staan buiten de stad, de poort uit, onder Bransdorp, een eind het vlakke land in, achter een stil zijpad, in een doodloopen-dicht begroeiden hoek. Groote oude boomen, kolossale peppels en oude gescheurde eiken mompelen er, in den wind van zee, koel-vertrouwde morrende gesprekken met de gammele houten wanden, de dak-brokken vol klitten mos en nesten, en de aamechtige rompen van de stapelingen roestig draad-ijzer. Vanaf de poort, een glooienden singel af langs een uiterste stille buitengracht; de kar, hoogopgeladen, bij den boom voor het dompen om-laaggedrukt, glijdt daar plotseling zacht over den licht-krakenden grintweg; in de vermoeide middagstille van het doodlopende zijpad piepen daar de droge veeren van den wagen alsof een nachtvogel riep, over den beslagen spiegel van het bijna doodstaande water. Zij komen niet veel tegen: een melkkarretje rijdt kittig licht langs hun mocizaamheid; een groetklankje als een slingerteekentje in de lucht; een plonsje van een kikker; een koe schuifelt zijn kauwenden kop langs den slootkant en kijkt met zijn ongeneeselijk-dommen blik weldra weer van hen af en stoot plotseling een paar dwaze trompet-geluiden uit zijn romp, als niesende roepen vol grenzen-looze verbazing. Vader maakt een stille slagers-opmerking over het beest en verbindt de doofgloeide schemering van het huis met deze groene ruimte, waarin genezing, maar ook tastbare neerslag van triestigheid. Er is een afspraak met een van de gebroeders Beer, dat zij ginds op tijd zullen zijn; maar de gebroeders Beer weten van taktiek tegenover de kleintjes: zij zijn maar eenmaal in een heel jaar op tijd: als Jankef, moegesard van hun stelen, knibbelen en voor den gek houden, zich bezworen heeft, hen nooit meer een ons „sgoure” te verkoopen en zijn vrachten bij een gehaten concurrent slijt. Als zij hem dan een paar maanden missen, waarin zij hem niet groe-

ten, hem zijn footjes van zijn baantjes aan de Joodsche genootschapjes onthouden en zijn vijanden zijn, komt er een dag dat zij hem aanhouden op straat of op de markt opzoeken. Zij teemen en vleien en beloven hem goud; zij verwijten hem fleemend dat hij den Jood voorbij gaat en bij een „trijfe goj” zijn goed brengt. De concurrent zamelt, evenals Jankef, ook in het klein in en is dus voor Jankef ook concurrent, ja, een indringer; want Jankef vindt dat zijn handel, hem en de zijnen opgedrongen, voor Christenen verboden gebied is. En zoo komt, altijd weer opnieuw, de verzoening, in de eindeloos nieuwe hoop dat de Beer's zich beteren zullen; Jankef is naïef; hij gelooft in den goeden wil van alle Joden jegens hem, en aan zijn gevoeligheid voor woorden van verontschuldiging en beloften kan hij nooit ontkomen. Of hij of de jongens gaan: den eersten keer komt het lokkebrood: de Beer's zijn prachtig op tijd; zij wegen ordentelijk; zij betalen den afgesproken prijs. Den tweeden keer, zonder eenige uitzondering, begint alle leed opnieuw. Men wacht aan de loods en bij de opgeladen kar, eenzaam, in hitte of regen, een half uur, een uur, drie uur. Iemand moet naar hun huis sjouwen om hen te halen; zij zullen komen, en een uur later dreunt of fietst er eentje aan. De loods wordt ontsloten; een knecht, beloofd, wordt niet meegebracht; men sjouwt, terwijl de Beer's toekijken, de zware zakken en manden naar de schaal, en nadat alle kwaliteiten afgekeurd en in prijs omlaag geschoven zijn, slinkt ook het verwachte gewicht op ongeloofelijke manier tot de helft ineen, en daalt de opbrengst tot een deeltje van de schatting.

Niemand weet ooit hoe honderd kilo, tachtig blijkt; hoe de wol tot katoen, hoe de helft van het rood koper tot den prijs van het geel zakt; hoe het zorgzaam bijeengespaarde kostbare zakje „gebreid” op hun schaal smelt als spinazie in de pan, en de helft van zijn prijs loont; niemand weet ooit, hoe het komt, dat hij, langs de stille singelgracht, weer weggaat met geld in zijn zak, dat een schaduw is van wat hij had gerekend te zullen ontvangen.

Als Eli met Jankef gaat, blijft er ternauwernood van het plezier een grapje over: Jankef trampelt, Jankef vloekt,

Jankef roept God aan en smeekt zijn beul bij de schaal om verklaring; een grimlach als van een kalm zuigend bloedbeest, luttele woorden van sarcasme waarin een duivelsch plezier leeft om het leed van zijn weerloos slachtoffer, is al wat hij ten antwoord krijgt. En Eli loopt naast zijn vader en de leege kar, eer er de geringste bevrediging zelfs maar van verzet is gekomen: in de stilte van den achtersingel schuift Jankef, rood en hittig van opwindende verbittering, zijn wagen voort, terwijl hij tot het zwijgende, bedroefde kind zijn machteloze woede uitbrandt: „Hoe sterven ze niet voor je oogen; zulke vuile gauwdieven; als ze je kleeren en je haren en je oogen van je afgestolen hebben, dan nemen ze nog je vel, dat scheuren ze de arme man nog zoo van zijn lijf af en vreten het op waar je levend bij staat. Zulke vijanden van God zijn het; hoe worden ze niet gefitst en gebrandmerkt! dat er geen straf van God is voor zulke honden; dat is voor een mensch onbegrijpelijk; ja, jij kunt het niet zien, jij weet er niets van af; maar het zijn geen menschen; het zijn compleet verscheurende roofgedierten, die je zoo je bloed zoo met van die groote teugen en slokken regelrecht uit je aderen wegs slurpen, dat zijn het. Dat is niet te gelooven; als je het in een roo-man leest, dan is het niet te gelooven, zoo liederlijk is het, dat je staat te branden, en je d'r toch *niet* bij kunt. Die vuile doorgefieeneerde kunsten, die bestaan alleen in een roo-man, ja. Gaat met een paar smerige centen naar huis, voor al je moeite en je darren, met nog niet de helft van wat je toekomt. Het is een pijn. Een pijn is het in je ingewanden.” En zuchtend:

„Nou, ga maar een reep sjokela koopen daar in dat stinkeltje, hier is een stuiver, dan heb je wat; want voor jou is d'r toch aan al die vuiligheid anders heelemaal niks an; dan ga je heelemaal voor niks anders as voor miserabeligheid mee. Hier. Ook 'n zorg, nog een stuiver minder.” Die laatste woorden verkillen een oogenblik het plezier voor Eli. Er is een zweem van aarzeling in de armstrekking van het kind, een vage inslag van verdoffing in den blik, dien hij op Jankef's stuiver slaat. „Nou ja,” zegt Jankef, „je kunt 'm wel nemen? — 't sjadt

me niks, die stuiver? — hier, pak an, 'n reep sjokelà, daar in die winkel, zoo'n scheef goje-tje, zoo'n kleintje. Ik wacht hier..."

Eli moet nu wel gaan, en onder het wegloopen heeft hij het beeld van Vader voor zich, zooals hij hem achterliet, bij de kar: tenger en toch krachtig de gestalte, prettig, warm het hoofd met het gezicht, de zachte bruine oogen, de vriendelijke breede, goed gesloten mond.

Hij houdt niet altijd even veel, maar altijd een beetje innig, van Vader; er is iets stevigs, rijps en toch jongs aan hem, en iets dat Eli bezorgd om hem doet zijn. Want zooveel in zijn leven, alles wat er werk in is, is te grof, is beleedigend voor die gestalte, die oogen en die stem en handen.

Het is ook een goed, warm, woord: Vader: de neus-klank van de a doet er geurig aan, dat is de vertrouwdheid, de verbondenheid, de uitzonderlijke eigenheid van dit bezit. Alles weet hij van vader, en soms is het of vader veel weet van hem, maar niet alles. Van de jongens en meisjes thuis weet je ook alles; alles wat in hun hoofden is, weet hij, al zijn er dingen bij, waar hij bang voor is: duistere gedachten: hij kent ze toch, en zij schijnen zich gereed te maken ook in hem te komen, al weet hij nog niet hoe hij ze grijpen zal, en al gelooft hij niet dat zij dezelfde plaats bij hem zullen krijgen als bij Mau, en Hartog, en Marcus en Jaap en Levie die in Amsterdam zijn, bakkers en slagers, en Jozef die nou meester is in een dorp een paar uur fietsen hier vandaan. En als de oomes, vader's broers, en hun kinderen, de neven, bijna precies als Hartog en Mau, maar valscher omdat zij voor hun thuis moeten zorgen voor geld. Vader zit nu op de kar-boom, zijn gezicht met een zakdoek af te vegen als Eli met een sjokela-reep terugkomt. Hij heeft het al in zijn gedachten eer hij het doet: de reep breken en met zachte stem vol begaanheid, en toch zeker dat het geweigerd zal worden, vragen. „Wil je ook een stuk?"

Vader kijkt omlaag naar het stuk dat hem wordt voorgehouden.

„Wat? Ikke? nee, wel bedankt!"

„'t Is lekker!"

„Ja, dat het lekker is, dat zie ik wel,” zegt Jankef, terwijl hij de kar weer voortduwt, „d'r wordt tenminste in gebeten, alsof iemand potverdomme in roggebrood bijt als-ie in geen drie dagen wat binnen heeft gekregen,” en als Eli grinnikend lacht:

„'n Soortement van een roofdierenportie.”

Lachen, lachen. Grinnikend lachen.

„Je kunt d'r wel in gaan zitten. Spring d'r maar in.”

Eli weigert, zwijgend. En vader is iets verder weg, om dit aanbod; hij is even vreemder, iets van de oomes, en een beetje achter de kar weggezakt is hij, en door de kar en het werk beheerscht, een beetje stumperig opeens. En vanuit die zwakheid, heeft hij nu die zwakke, onwetende blik; iets van Mau en Hartog, die soms ook plotseling niet begrijpen.

Opeens zegt Jankef nog: „Maar als je groot bent, als je een volwassen mensch bent, zal ik maar zeggen, en je hebt geen honger, en je rookt dan een sigaar, dan geef je daar niet om, om sjokela en die dingen. Dan heb je d'r geen behoefte an. Begrijp je wel?”

Eli loopt terzijde van de leege kar; zijn eene hand duwt vriendelijk mee. Hij ziet Vader, die zich zoo raak hersteld heeft met die laatste vriendelijkheden, niet aan; wat is er in de lucht dat zingend doorklinkt uit die woorden? dat prangt in de keel, het voorhoofd schijnt te spannen? Achter hem loopt vader, bij den leegen, lichten wagen, en alles is warm, en goed, en sterk, rondom in het stukje van de wereld waarop zij loopen, en die met haar verdrietelijkheid en haar beleediging alle vreugde zoo donker en spannend doet zijn.

Als hij met Mau en Hartog of met een van beiden mee mag afleveren: van den aanvang af is er tusschen de grooten, of zelfs tusschen hen tweeën als hij met een van beiden gaat, een verstandhouding van verboden opzet en daad. Want er gaan maar weinig keeren voorbij, dat de jongens zich van de opbrengst geen zakgeld toeknoeien. Eli ontkomt niet aan de prikkeling van hun rauwe luidruchtigheid; het is of hij met enkele grootere jongens, op straat, of vooral bij het kerkplein in den wind, aan het

spelen is; hij schreeuwt het hardst als er geschreeuwd wordt; hij tolt buiten zichzelf als de anderen uitgelaten doen; hij drijft de bokkesprongen en het spotten met menschen en dingen op, tot hij zelf ten spot staat. Pijnlijk bewust van zijn uitzinnigheid, kan hij zich toch niet weerhouden, de uitbundigheid tot in de onhoudbare losbandigheid te jagen, zoo verheugd en overgegeven zet hij een gebaar dat hem lief is in zijn doel, met de anderen mee in; in zijn mildheid en zijn corrigeerenden manenden hartstocht rent hij er mee weg over de grenzen van oogenblik en verhoudingen. De jongens op straat kijken hem bevreemd aan, stooten een opgeschrikt lachen uit en beginnen hem vaak tegen zijn kop te stompen of tegen zijn achterste te trappen, als hij zoo zijn keel stukschreeuwt, of bij het „verlos” zich als een waanzinnige regelrecht tegen de „wachters” in stort om hen te ontstellen wanneer zij niet meer te ontwijken zijn. Of wanneer hij, als ze vestingen bouwen, verhit voorstelt, er één te maken zoo hoog als de school, en in te richten om er een week in te blijven wonen, en de vijanden, de „kalen”, van de rijkere school, vandaar uit, voor altijd te verdrijven. Mau en Hartog lachen bevreemd tot elkaar en manen hem ruw tot kalmte, als, bij het omlaag glijden van de kar de harde singelbrug af, omdat zij schertsend: „Hé!” roepen, wat luider dan noodig is, hij zoo uitzinnig schreeuwen gaat, dat iedereen opkijkt. Twee van de drie keeren, dompt, door de speelschheid van de rijders, de wagen, en gooit de helft van zijn last over den singelweg; de jongens lachen, met een beetje hittige voldoening, uit stillen haat tegen het werk; en Eli meent hen geen grooter saamhoorigheid te bewijzen, dan door er schreeuwend bij te staan dansen.

Maar hoe vaak zich dezelfde botsing ook herhaalt: zij kunnen niet alles verbergen; hij kan niet nalaten het beeld van hun gevoelens tot in de uiterste volheid naar buiten te brengen. En het kind dat teveel waarheid wil, wordt met een tik tot de orde teruggebracht: bijna wordt het een huilpartij.

Zoo voegt hij zich, hoewel van verre, bij hun twisten: de becijferingen waarmee zij van vader hun zakgeld nemen.

De jongens spreken niet rechtstreeks tot hem, en zij spreken zelfs nadrukkelijk en af en toe iets ingehouden, tot elkaar. Maar zij laten de moeite na, hem er heel en al buiten te houden. Bij de geruchtigheid, die het verbodene smakelijk voor hen moet maken; bij de heftigheden tegen elkaar om de regeling van de posten en de bedragjes waarmee misleid zal worden; bij den kinderlijk juichenden bluf waarmee zij, als het plan gereed is, tot elkaar glossen; bij al die opgeblazenheid die met een branderige vleug romantiek zooveel voor hun vergoeden moet, zou het onmogelijk zijn, Eli onwetend te laten.

„Van het gebreid?—bè-je bedonderd? Dat weet vader precies! Hij heeft het gewogen! Toures Mousje ik heb het zelf gezien; an de hulster!”

„Nou! Jij! de Beers! het komt toch nooit uit!”

„Je kan toch beter een kilo koper en een paar kilo wit en ijzer minder zetten? Gek!”

„Jij maakt moorden met je koper. Vader gaat...”

„Schreeuw niet zoo! Der is dak op het huis!” (Dat is Eli, dat dak. Hij kijkt braaf langs hen heen: hij zal nog vijf minuten voor achterlijk kind moeten spelen; tot de heeren klaar zijn, en hij mag toonen te weten dat er een dubbel-tje voor hem gegapt is).

„Vader gaat” (Mau zachter) „hij gaat naar ze toe om te hooren van het koper.”

„Hij gaat, ja; met z'n mond.”

„Kimmel heitjes de man is toch genoeg?”

„Kimmel heitjes? we hebben kimmel heitjes schuld bij het zwijn, van Sjabbes; peren en appels en chocola!”

„Voor vijftien stuiver hebben we weggenascht? Sjabbesmiddag?”

Zij lachen nu beiden om de rijpe peren en de opwekkende chocola uit dien geurigen winkel, die dien ontzenuwenden kalen Sabbathmiddag levend hebben moeten maken. Eli staat met hen in een verfrisschende herinnering van het genot, want hij kent dien troost van die kille Zaterdag als de maaltijd thuis op is, en zij hangen, in hun sjabbeskleeren, en in de honderd verboden van loopen, rijden, snijden, rooken, als poppen verstijfd, en er is maar één redding; heimelijk zondigen, en het sprookje

maken van zonder geld lekkers te bemachtigen uit de volle winkels.

Er zijn een paar vrouwen onder dat soort winkeliersters die, hálf in het geheim van het verbodene ingewijd, de aarzeling van de jongens bij elken nieuwe pof wel willen veinzen niet te zien, als er maar in den loop van de week betaald wordt. En het is een bijna onmogelijk gedachte verkwikking elken keer als zij stout, royaal, durven toegrijpen. Eli mag vaak mee, want zij hebben behoefte aan zijn gezelschap dat den groep op de wandeling zoo afmaakt; het meedeelen aan het kind schijnt hun een verkleining van de schuldigheid, waarvoor zij het gevaar van gemakkelijker ontdekking trotseeren; en hij voelt ook hun drang om het geheime feest uit te breiden zoodat het daardoor aan guitigheid wint, en aan verzet.

Eli geniet dan van hun stemming; hij weet dat het van het geld van vader gebeurt; maar hij voelt het als een nood-gebaar, waarzonder het leven niet te dragen lijkt. Samen hebben zij nu vader één gulden vijftig afgezet; maar hij weet, al lijkt het hem veel geld, dat zij niets overhouden dan een beetje snoep in een armen dag, en dat vader er niet aan denkt hen meer dan een kwartje zakgeld in een heele week te geven. Plotseling bemoeit men zich met hem; nu de overeenkomst gesloten en het dievenkameraadschapje begonnen is:

„Je houdt je smoel hoor!”

Hij lacht, vriendelijk, schouderophalend.

„Zullen we 'm in de kar jonassen?”

Een an de kop, een ander an de pooten; zoo wordt hij languit in den leegen wagen gewipt en de rest van den weg gereden. Zij dompen de kar even om het roest voor hem omlaag te laten vallen; maar de wagen blijft toch stinken, en soms kruipen er nog, aanmatigend van blinde zekerheid, vetwitte maden in rond.

„Noch esklaane gojje'tje, hier,” mompelt Mau wijs-jiddisj.

„In het stinkeltje?”

„Jou” (ja).

Zij genieten van hun rol: groote menschen, Jiddisj sprekende volwassen joden te spelen. In vader's jeugd was het Jiddisj omgangstaal.

„Gib es Jeled eppes?“ (geef de kleine wat?)

„Bijs basj?“ (twee stuiver?)

„Jou, is kenik,“ knoeit Mau; wat: „ja, is genoeg,“ moet beteekenen, maar zoo armzalig onmachtig klinkt, dat beiden om hun stuntelige grootdoen in een lach schieten, zelfs met een zijdelingschen blik naar Eli. Zij weten heel goed dat hij alles verstaat; zijn te lang bewaarde stille rol van het zich gepast klein houdende kind doet hen nu nog verder lachen.

Het dubbeltje komt uit Hartog's vestzak, en Eli ziet verlokkingen van zakjes zuurtjes, voor op school.

Want dit is geld voor zuurtjes en niet centen voor gewoon lekkers van het blad. Dit is een bezit; dit is rijkdom, dit is weelde, echte weelde van de groote, brutale Gap. Van de groote Kenijwe, die gevaarlijk, scheef feest is; maar die opstandig iets naderbij rukt, dat niet voor hen bestemd scheen.

„Voor morgen hoor! as je naar school gaat,“ waarschuwt Mau. „Je smoel hoor!“

„Waargaanwenaartoe,“ vraagt Eli, na een zakelijken knik.

„Dat zal je wel zien, goochempie!“

„Er waas es woul.“

„Oej! we gaan naar een winkel! We krijgen wat!“

„Hij ziet al wat,“ schatert Hartog, „hij proeft ze al.“

„Krijg ik een spinnekop?“

„Gib 'm aan“ (geef 'm eentje). Eli ziet Mau met een beetje vriendelijke verwondering aan, en Hartog tuimelt voort van het lachen om die ouwelijke aanstellerij.

„Je houdt je smoel hoor! denk je d'r om?“

Hij nikt.

„Godverdomme, geen woord hoor! ook niet aan Hanna kwijllip hoor! Want die lult altijd godverdomme.“

„Ik zeg niks hoor“ (kalm).

„Ja; ik zeg niks hoor! maar denk d'r om. Je zweert d'r op hoor! Zeg dat je d'r op zweert.“

„Ik zweer d'r op dat ik niks zal zeggen. Nou.“

„Pas op, hoor, dat het niet uitkomt! Zeg es: ik zal doodvallen, als ik een woord zal zeggen?“

Hartog duwt Mau op zij. „Jij bent mesjogge!“ Tot Eli in de kar:

„Zeg maar, ik zal sterven dat ik niks zeggen zal. Hoor!”
Mau, hartstochtelijk voor Hartog heen: „Ik zal dóód-
vallen dat ik niks zeggen zal.”

Hartog: „Zeg jij maar ik zal sterven.”

Eli, braaf: „Ik zal doodvallen en ik zal sterven dat ik niks zeggen zal.” Pas als hij hen beiden bij de neergezette kar aan de geruchtlooze buitengracht krom ziet staan en de stille lucht vol hoort schateren van het lachen, begrijpt hij hoe zijn gehoorzaamheid hun dwaasheid scherp heeft blootgelegd, en lacht ook hij mee, zijn eigen woorden na.

’s Morgens krijgt Hanna van zijn portie mee; hij deelt met haar het dubbeltje, want zij hebben ’s ochtends en vooral ’s middags bij het naar school gaan een teedere verhouding tot in het sentimenteele, en betwisten elkaar altijd het kleinste deel van het lekkers. Maar Hanna is hierin ongevaarlijk; zij krijgt van de meeste diefstallen direct haar aandeel; en Eli weet het immers: alle heftige waarschuwingen en dreigementen van de jongens zijn maar „Poerem”.

DE BUS VAN PANDORA

En als het afleveren nu, juist vaak in het volst van den zomer, wanneer er weinig vodden worden opgehaald omdat bijna niemand van „den rijkdom” verhuist, voor Vader zoo weinig opbrengt dat de jongens er niets durven afnemen? Op Sabbath-ochtend komen zij om tien uit de Sjoel; dan moet er boterham gegeten; halfelf staan allen weer in de kamer en er moet iets van den Sjabbes gemaakt worden: samen buiten gaan wandelen, zoolang er nog zooveel kinderen thuis zijn, lijkt de eenige, altijd weer aangepakte uitkomst.

Vader steekt een scherp standje naar Hartog of naar Mau, die zich niet in Sjoel vertoond heeft: „Ik heb niks willen zeggen, eer de boterham op was, maar het gebeurt *niet* weer, versta je wel? als er niet in sjoel gekomen wordt, heelemaal niet, op Sjabbes-morgen, dan komt er geen kruimel van het een of andere dat er mocht wezen, komt er op de boterham, begrepen?”

„Ik kwam Venema de sjikkerkop tegen, die hield me aan de praat, toen werd 't te laat, ik kan toch niet na de haf-toure meer binnenkomen?”

„Ja, of je nou de sjikkerkop of de suikerkop bent tegengekomen, dat is mij net precies eender.”

„Of de Sjiksekop,” zegt Jetje.

Allen lachen smakelijk om naar haar, die in den scheeven mondhoeck van haar ietwat groezelige, maar toch prachtig-oostersch citroenige snuitje, waar de glanzzwarte oogen en de lange wimpers in bloeien, waar het fijne donkere haar als een stille plant op rust, waar de kleine lieve ooren aan luisteren, nog iets van de sleepend-geestige gevatheid heeft hangen, die allen altijd een stillen eerbied bewijzen omdat zij zoo sober is. Maar Jankef zit op het stokpaardje van de traditie en dan valt het hem zelfs moeilijk te lachen; en door de grapjes der anderen heen die nu losgemaakt zijn en als velerlei bloesempjes door de kamer vliegen: „Enkel maar de kop, da's ook niet veel,” (Mau).

„Hij kwam vreetzemaar tegen, de spinnekop, niet?” (Lea ouwelijk hoonend); daardoorheen, snijdt Jankef zijn ver-toorndheid:

„Genoeg hoor! mooi en prachtig! als j't maar weet: naar Sjoel op sjabbes-morgen, want 's middags en 's avonds gaat er ook al geeneen van die groote houriekem van me mee; en *niet* naar Sjoel; niks op de boterham. Ik wil 't hebben, verstaan? — De groote zoura's (variantie op *zonen*) niet in sjoel, geen ponem van ze, geen verschijning van ze; ik schaam me voor de menschen. Geen één keer op Sjabbes Kodesj Borrege danken voor de menoege-dag, dat zijn bij mijn zijn dat *beesten*-manieren; ik verdom het, ik zal er voor zorgen.”

Hij lijdt een vreeselijke nederlaag, want zij zijn los en zij gelooven niet in zijn overtuigdheid, als hij zoo spreekt. Hartog, met zijn hoofd naar voren, krabbelt met zijn voeten achterwaarts in het oude stukje vloerkleed en roept: *méée-mèè-èè! boè-oè, boè-oè!*”, om Jankef zijn beest te toonen. En daar ze allen een beetje binnensmonds nog stikken van het lachen, kijken ze om naar vader, en stuiven gierend uiteen en het huis uit, eer zijn woede hen bereiken zal. Jankef is opgesprongen:

„Potverdomme!” roept hij verontwaardigd, maar hij gaat gauw weer in zijn rieten leunstoel terug, waar hij achter de ruiten hen gierend langs ziet springen; Hartog, Mau, Eli, Hanna, Lea, Jetje. Zij staan nu buiten in de straat, en wat zullen zij gaan doen? De meisjes worden meedoogenloos teruggestuurd; Eli mag mee, de groote rivierbrug over, naar buiten, langs de villa-uitbouwen, tusschen het koren, de kleine dorpjes in. Heerlijk vreemd is het, andere dorpjes met de reuzen door te loopen, en daar de kleine werelden te zien die zij vooral gaan bekijken: de mooie welstandshuizen met de rijke bloemenhoven rondom, in den stil suizenden bloeienden ochtend nog. Hem is het een feest, vooral in het begin, als er nog geen moeiheid trekt uit de slecht-passende, boven- en onderkleeren; als er nog vrede is, als hij nog niet doorschreed van angst en verslagenheid heeft gestaan, wanneer de jongens samen ruzie krijgen en soms vechten, dat er één hard wegloopt en hij met den ander boordevol verdriet achterblijft en naar huis terugsjokt. Of wanneer zij, een beetje schuldig, door uittartenden bluf, of ook wel heel en al argeloos, door een overmacht van boerenjongens

worden aangevallen, en achternagezeten de vlucht moeten nemen. Eli aan de hand van de grooten, in een werfelwind van jagen en hijgen en hartbonzende vrees voor bloedige wond van vuisten, stokken, klompen en steenen. Dan breekt alles in stukken in de wereld en blijft er nog maar één uitkomst: de brug en de stad, want zoover komen de kinkels niet, en daarna dan het huis, en de deur achter hun beschaamd-wilde oogen en verborgen hamerende harten dicht. Maar soms loopt het vredig af; en wat moeten zij er nu van maken, nu zij van het afleveren geen twee dubbeltjes konden wegnippen? In Watermuiden is ook zoo'n fijn nasch-winkeltje. Het lokt hen overmachtig met zijn vruchten en zijn thuis nooit gekende zoetigheid.

Zij draaien er al om heen en kijken elkaar aan:

„Gaan jullie wat koopen?” vraagt Eli.

„Hou je smoel! hou je smoel,” lachen zij.

„Durf jij? zonder mezomme?”

„Hier? Ze doet het niet, 'n stuk mamzerbenneniddete.”

„En d'r is toch geen mezomme? waarvan?”

„Weet ik veel. Dat komt wel. Heb jij zorg? We hebben toch zeker *handen* aan ons lijf?”

Ze schieten beiden in een lach. „Je kunt toch zeker je vingers wel gebruiken? niet?”

„Ik kan *hier* toch mijn vingers niet laten zien?”

„Wat kan je gebeuren? Zal ze nec zeggen.”

„Zeg maar dat je d'r dochter d'r een keertje voor te graze zal nemen.”

„Of haarzelf. 'n Reuze-nekijve.”

Dat is vies voor Eli, van haarzelf. De gedachte omtrent de dochter doet hem nog idyllisch aan; hij denkt er niet bij aan direkte lijfelijkheid. De vrouw te willen bezitten voelt hij als een donkere zwoelheid, onwelriekendheid, enkel diersdaad en bijna misdaad. Hij begrijpt, maar het is ver af, en het is een kleine, licht beangstigende verontreiniging, die het lekkers, dat zij na een poos naar buiten brengen, een beetje tot bedreigde genieting maakt. Nu hebben zij aan vruchten en zoetigheid hun feestelijke lust gehad; het heeft de wandeling, na het weinige, dat het lichaam thuis was toegewezen, haar kaalheid ontno-

men; maar zij hebben samen meer dan een halven gulden versnoept, en waar moet, nu er geen kans is op gapen bij het afleveren, het geld vandaan komen? Tegen den middag komt dan vaak de wanhoop: overal in de stad schuld, en een leege achtermiddag waarin zes driftige levens schreeuwen om een vulling. Een eersten keer, een tweeden keer en dan nog eens, maken zij het zich tot een redding; een nog heimelijker en schuldiger stellenden roof-uitval, die Jankef bijna uit het stadje verdrijft. Als tegen drieën het middagmaal op is, gaan vader en moeder wel eens uit. Soms vergeet Eli hoe smartelijk en brekend immer de afloop is, en gaat hij mee; de wandeling wordt, in onbewustheid, dwaas-driest op veel te lang ingezet: men loopt anderhalf of twee uur naar buiten, langs een drogen heeten hoofdweg; men gaat doodmoe in het zwaar riekende bermgras aan een heeten weg zitten; alles aan het lichaam en daarbuiten lijkt verlamd van uitputting, en men heeft vergeten dat men nog twee uur terug moet loopen. De kinderen moeten hun „goeije” kleeren sparen, mogen geen enkele speelsche uitkomst in de drukkende verveling ondernemen, niet hardloopen, niet klimmen, zelfs geen bloem plukken; zoo er al geld was voor een verfrissing in een kroegje: de sjabbeswet verbiedt dat toch, en nooit is de terugweg anders dan een straf die niet schijnt te eindigen, en de thuiskomst een in algemeene twist verscheurde redding, waarbij elk zich het gemartelde slachtoffer voelt, omdat alle bezinning, vanaf het heengaan, heel den sloopenden middag ontweken bleef.

Als hij dan zoo gelukkig is om thuis te blijven, woont hij daar een paar keer die wanhoops-uitvallen bij om buit, die hij geschokt van angst en begeerte aanziet, en toch nog ondergaat als een bevrijding uit dien greep van leegte, die op hem in-vreet als een stille, kwellende koorts. Want wat heeft hij al weer niet geprobeerd vanmiddag om die klamme opgezogenheid van dit samen-zijn zonder samen-beleving, te ontstijgen? Zij houden hem vast in blijvende verwachting, want alleen is hij ook zoo machteloos op zulk een dag. Er zijn geen dingen; hij

is op gedachten alleen aangewezen. Geen plekje in het huis, tot de bloemetjes op het behang, tot de grasjes tusschen de klinkers op het plaatsje, tot nisjes en spijkers aan de muren daar en in de gang, of hij heeft er wereld en leven in gezocht, en er een oogenblik wereld en leven suizelig in gevonden: het moeilijke is, dat hij niets kan ondernemen dat de kleeren in gevaar brengt officieel vuil te worden; want dat zijn de smoezelige, maar heilig te sparen kleeren van den Sjabbes, voor Moeder; zijn ze feestelijk zoolang de dag zijn blijde bewegelijkheid heeft — zoodra hij, dat groote deel van een Sabbath, beleving scheppen moet, klemmen zij hem als een gevangenis-pak: van kleeren verwisselen mag ook al niet, want aan die vrijheid van spel die hij daarmee veroveren zou, zit een grens van verboden arbeid, voor Moeder's wet-gehoorzaamheid en voor Vader die daar geen verzet tegen heeft. Hij heeft al geprobeerd de anderen tot malle uitgelatenheid op te wekken, door onbestemden, onduidelijken spel-lust in luide roepwoorden van ongewone situaties vlak vóór hen uit te gaan leven; in de drift tot levendige, pittige bewegelijkheid buitelt hij, flink luid, hoewel nog verlegen van gespannenheid:

„Stapeldol! Stapeldol!” (een of andere gelezen situatie).

„Wat?”

„Stapeldol! stapeldol! zei de een tot de ander. O! sprak hij, begrijpt U? ik ben krankzinnig geworden weet U? Wenscht U misschien een dokter? Dames en heeren, ik ben de krankzinnige pias! uit het groote spel van de Komeedie:” (Hij ziet rond en wordt bitter, omdat niemand een kik geeft). „Twee krankzinnige dames en drie idiote heeren (hij wordt vinnig; hij maakt woedende hoonbewegingen met één van den grond geheven been, en zijn stemgeluid gaat getreiterd hoog piepen) worden uitgenoodigd om mee te spelen, of anders in de dooienkist plaats te nemen, ziet U.”

Geen kans. De meisjes blijven lezen alsof hij niet bestaat. De jongens zijn heelemaal onbereikbaar; zij wisselen blikken, die de stille bezigheid met een of anderen aanval op een etenskast beteekenen; zij dreutelen al een heele poos rond. Terwijl Hanna en Jetje elk met boeken en

plaatjes bezig zijn of zacht samen zitten te zingen, (Lea is niet meer thuis, want de groote jongens in Amsterdam hebben haar daar een dienstje bezorgd) heeft hij nu een ontdekking gedaan in het bedrukte opschrift van een leeg lucifers-doozje. Daar staan woorden in een vreemde taal op het gele bovenvlakje; hij heeft die woorden, voor de anderen verborgen, aan hun bereikbaarheid onderzocht, en al blijft de zin hem vreemd, hij heeft ze toch tot brokjes van zich zelf naderbij getrokken toen hij opeens voelde dat zij samen een matenreeks sloten. En die matenreeks fluistert hij voor zich heen, begeleid met zachte stompjes van de binnenhandpalm op de tafel:

„Protèk-ti-on from fi-re
Su-pe-ri-or sa-fe-ty màtch!”

Dat zou de in-loop van een verhaal kunnen beteekenen. Het gaat natuurlijk wel over de lucifers, maar dan toch zeker over heele bizondere dingen daarvan: dat vertellen die rijke lui van die groote lucifers-fabriek je hier.

„Ig-ni-fied on-ly on-the box
Made in Germany. (Ger-maa-ny)”

Dat breekt een beetje die lekkere loop van die twee eerste regels:

„Pro-tèk-ti-on from fi---re
Pampe pòm-pam, pom-pepom-pòm!!”

Maar daartegenover staat weer dat dat „Ig-ni-fied on-ly-on-the box” iets fijns van de lucifers vertelt: het zal wel beteekenen, dat je ze zelfs aan je onderbroek kunt aansteken. Nu, hij heeft nu toch iets aardigs gevonden vanmiddag, en hij blijft er zoolang mee bezig tot hij, met het afmeten van de maten-lengte der mindere regels, ook daar een evenwicht tot de mooie eerste heeft gewroet. Maar wat voeren de jongens weer uit? Ezra heeft al heen en weer geloopt, om te zien hoever vader en moeder zijn, en of er geen gevaar is, dat zij terug zullen komen. Ze zullen een eind wandelen; maar wat valt daar op te rekenen? Zij gaan eerst even naar tante Klaare, en dan

kunnen zij wel eens terugkomen daarna; bij tante Klaare willen zij voorzichtig gaan vragen wat er met Oome Louis is; want daar was vandaag bij Sjoel en thuis iedereen vol van: Oome Louis was niet in Sjoel, en al een paar dagen van huis weggebleven. Het kerkbestuur moet hem ontslag hebben gegeven voor over een poosje, een maand of zoo; thuis wisten ze het niet precies, maar wel dat hij nu weggeloopen was en niet in Sjoel op zijn plaats, zooals men nog eerst wel verwacht had. Nu schrikt Eli op, en Hanna ook, hoewel zij toch ook een beetje bevrijd zijn van hun verveling; een fel zenuwachtig rammelen en schudden doet hen beiden naar de donkere achterkamer springen. Daar ziet hij hoe, de hoofden rood-verhit bijeen, de jongens weer gejaagd de Bus staan te bewerken. „O-oo!” roept Hanna.

Eli zwijgt; hij schrikt toch opnieuw, en kijkt roerloos toe. „Opgedonderd!”

„Hè! mag ik nou niet kijken,” fleemt Hanna.

Hun jachtlust wekt andere lust, en Mau zegt, loos lachend naar Hartog en Ezra: „Laat-’r maar kijken; wij maggen ook wel ’s kijken.”

„Zoo!” speelt Jetje, kalm bijgestapt, met haar handen in de zij, voor moedertje, „zijn de heeren weer eens aan het stelen en rooven? Dat zal ik eens netjes vertellen.”

Zij geven geen antwoord: Zij weten wel dat zij hiermee alleen maar haar eigen afkeuring uitsprekt. Zij is te „résjaffen” Jetje, om te klikken. Eli’s aandacht wordt door het brandpunt van de bus opgezogen. Hoe durven de jongens! in zijn buik is een angst gezakt: uit de Bus! Het is de bus, die daar, toevertrouwd, week aan week op de linnenkast staat: het geld van de armen. Vader en de jongens en een paar andere gemeenteleden collecteerden vier maal in het jaar met toestemming van den burgemeester in de stad en de omliggende burgerdorpen, huis aan huis, voor de Joodsche armen; dan staan er altijd wel zes bussen thuis; zij komen vol, en worden dan dadelijk weggebracht. Maar deze is de eene bus die hier blijft, en maar af en toe op aanzegging van meneer Jacobson, de penningmeester van de Gewwre, de Joodsche vereeniging, wordt ingeleverd om gelegegd te worden. Deze

is alleen voor giften van de Joden; naar alle bijeenkomsten, vergaderingen van de Gewwre, op bruiloften en bij begrafenissen, neemt vader ze mee, en verder elken Zondagmorgen als hij de gewone contributie's haalt, de heele stad rond. Eli kent de armen die er vast van krijgen: Mevrouw Leefson, die bijna honderd jaar is en met haar zeventigjarige dochter woont, en die al tien jaar, vertelt vader, bedrogen moet worden met brieven van haar zoon in Amerika die vader elke maand met de ouwe juffrouw beneden aan de trap in elkaar staat te flansen, ook al weer, zooals vader zegt, alsof het een complete roo-man is. En de oude weduwe Schaap, die zoo meelijwekkend woont, moederziel alleen in een huisje van één kamertje, heelemaal buiten de stad, onder Bransdorp, aan den Zwartenhoeksdijk, tusschen het armste Gajes, de Christenen, in; in een rauwe lucht van vreemde, bruine stanken, alsof er altijd vuile adems drijven en koude, onopgedroogde dwel-vochten, en vlagen uit openstaande privaten.

En ook nog de weduwe Samuels, die met een klein zoodje ouwe sgoure, nog veel, veel kleiner dan van vader, op de markt staat, met haar leerachtige koppie en haar spleet-oogen, en haar zwartgebreide mutsje dat bij haar gezicht hoort, en dat geen dag of nacht ooit af komt. En met haar beide half mesjoggene kinderen, die geregeld met hun tong in hun neus loopen, „als maar douwen ze die tong diep de neus in,” zegt vader, „alsof ze op die manier willen onderzoeken of d'r misschien nog een greintje menschelijk verstand ergens weggestopt zit; maar louloone, wat is het?” vraagt hij ineens ondeugend, en dan moet iedereen wel lachen omdat ze wel weten dat het hem alleen om dat heerlijke woord te doen is: „snot!” zegt vader, „en anders niks.”

Dat zijn vaste „aniejem”, de armen; en verder krijgt ieder die in de sjoltegtieje zit, een kleine portie; zijzelf ook wel, met Paasch een beetje matzes, of een stukje vleesch, en soms ook op de andere feestdagen. En aan dat geld uit de Bus te komen: dat lijkt het brutaalste, dat bang maakt. Ja, het maakt hem enkel bang; verontwaardiging om den diefstal aan de armen kent hij hier

niet. In zijn eigen verhoudingen neemt hij niet van den zwakkere; nooit. Maar meestal is het onmogelijk, het valsche kwaad door anderen voor zijn oogen bedreven, te voorkomen: de bruutheid van den aarzelloozen kwaad-aardige doet hem altijd bewogen toeschouwer zijn; zijn kracht ligt in het diepe opnemen en het gedenken: hij loopt er mee weg, en leeft er mee. Hier is doorkende nood van de jongens: scherpe, uitschietende, rondgrijpende, ver-reikende verlangens, en geen stukje middel om er welke rust ook maar in te brengen.

Hij ziet het geld: centen, dubbeltjes, die af en toe uit de bus-spleet op de tafel vallen, bij het driftige schudden van Mau of Hartog, terwijl zij de lipjes achter de gleuf pogen te houden met een schaar; en zijn eigen verbazing omdat het dan toch tot hen komt, doet hem hun begeerte begrijpen, die allen tegenzin in het onedele en allen angst voor het gevaar, bij hen verbrandt. De wereld is machtig; er is veel geld.

„Schei uit, jongens! het wordt teveel! verdomme! ho!” roept de magere zenuwachtige Ezra heesch.

„Teveel? Nog geen kwartje!” stil-heftig terug.

„Ja maar als ze komen!”

„Ga dan kijken! Jij! toe Mau, de schaar! zoo! hoogerop! Recht!”

Zij schudden met korte, voorzichtig-begeerige rukken. Centen, halve stuivers, witte dubbeltjes, storten uit dien machtigen geheimzinnigen romp van de Bus voor hen neer, als hun bezit, op het witte Sjabbestafelkleed.

Ezra, die op de stoep is gaan kijken, komt terug. Wilde oogen van Hartog en Mau; hun vingers grissen het geld.

„Hè?”

„Nee niks.”

„Och verrek dan, jij met je vuile comedie,” hijgt Hartog. En nog, bitter om zijn eigen onbeheerschten schrik, onderdrukt gillend: „Ik trap je in mekaar, hoor! as je dat nog 's lapt!”

„Jij trapt,” zegt magere Ezra met angstige oogen, en als Mau hem onderzoekend aankijkt om die ontsteltenis:

„Nee niks. Tante Fie van hiernaast; maar ze ging voorbij.”

„Tante Fie? — Godverdomme!” Weer schokken de bezige handen terug van de Bus. Mau grijpt ze en bonst ze op de kast.

„Als ze binnenkomt!” denkt Eli; „ze kan tienmaal op een dag komen; sjimjismeryne! Hij loopt de kamer uit en de gang in.

„Hier! Wat is er! waar ga jij naar toe!”

„Even kijken! naar tante Fie.”

Nu lachen ze tot elkaar door hun bewogenheid heen, om zijn saamhorige bezorgdheid. Maar hij wordt toch teruggeroepen. „Nee, blijf jij maar hier! Ezra, ga jij kijken. Je waarschuwt hoor, as d'r eentje komt.”

Weér de Bus van de kast en weer, met de schaar in de gleuf, het schudden, het wanhopige mikkende wippen van de bus-kop naar de tafel. Vijftig cent, tachtig cent, een gulden is het al! Een gulden! Een weelde voor Eli. Een zoete verwondering in hem, dat het scheppen van een gulden geld, bij angst en beroering, toch nog mogelijk is, in deze armoede.

„Een gulden!” zegt Hanna.

„Van de aniejem,” zegt Jetje, „'t is een schande.”

„Wij zijn ook aniejem,” zegt Hartog, „wat jij Mau'tje?” Mau'tje wenkt hem een teeken toe, en Hartog, tot Jetje en Hanna: „Alles goed en wel, jullie krijgen ook wat, hoor! Ieder krijgt wat: maar je smoelen in mekaar geslagen met mijn eigen jad, als er een kik over uitkomt, hoor! Tuig van de richel!”

„Ik zal niks zeggen,” zingt Jetje, en gebaart daarbij gracieus met haar heele lijf, „vermasseren doe ik niet; maar ik blijf d'r bij: het is een schandaal. En geld,” zegt zij met de hand aan haar halskettinkje, „wil ik er *niet* van hebben.”

Ezra nu, van buiten gehold: „Vader en moeder! Weg!” „Weg! Weg!”

Sidderingen, trillingen langs monden, armen en schouders. Een wervel van schrik, en overmachtig-opgelegd snel herstel. De Bus staat alweer op de kast; de monden van de groote jongens staan ironisch gesloten, en er deunt een wijsje uit, terwijl zij zich van het heete centrum verspreiden.

Ook Eli heeft een kille doorhuivering tot in zijn nek, en een heete spanning aan zijn voorhoofd. Vader en Moeder voelen wel verkeerdheid. Maar aan de Bus te denken is voor hen een onmogelijkheid.

Vader en Moeder hebben hun wandelkleeren nog niet uitgetrokken; daar gaat de deur-bel.

„Is Jankef der in?”

De jongens, na de bus-bewerking, zijn schrikachtig; zij kijken bang om den ganghoek: het is Jole, in zijn huwelijksweek.

„Ik zeg is Vader derin?” Hij kucht.

„Ja wat is er dan?” Jankef gespannen in zijn antwoord.

„Jole”, zegt hij stil getroffen. „Ja, kom d'r maar in.”

„Ik wou je wat vertellen.”

„Kom der in — 't is niet veel goeds wat je te vertellen hebt.”

„Nee.”

„Nou zeg het maar.”

„Je zwager, Louis.”

„Louis? Ja, nou zeg het maar.”

„Hij is weg. Ja. Ze hebben 'm strakkies opgehaald.”

„Opgehaald?”

„Ja. Ja, uit het water. Ginder.”

„Uit het water ginder? Jole? Wat zeg je?”

„Ja.”

„Groote God. Uit het water.”

„Uit het water,” herhalen zacht de meisjes.

„Ja. 't Versjteert mijn ook mijn simge. Hij moet er al meer als drie dagen moet-ie der in gelegen hebben.”

Jankef, voor zich heen, verslagen: „'k Heb wel gedacht dat het mis zou loopen natuurlijk. Maar zóó...” Hij rilt. Jole: „Hij moet een hoop meezomme (geld) hebben weg-gemaakt. Van de kille, van de penningmeester. Omdat-ie het niet bij kon springen de laatste tijd, begrijp je wel? nou-ie ook geen sjouget meer heeft kunnen wezen.”

„Geld?”

„Ja. Een heel beetje. En is-ie der zoo tusschen komen zitten, dat-ie geen ijtse geen raad meer heeft geweten. En alles kwijt zooas je weet; ze hebben hem opgezegd gehad

tegen de volgende maand, als sjammes ook. En nou is dat gebeurd."

Zij staan allen roerloos.

„Ongelukkige jonge," zegt Jankef voor zich heen.

„Nou goeie," zegt Jole, „ik ga; nou weet je 't. Ik denk misschien weet je 't niet, het is net een hallef uur geleden is het bekend geworden. Ik hoor 'et van Valsma, de politie-agent."

„Ja. Het is een beste, beste jonge geweest."

„Nee, jij denkt er goed over. Je hebt gelijk. Nou goeie. Jonges. Roos," zegt hij, en maakt zich los van den deurpost en stapt weg. Er is stilte. Na een poosje gaat Jankef zitten, en zegt eindelijk: „Hij is wel braaf, Jole. Wel erg braaf."

Moeder: „Hij is olef-esjolem (dood), Louis. Maar het had wel mooier kunnen wezen."

Jankef mompelt: „...weet altijd wel van die dingen te vinden, waar iemand geen vat op heeft. Dat is advokaten-gefeijeneerdigheid. Ja."

„Zoo?"

„Ja. En toch spreekt men zoo niet over iemand die er niet meer is."

„Nee?"

„Nee."

„Zoo."

„Nee."

Als Eli in bed ligt, is het donker rondom enkel golven. En in die zwarte golven schommelt, languit, oome Louis, bleek in zijn baard, met zijn groen verschoten petje en zijn ouwe jas, steeds af en aan, op en neer, vlakbij hem. Hij huivert tot diep in zijn lichaam; hij is koud, hij is ziek. Het is er 's morgens dadelijk weer, en lang nog daarna, steeds, als hij alleen is. Dat blijft snijden. Dat zet zich. En blijft verlies.

Maar als hij een dubbeltje in zijn handen krijgt uit de Bus, kan hij het niet weigeren: een dubbeltje!
En de wereld daarbuiten is zoo machtig.

GROEIZAME DAGEN

De dochter van Bart Pessien, den sigarenmaker naast hen, komt af en toe wel eens een dagje bij hen naaien. Dat brengt een beetje draaglijkheid in huis, want moeder doet of het bij den voddenjood binnen een deftige boel is, en er toch maar goed geld wordt verdiend; het lijkt wel een Sabbath-schoonmaak, als de knappe roomsche Marie van der Wijk, genaamd Marie Pessien, niemand weet waarom, komen moet; zoo wordt overal reinheid, glans en strakheid aangebracht. Een koekje bij de koffie om elf uur; om half één lekker vleesch bij het eten; een suizende middag met stillen praat, en thee met koekjes om de ruischende naaimachine of de bedrijvige naaiende handen heen. En in de plaats van het leven met ruzie en luidruchtige opgewektheid: de ingehoudenheid van vriendelijkheden en zachte grapjes die de vreemdheid tusschen Jood en Roomsche, slim moeten inwikkelen. Omdat die naai-dag een beetje kleur, een beetje verborgen opwekking door het groote meisje heeft, want de jongens vinden haar blond zoo mooi — maar Eli treft het poppekopje niet al heeft zij wel oolijke grijze oogen net als haar sjikkere vader — daarom is het vanmorgen een kleine teleurstelling dat zij maar bij moeder kwam om af te spreken.

Is het die teleurstelling die hem zoo in de war bracht? Of alleen maar de aanwezigheid van het kleine stukje uit die andere grootste helft van de wereld, die hem, vandaag, in den eersten vrijen ochtend van de vacantie, van uit dit enge huisje moet opnemen in al haar machtige mogelijkheden, en hem gelukkig zal dienen te maken? De kamer aan het plaatsje waar zij even op een stoel bij moeder en Hanna zit te praten, is donker, en zij, zij is niet van deze kamer, zij is van de ontzaglijke wereld daarbuiten. En dat flitst door hem heen, onbewust, ongegrepen: zij is van de wereld daarbuiten, en de wereld daarbuiten, buiten het van tabaksgeur doorprikelde zonnige straatje, moet het hem leveren vandaag. Maar er is geen verbinding tusschen haar en de wereld, noch tusschen haar, de wereld en zijn verlangens; dat alles ligt

uit elkaar; en het is hier donker; en hij wordt een beetje gek.

Hij draait om haar heen, hoewel moeder hem al gezegd heeft: „Ga nou maar op straat, jij; je ligt me niet de heele dag hier thuis, hoor! begint dat soms? met die vacantie? die vacantie zal me gestolen worden,” en tot Marie: „Ik zeg altijd, ze moesten ze nog maar liever het heele jaar in de school vasthouden, want als ze vrij zijn, voor de moeders is het een ongeluk.”

„Geef me dan ook een paar centen,” zegt Eli, „dan kan ik wat doen.”

„Ingerukt, ik geef geen centen hoor! er wordt genoeg gesnoept en geld versmeten; als je hun zin wilt doen, dan kun je wel de heele dag met guldens klaar staan; daar is niet aan te beginnen.”

Marie wil haar beursje nemen, maar moeder grijpt haar arm vast: „Nee Marie, hij mag geen geld hebben. Hij moet maar zonder geld zijn plezier zoeken. Er is ruimte genoeg!”

En wat de kinderen dag aan dag als opjagende troost krijgen: „Toen wij kinderen waren, hebben we ook niet maar als we zin hadden, onze moeders en vaders klaar zien staan om ons met centen vol te stoppen. Een pak slaag konden we krijgen, ja. Onzin. Hij kan wel spelen zonder geld. Dat is toch zoo weer op, en dan staan ze weer precies zoo vervelend vóór je.”

Weg kans. Niets van de wereld. En het was toch zoo mooi: van het vreemde meisje, dat zoo niets meer op het arme sigarenmakers-buurdochtertje leek, maar opeens een gevende, troostende dame werd. Ze zit er nog, en hij weet niet wat hij er dan moet uithalen. En dus draait hij om haar heen, en slaat er voor zichzelf vuurspatjes en lichtvonkjes uit.

„Kom je morgen, Marie?”

„Ja, morgen. Is het goed?”

„Ik wou dat je nou bleef.”

„Inéen door tot morgen?”

„O ja! Dan was je hier bij ons in huis. De naaister,” zegt hij, en hij voelt er weer iets verkeeds in:

„Maar heelemaal bij ons thuis zie, altijd eten en drinken

en slapen en 's morgens dadelijk er wezen." Hij glimlacht er verlegen bij. Maar het is gezegd.

„Gek kind," moeder wijst op haar voorhoofd. En hij staat, een beetje opgewonden, toe te zien. Als moeder iets voor den dag haalt dat op een bloesje van Hanna gegarneerd moet, zegt Marie iets van het aardige doosje dat uit de handel komt, van een Mevrouw. En Eli:

„Ja, een aardig kistje hè? Marie? Daar kan net je kleine broertje in, 't is precies zoo groot."

Hij schrikt. En er komt een akelig zwijgen. Moeder haalt de schouders op. En Hanna, wijs:

„Luister maar niet hoor Marie, je hoort wel, hij is gek."

Hij weet geen raad; hij heeft het woordje niet als zoo iets afschuwelijks bedoeld; het was een te haastig grapje, hij wist niet hoe haar toch te naderen. Om niet dadelijk de smadelijke vlucht te nemen, zegt hij nog meer onzin:

„Ga je met je vrijer uit vanavond? Ja, hè? Fijn wandelen hè? Op de stille weggetjes hè?"

Dat zou toch moeten inslaan, nietwaar? Net iets voor zoo'n meisje, van een vrijer te praten. Doen de groote jongens ook, en alle menschen.

Maar Marie geeft geen antwoord, en Hanna, met een beet op haar scheeve lip, zwaait hem opeens een klap, als van een vliegenpatser bij den slager, tegen zijn oor, dat het gloeit:

„Gek kind! Je zal je mond houden hóór!" Eer hij een tegenaanval kan doen, grijpt moeder hem bij den arm en gooit hem de gang in. Loopt hem daar nog na, tot hij op straat is; hij krijgt opeens voor alle duidelijkheid nog een tik tegen zijn kop, en de deur slaat achter hem dicht.

Floep! het is alles in een oogenblik gebeurd. Daar staat hij, gloeierig, beschaamd, vernederd, en misverstaan, uit het duistere broeierige huis geslingerd, en in het zonnige woonstraatje.

Brr. Een bitterheidje, in zijn lijf. Nee, dat is niet erg gelukkig geweest. Het wrangste is de nasmaak van zijn eigen ellendige woorden tot Marie, moeilijk te vergeten, nooit te vergeten. Enkele dingen doe je zoo, die altijd blijven hinderen en pijn doen. Niet meer goed te maken. Nooit meer. Hoe kan het toch dat ze gebeuren. Vacantie.

Het is de tweede dag. Gister was hij met de heele school en de meesters uit, naar de Dennenberg. Groot feest heen; ja dat is nu, terwijl hij daar zoo op de stoep gesmeten staat, wel even of er een holletje in zijn buik wordt voelbaar gemaakt en tegelijk gestreeld: als je denkt dat het niet meer is, van gister. Precies als altijd, altijd weer opnieuw, op school, wanneer hij, tusschen de kinderen in 's middags, de Jomtof-dagen herdenkt die hem daarbuiten, in den kring van het eigene, en vrij en feestelijk hielden.

In den ochtend, gister, het vroege gewasschen en aangekleed worden met Hanna, om op tijd aan de school te zijn, waar de kinderen zullen wachten, alle met hun Zondagsche pakjes aan. Het kan niet goed genoeg voor moeder: het wasschen niet, en het aankleeden niet. Alsof zij ter keuring gaan, zoo wordt tot het laatste jachtende oogenblik toe, aan de sluitingen van de kleeren, aan de dassen en de strikjes en de haren en pet en hoed gewerkt, opgewonden, omdat alle juffrouwen en alle meesters, en alle rijke heeren van de commissie die 's middags in een rijtuig met twee paarden komen, de jodenkinderen immers uitzonderlijk zullen monsteren, zoo meent ieder althans thuis, en omdat zij dan boven alles moeten uitblinken, omdat zij dan onder geen voorwaarde de opvallende minsten mogen zijn. Iedereen is er bij, en iedereen werkt aan opschik en uitrusting mee, want in de wanorde is er nooit een voorbereiding; en als zij er is, slaagt zij toch niet.

Vader maakt de boterhammen voor hen klaar, die zij in den trein kunnen noodig hebben, want daarna krijgen zij wel, op het feestterrein, een maaltijdje van brood met eieren en chocolade, maar dat is niet voldoende voor den heelen dag, en men heeft het gevoel of zij de woestijn in trekken: waar in de wereld zal men bereid zijn, arme hongerige kinderen, en misschien verdwaalde, kinderen van hun, met eten, met kleerenreparatie, met bescherming tegen allerlei ongemak en ellende die hen buiten het huis kan treffen, ongeschonden te houden?

Elke grootere komt met zakjes snoep aan; op het laatst nog tante Fie, hijgend als altijd: „Stop goed bij je! je

kunt het noodig hebben. Hebben ze boterhammen? Ja, men kan toch niet weten? Weet men waar ze terecht komen? Het zijn kinderen! De meesters zullen hun best doen, Jankef, en ze bij zich houden met al hun zorg; en toch kan een kind ontsnappen. God alleen weet alles, en kan alles voorzien."

Eindelijk, elk plekje aan het lichaam te hevig verzorgd, en elk zakje in de kleeren bezwarend volgepropt, gaan zij van huis, en van school in optocht naar den trein. Langs den weg staat de halve stadsbevolking met kinderen van andere scholen; Eli loopt bij zijn meester en zij merken beiden den jongen uit hun klas op, die niet meemag.

Een jongen die niet meemag! „Hij zal het nou toch wel niet zoo prettig vinden hè?" zegt de lange meester vertrouwelijk tot Eli.

Eli hoofdschudt zwijgend.

„Hè?" zegt de meester.

„Nee."

Het was of hij van binnen brak, toen dat gister gebeurde: de meester zei: één was er die niet mee mocht, en dat was hij, Hein Lampe, want hij had, in een twist, den meester met zijn klomp geslagen.

Een van die allen, die buitengesloten werd; een van de allerarmsten, uit het Fort, achter den kruittoren, waar het armste Gajes woont.

Hein Lampe had schamper geglimlacht: „'t Kan mijn wat schelen," zei hij, „dan maar niet."

„As je 't volgende jaar kans wil hebben," zei de meester, „dan zul je me eerst moeten vertellen dat je d'r spijt van hebt."

„Dat doe ik toch niet," zei de jongen fel opkijkend. „Ze kennen voor mijn part kennen ze barsten met 'r lui Dennenberg, nou."

„Hij durft hè?" had de meester tot Eli gezegd, die een heele poos zijn lieveling was.

„Hij zegt het maar," zei Eli, „omdat-ie het zoo naar vindt."

„Vast niet," het opstandige pauperkind.

„Jawel."

„Vast niet." En zachtjes, met geknepen mond, terwijl hij

wegloopt: „Hè, 't ken mijn wat verdommen. Je hebt 'r toch niks an.”

„Een ruwe klant,” zegt de meester.

„Hij huilt stilletjes,” zei Eli.

Hij verbergt, met al zijn krachten, naar gewoonte, zijn bewogenheid om de trillende lippen die hij bij Hein Lampe gezien heeft.

De meester:

„Ja mannetje, daar is niets aan te doen. Nou, ga jij nou maar gauw naar huis, en zorg maar dat je morgen op tijd bent.”

Hij gaat heen zonder iets gezegd te hebben; de macht van den meester durft hij niet met verzet te naderen. En nu is zijn mededoogen, nu hij den jongen in de rij van de kijkers ziet staan, niet terug te vinden; want Hein Lampe kijkt niet bedroefd, maar met werkelijk vijandigen spot naar den optocht van de zingende kinderen. En door dien haat heen kan Eli nog niet zien.

Het ruikt wel heerlijk op de Veluwe, waar zij, weer in optocht, uit den trein heentrekken. En het is wel bijzonder, met de meesters en de juffrouwen, in hun vaderlijke en moederlijke bezorgdheid, en in de intieme menschelijkheid van hun sigaren, hun lekkernijen, de bloemen in de blouses van de juffrouwen, hun loopen door dennenappels en belemmerende takken en stronken, buiten de school te leven. Maar als zij op het feestterrein hun eerste glas melk hebben gehad en dan wild gaan spelen, dan komt de pijnlijke onderscheiding voor hem bij den maaltijd: de Joodsche kinderen, aan een afzonderlijke tafel, krijgen, voor de broodjes met ham, broodjes met spiegeleieren, en als de chocolade op is, gaan aan alle andere tafels de kopjes in een uitdagend spektakel tegen de schotels; dat is ook pijnlijk, want de jodenkinderen zitten stil te wachten, en breken een aarzeling in dien eisch van den overkant, zoodat er bij hen een gevoeliger besef van den toestand wordt getoond, en Eli zich en de zijnen dus machtiger voelt: en daarvan, van die macht, kan hij de anderen niet meedeelen.

In den middag wordt alles zoo gauw zwaar en vermoeiend; eerst nog een groote wandeling; die brengt nog

een oogenblik aan dat hij zich herinneren kan als een enkele zachte gewaarwording; want zij gaan langs een kasteel, dat, fijn en toch machtig, met zijn weelde van massa's ramen die een werkelijkheidsdroom van levensgemak doen vermoeden, in de zomersche volheid van zijn verzorgde tuinen staat; op den blanken vijver schuiven witte zwanen; een glanzende boot ligt aan een bebloemden berm; een dure jachthond heft zijn kop naar hen op, als kende hij het verschil tusschen den rijkdom van zijn huis en de bende kinderen van de schooiers die daar zoo vreemd pratend langs zijn wereld stoffen. Op het veld terug weer gezamenlijk spelen: zakloopen, ringgooien, eierenloopen; ieder is vermocid, maar merkt het niet. En als de commissie-heeren komen aanrijden, staan zij allen, onder de boomen, terzij van het groote veld, bijeen te zingen, vóór het vertrek naar den terugtrein. Tegen dien tijd begint het meestal zoo'n beetje te regenen; het begint triestig te worden als het koor van de vijf-honderd kinderen het rijtuig met de commissie-heeren staat toe te zingen in den langzaam verduisterenden dag:

„Wie leert het nachtegaaltje
Zijn wonderliefelijk lied?
Wie wijst het zonnestraaltje
Zijn weg door 't lucht-ge-bied?

Wie tooit in 't woud de boomen,
Geeft vleuglen aan d' orkaan;
Wie leidt de zware stroomen
Hun weg naar d' o-ce-aan?

Wie stilt, ontroert de baren
Der woest onstuimge zee;
Wie redt ons uit gevaren
En deelt zijn vreugd ons mee?

Als w' onze taak vergeten:
Wie wijst in ons gemoed,
Wie spreekt in ons geweten
Van 's levens hoog-ste-goed...?

of een van de andere „groote” liederen die zij op school hebben ingestudeerd. Meestal, ook gister, gingen zij in een stevigen regen naar den trein, en van den trein naar huis in een beangstigende bui van stortregen en bliksem en donder, die het laatste glansje van den grooten feestdag weggutste en uiteensloeg. Druipend en rillend, koud en verdrietig komen zij aan de school, waar vader tusschen een massa andere ontstelde volwassenen met een paraplu staat, en alleen maar kan zeggen:

„Maar gauw naar huis; gauw maar!”

Dat is het ontzettende einde, dat hun kleeven thuis van het natte lijf worden gesleurd en zij vriendelijk, maar zonder eenig blijf sel van hoop of feest, na een hapje opgewarmd eten in bed worden gestuurd.

Dat alles, met zijn spanningen van verwachting, en zijn stukje bereiking, en zijn verslagenheid, is nu weer voor een heel jaar weg; en de herinnering aan de kille natheid van het slot wordt nu weggestoofd door de warme zon in en boven het straatje, en door de hittigheid die het ongelukje met Marie en Moeder en Hanna zooeven in zijn kop heeft gelaten.

De groote vraag voor zoo'n heelen open dag is: waarheen? De straat is als van kinderen schoongeveegd: natuurlijk zijn de jongens naar buiten getrokken: kalmoes halen, of dudels halen, of zwemmen in de Broeken. Dat alles heeft hij met hen gedaan; dat alles is mislukt. In de herinnering is er van al die tochten niet veel meer over dan de verwachting tegen beter weten in, bij het heengaan; bij het naar huis komen: moeheid, sufheid, sleepen over den stoffigen weg, slenteren en ruzie, of een gevoel van redding als het zonder ruzie is afgeloopen. Als je op den terugweg nog eens even lekker wil gaan liggen, is het: „Hè-be-je nou moej? van dat beetje lopen? Hè? zeg! jonges! die is moej! van dat endje! — Hè klootzak! van dat endje?”

Zij zijn zelf ook moc, en stoffig; hun schoenen of klompen voelen net zoo zwaar en heet als de jouwe, en hun kleeven slobberen precies zoo om het lijf, en je ziet ze ook scharrelen als jezelf scharrelt: hinkend en sloffend, omdat overal vuil kleeft en kleine wonden prikken. Maar zij

worden er pesterig van, en daar moet hij voor bloeden, dat voelt hij met verzet, met bitterheid, maar tot verweer onmachtig. Van het zwemmen kan hij zich alleen maar met een glimlach herinneren het oogenblik dat zij zich allen ontkleeden en dan in hun zwembroekjes komen staan. Waar altoos vijandschap dreigt, moet hij wel waakzaam zijn op elke verteederling; en dus onderkent hij dadelijk het zachtheidje bij hen van hun laatste stukje verlegenheid om hun arme naaktheid; het is als een erkenning van hun uiterste broosheid, en een gevoel van mogelijkheid, vrees en eerbied jegens den dood. Die gedachten, als bewegingen in de diepte van zijn ervaren, heeft hij, onverwoord, als hij bij de jongens, in de draaglijke stovende ochtendwarmte of in de middaghitte die een koking lijkt, aan den groenigen bekroosden plas staat, en zij dat korte oogenblik in de ontkleeding, stuk voor stuk op hun beurt, volkomen zwijgen. Maar niet alleen is hij voor het water bang geworden door vader's woorden, die zei dat hij het zwemmen verbood omdat hij het zoo gevaarlijk vond. „Als je het eenmaal kent,” zei vader, „dan juistement, dan is het gevaar niet meer te overzien! Er verdrinken er meer doordat ze de gaiwe (trots) hebben dat ze alles met dat water kunnen doen, dan dat er zich mee redden. Een mensch is geen visch! Een mensch hoeft niet in het water te leven! Visch daar heb ik niks op tegen: er is geen dokter of hij zegt, dat het best puik voedsel is.” Dat niet alleen heeft hem zoo bang gemaakt, dat hij nauwelijks een enkelen keer met de jongens mee ging baden. Maar nu moest hij het juist treffen dat hij een keer thuiskomt, en de boodschap niet kan verzwijgen, zoo verslagen is hij met de anderen teruggekomen: een jongen, een van hun, waar hij mee naar buiten loopt, verdronken! In een diepere, stroomende vaart, in het midden, terwijl zij aan den kant zijn blijven rondstocien. „Verreck!” roept er eentje. „Kijk die is — wie is dat!... Hé! Héé!” Zij kijken allen, stil: het is of de jongen trekt, tegentrekt, vermoeid worstelt, en omrolt. „Hij zinkt!” schreeuwen zij angstig, en de met ontsteltenis betrokken koppen naar elkaar, radeloos. Weer kijken, weer stilte: de jongen zakt, in een overgegeven wegzinken; nog een schijn van

hem, door het bewegende schommelende in plooi gebroken groene glas van het water, en zij zien hem niet meer: de vaart sluit zich, en zij rillen ontzet, terwijl zij naar die plek staren als naar een vijandigen muil, tevreden toe omdat hij van hen nam. Na hun samentrossen als verschrikte diertjes, rennen zij naar een boer; die haalt het later op: iets afzichtelijks en deerniswekkends, iets met een stilgezetten wil, dat straks een grappig opsnijend kameraadje was. En zij gaan met eentje minder naar huis, jachtig: niemand spreekt. Eli durft niet meer in het water dan een enkelen keer bangelijk aan den kant.

Nu maar niet eens naar binnen gaan om naar een hengel te zoeken; daar is toch geen kans op nu. Naar de jongens gaan kijken die ginds visschen, ook niet: hij wil, in zijn onbewustheid, eerst een beetje stilte nu.

Het stinkt vandaag in de straat. De geur van de tabak, scherp in de zonnewarmte, is niet hinderlijk; hij vindt ze in de benauwde huisjes naar; buiten ruikt ze vertrouwd en opgelost. Maar een rijtje vrouwen zit buiten garnalen te pellen; en dat slaat door de hitte een dikke lucht van zilt kooksel en vischrotting naar hem heen, waarvan hij niet begrijpen kan dat men het voor plezier verdragen wil. Dat is naar den kant van de gracht; hij gaat de andere helft van de straat in.

In wel vier raam-openingen aan den overkant zitten de sigarenmakers en stroopsters bezig; Nelis van Bruggen komt naar buiten met een natten waaier tabaksbladeren en slaat die spattend uit; hij kijkt zwijgend naar Eli op, in de zorgelijkheid van zijn werk besloten. Jansie Beyer staat, in een tobbe buiten, haar vaat te doen; hij ziet hoe de bleke meid, de haren ongebonden rondom het hoofd slingerend, borden, kopjes, en lepels in het vuile water dompelt. Als zij ze cruit gehaald heeft, dompelt zij er een kamerpot in; hij kijkt er met verbazing en walging naar en begrijpt niet dat ze die dingen in één omwaschbeurt kan vereenigen. Zij kijkt ook al naar hem op, en snel weer omlaag; zou zij zich een beetje schamen om wat zij eergister deed? Hij heeft een beetje walg van haar; hoe

heeft hij het ook kunnen laten gebeuren, dat zij, terzij van zijn spel met een paar jongens hier voor de deur, op eens na een lach-fluistering tusschen haar en de andere meisjes, langs hem heen rende en hem een zoen op zijn wang plakte? Hij voelde de onderscheiding door haar en de andere meisjes, want zij is zeker wel dertien jaar; maar hij veegde toch met zijn mouw zijn wang af, en werd rood van schaamte en zweeg, verontwaardigd om de brutaliteit waarmee zij de onreinheid van haar lijf en van haar mond over hem heen gooide, en met dien beleedigenden natten kus wilde vastleggen. Hoeslingerde zij, toch ook nog verlegen, hard weg: „Och, die gekke meid,” zegen de speelmakkers bevreemd.

Hij drentelt verder: een oud vrouwtje met een boerenkapje en zilveren oor-ijsers in een smal laag deurtje. Buiten haar raam een draagrekje met appel-roode fuchsia's bezet: de kleur treft hem altijd: het aparte, eigene levende rood, en daarachter de geraniums, die alle voor hem stinken, want thuis zet men er om het jaar een neer in een pot: hij blijft voor het raam staan, onverzorgd en met hoopen sigaren-asch over het zand getipt, tot het in de buurt van de bloem ondraaglijk van benauwendenden stank is geworden.

Achter het vrouwtje, duister, de kamer; geheimzinnige wereld van onkenbare meubelen en bijna schokkendvreemde kruisbeelden en Christus-schilderijtjes.

Ha, daar ruikt hij, achter in het straatje, vlak bij het Kerkplein, tegenover de water-en-vuurwinkel, de koffiebranderij. Ha, ze zijn bezig, denkt hij met een zucht van behagen: Piet is aan het branden.

De groote boersche Piet, in zijn blauwen kiel, met een lap scheeve pet op zijn roodwangigen kop, is de knecht van den mooien glanzenden kruidenierswinkel in de straat langs de zijne; hij staat in het pakhuis dat naar dit straatje is doorgebouwd, de koffie te branden. Eli heeft de bezigheid al een paar jaar geleden ontdekt; en vaak blijft hij voor het open pakhuis staan, kijken en ruiken. De bedrijvigheid heeft de intimiteit van het kleinburgerlijke; boven een vuur hangt, in een paar schragen, een groote lange ijzeren bus; zij wordt met een draaibaar handvat

rondgewenteld. Er is warmte, die zelfs in den zomer, zich aangenaam door de kille bijna duistere ruimte van het diepe pakhuis verdeelt; er is gesuis van de ernstige werkzaamheid der dienende techniek, en er schijnt een kracht te zijn die eerbiedwekkend is, want de zachte doppen stuiven rond en fladderen neer tot hoopen.

En vooral: er is een pittige, zachte geur van zuivere droge koffie, als van klinkklare zon en diep geschroeid heerlijk kruid; een geur die op den knaap aankomt en op hem inwaait tot een gewaarwording van opwekkende behaaglijkheid.

Daarboven, op den blauwen kiel met den draaienden arm, staat het roode hoofd van den man onder zijn schuin kwakje pet; het hoofd met den overgegeven blik, van den machtige die doet. Eli ziet nog slechts het naakte moment; niets van den bouw van dit menschenleven daar rondom, niets van de positieve of negatieve smart achter dezen blik. Hij ziet slechts den blik, met de bezigheid één, en de bezigheid is het machtige van het daden-leven der volwassenen: het voorzien van de wereld met heerlijke genietbaarheden voor de levensbesteding. De blik is maar een heel kort oogenblik naar hem opgeheven, en zonder de geringste verandering tengevolge van Eli's aanwezigheid, schuift de blik weer omlaag.

Maar het gesuis duurt voort, onder het opwolken van de dienende warmte; de doppen spatten en dwarrelen door; de geur golft op hem aan, en vult heel zijn lichamelijke aandacht met zachten wellust. Hij staat en geniet, zooals hij, vele malen, schuchter naderbij gekomen is, wanneer hij langs kwam en de man met de koffieboonen bezig was.

In zichzelf maakt hij een stille verbondenheid met den man: zijn dankbaarheid omdat hij geduld wordt. Het komt niet in hem op, hier vriendelijkheid te verwachten; maar waarom laat Piet hem staan? Is er dan toch nog een liefde in de volwassenen die den lust van het kind zijn recht laat? Hij staat hier nu voor den zooveelsten keer, en er wordt geen woord tusschen hen gesproken; hij staat in de straat, buiten het gebied van het pakhuis; maar hij is dankbaar en tot belooning bereid jegens de menschen

die hem toelaten, in die kleine vallei van vriendelijke, warme en toch ernstige bezigheid.

Langzaam maakt hij zich los: het genot van den geur doet hem het huis zoeken, een ander huis. En hij gaat, den straathoek om, onder de linden door, voor de lage huisjes langs het kerkplein, onder de boomen die 'savonds de geheimzinnigheid bezitten van de meikevers te dragen, die hij en de jongens vangen en aan touwtjes houden. Het is eventjes griezelig om dat harde, maar toch onder dat harde zacht levende beest aan te pakken en om dien teeren poot het draadje te lussen:

„Jan pas op, de koffie die kookt,
van één, twee, drie!”
en: „Mulder, Mulder telt jouw geld
En gaat dan maar weer vlie-gün!”

Later in den avond als je weer naar huis gaat, laat je ze toch bijna altijd maar in de boomen zitten, op ééntje na, eenmaal, die je in een doosje gevangen houdt en dan voedt met lindeblad.

Nu even naar het huis van Godard? Met Godard de Vries, van het geleerde slagertje, mag hij van diens vader en de deftige moeder wel eens spelen. Zelfs heeft hij er lang geleden, eens mogen eten, toen de groen-bleeke Godard met zijn gebogen rug, jarig was. Dat was toen werkelijk wel een fijne dag. Al moest hij zich een beetje erg netjes aan tafel gedragen; hij vond dat rustige, met zijn vieren: Godard, hij, en de vader en moeder, toch ook heerlijk. 's Morgens hadden zij een beetje gek gedaan, op het plaatsje, waar het broeierig stonk naar het kalf en het schaap die achter het houten plankenhekje op het kleine grasveldje stonden, en die in den middag, later vooral, zoo triestig riepen, net als bij Oome Herman de nuchtere kalveren in de hokken die geslacht moeten worden. O, dat is veel verschrikkelijker; daar wordt je bleek en miselijk van, van dat opgrijpen en op de bebloede banken smakken en raak steken en villen den heelen dag.

Hier bij Godard de Vries was het triestig, maar stil; er blijft iets meelijwekkends, maar ook iets stils van in je

over, altijd als je 'r aan terugdenkt, en je kunt er nog wel een beetje naar terugverlangen: groen gras, die aardige gammelle plankenhekjes, het pleehuisje daarnaast, netjes groen geschilderd, en een schoon loopje van de keuken-deur af daarheen, van gele klinkers op hun smalsten kant. Hij ziet nog Godard's groengele, geknepen gezicht voor zich, schuldig lachend, en als altijd zoo ingespannen of alles mocite kost: de onderlip zenuwachtig door de bovenste tandenrij overbeten; dat ouwelijke, zwart-gebrauwde, zwaar-gewimperde en dicht-stuggepruikte lange kopje, terwijl zij, Godard met Carel Schaap samen, probeeren hen gekke, vieze dingen te laten doen. Later kwam de moeder en gingen ze fijn binnen zitten spelen en fijne platen kijken van prentenboeken; want Godard is een verwend jongetje en het is immers nog een beetje deftig bij hun; Vader zegt: zij heeft een beetje geld meegebracht.

Carel ging weg en hij alleen mocht blijven eten; hij wist eigenlijk niet waarom hij alleen; hij was er wel een beetje trotsch mee. De smalle ingang van het slagershuis is naast den mooien kruidenierswinkel methet onbegrijpelijke *Com è st i b l e s* in groote zwartglanzende letters op het hartsteen onder het laag-beginnende raam; de Vries staat juist met een smal bakje op zijn schouder klaar om een boodschap weg te brengen. Hij zegt, in zijn baardje, bin-nensmonds grommend, maar altijd uit deftigheid vriendelijk en elke letter van zijn woorden uitsprekend: „Moet je Go hebb'n? Go is er niet. Go is naar Rotterdam. Naar zijn oome. Ja. Hij blijft een heele week. Ja,” smakt hij.

Kinderachtig klinkt dat ineens, die klemtoon op die enkele woorden. Maar vriendelijk-klein, die lust om netjes te blijven, ook tegenover Eli, al kijkt hij je er niet bij aan. Hasjiewijne; geen kans op een beetje lekker binnen.

De straat uit, komt hij op de brug over het binnenwater, dat langs zijn straatje loopt; langs den bakker, waar in prachtige glazen potten en vazen de kleurige lekkernijen pralen, en met hun kracht voor de zinnen van oogen en vleesch uit de bepersende en doel-opdrijvende smalte van het ouderwetsche uitbouwraam schijnen te breken. Aan

de achterzijde is de bakkerij, schuin tegenover Eli's huis: daar staat hij, als bij het koffiebranden, af en toe voor de ramen te kijken naar het wonderlijke spel van het beschuut-bakken; de zachte bol wordt door het groote mes in de handen van den witten bakkersknecht gesneden, en valt in twee nog weeke beschuiten uiteen; hij bedenkt hoe daarna, in den winkel vóór, die plakken als harde brosse beschuiten zullen verschijnen, en hoe niemand denkt aan de gedaante die zij hier hadden. En hoe hij ze hier heeft zien worden; met de wonderlijkheid van een glasraam tusschen hen in: scheiding en toch geen scheiding. Alsof er geen ruzie en geen pijn in het leven was, maar enkel rust en ernst van dat heerlijke toekijken en zien maken. In nog meer geuren van de kleine plekjes, besnuffelt hij het leven van de stad; zooals bij Crost, waar hij die treffende verbinding vindt van twee geuren: zoute visch en sinaasappelen; de warme-landen-adem van de oranje vruchten, op dien bodem van prikkelend maar pittig zout, die de weelde er zoo stevig en geoorloofd aan maakt. De kleine Crost die een Jodenmatroos is geweest, en zijn smalle leelijke groene vrouwtje, zijn kromgcgroeid tusschen hun eetwaren, zijn er enkel de dienstbare uitreikers van; en zoo stijgt, van hun kar en uit hun winkel, en eindelijk ook voor hem van hun gestalte, dat mengsel van geur op, waarin die welriekende verfrisschende kracht van de zuidvrucht de sterkste is, als een bloesem van dagen-geluk.

Rechts loopt nu de gracht langs het uiteinde van zijn woonstraatje; links door een sluisje en een hockje haven met een paar lichte vrachtscheepjes, naar de rivier. Over de brug komt Eli in het breede, met zware keien geplaveide brok straat waar Jole woont, en oome Simon en tante Martha. Vanaf de Veluwe geeft zij toegang tot het stadje, die straat; een echte entree; een voorstad in het klein: met de zeldzaam ruime middenbreedte waar de zon hevig brandt; aan weerszijden, op de breede stoepen, boomen voor de woningen. En hier en daar, aan de puien van de herbergen, in olieverf geschilderde uithangborden de straat ingestoken, met de luidruchtige lokking der nog ruwe, verdachte kinderlijkheid van den buitenman.

Bosch en hei met stadjes en dorpjes, waar hij eens een enkele, een visschersplaatsje aan de Zuiderzee, van gezien heeft, denkt Eli zich daarginds; en het is of Jole's bruid, die groote blanke rossige, met haar prachtige naieviteit, en tante Martha die beiden uit die „Medicine" komen, zoo hier met hun bruijgoms zijn binnen getrokken, toen zij van hun ouders door de jonge mannen werden weggehaald.

De rivier stroomt, achter deze straat, langs smakelijke levende achtertuinen en plaatsen vol afdanksels, en oude pakhuizen door hekken afgezet, om de stad heen, en wordt ginds buiten, het plantsoen dwars over, weer ontmoet, in al zijn breedheid en kalme spoeding, en tusschen de volle wijde landelijkheid van zijn enorme, zuivere vee-bestippelde weilanden.

Eli heeft wel zin bij tante Martha binnen te gaan. Maar hij durft geen goed geluk verwachten nu. En dus loopt hij door: misschien straks op den terugweg? belooft hij zich onzeker. Het is vacantie: thuis wordt niet zoo vroeg gegeten; hij heeft nog heerlijk veel tijd.

Aan het eind van de straat weer een stukje havenkom met een paar schepen; een lage breede steenen borstwering daarlangs; verderop de rivier; nog heeft hij hem niet. Eerst nog het einde van het plantsoen door, dat langs de heele stad loopt, en de Burgerschool en het Gymnasium voorbij, de scholen van de rijkste „Kalen". Weinig menschen; de groote stilte van een zomerochtend schijnt ginds te wachten; zij broeit hem en gloort hem tegemoet.

En eindelijk, nog een paar visschers langs, en de molen met het mooie eenvoudige, lekker goedgeverfde molenaarshuis en een trosje arbeiderswoninkjes daarnaast; een laatste winkeltje waar het stadsgemak al ver schijnt, en daar is de dijk.

Honderd stapjes, en de dijk wordt een kant van den breedten straatweg; aan beide zijden oude kolossale boomen, die daarboven, langs de stilte van rivier en weiden, ruischen in een onvermoeden hoogen en zachten wind.

Een karretje komt en rijdt vriendelijk langs; de boer groet met knik van hoofd en zweep; in de verte nog een

figuurtje; anders niets in den stillen, breeden, zacht overruischten straatweg.

Tegen den begroeiden dijk opklimmen; het gras is hoog en zacht, vol paarsen klaver. Aan den anderen berm, voor de rivier, gaat hij liggen. Hij ligt languit; een groote boom achter hem draagt zijn hoogen tros over zijn plekje heen, en zet het in de schaduw, en waait het koel.

Daar, achter hem en recht boven hem, is nog het gebied van het geluid; van halflicht, lommer en beweging, in de koelte. De tros boven hem drijft allerlei stemmen van zich heen, die, als stroompjes van velerhande lengte en gang in zee, uitmonden in de stilte rondom. Hoe velerlei stemmen. Het is een open,ijnlijk verbaasd klagen dat zich weer sluit; een zachte woede-gier die in zijn herkomst-opening schijnt terug te glijden; een koortsig fluisteren; eenzelvige mompeling die redeloos verstilt; een kort, driftig, morrend roepen dat neerspringt in de ontplooiing van een heete zucht; en koppige dreigingen, gevolgd door schuldeloos, rijp, maar bijna liefelijk gelispel, alsof een ijl en sober schuifelspel louter den levensmaat duidt van den boom.

En achter de straatweg-laan waar wei- en bouwland zijn, komen en gaan nog scherper geluiden: de piep en de schorre grom van een koe, het krassen van een kar in de verte, een menschenstem als in nevelen, en het verloren gebas van een hond.

Niets daarvan hier vóór hem: geluid, beweging noch schaduw. Hier vóór hem, plotseling, tegen den horizon op, een wijd open wereld van licht en stilte; glanzend en schitterend licht over de nauwelijks bewegende rivier en de weide-vlakte aan den overkant; en volle stilte aan alle zijden daarover, onder een nevelig blauwen zomerhemel die het tot den einder toe omvat houdt, en dompelt in zijn beddende en lichtende warmte.

De rivier is breed, de overkant zoo ver dat hij vaag is; de koeien zijn kleine, gespikkelde en reine diertjes; het land daarachter is wijd en onbezet naar alle kanten; hij zit er bovenuit, hij ziet het zachtjes stijgen naar den horizon.

Het is verrassend en ongelooflijk; het is vreemd en nieuw en toch bekend; het is van het leven gescheiden en toch

van het leven zelf; het is wat het leven moest zijn, en een wonder schijnt.

Die dankbaar vastgehouden ontdekking brengt verbinding tusschen hem en het visioen van licht en breede liefelijkheid; het geluksgevoel stijgt met de stijging in landschap, rivier en licht; de stijging schijnt zingend te zijn in haar beweging, en de heerlijkheid die de keel doet zwellen, is dat dit alles: stijging, zwellend en muziek, in dezen ontzaglijken koepel van stilte zich voltrekt. Stilte, rijzenis en muziek die naar losbreking spant daarbuiten; stilte en geluidloos lied bij hemzelf, binnen het lichaam: in zijn keel en achter zijn voorhoofd.

De rivier, met zijn glansen en verschietende schitteringen links om het onzichtbare stadje heen wegzwaaiend; rechts langs begroeiden berm en straatweg met boomenwacht stijgend zoo ver hij zien kan, is middelpunt en vangvlak van dit licht; weiden, dieren, greepjes huizen, hoven en torenstandjes staan er in een zegening mee bestroomd. De boot naar Amsterdam komt rechts opzetten, dijd aan en glijdt het groote middenvlak op, klein in die enorme bezonde strekking van water en landouwen; haar geluid schijnt maar een zucht van snijding en een zacht gekabbel. Maar als zij om den linkschen hoek verdwenen is, schijnt toch de stilte zich te herstellen, en opnieuw voluit te wiegelen, in een schitterend, beweeglijk evenwicht, dat naar alle zijden de wereld schijnt te doordringen. Eli proeft nu als in zijn mond den smaak van dezen levenden stralenden vrede vóór hem; hij wordt er de heerlijke werkelijkheid van gewaar; hij voelt er de zachtschuddende wekking van in zijn lichaam, alsof de zon hem schoon warmde, alsof het water met zijn milden koelte-geest de uiterste frischheid en naar daden hijgende prikkeling in hem opjoeg. „Aan het water,” denkt hij, „ja, aan het water is het wel het heerlijkst te leven.” Hij voelt verbinding van het als wonder aanschouwde en zijn begeerenswaardigheid voor de jaren, en hij vindt nog geen ander verband dan wat hij in zijn beperkte veredeling heeft leeren kennen.

„Aan het water,” ja; het diepe vertrouwde leven met de menschen binnen in het huis; daarbuiten de vervoerende

genezing van zon, stilte, en verfrisschend bewegend water.

„Hoe schoon zijn uw tenten, Jakob,
Uw woningen, Israël...”

zoo brengt hem zijn herinnering voor dit lichamelijk ervaren:

„Als valleien uitgestrekt gelegen,
Als hoven aan de rivier,
Als aloe's door den Eeuwige geplant;
Als cederen aan het water.”

Zoo wordt het beeld van het landschap nu opgenomen en in het zijne verwerkt; hij slaat er het mengsel in van een troebeler, maar belofte-voller menschelijk leven, en spant er de eenige idealiteit doorheen, die hij kent.

„En de kinderen Israëls werden vruchtbaar; zij hadden vele kinderen; zij vermenigvuldigden zich en werden uitermate machtig, en het land werd vervuld van hen.”

„Talrijk, gelijk gezegd is: Ik heb U tot tienduizenden doen groeien, als het veldgewas. Gij vermeerderdet U; Gij werd groot en vol luister. De boezem werd vol, Uw haren golvend, terwijl Gij te voren naakt, en één en al naakt waart.”

Zacht stijgend danst nu de steeds verrassende wereld van licht en water en tot aan den verre hemel opliggend groen vóór hem. Het is nog eens nieuw voor hem; het heeft een nieuwe eigen warmte gekregen; rood is er in van het eigen brandende jagende, smachtende bloed; het staat en heft zich feestelijk vóór hem, als het verrukkelijke, lieflijkst denkbare leven zelf.

POFFERT MET AZIJN

Hijgend en ontzet van langzaam zich leggenden angst rent hij den molen langs, terug, naar het havelentje en de voorstadsche straat.

Eerst was het een verwijderd geschuifel in het gras dat hem, al licht verontrust, terzij deed zien. Toen was het het blauwe lijf van den boer, met den greep naast zich, en zijn roodverhitte kop met de verbolgen kleine oogen, en het flard stroohoed. En dadelijk daarop de roepende stem die alle hoop op de landelijke goedmoedigheid verscheurt:

„Je maag daar niet in het graas! Ik wil da' graas niet vernield he'm!”

„Ik mag hier toch wel liggen?”

„Nee, da maag je niet!”

„Maar ik verniel het niet! Ik lig d'r maar gewoon effen.”

„Je mot 'r aafgaan!” de verre stem die al naderen gaat.

„Vooruit! d'r aaf!”

„Mag ik niet effen liggen?”

„Aaj nou niet daalijk opdondert jood, zaa'k je verdommie de greep in je pens jagen, versta je daat nou?”

Eli, zich oprichtend, roept, enkel om de uiterste vijandschap en vooral ook de vernedering nog te verzachten:

„Je zal toch zeker wel wijzer wezen? ik doe toch niks aan dat gras? Je bent toch zeker niet stapelgek?”

De schrik maakt hem ademloos; dat heeft hij onmogelijk kunnen verwachten: De boer, woedend, als dol om de miskenning van zijn macht, rent met de vreeselijke ijzeren greep vooruit op hem af. Het flitst als in een bloedstolling door Eli heen: Gevaar! Springen, den dijk opspringen, wegrennen. Alles klopt en slaat van binnen; de huizen moeten bereikt: de bescherming. Bij den molen pas durft hij omkijken, en daar ziet hij, dat de boer, aan dezen berm van den dijk, hem met kleine woedende oogen staat na te kijken...

Hè! Gered... Zeker nieuw; hij wist niet dat het gras ooit verpacht werd; hij dacht dat hij daar mocht liggen; vreeselijke ijzeren punten van de greep. Hè! Hij rilt over zijn heele huid, en moet slikken, en zich hijgend herstellen.

len, de kleeren te recht schikken, zijn gezicht afvegen, nog eens na-rillen. En nog eens omkijken.

Staat er nog. Gek, die gek; vuil boer-dier, vuil korsterig geboorte. Kent hem natuurlijk niet, heelemaal niet. Hij heeft er toch ook wel vriendelijke: Harm Palland, die tegen vader zei:

„Is dât jongetje van jou, Jankef? Dât jongetje? He-jij dat gemaakt? Nou maar je moest 'm mijn maar sturen, ik wil 'm best thuis hebben; hij zal 't goed beleven.”

Die zou dan toch zeker wel dulden dat hij eens in zijn gras lag? Of ook misschien nog niet?

Maar het zijn dan ook pestlui. „Gefitst,” zegt vader, „honden.” Nog eens omkijken. O, omdat-ie daar even zoo fijn ligt: de greep! Hè, dat je geen pistool hadt, hè? Een pistooltje uit je zak, en kalm op hem aanleggen als-ie met de greep durft komen; en dan heel kalm kapot schieten, dat vuil. O, omdat je daar ligt!

In het herstel, in de ontspanning, wordt het bijna huilen met hem; hij kijkt naar een bank in het plantsoen, maar hij durft nog niet goed hier blijven. Loopt door tot hij goed en wel in de straat is; hier is pas volkomen veiligheid. De boer zou kunnen komen; tusschen de burgers weet hij zich tegen geweld van zijn vieze boeren-beestenlijf stellig beschermd. Het beeld van de rivier is voorloopig in de verwarring onzichtbaar verscholen; hij doet zelfs geen moeite het te vinden; wat nu blijft is enkel het bitter gevoel van vernedering, van deze beleediging van iets dat hij onfeilbaar goed in zich weet. En hij gaat de straat in; hier is de stad, hier is toch, in tegenstelling met die haat van het boergedierte, een stukje vertrouwdheid althans met de menschen. Hij voelt het sterk aan den man met de kersen-kar, die zijn lichtend-roode waar zoo bekend heerlijk donker zingend de huizen in roept:

„Ik heb *mooie* rijpe ker-sen,
Drie stuivers een pò-ò-ònd!
Eet je bui-kje maar rond;
Ze zijné ge-zond;
Drie stuivers een pò-ond!”

Als hij bij het huis van tante Martha komt, is er een nieuw heimelijk verlangen naar een stukje warmte in hem. Want hij weet niet waarom: daar in dat jonge gezin is nog wel eens iets daarvan te vinden; zij hebben het wel niet rijk, maar veel beter dan bij Eli thuis, en toch is er, in weerwil van weinig contact, altijd daar een diepe hartelijkheid jegens hen. Op Zondagmorgen als hij met vader mee gaat hier Gewwre-geld halen, moeten zij binnenkomen en koffie drinken; er is stoci en scherts en belangstelling, en vader weet dat hij kan komen om een gulden of rijksdaalder te leen, als de nood aan den man is: het wordt met plezier gegeven als zij het hebben.

Maar dat is het niet alleen; het is geen broer en schoon-zuster; het is maar neef en nicht, en het is of er daarom meer waardeering is voor vader en het zijne; er is nooit ruzie uit ijdele onverdraagzaamheid; er is nooit die voortdurende geprikkeldheid die vader's broers en zusters behalve tante Fie, tegen hem uitleven omdat zij zijn zuiverder blijmoedigheid, zijn rondheid en zijn scherper inzicht niet kunnen dulden.

Hier is waardeering voor Vader, en zelfs een beetje stille eerbied en een beetje blijdschap om hem.

Hij durft binnengaan, het hekje klingelt; niemand en niets in het voorhuis. De slachterij is gelukkig niet in huis: oome Simon werkt aan den overkant bij zijn vader; zij slachten, net als oome Herman, nuchteren kalveren voor Engeland, en wel een koetje en een schaapje voor den huisverkoop er tusschen door.

Daar is tante Martha, in de huiskamer: in een kinderstoel zit het kleine jongetje, en lacht naar hem.

„Dag Eli! kom je es kijken of we nog leven?”

„H'm — ja tante Martha, ik was in de buurt.”

„O, was je in de buurt. Zeker voor zaken.”

„Hu ja.”

Het kind haalt hem aan en hij komt bij het jongetje, dat hem toelacht en hem in het gezicht aait.

„Hij is mesjogge op je, Eli. Je moet maar es een dag met hem komen spelen. Doe je 't? O, je hebt vacantie!” en zachter, onder het vouwen van schoon waschgoed:

„Ik zal es kijken of ik nog een stukje koek voor je heb.”

De koek komt; wat smaakt dat alles heerlijk in het andere huis. Het is zomer; als het zomer is, kan alles zoo dubbel heerlijk zijn bij de anderen. Buiten in de straat is het zomer, en hier ook; koel, maar zomersch. Hij weet niet hoe; er is een volheid, een bijna zatte volheid van leven, iets rijps, iets schoons, iets dat thuis altijd dadelijk in heete vermoeienis neerslaat, maar hier in krachtige evenwichtige rust gedragen blijft.

Wat is het? Hij weet het niet; hijzelf is nu ook vol ingedronken zon, een beetje ontsteld nog van den schrik, maar toch een beetje rijk van de winst van zijn uitgang.

En hier, in die koele kamer, wat is het hier dat die volle gelukkige zomer maakt? Is het de vrouw? tante Martha? Haar moederlijke vriendelijkheid is dichtbij; hij is blij dat zij hem zoo ontvangt. Zij heeft geen mooi figuur, niets prachtigs aan haar bewegingen; maar haar gezicht is blank en flink; haar haar is blond en royaal, en bij haar grijze oogen kan het zoo schalks trekken, vriendelijk en toch bij de hand.

Tegen het raam staan bloemen, frissche bloemen zonder asch, in water, zooals bij hen alleen maar op Vrijdagmiddag, zoo versch en geurend, en het ruikt hier naar lekker eten. En in een schemerigen hoek, op een kastje, bloeit, op het donkere roode fond, het vochtige, doorlichte purper op: van een schaal kersen...

„Waar ben je dan geweest, Eli? Kom je van huis?”

„Ik heb toch vacantie? Ik ben ginder geweest, voorbij het plantsoen, aan de dijk.”

„Heb je daar gespeeld?”

Zij spreekt een beetje sleepend, naar den geest van het platteland waar zij vandaan komt; maar zij heeft een goede, volle stem. Eli vindt het heerlijk, dat zangerige.

„Nee, ik heb er gelegen.”

„Gelegen? Zóó maar gelegen?” Zij kijkt nu naar hem om. Zal hij het vertellen? Nee, met haar alleen niet.

„Ben jij daar, Simon?”

„Ja.”

„Krijg ik een stukkie vleesch van je dat gauw gaar is? Maar ik moet het dadelijk hebben, hoor.”

„Ja, je krijgt het zoo. Ik kan niet alles tegelijk; wie is daar dan binnen?”

Oome Simon komt met de armen tegen de deurposten leunen.

„O, Eli. Kom je naar je leerling kijken?”

„Jazeker,” zegt tante Martha, „als Herman zoo ver is dat-ie naar school kan gaan, dan ben jij toch zeker al bijna Joodsche meester hier? Dan komt ie bij jou leeren. Is het niet zoo?”

„Je moet toch Rebbeworden?” zegt oome Simon. „Waarachtig” (hij loopt terug om in de straat te spuwen en veegt zijn mond af) „zal ik sterven, zijn vader heeft me voor ernst verteld dat-ie voor Rebbe gaat studeeren. Later! Dan ga je naar het Seminarium toe in Amsterdam, en dan kom je terug, klaar en wel en uitgeleerd, en onze Herman die komt bij jou op school.”

Eli lacht. „Dat zal nog wel een poosje duren,” zegt hij wijs en verlegen; „ik weet er niks van af hoor.”

Tante Martha knikt met gesloten mond. „Da's de echte geiwe (trots)” zegt zij, „toe maar kind. Gelijk heb je.”

Hij ziet zwijgend naar haar op, in de diepere streeling van haar woorden. Zij staat nu tot haar man te spreken, om het vleesch dringend, en Eli ontdekt een heerlijke houding in haar, als zij een beetje innig vleit. Zij heeft iets zoo diep-vrouwelijks, iets zakelijks, behendigs en toch kinderlijks, dat zij opnieuw den rijken zomer doet voelen. En hij denkt aan onlangs, toen hij met vader hier was, en zij schertsten:

„Hij is altijd vroolijk,” zei tante Martha van vader.

„Vroolijk,” had vader gezegd, „ja, maar daarom kan men toch wel ernstig wezen? Men kan ernstig wezen, en men kan ook ernstig vroolijk wezen. Hè, is dat dan anders?”

„Nee Jankef,” zei zij, „ik begrijp het wel.”

En Eli had gezien, hoe zij vader van terzij aankeek en nadacht. Het was of zij zich boog, met haar heele wezen, van haar huis weg, om heel het bedrijf van huishouding en slagerij en het leven van geldkansen heen, naar de instemming.

„Nou, als j't dan begrijpt, dan is het heelemaal finaal in

orde," had vader gezegd; „je bent nou ook geen drie-tentwintig-meer," zei hij in haar landstaal schertsend, „en het doet mien best plezier dat er ginder op de Hei ook nog wel 's gepraktiseerd wordt."

Zij had stil gelachen, en Eli zag dat zij vader aardig vond: hij was het met haar eens; hij vond vader ook aardig, en hen allebei, en alles.

Nu ziet hij weer zoo iets van haar, zoo'n heerlijke beweging, en hij droomt weg in den zomer. De droom gaat om de vrouw heen; hij brengt vreugde; hij slaat verrukking uit, van den bodem uit waar zij staat; flits! flits! opzweepend en opbliksemend, als raketten, naar de lucht, in een lichtspatting: Geluk.

Tante Martha ziet het, en wenkt naar oome Simon:

„Rooien" (kijk) zegt zij, „die goolemt daar."

„Mirakels Jeeled (kind)," zegt oome Simon. „Nou, ik zal je even een stukkie vleesch geven."

Hij loopt op haar toe, en gniffelt met zijn kleine begroei-de heete gulzige koppetje tot haar. Iets van „vanavond."

Tante Martha fronst, en duwt hem weg.

„Nou, waarom?" Simon schor van zwakke bestraftheid, en een snellen blik naar Eli waarin een steekje kregelheid, „mag men dat dan niet zeggen? tegen zijn eigen vrouwgien?"

Zij wendt zich geërgerd om, en ziet ook naar Eli, en Eli wordt vuurrood.

„Je mag hier wel blijven eten, Eli," zingt zij, terwijl Oome Simon gaat.

„Nee, dank je wel, tante Martha," stamelt hij, „Ik moet thuis komen eten."

„Een stukje, een lapje vleesch?" zegt zij.

Hij wordt nu wit.

„Nee — dankje — tante Martha," schort hij.

„Nee?"

Het vleesch in de soep ruikt stekend naar hem. Hij is hongerig geworden. Hij knikt zwijgend van neen.

Glimlachend, terwijl hij bij den kinderstoel het jongetje groet, knijpt zij hem in de wang.

„Niet een stukje vleesch met een stukje lekkere komkommer van me hebben?" zegt ze nog eens dapper.

Hij, met het gezicht dankbaar naar haar op; maar toch den blik ingehouden, en rood:

„Nee-dank-je tante Martha.”

„Dan ook geen beetje lekkere kersen?”

Hij weet niets meer dan het heerlijke volhouden van de weigering in dat nu aangebeden gezicht:

„Nee-dank-je-tante-Martha.”

Hij loopt, met den vollen zomer in zijn leege lijf, door de heete zon naar huis terug. Blij dat hij niet van dien boer verteld heeft. Blij met tante Martha. En met een brandende lust om in pittig gebraad te bijten.

Hij krijgt nu visioenen van maaltijden: hartige stukken, vruchten, gebak, volle heerlijke rijkheid van het leven. Zijn maag rommelt; zijn oogen staan begeerig vooruit; een kracht van gezondheid, zelfvertrouwen, zielsbevreugdheid, wil zich op verdiend warm voedsel storten, en het verslinden met zijn sappigheid, om het verdere van zomerschen dag en leven onder de oogen te zien.

En onderwijl gaat hij voort met aan tante Martha te denken, en haar heerlijke huis, met de geurende bloemen, en de kersen, en het vleesch, en die lieve houding, ook tot hem, met dien kneep in de wang. Zooals ze ook tot vader zei dat ze heette: „Ik heet Martha Bløemendal” zong ze. Dat is ook maar niet even prachtig! om zoo te heeten, of om een vrouw te hebben die zoo heet: Bloemendal, Bloe, met die oè: „*Bloe-oemendal*”.

Dat er geen geur is in huis, weet hij nog niet in de gang; maar hij merkt het al als hij in de kamer komt, dat er iets mis is: men zit maar half aan tafel. Erger dan zoo kan het wel haast niet vandaag: het is de beruchte poffert, op koud brood na de triestigste van alle tegenvallers in de maaltijden, die men hem af en toe huldigend voorzet. Als toetspijs is het nog armoedig, poffert, en dat is dan nu alles: een baksel van louter meel en water in een liefdeloos-bereide zwart-verbrande losse korst; en daarbij wordt azijn gediend met suiker. De meelpoffert met de verbrande korst is het gerecht; en de azijn met een beetje suiker is de saus. Eli kan een paar plakken krijgen met een laag saus; het is niet alleen groote armoede die elke

smakelijkheid van tafel houdt; maar de kinderen weten het: het is ook gebrek aan lust en tijd om iets beters te maken.

Eli voelt zijn honger gewond, gestoken; hij ziet rond, van het bord met de ellendige spijs naar moeder en vader:

„Poffert?” zegt hij.

En nu is hij alle beheersching kwijt. Dadelijk trillen zijn kaken en zijn mond; dadelijk staan zijn oogen vol tranen, bij het onverbiddelijk voelen van die ontzettende teleurstelling.

„Poffert,” herhaalt hij dof, met losbrekende tranen en een volle keel van verdriet. En nog een wanhoopsvraag:

„Krijgen we geen stukkie vleesch? Niks?”

„Vandaag niet,” zegt Vader, „d'r is niks as poffert; goeie beste poffert, en daar moet het mee gedaan worden.”

„Goeie beste Poffert!” Nu huilt hij hevig op. De beleediging van zijn lust, door al die uren van krachtig leven gewekt, is te bitter: hij kan ze niet dragen. Opstand schokt in hem omhoog, lust tot verweer; haat. Hij ziet vader aan, en moeder; hun kalmte maakt hen in zijn oogen tot sluw-zwijgende schuldigen, tot stompzinnigendiegestraft moeten omdat zij zelfs de mogelijkheid ontkennen van de geschiedenis van zijn dag. En als tegenwicht tot alle vreugde en alle ontroering, breekt alle opstand in hem los, onder het nu volle smartelijke schreien:

„Vuile poffert, as je thuiskomt godverdomme. Dat lust ik niet! Nou is er niks! Niks dat je lust...!”

„Vuile poffert?” zegt Vader, „vuile poffert is het niet.”

„Vuile poffert!” roept hij huilend, „stront!”

„Stront is het niet,” zegt Jankef kalm. Hij is wit, Jankef; hij is uitdagend. Eli voelt het; hij stort zich er even wrokkig tegen in. Hij buigt naar Vader voorover op de tafel, waar hij naast staat:

„Niet?” roept hij naar het wit-wachtende gezicht dat hij nu in zijn hartstocht afschuwelijk dom en zwak vindt:

„Niet? Stront is het godverdomme! Stront heb je op tafel gezet!”

Hij ziet de oogen in Vader's bleeke gezicht scheef gaan van vijandige loering; hij merkt het onderdrukte lachen van de kinderen nauwelijks. Hij ziet alleen Moeders hoofd

strak omlaag gaan van bezorgde afwachting, en daar vlak vóór zich Vader's kop, waarin de onwil om zijn ondraaglijke teleurstelling te erkennen, zich tegenover hem stelt, vijandig, tartend.

En daar roept hij tegenin, steeds boven zijn neertrekken-de tranen uit, in de eenige bevrediging die hem nu blijft: de losscheuring en beelding van zijn heeten hartstocht, in een tegen-uitdaging aan die kracht die hem prikkelt tot grooter en machtiger en overweldigender uitbarsting, terwijl Mau en Ezra onderdrukt gieren tusschen hun tanden door:

„Stront godverdomme, as je thuiskomt! Stront is het, vuile stront! Daar moest de politie bij! Ik zal het iedereen vertellen, godverdomme, dat je zoo stom bent om stront van je bord te vreten. Stommelingen! Dat jullie het niet eens kunt proeven, dat het stront is!”

Over de tafel heen is de loerende blik van Jankef veranderd tot een greep van zijn hand in Eli's strot. Hij schreeuwt even, maar als Jankef de tafel omloopt om zich verder op hem te wreken, vlucht hij niet, zooals de anderen verwachten. Hij blijft staan, wit nu ook, uitdagend nu ook, trillend van toorn. En als Jankef bij hem is, en zegt:

„En nou nog 's?”

„Wat nog 's,” zegt hij met bliksemende oogen.

„De pòffert...” Allen kijken hierbij op: het is of vader hem voor vollen tegenstander neemt.

„Die pòffert?” vraagt Eli, door Jankefs houding tot de volste uitzetting geprikkeld. „Stront, begrijp je?”

Hij slaat achterover op den grond; Jankef gooit hem omver. Snel weer op, een vreeselijke bedreiging in de oogen, en doodswit.

Jankef voelt de minachting; het vertoornt hem fel. Wat is er dat hem verwart? en toch weer in stekende woede tegen het kind opdrijft? Jetje heeft het zacht gezegd: „Vader hetst 'm eerst,” zegt Jetje zacht, „tot-ie alles moet zeggen; en dān krijgt-ie.”

Eli's blik is er even van doorbroken. „Bemoei je er niet mee,” zegt moeder die met de armen over de borst gekruist den afloop smartelijk zit af te wachten.

„Nou, het is toch zoo,” zegt Jetje, „ik mag niks zeggen, maar het is toch zoo.” Zij staat op, en loopt de kamer uit. Eli voelt het achter zich gebeuren; hij kan zich niet omkeeren; hij is te bezet van gevechts-spanning naar de fysieke dreiging vóór hem. Mau en Hartog hebben elkaar aangezien. „Tiedeliedom tiedel-dom,” heeft Hartog naar Mau gezongen. En met een wenk: „Ga je mee?” Zij staan beiden op en verlaten ook de kamer; als vanzelfsprekend volgt Ezra hen.

„Ik ben heelemaal niet bang voor die oogen,” zegt Jankef, naar dien grijp-blik in Eli's witte gezicht, „die heb ik zelf gemaakt, begrijp je wel? Ben ik niks bang voor!” Een hoonende glimlach bij Eli om die zwakheid.

„En nou dadelijk je poffert opeten, en geen kik meer.”

„Toe nou Eli! je krijgt van Vader!” roept Hanna.

„Ik lust niet!” zegt Eli, bitter tegen de overmacht en boven zijn laatste neiging uit om te eten. Hij trilt. „Ik heb gezegd wat het is, en dat is het, godverdomme!”

De oogen boren in Jankef's zwak-gevonden blik: Eli's levensdrang staat feller dan die van vader. Tegen die felle macht komt Jankef in verzet uit gezags-nood; en hij maait opeens links en rechts tegen Eli's gezicht en zijn schedel, en slaat hem opnieuw tegen den grond. En grijpt een stok, en beukt hem daarmee, vreeselijke striemen op zijn vleesch.

Eli, toch nog onverwacht overvallen, schreeuwt het uit van de verlamdende pijn, die hem nu de kracht neemt om weer op te staan.

„Daar dan! hier is jouw stront: Hier! Daar! Daar is jouw stront! begrijp je?”

Wel vijf minuten lang snijdt de stok, door zijn kleeren heen, allen wil van zijn vleesch murw. Hij heeft eerst zijn wild: „Godverdomme!” gekreten, alsof hij zich op Jankef wilde storten om hem in een uitersten opstand, aan te grijpen en achteruit te smakken. Maar het blijft bij de dreiging van den rechten blik uit zijn verwijde oogen; een onoverwinnelijke angst voor de volkomen vijandschap houdt hem terug. En als antwoord op zijn brullenden vloek waarvan Jankef de beteekenis ziet en die hem tot zelfhandhaving opdrijft, suist de stok, van hoogerop,

nog vernietigender neer, op zijn hoofd, in zijn hals, tegen zijn beenen.

„O,” roept Eli. „O!” en hij grijpt beangst naar zijn hoofd, naar zijn brooze schenen, overal waar het hout schijnt gebroken te hebben; en nog steeds bonzen de ontzielende slagen op zijn lichaam.

„Hou op,” zegt moeder zacht.

„Vader!” schreeuwt Hanna. En begint dan angstig ineengedoken te huilen.

„Wat? — Wat? Hij zàl godverdomme! hier! Daar! Zoo! Ik wil! Ik zàl! Hier!”

Daar is de stok in twee stukken uiteengevallen; Jankef treedt hijgend terug. Nu loeit, uit het laatste blijf sel van Eli's wil, een zacht, toch nog gewond gebrul door de kamer. Verborg en betast hij zich: zijn hoofd heeft builen; aan zijn nek en zijn hand kleeft bloed. Hanna zit te snikken; moeder zit roerloos, en bleek en oud.

„Nou, nou,” zegt Mau, die met Hartog in de deuropening terug komt, en zoekend naar Eli op den grond kijkt: „d'r spookt wat hoor. Godskristes.”

„'k Heb nog meer stokken hoor!” roept Jankef, „begrepen? snot-ape?”

„Ja, ja,” zingt Mau, en ook Hartog kijkt met afkeurende verbazing naar vader, die hijgend en wit staat.

„En nou vooruit, d'r uit!” zegt Jankef tot het huilende propje vernietigde wil dat Eli geworden schijnt.

„Toe dan!” zegt Hanna, „sta dan op!” Zij komt en helpt hem aan zijn armen. Hij staat op, beschreid, maar het wit, rood doorschoten, de oogen diep en vlammend. Hij raapt zijn pet op, en ziet nog eenmaal naar Vader om; een blik als een afwachtend grijpgebaar, vol nog onmachtige hunkering naar gulzige vergelding. Maar Jankef gebiedt: „Vooruit! deruit!”

Eli keert zich om, opnieuw verslagen, en uit zijn geladen hoofd piept het brokkelende schreien, terwijl hij langzaam als kreupel uit de kamer strompelt.

In de gang trekt Hartog even aan zijn pet-klep om die recht te zetten; Jetje maakt het nog erger: zij staat wit tegen den muur, en drukt, terwijl hij langs gaat, den buitenkant van haar hand snel maar vol, tegen zijn wang.

„Ga je naar boven?” Zij kijkt de jongens aan. „Rooien,” (kijk) zegt zij en wijst naar eigen hals en hand. Tegen zooveel mededooien is zijn wil om onbeklaagd te blijven, niet bestand.

Terwijl hij de trap naar zijn bed moeizaam beklimt, breekt het huilen iets luider los, toch nog geknepen: zijn hoofd, boven zijn langeslagen lijf uit, vol rampzaligheid.

„Vader is mesjogge,” hoort hij Jetje zeggen.

„Stapel,” zacht de jongens; „het Jeeled zoo te mekaai-men. Stapel.”

„Gekke jonge,” zegt Ezra; „lust liever slaag dan poffert.”

„En jij hebt liever poffert als slaag hè?” moedert Jetje.

„Ikke wel!”

„Nou, je kunt best zijn portie opeten; hij eet het nou toch niet meer. Dat hoeft je niet te denken.”

„O nee! (Hanna) al sloeg vader 'm nog ééns zoo hard, dan nóg niet. Wel?”

Moeder, om de deur:

„Zijn poffert blijft behoorlijk voor 'm staan; daar komt niemand an, hoor!”

„O!” lacht Ezra verlegen, „ik wil het niet hebben hoor. Ik ben dik.”

„Zoo dik zullen mijn vijanden zijn,” mompelt Moeder binnen, in een zucht; „de een mankeert het hier en de ander mankeert het daar. Zuiver op de graat is der geen een, tot de allergrootsten toe niet; hè hè,” straft zij stil bitter naar Jankef.

Als zij een uur later met een plak poffert en een paar boterhammen naar Eli komt kijken, vindt zij hem in diepen slaap. Het is laat in zomernamiddag, als hij wakker wordt. Overal pijn; ineens de volle herinnering. Een bord met eten: hij grijpt en schrokt naar zijn leeg, zich opdringende maag-kuil. Lange kreunende geeuwen van ontspanning, die men beneden hoort. Pijn en honger, en verdrietigheid. Allemaal pestdruppels! Bij Godard de Vries had-ie kunnen eten, als-ie niet naar Rotterdam was; bij tante Martha fijn vleesch en soep; waarom is-ie niet gebleven? het kon niet met dien raren toestand, en het was ook te fijn; hij durfde niet, en niet voor thuis ook.

En aan de dijk, o god! ja, die greep! Au, in zijn nek schrijnt het en aan zijn hand, daar is ook vel af; bloed maakt alles van vergeten onmogelijk: vader moet getrapt en geslagen worden dat-ie het weet. Allemaal vonden ze het een schandaal van vader: de jongens, en Jetje, moeder misschien ook wel. Honger! Poffert! Hij zou het nu wel eten, maar het is te kinderachtig om zoo de minste te zijn. Hij kan verrekken met zijn poffert; laat-ie het zelf in zijn bek gestopt krijgen, en dan moet het hem smaken, zooals het hem zou smaken, zoo laf, zoo verdrietig, of het tegen alles in gaat wat je wil.

Hij ligt, en opnieuw komen er zacht, tranen. Het daglicht zakt al, en hij voelt de naderende schemering om zich groeien als een naargeestige nis. Hij kan ze aan; hij heeft ze vaak al hardnekkig om zich gelaten en de kwaadaardige kracht ervan doorproefd. Nu wil hij het niet: hij zoekt monterheid en sterkte van het daglicht buiten, en van de ruimte. En hij laat zich van het bed glijden en gaat naar beneden.

Zij zitten, behalve Ezra, die zijn boterham bij den scheerbaas eet, aan brood met koffie; allen kijken om, niemand weet wat te zeggen. Vader heeft hem zonder merkbare uitdrukking aangekeken; Eli's blik glijdt vijandig van hem af. Hanna alleen wil het zwijgen breken; zij buigt zich naar hem en zegt zacht, in haar onhandigheid:

„Goed gehad, hè jongetje?”

Vader die het niet gehoord heeft:

„Hij kan behoorlijk gaan zitten en heel kalm en ordentelijk zijn boterham zitten eten; en anders verder niks geen kunsten.”

Dat is een vernieuwing van de botsing. Alles van zijn trots en zijn woede staat op. Bij hem is vader enkel schuldige, en alleen door te weinig kracht van zijn vuisten is hij nog niet in staat geweest hier rechtvaardigheid te brengen.

Hij keert zich om, grijpt de deur en slaat die, tot bewustmaking van alle anderen, met een schallenden slag achter zich toe. Zij kijken hem door het open raam na, waar hij wit langs loopt.

„Mesjogge kind,” roept Hanna.

„Hou jij je rot-kwijllop dan ook,” blaft Mau.

Eli ziet een seconde naar binnen, onbereikbaar, uit een blik die verbranden wil. Het schreeuwt in hem om macht. En hij vindt in zijn herinnering opstijgende brokken beelding van steigerende wraakzucht die om macht smeeken, en die hem bijna bevredigen: „Kraak neer, alles. Stort in, hemelen. Lig doorwoeld, gronden van de aarde, onder mijn verschrikkelijke voeten. Ik sla, ik trap, ik zal heerschen, en wraak-wagens over de wereld rijden. Hoogop zal ik staan; ik ben de koning, meester van alle laffe vadertjes die koningen stront willen voeren.”

Hij loopt hijgend door, en keert pas met donker terug. Als hij groot is! wacht! als hij een kerel is! dan zal hij! ontzettende wraak, en allen verschrikt laten staan. Haha! Dan moest zoo'n vadertje! Zoo sterk moest hij zijn, dat hij vanmiddag hem even had laten schrikken als hij onderste boven zou rollen, met zijn straffende stok in zijn hand, en groote domme oogen van schrik. En de heele wereld rondom zou juichen: pas op, dat is geen gewoon kind: het is een kleine reus; als zijn vader hem onrechtvaardig slaat, dan gooit hij hem over het huis heen dat hij ergens stil blijft liggen en hem nooit weer durft aanraken. Haha! Haha! De heerlijke wraak zou dat wezen. Net precies goed zou dat wezen. O, zijn heele lichaam, zijn hoofd, zijn nek en die ontvelde hand kloppen en branden en steken, en houden hem razend van woede als hij maar even aan vader denkt.

Daar komen Mau en Hartog naar buiten. Zij blijven langs hem staan.

„Zullen we hem meenemen?” zegt Mau tot Hartog, zacht.

„Hem? — Wil je met ons mee?”

Hij gaat al, zonder een woord, en zonder te weten waarheen.

„Moet het even binnen gezegd worden,” zegt Hartog, „anders is het weer mis, dan verpest je het voor hem.”

Mau loopt terug en komt weer.

„Ja, het is goed, als-ie bij ons blijft. Nee, ze zijn nou koesjt.” En tot Eli, „kom maar mee, je mag.”

Hij geeft geen antwoord, en zij eischen het niet. Vóór de brug, naar het sluisje toe. Hengels hebben zij niet. Roeien zeker. Ja, roeien, denkt hij over zijn strenge geslotenheid heen. Daarbij mocht hij nog nooit mee. Ja, zij huren een boot. Hij aanvaardt strak de winst; zij nemen hem dus mee op de rivier, in den avond. Met iets van een hevig gewonde, die, onder het dapper dragen van pijn, hulpverband en vervoer aanneemt in verzwegen dank, zoo loopt hij mee, zoo stapt hij in de boot, zoo gaat hij op de aangewezen voor-bank zitten, terwijl zij afvaren.

Zijn ondoorbreekbaar zwijgen houdt ook de jongens van-een: geen ander spreken dan enkele woorden van aanwijzing, en zij wisselen blikken over hem, waarachter de glimlach te voorschijn komt van het genot.

Onder het kleine bruggetje door wijkt opeens het genoeglijke van onder aan het straatje te varen; zij glijden opeens in de ruimte van de rivier. Donkergrijs het groote water, de weide-oever aan gene zij van de bollende rivier in verzachtenden schemer, die de grenzen in donkere vloeibaarheid doet uitloopen en de dieren tot duistergrijze vlekken overstort houdt; boomen als stille paarse standen van trilling. De hemel koel dekkend zwartblauw, met hoopen rondgesmeten vuurvonkjes. Langs de kade links, aan de in nacht-pluis slapende schepen-rompen en tegen de huizen als sombere schildwachters morrend ingesluimerd, en tusschen het lange hekwerk van de brug vóór hen: gele knipperende lantaarnlichtjes, als oude vriendelijk mijmerende oogjes.

Zoo stil is het water, dat de riemen als in koele vetzigheid dompelen en snijden; dat het is alsof zij voortbewegen door huiselijk vocht.

Aan geluiden niets dan een koerlend spatje, een plompje van een vischje verderop, een enkelen keer het verwijderd doffe knal-rythme van een motorboot die voorbischiet; het piepen der spaanringen van een zeldzamen roeier; eenmaal een schreeuwte van een rangeerenden locomotief; dan een ineenzinkende puffenrecks en een trompet-stootje dat scheurt, eer het rammelen en bonken van de wagens zich in de groote donkerblauwe zeediepte van de stilte laat wegglijden.

Eli herkent de rivier van vanochtend niet; hij geeft zich over aan het oogenblik. Dit is een andere wereld, een geheel nieuwe wereld, waarin zachte koele lucht, brandlooze welwillende lichtverzachting, vloeiende zwijgende vorm-omtrekken hem van alle kanten vrede toeschuiven, rondom het vaste harde hart van zijn strijd. Zijn strijd blijft onaangetast; het volle gevoel van verzet blijft. Een bodem blijft van zich op tegen-daden bezinnende verontwaardiging om de beleedigende wonden aan lichaam en trots die blijven manen; Vader houdt hij voor zich als iets dat zoo als het nu staat, onvolkomen, onduldbaar is; het moet door zijn kracht aangevallen, en veranderd worden jegens hem. Hij kan niet zinken tot de gedachte aan een slechten vader; aan een slechten vader is iets stinkends, iets van vies traan-achtig vleesch, en daarvan is niets aan Vader dan een heel dun randje. Hij houdt van Vader, dat weet hij onder zijn tot oorlogszwijgen besloten toorn.

Hij heeft een goeie, lekkere Vader, en hij is bezorgd om zijn wangen, zijn handen en zijn oogen, ja eigenlijk om bijna alles van hem; maar hij zal recht en verstoord en eischend tegen hem blijven staan, tot hij zal zeggen: „Eli”, zóó als hij wil dat het klinken zal, tot hij zijn pooten thuis zal houden uit vrees van een pak slaag terug. Met een zachten glis zoeven zij, tusschen een paar zware hartsteen pijlers, onder de brug door. Het water schijnt hier iets lichter; water en hemel-vlak beide plassend grijs. En stil suizend, pralend, vuur-doorbrand turkoois licht. Hooger staketsels van schepen links; zwaarder pakhuissrompen mompelend aan den flauwen wal; als drijvend, rechts, de gekartelde oever. En een diepe geur van dik-zoet gras.

„Weerom gaan?” zacht de stem aan de riemen.

„Ja,” de roerman.

„Afwisselen?”

„Nee.”

„Nee?”

„Nee, te gevaarlijk.”

„Heb j't koud. Jij? — Eli?”

„Nee.”

Zachter, één met stilte en roei-plons, Mau:
„Louloone. Losz begijen.” (Niet doen. Laat ’m nou met rust).

Weer onder de brug door, en het verrassend uitschieten in de ruimte daarna. Weer de wereld van waterbodem en oevers met beschemerde gedaanten die naar hem toe schijnen te schuiven. En rondom, om zijn zich leggend gevechtsrumoer, de bettende koelte van de nachtlucht, die met zijn stil-suizende werkzaamheid, geen ander doel schijnt toegewezen. Zoo zuiver verloopt vanavond alles, dat, wanneer zij zwenken, bruggetje en kade hen kalm schijnt tot zich te trekken, en de bouwseltjes en heel de kleine eigendunkelijke geest van het stadje, als bij eigen kinderen, zich pruttelend over de inzuiging van het bootje schijnt te verstaan. Stil achter elkaar aan wal; alles slaapt. „Morgen wel afrekenen,” de jongens. Nog altijd zwijgt hij, en doet hij hen zwijgen, al voelen zij niet zulk een zwaren tegendruk tot hun babbeltjes meer als bij het heengaan. Hebben zij het ook gevoeld dat er wel iets in hem veranderd is?

„Goed geweest? Hè?”

Hij knikt.

„Hand.”

Hij geeft ze even, maakt ze na een oogenblik langzaam weer los.

Het kade-tje af; de brug voorbij, waarover hij vanmorgen naar den dijk, en naar tante Martha ging.

Het hol-stille straatje in. Een buurman in een deur-opening, met het aardige, levende vuur van een sigaar.

„Avend, Mulder.”

„Avend, Leefmans.”

Plotseling weet hij hoe heerlijk het vanavond geweest is. De warmte van de blijde dankbaarheid, golft in hem omhoog.

„Nou. Ga’j ook mee naar binnen?”

Hij pakt Mau, dan Hartog, bij den arm, en geeft hen elk een zoen op de wang. Zij lachen zacht. Zoeken elkaar’s blik in het licht van de straatlantaarn.

ZIJEN-NET-VISCH

Als er vrede is, gaat hij vaak mee met vader, naar de kade, den vischafslag. De afslager met de dooie dronkemans-oogen slaat en schuift met zijn stok naar de zoodjes verdeelde blanke visch, uit de botters voor den wal binnen het hek gedragen naar de gladde hartsteen tafels. De groc-stem knettert naar het publiek daarachter.

„Gulden. Eén gulden. Negenennegentig, achtennegentig, zevenennegentig, 96, 95, 94, 93, 92, één-en-negentig, negentig!”

Gemelijk laat hij de waarde dalen, wijst met zijn stok naar den kooper die „Ja!” roept. En vader doet er lang over, over dat „ja”. Hij roept speelsch: „Jjjjaa!” terwijl de dronkenlap doortelt. Zooals vader zegt, om zoo zonder moeite een paar centen uit te winnen, want bij de eerste j. wordt hij toch al aangewezen. Maar Eli, en alle anderen (denkt hij) weten wel beter: het is maar speelscheit van vader en om die een reden te geven, heeft hij de slimheid er bij bedacht.

Daar komt vader nu, den dag na het gevecht, de straat in; aan zijn hand een net dat bol staat van dikke blanke zomerbot. Zoo heeft hij al vaak vader zien aankomen; het is een van zijn vreugden: de lucht is zacht om vader heen, doortinteld, doorzeefd van licht, zooals het, genezend, liefkoozend, grijs gedekt, zijn kan in Juli, in Augustus, in de vacantie; bijna het heerlijkste weer om in te leven. Want mooier is misschien de zon aan den blauwen hemel, maar zon en blauwe hemel zijn niet voor hem dan een paar enkele uren; daarna wordt het moeheid en ongemak en verdriet, in het ontbreken van de frischheid aan kleeën, schoeisel, voedsel en woonbehagen, waarzonder de heerlijkheid van den zuiveren zomerdag een kwelling wordt. Heeft de draaglijke warmte van een helderen zomerochtend hem nog in en buiten de stad doen spelen of rondwalen en op de groentenmarkt slenteren, den roep van de venters als levende muziek tot zich nemen en bewaren; kan hij daarin bij het koele ruischen van de hooge boomen aan de kade of achter de muren

van de groote tuinen nog de rijke wijd uitgeschudde beloften gelooven van den jongen dag die zich zoo royaal, zoo mild en krachtig en nog ruig, boven de stad en het water en het zachte land openzet met een vaart en een breede spanning die hem vertrouwd lijkt omdat hij hem aan den aanloop van zijn eigen stevig ondernemen doet denken. Als het middag wordt van zoo'n heeten zomerdag en de maaltijd en het huis met zijn levendigheid en zijn twisten hebben hem moe en vuil achtergelaten, dan drijven armoede, onlust en twintig eeuwen Ghetto hem vaak van de hitte-gietende zon weg naar de schemering van den uitdragers-zolder, waar een halve vierkante meter dakraam het duister uitzeft tot een beschuttend grijs. En waar het herbouwen van honderd levens en bewogen levensoogenblikken uit zooveel verminkte materie-resten, als het weer gaaf mijmeren van torens die geknot en bestoven staan, en het overeind droomen van tot muurwrakken en kamerschampsels uiteengevallen steden, hem het helle drinken van zon en zatten dag vergoeden en doen vergeten. De grijze dagen kan hij buiten blijven; dan is de wereld als een ontzaglijke kamer; alles is er vertrouwelijk aan, en in die warmte en dat dekkende licht is alles zichtbaar, kenbaar en genietbaar.

Eli staat in de straat, te kijken naar het tolleren, te bedenken hoe hij, al is hij er al wat groot voor, aan tol en zweep zou kunnen komen.

Plechtig en trotsch komt vader aan, verlegen glimlachend van plechtigheid, want het moet opvallend zijn in de arme straat, zoo'n net met visch, waar ieder hier hoogstens aan een karretje een restje dooie beestjes of katvisch koopt.

Van den overkant, uit het kroegje van vrouw van Galen, komt het lawaai van een dronken gebrul en stampend hossen, van uitroepen doorschoten, zeldzaam voor een weekschen ochtend. Een groepje grootere jongens en meisjes staan gretig wachtend ervoor bijeen, en eer Vader nog in huis kan gaan, wordt de kroegdeur daar belkingelend opengegoid, en aarzelt een klitje jonge mannen naar buiten, blijft op het stoepje bijna omarmd staan lallen en zoekt allengs contact met de straat. Eerst aar-

zelend, dan gretiger, komen de kinderen, dan de grootere jongens en meisjes nader; ook Jansie Beyer met haar gele pikhaar en haar ontstoken oogen in haar witte gezicht, voor Eli heel natuurlijk omdat hij haar eenmaal die kammerpot in dien emmer voor de vaat zag omspoelen; eindelijk de jongere getrouwde vrouwen, op spel belust. Want hier is weelde die trekt. In het midden van het klitje dronken zangers, zijn hals heel en al omstrengeld door de armen der anderen, hangt de tracteerder in zijn boeiend koloniale pak: het is de Fietse, zijn kleine kopje, dat rood verhit staat, armoedig onder zijn kolossalen, aan voor en achterzijde ver overkappenden helm; zijn oogjes klein van drank, glunderen onnoozel naar de anderen terug, terwijl zij alsof het volkomen toepasselijk was, zingen:

„O, margariën, jij nagemaakte boter!
O, margariën, een pond kost maar drie stooter!
O, margariën! jouw smaak die is zoo zoet,
Als je der maar steeds een groote kijl bij doet.”

„Nee!” roept plotseling de Fietse, alsof hij zoo geen waar voor zijn geld krijgt, „nee, godverdomme: Op naar Lombok...”

En de volgefoven maats, alsof zij nog een besef hadden van het „wiens wijn men drinkt, wiens lied men zingt”, en van de behoorlijke toegeeflijkheid jegens den maat wiens afscheid zij vieren, zetten onmiddellijk in:

„Hòp naar Lombok, laat de vijand komen,
Hòp naar Lombok, wil de vijand toonen,
Hòp naar Lombok, laat de vijand zien!
Dat wij zijn voor Neerland's vlag en Wilhellemien!”

Er zwelt een hoeraatje, en een paar bleeke jonge vrouw-tjes, die voordat de man om twaalf uur thuis komt, wat wagen durven, zwaaien met haar armen: „Fietse, hou je taai, hoor! Fietse!”

„Alles kits godferdomme,” bulkt de Fietse, steeds met zijn verstijfden lach in zijn kopje als vuurgloed.
„Tracteer-ie vandage?”

„Kom òp!” roept de Fietse, „allah! kom mee!”

„Zouen we durreven?” vraagt de brutaalste.

„Ikke niet hoor,” doet de ander preutsch, nu het er op aan komt mee in de kroeg te gaan; „wat zou de mijne wel zeggen, as-ie me zag. Nou!”

De Fietse is haar al weer vergeten en braakt zijn flarden van uitroepen en zijn schorre vloeken uit, terwijl hij zich met de maats samen heen en weer wiegt op zijn zwakke beenen, alleen nog maar overeind door de haken van hun omstrengelende armen. Daar hecht zijn steunzoekende blik zich aan de figuur van Jankef; hij wil zich los maken, maar de anderen grijpen vast; zij moeten mee voor zijn veiligheid en hun eigene, en zoo waggelen en botsen zij samen de stoep af en een eindweegs de straatbreedte over naar Jankef toe. Hij loopt niet weg, Vader; hij doet zelfs een paar passen naar hen toe.

„Leefmans! Leefmans!”

„Jawel jongens. Jawel, present.”

„Present godferdomme,” roept de Fietse, en doet een poging om te salueeren, „Leefmans! ga mee! hier! eentje koopen!”

„Eentje koopen? Nee — héé,” lacht Jankef, „dank je wel vriendelijk jong. Wat is d'r nou an de hand? hêj doorgezèet naar Harderwijk? Ga je naar de Oost?”

„Naar de Hóóst!” perst de Fietse er uit. Hij steekt zijn hand een eindje op, en grijnst naar zijn als vastgegroeide gasten, en alsof het een zoete plechtigheid is, zingt hij voor, zoodat de anderen dadelijk volgen:

„Véél liever
Véél liever
Zes jáártjes in het veld,
Als te leven,
Als te leven,
Eén húúrtje zonder geld;
En we leven zoolang als't op is,
as't op is,
as't òp is!
En we leven zoolang als't op is,
Als't òp is, is't gedaan!”

Maar een van de anderen moet ook een groeps- en gelegenheidslied aangeven, en alsof het een omzetting van de stemming naar de uitleving van het oogenblik is, en ook een herinnering voor den gastheer, begint hij snel (en de Fietse volgt, eerst een beetje gedwee):

„En bij vrouw van Gaa-lùn!
Daar ken-je-ze àà-lùn!
Daar schenken zij ze groot,
Daar drinken wij ons dood;
Bij vrouw van Gaa-lùn!
Daar ken-je-ze àalùn,
Daar leggen wij zoolang wij ken betaa-lùn!”

En een ander, opdat zij zich aan het zingen kunnen vasthouden:

„Adieu, wij moe-oeten —
Ellekander groe-oeten,
Adieu vaarwe-èl —
Tot wée-hée-hée-der -ziens!”

Bek-af staat de Fietse, zijn vlam-hittig kopje vooruithangend, alsof hij gestropt wordt, tusschen zijn vrienden die zijn kwellers schijnen.

„Leefmans!” roept hij weer.

„Dood-goule,” (dood-ziek) zegt Jankef zacht tot Hanna en Jetje, die buiten zijn gekomen, en bij hem blijven staan.

„Jet!” roept de koloniaal, „vanavond ben ik weer kom-pabel hoor! dan kom ik! Centen op zak,” grijnst hij, en zachter grinnikend naar het meisje, „Hè-hè, nòu he’k een slokkie op, hè?”

„Eéntje maar,” zegt vader tot het meisje, „blijf maar staan, hij heeft een beste dronk, geen kwaad sjallef.”

De Fietse ziet hen praten en nu wringt hij zich losser naar voren tot vlak bij Jankef, de anderen steeds aan hem vast:

„Ik lust er wel centje,” zegt Mau verlegen lachend tot Vader, „waarom? hij geeft weg.”

„Je zult wel goochemer wezen,” zegt Jankef, „komt niks van in hoor, geen druppeltje ook niet, die kunsten.”

„Nou stil maar, stil maar,” zegt Mau, die het maar half gemeend heeft.

„De móót!” schreeuwt de Fietse, „ik ben de móót! ik ben de haring! godverdomme, ze hebben mijn de haring gemaakt!”

„Ja,” zegt Jankef knikkend, „en zoo is het. En wat wou je d'r nou tegen doen? niks an te doen. Een vette moot haring,” lacht hij.

„Ze hebben mijn godverdomme de sigaar gemaakt! Dat schijthuis! hier! meneer van der Kamp,” roept hij tot Jankef, steeds worstelend tegen zijn maats die hem houden, „van de segarenfabriek!”

„Hè-je gedaan gekregen?”

„Omda'k godverdomme pertaal ben geweest, zegt-ie! die gofferdommesche gehakbal! En nou gaan 'k voor me moeder, gaan 'k met de zwartjes vechten. En de ouwe vrouw die eb ik een mooi winkeltje gegeven voor de centen, en ikke! hier! gofferdomme, hier zitten ze! — Hij heeft me deruitgedonderd gofferdomme omdat 'k pertaal ben geweest. Je bent pertaal, zegt-ie. Ben ik pertaal, gofferdomme? Hier! (hij wijst naar Mau en Lea en Hanna en het laatst, met beslistheid, naar Eli) hij kent mijn, hij kent mijn, godverdomme. Ben ik pertaal?”

Eli hoofdschudt stil-verschrikt ontkennend; de omstanders lachen, en de Fietse valt in zijn drank-verdoffing terug, en vloekt. Dan weer naar voren tot Jankef: „Hij heeft mijn d'r uit gegooid gofferdomme omdat ik pertaal ben, zegt-ie, die witte schijftloeder.”

„Wat zei je tegen 'm?”

„Niks gofferdomme! niks! niks!” Het is of hij bijna huilt, zijn kop onder zijn grooten, met blauwe stof overtrokken helm alsof hij voor een open vuur staat. Zijn oogjes gloeien als in koorts.

„Je mag niet zooveel zeggen,” zegt Jankef, „en in dienst ook niet, jonge, daar mag je ook maar een klein beetje zeggen. Pas maar op.”

„Maar nou wel!” roept de Fietse woedend. Hij zwaait met één losgeworstelden arm rond en waggelt een paar pas achteruit van inspanning:

„Nou zeg ik alles, gofferdomme!” brult hij, „nou zeg ik

dat ze allemaal met mekaar gofferdomme de bloedschijt kennen krijgen! Hier!"

De Fietse staat achteruitwaggelend te vloeken. „Vooruit," roept hij, „nog ééntje! nog ééne groote, daàr!"

Dan ziet hij weer met teederheid, als een koe, naar zijn maats, en begint met halfgesloten oogen en wiegelend hoofd te zingen:

„Hòp naar Lombok, laat de vijand komen,
Hòp naar Lombok, wil de vijand toonen..."

Hanna vertelt wat hij allemaal heeft uitgedeeld: prachtige cadeautjes, horloges, armbanden en geld.

„Iedereen geeft-ie wat, as je maar wil," zegt zij, „werachtig! nou ik wou dat-ie mijn ook wat gaf, wat fijn; jij niet?"

„Ga naar 'm toe," zegt Jetje, „ik wil ook best wat hebben, hoor, mijn 'n zorg!"

„Zal ik het doen?"

„Gauw, heel gauw naar binnen," zegt Jankef, 't is nou mooi geweest hoor; jullie hooren er in 't geheel niet bij. Laat ze dat arme sjalf maar met rust laten; is nog wel zoo knap."

Eli heeft een oogenblik de schittering begeerd van een mooi cadeautje, in een nieuw doosje. Nu vader spreekt van „dat arme sjallef," vergeet hij dat weer.

Nog steeds met zijn net vol visch bij zich, staat Jankef nu voor hem. Met een bijna effen gezicht wel, maar toch met duidelijk cerbewijs naar het kind, en zelfs een trekje verlegenheid daarom dat de stem stil maakt, zegt hij, terwijl hij het begeerde voedsel omhoog houdt:

„Is dat soms temet ook poffert die gelust wordt?"

„Zeker van de vischmarkt," zegt Eli ontwijkend. Hij kan niet zwijgen; hij kan niet vriendelijk naderen.

Jankef, voor het kind bestemd, terwijl hij de gang in wil gaan, vanuit de voorkamer, waar Eli voor het raam in de straat wil kijken:

„We zullen ze dadelijk schoonmaken; kunnen we ze met een versche aardappel met boter eten om half één."

Bij de deur keert hij zich nog even om naar Eli; vader en hij zien elkaar twee tellen in de oogen. Er is niets aan te doen; vader ziet het: hij kan niet naderen, Eli. De blik-

ken blijven strak. Rustig gaat Jankef de gang in. Hij is niet boos geworden, hij heeft het moeten aanvaarden. Zijn handen in de broekzakken, blijft Eli staan; tolleren en de Fietse schemeren even voor zijn gedachten. Zijn hoofd omlaag, zijn mond gesloten, doorvoelt hij een beetje gevaarlijkheid, spanning en onverbiddelijkheid van den toestand met Vader. Kwetsen kan hij niet; hij geeft geen antwoord. Feestelijk, als zoo vaak, bij het vischschoonmaken komen: onmogelijk vandaag.

„Het is toch 'n vuillak,” hoort hij Jetje zeggen.

En vader, hoonend: „Weet je veel!”

Eli gaat er toch even op af: ze hebben het over de Fietse.

„Nou, moet-ie dan zoo zuipen?”

„Weet je veel! Of het zeker niet allemaal de zuivere klink-klare sjwie-je-nie-je (ellende) is. Het zit 'm tot hier; het sjalf zijn hart doet hem zeer in zijn lijf, dat wil ik je dan wel vertellen. Kun je dan heelemaal niet iets van een mensch zien? „Ik ben de haring gofferdomme, Leefmans!” „Nou, hij is de haring, en hij wéét het! Is dat niet genoeg? Hij is de haring, met dat verschil dat-ie net, als hier die bot, in een *zijen-netje* gevangen is. Ja, zoo is het. En *niet* anders. En al is-ie nou nòg zoo sjikker, *weten* doet-ie het wèl!”

Na een korte stilte, zegt hij, bijna voor zich zelf alleen, met een zucht:

„Jah! Zoo gaan ze. De een levend over het water, en de ander dood onder het water. Dood is misschien erger, maar *verloren*, wèg, is de een even zoo goed als de ander.”

Eli vreet de woorden. Bijna zou-ie met vader visch gaan schoonmaken. Bijna. Hij wendt zich er van af, en gaat in de voorkamer voor het raam staan. De jongens waggelen met de Fietse blerrend verder de straat in. Zij groeten een agent met aanhalig schreeuwen; de agent wijst met zijn gehandschoende hand omlaag: blijf maar.

En waarom begreep vader dan gister niets van hem? Met die slagen? Een fijne vader. Maar toch: behalve dat. Vergeten, vergeten kan hij het niet. Hij måg het niet vergeten.

SJIJNERABBE-NACHT

Sjiijnerabbe-nacht, de vóornacht van de laatste der vier tusschendagen van het Soekous, het Loofhuttenfeest, gebeurt dat.

Het is de eerste keer dat Eli mee mag: de jongens moeten den volgenden ochtend vroeg op, en aan Eli's hulp heeft Jankef genoeg.

De Gewwre organiseert dien nacht van gezamenlijk psalmzeggen, onder leiding van Rabbi Meijer; hoogtepunt van den nacht, belooning die lokaas wordt, is het rond dienen van sterke koffie met de aangeboden gewwrekoekjes, een hard gebak ter grootte van een dessertbord, met, aan het bovenvlak, behalve prachtig bruin-blank gebakken amandelen, drie groote plakken sukade.

Tegen twaalf uur, op de helft van den dienst, moet Jankef, de bode, schenken en serveeren; het is een van zijn feestelijke plichten; in de plechtigheid en de groote gezelligheid van het nachtelijk samenzijn met het groepje gemeenteleden, vaster bezoekers van de bijeenkomsten naar mate zij arm zijn, maar toch altijd nog „een schep menschen” meent Jankef tevreden, vrienden, en een enkelen vijand (want vijand wordt streng vriendelijk bediend met een stille bereidheid tot verzoening) vindt Jankef een rijke belooning boven zijn extra twee gulden uit. En dan is er nog het winstje voor het gezin; de gewwrekoekjes van de weggebleven leden, die de penningmeester, nadat hij er voor zichzelf enkele heeft laten inpakken, hem laat meenemen; en zelfs de kan met buitengewone koffie, die thuis wordt opgewarmd en waarin het feest van den nacht, de gezamenlijke dreun van de psalmen, en al de intieme grappen, kwinkslagen en vriendschaps-roepen en knipoojjes en warme samenpraatjes, worden geproefd.

Eli glanst stil, als hij met vader, om tien uur al, binnen komt. Om tien uur! Dat is toch wat? Anders ligt hij, na alle angsten, al te slapen. En dan: het is de Jodenschool! Hoe ver is roezige verveling hier nu! Ja, de kaart van Palestina is natuurlijk blijven hangen, en de eigenwijze, in schrijfletters geschilderde spreuk op het bord:

„Leer van hem die meer weet dan Gij,
En onderricht hem die minder weet.
Door het eerste vermeerderd Gij Uw kennis.
Door het laatste herinnert Gij U
geheel het reeds door U verworvene.

Dat is er, en al wat de wanden teekent, is er. Maar behalve de ramen en de kast-vlakken: hoe heerlijk veranderd alles! De banken zijn, niet door Jankef, maar liefst op Vader's bestelling! door een paar timmermansknechten, zoo deftig, uit de school gekieperd; zij staan ergens godweetwaar opgeborgen, en op de met versch zand bestrooide lekkere plankenvloer staan wel tien lange smalle tafels, met witte kleeden, in den warmen lichtschijn van de ballonlampen, en daarlangs weer lage kleurig geschilderde banken en stoelen, enkele armstoelen: voor enkele onderscheiden ouderen en voor het Bestuur.

En wat hij jofe vindt:

„Ga jij die eens eventjes netjes overal neerleggen, Eli!
Voor elke plaats centje hoor!”

De boekjes!

Hij doet het gretig. Met armen vol haalt hij ze — van Vader weg uit het tweede lokaal, dat van het groote met een trapje en glasdeuren gescheiden is — en legt ze rond. En dan komen al die bekende gezichten en gestalten weer; het is zoo'n wonder; hij weet natuurlijk dat ze bestaan; maar dit: dat ze nu hier komen, op hetzelfde uur, op dezelfde plaats, in dezelfde houding van ernstige verwachting allemaal, zoo, alsof er op een veer is gedrukt daar op een van de tafels, en kijk, daar loopen ze uit hun huizen, allemaal met zoo half-sjabbesche kleeren aan: een schoone boord tusschen hun weeksche avondjas, en de schoenen een beetje gepoetst; of het heele sjabbespak als het toch een beetje oud is, en allemaal gewasschen, en waar het gewoonte is, geschoren.

Daar komt Abrammetje Kalf, de uitgerekte. O, wat is-ie weer gepijpdropt vanavond. Het is precies alsof-ie zich van zijn teenen af, met al wat hij aan zich heeft, de hoogte in wil werken: zijn magere lijf, zijn schouders, en dan dat lange magere, door snor en oogen gitzwart ge-

teekende gezicht, dat met scheef-gesloten mond en scheeve wenkbrauwen en kleine oogen van inspanning, van niets anders vervuld schijnt te zijn dan van die moeite om zich langer te maken dan hij is. En waarom? Toen-ie het eens tot vader zei, lachte die: „Dat is de drang naar Kodesch Borrege!” (God). Voor Eli komt het precies uit in zijn stem. Want als hij spreekt, is het een hoog geknepen geluid, en dat stijgt, in elken volzin, hooger en hooger bij elk woord, tot het slot eenvoudig in den hoogsten klank van de keel eruit gesmeten wordt, heelemaal alsof hij het uit zijn teenen haalt en pijnlijk door den kop heen, met een laatste samenpersing van de hersenen, voor je neerslingert. Hij knikt eerst gemoedelijk met gesloten mond en een oogsluiten tot Jankel. Dan tot Eli, terwijl hij gaat zitten:

„Niet naar bed jongetje?”

Eli kan niet veel antwoorden, hoewel hij het heerlijk vindt. Want ja, wat had Brammetje Kalf nu wel fijner kunnen zeggen dan: ben je niet naar bed? Nee, hij is om de bliksem niet naar bed; anders wel, en alle anderen nu ook wel, maar hij nu eens niet! En hij mag, onder dit licht, Abrammetje Kalf bekijken en over hem mijmeren, zooals hij daar nu gaat zitten, met zijn kostelijk Prikkebeen-smoel, dat hij eens bij Godard gezien heeft:

„Lieve zuster Ursula,
Ik ga naar Amerika!”

(fijn, een echt boek was dat: nooit kreeg hij zooiets in zijn bezit) en zijn trekken die één enkele levende hooge noot lijken, zooals-ie trouwens hem ook eenmaal in een koortje op het tooneel van een Poeriemfeest heeft zien staan, en zooals hij hem elken Sjabbesmiddag als eeuwige zoekende vrijer op het pleintje bij de brug ziet staan, uren lang, de handen op zijn rug, en iedereen en alles, mannen en vrouwen en karren rustig voorbij ziet gaan, terwijl je je toch afvraagt of hij wel iets merkt van wat hem passeert?

„Vijfentwintig jaar lang,” zegt vader, „staat hij daar zoo, Abrammetje, lang en dun en leelijk, altijd maar alsof-ie mirakels verbaasd is, en hij ziet alle sjiks en alle

jiddekinderen voorbij gaan, ja, net als een koe, zal ik maar zeggen, een Deventer koek aankijkt. Zoet, maar een beetje vreemd met al die kruiden erin; als-ie er per ongeluk in zou bijten, ja, dan zou-ie de hap d'r zóó weer proestend uitspugen."

Eli begrijpt het maar half; maar die helft is toch genoeg om hem te doen voelen dat Brammetje een oolijke wonderlijkheid is, en vader zijn wonderlijk-oolijke begriper. En daar is Jochempie Peereboom, de Piepert, met zijn stok langs zijn mankpoot, zijn langekaal-geschoren ponem met de oolijke muizen-oogjes en de rooie koontjes en de lange lachende neus:

„Jankefic!” groet hij, en steekt zijn stok in de hoogte. „O, wat heeft hij een groene zeep gebruikt,” zegt vader, „hij glimt, meneertje, als een geschuurde ketel.”

Zacht-luid, als door een intiemen koker, roept hij naar Jankef:

„Je lijkt daar wel net zoo bezig of je het tooneel moet klaar maken voor de voorstelling! Is 't niet zoo?”

„Nou, is dat dan niet zoo?”, zegt Jankef, „het andere is toch zeker maar voor de figuur lapoel!” en terwijl hij een grooten schotel met koekjes optilt: „Dat is de *hoofd*-schotel van den avond, zooals dat heet.”

Jochempie dreigt naar hem met den uitgestoken stok:

„Jij bent de Soten Mekattrik,” (Verleidende Duivel) zegt hij, en hij schudt lachend zijn koppie.

Toch net, denkt Eli, alsof-ie er niet bij is, bij wat er gebeurt, als Jankef zegt: „Kattedrek is het heelemaal niet; maar je bent veel te vroeg, jongetje: ze komen tòch niet vóór twaalf uur.”

En daar is Oome David, vader's jongere broer, met zijn beide zoons, Izak en Moos; Moos groen als zijn zusjes, en de meest valsche; en Izak een reus met hooge schouders. Zij groeten niet; hij komt er ook in weken al niet op Sjabbes, want er is ruzie. Oome David heeft van Mau gehoord dat er een vet kalf ziek lag bij een boer, en vlak voor vader koopt-ie het weg: een paar woedende woorden met elkaar. Oome David glimlacht „mienisch”, zegt vader, en laat hem zoo staan, inplaats van tenminste fatsoenlijk „gijlek” (samen) te doen. „Waarachtig niet, ik

denk d'r niet an óók niet," had-ie gezegd, en vader had geantwoord dat-ie een minne kerel was en het verbod rondgegeven om er aan huis te komen.

Verdrietig, dat langs elkaar heenloopen zonder een kik alsof het vreemden waren; stille verdrieten waren dat voor Eli, en hij wist wel dat vader het ook verdrietig vond. „Maar moet men dan," zei hij, „alles maar zoo maar over zich heen laten gaan?"

Fijn vond Eli het eens, toen neef Izak hem hetzelfde, maar veel erger, had gelapt; want toen had hij het van een ander gehoord en was als de bliksem geloopt tot-ie Oom Jankef vóór was. En wat had Vader gedaan?

„Als ik een man van geld was," had vader gezegd, languit over twee stoelen gezeten, „zou ik zulke jongens een groote belooning geven. Ik, ja."

Hij had door Mau laten zeggen dat-ie, als-ie bij vader kwam, een kwartje kon krijgen voor sigarètjes; want het was toch zeker eerlijk werk, en hij vond het kapitaal van hem, dat-ie zoo zijn best had gedaan.

Izak was niet gekomen, maar om die grootschigheid van vader hadden ze allemaal fijntjes gelachen.

En daar is Zakkie de Vries, Godard's vader, de Katsef, die Bijgazzen is geweest, en ergens voor Gazzen gesolliciteerd heeft:

„Een baas in de jiddischkat?" zegt vader. „Maar hij heeft geen stem."

„En zooveel te meer houker (bochel)," zeiden de jongens. Een lange gerekte ouwelijke kop, en een kortgeknijpte baard, waaruit hij grommend bij zijn binnenkomst spreekt, en een paar halfdooie verdrietige oogen: want hij heeft geld gehad van zijn vrouw, en hij heeft er sinds tien jaar lang geen poosjet meer van.

En Davidje de Bok, die altijd met op elkaar geklemde tanden spreekt; met zijn eeuwigen halsdock, de vroegere „marsch-kameraad" van vader's neef Jole. Hij groet naar vader en Eli met een stille hoofdbeweging en een vriendelijk oog-sluiten.

Het bestuur is er ook nu: vader's broer, Herman, de groote slager, die nooit een vriendelijk woord voor vader heeft; hij komt uit hetzelfde arme nest als vader; hij heeft

geen letter of cijfer meer geleerd en hij begrijpt veel minder; maar hij heeft een beetje geld verdiend, want hij is veel sluwder, en hij heeft minachting voor Jankef's armoede, en een beetje stille angst voor zijn levendigheid, zijn ernst en zijn scherpzinnigheid. Hij houdt zich in de ruimte in zijn gezicht, en hoont hem achter zijn rug. Nu is hij bestuurder van de Gewwre en zelfs van de Sjoel geworden; vader heeft niet veel met hem te maken, maar hij weet, dat Herman hem in zijn hart wat graag zou wippen, omdat vader hem ontwijkt, waar Herman hem zoekt te vernederen.

Dat alles weet Eli niet precies in verwoorde-gedachten; maar hij weet het; uit de kleine gebeurtenissen, en de scherpe verklaringen die vader ervan gaf: Jankef kent zijn vijanden, al kan hij ze niet onschadelijk maken.

De penningmeester, meneer Jacobson, Jozef, is ook al met zijn korte lijf op het trapje gewipt en heeft kortaf gevraagd:

„Alles in orde?”

Kortaf, vindt vader, en Eli ook.

„Die is bijs,” (kwaad), zegt vader, „waarom, dat weet ik niet. Nou, ook 'n zorg, zal wel aan den dag komen, breng maar de sigaren, Eli,” zegt hij, een beetje achter adem. En met zoekende groote oogen naar Jacobson die bij den kaalkop van den president, zijn deftigen neef, is gaan zitten.

„Of, nec, nec!” Als Eli het gauw wil gaan doen. „Nec, geef maar hier, laat ik het zelf maar doen: maar in de puntjes wezen, want er is wat loos. Wat weet ik niet, maar heelemaal zuiver op de graat, is het *niet*.”

Hij gaat met de sigaren naar binnen, en krijgt, op een vraag aan Jaconson, een korten knik, en zet de kistjes neer. Daarna komt hij terug bij Eli, en blijft zwijgend staan. Er is nu een voller geroes van stemmen in het lokaal; er zijn een dertig mannen, genoeg gelukkig, om het voor Eli een beetje vol te maken; maar het zijn er toch maar de helft van die er hadden kunnen zijn.

Het wachten is op de Gazzen. Daar komt hij, meneer Meijer, van boven, van zijn prachtige woning van de Gemeente. Hij is grijs, maar zoo prettig kort grijs, niet

met dat vieze van een hangbaard. Gelukkig heeft vader dat ook niet. En meneer Meijer is altijd zoo schoon, met zijn hagelwitte front en stropdas bij wijze van boord, op zijn „alterwetsj” nog. Kwick, altijd vlug van beweging, en kaarsrecht; zijn stem is prettig, flink, en er is iets lekker smakelijks aan zijn doen: „Niks geen sentimenteele smerige kunsten of opera-comedie-gehuilebalk of zulk soort van buitenmodelsch gedonderjaag alzoö meer”, zegt vader, „en toch evenwels kàn-ie, als-ie wil, als-ie het op de botten heeft, bij een gelegenheid *woorden* vinden, nee maar ècht! van die uitdrukkingen en van die uitvallen dat het je regelrecht zoo door de knieën hééngaat.”

Juist, vindt Eli, dat is zoo; dat-ie zoo echt gewoon kan doen, zoo iets van vader zelf. *Iets*. Hij doet wel in Sjoel van die tierelantijnen, maar dat vindt Eli fijn, en daar is toch ook iets zakelijks in, dat-ie daar zoo heelemaal is, zooals-ie zijn moet, of zooals je hem daar verwachten kunt. Buiten de Sjoel, en vooral op straat, een echte meneer toch; op straat, voor de anderen, voor de christenen, weet hij zich te gedragen; weet hij, vindt Eli eigenlijk onbewust, zich te verbergen. Want hij vindt, en hij vindt noodig, dat het maar verberging is van het eigen binnenste plezier, dat daarbuiten niet begrepen wordt.

Zoo denkt hij over meneer Meijer, de Gazzen, en de Leeraar, die mal kan doen op Jodenschool, mesjoggene sprongen kan maken en allemaal getreiterde woede-uitvallen naar de kinderen, dan weer vriendelijk is, omdat hij het toch niet kwaad meent, en nooit zoo kletst over de plichten van den godsdienst of je merkt een beetje dat prettig-zakelijke ervan, alsof-ie, duidelijk genoeg, een hekel heeft aan preekerij.

Hij is een beetje van Eli, meneer Meijer, en dan heeft hij verder veel van een meneer, van het afgeslotene; het strenge; het hoofdomwenden bij alles wat kinderachtig wordt. Dat is het andere, en tot dat andere gaat, uit Eli's chaos, een rijke glimlach naar meneer Meijer. Ja, hij heeft iets liefs, Eli, o, heel uit de verte, voor meneer Meijer. O, zoo heel uit de verte. Hij staat tegen de tafel, en kijkt het trapje af naar de schoolzaal met de mannen aan de tafels voor de boekjes die opengeslagen liggen; en

zijn blik glijdt nu langs de andere gezichten. En heel stil, heelemaal toegedekt verborgen, gaat de gedachte in hem om: van al die huiden op die gezichten, van al die oogen en gestalten en die stemmen, houdt hij. Hij houdt van de menschen. Allemaal kan hij ze niet aanraken; maar zoo om ze heen, zou hij een aai-beweging kunnen maken. Ja, hij houdt ontzettend van de menschen.

Echt voor de gazzen: nu komt hij pas, met zijn zwart en wit, op het trapje staan, naar hen toegekeerd.

„Goeien-avond.”

„Goeien-avond, meneer.”

Hij is altijd vriendelijk tegen vader, maar hij weet precies, hoever-ie gaan moet. Vader is wel rond; hij redt zich er altijd wel lekker door, als-ie even mis is geweest. Maar hij kan toch wel heel ver uit de maat komen, Vader...

De gazzen loopt nu even het trapje op, en keert zich naar vader, en keert zich weer af. Het is, of hij iets heeft willen zeggen, maar het weer opgaf.

Weer bedenkt hij zich, en opeens: „Zóó! Jonge!”

Daar staat hij bij Eli, en streelt waarachtig zijn wang. Eli is vuurrood geworden; want het is bijna te veel.

„Het is nog zacht, meneer, daar.” (Vader).

„Ja,” zegt Meijer vriendelijk, „de Jytser Horàng zit nog niet op de wangen,” en tot hem: „Je weet toch wel wat Jytser Horàng is?”

Hij antwoordt met de oogen en een stukje knik. Geen woord over zijn lippen.

„Leert-ie goed, meneer?” (Een samentrekking van vlucht, in Eli, tot een volle pijn.)

„Dàt weet ik niet,” zegt de Gazzen kortaf. Hij kijkt Eli aan en loopt weg.

Zou hij het weten? Nee, dat weet hij niet: hoe 'n pijn vader hem daarmee doet, hoe ondraaglijk die pijn is, om die afschuwelijke vraag van vader, op dit oogenblik. O, dat kàn vader; met zulke dingen tot anderen, kletspraatjes te onpas, misbruik maken van een vriendelijkheid, en hèm ermee bezeeren; en er niets van weten! Dat kàn hij, net als soms de jongens; maar vader nog veel erger. Nu is hij weer verschrikkelijk. Vader...

Vader kijkt nog steeds verschrikt om de koelheid van Jozef Jacobson, en er is ook iets in het aarzelen geweest van meneer Meijer dat hem niet ontgaan is en dat hem verontrust.

„Brrr! Boe-oe!” roept hij den Gazzen om zijn afstraffing spottend na; hij doet het eigenlijk maar om zich zelf te herstellen. Maar wat weet hij het weer goed buiten zich te zetten: „Wel een beetje véél, èrg veel kapsoones op zijn lijf af en toe, die eigenste gazzen,” mompelt hij goedig spottend voor zich heen, „klein beetje kouwe drukkie schijnt er wel zoo bij te pas te komen; nou affijn.”

Eli weet dat Vader ongelijk heeft; hij vond het afschuwelijk: „Leert-ie goed meneer?” Maar is het niet waar dat-ie nu weer om vader moet lachen? En de pijn vergeten kan?

Jytser Horang: de kwade hartstocht.

Zij tweeën gaan nu ook aan de tafels zitten, achteraan, dat wil zeggen, het dichtst bij het trapje, en dus bij hun dienst. Hij voelt daar een beetje angst en vernedering in bij vader, want zoo doet Vader gewoonlijk niet; hij neemt altijd aan de plechtigheden zijn volle deel, in zijn volle waardigheid als lid van de Gewwre en de gemeente. Hij voelt heel goed dat Vader niet op zijn gemak is; Vader kijkt nog eens even rond naar de gezichten van de beide Jacobsons, en van oome Herman, en mompelt wat voor zich heen; dan gaat hij als gewoonlijk, luid-op in het koor van de anderen den beurtzang meerroepen in de Psalmen: meneer Meijer een regel: de anderen een regel, en zoo Psalm na Psalm; een krinkelfiguurtje als een kurketrekkertje omlaag, bij elk slot.

Vader tikt al gauw op zijn tefille naar hem: „Mmmm? ook meedoen!” maant hij schertsend; en Eli zet weer in; maar hij is er niet bij. Hij denkt over de Jytser Horang; de Kwade Hartstocht, die nog niet op zijn wangen zit. De Kwade Hartstocht, de wilde boosheid van slechte menschen; zij doen graag kwaad, allerlei kwaad; allerlei slechts, aan en tusschen de menschen, als steken in het rond. Maar het is toch ook nog wat anders, veel dichterbij: Jytser Horang. Als zijn zoekgevoelens zakken, als in een trechter scherp neer-mondend, zoo, dan is het of een

dichte zilte lijfslucht uit die herinnering naar zijn keel dringt. Hij moet daaraan denken omdat hij het woord Jytser van de jongens thuis gehoord heeft, in de beteekenis van vleeschelijken lust. Heeft-ie het gewild, dat met Hanna? Nee, hij kwam er op af, toen de jongens met haar bezig waren. Maar hij heeft er toch aan meegedaan, en het is of het iets was dat niet zoo vreemd aan hem kon zijn: het grijpt naar zijn zelf, het zoekt naar iets dat ook in hem is, om het sterk te maken tegen hem.

Hij kwam er op af, in het kleine kamertje waar de bedstee is, en hij stuitte er op. De jongens, eerst geschrokken, waar zij om haar heen stonden haar te bekijken, roepen hem naderbij; hij mag ook kijken. Uit puur medeleven met hun schaamte doet hij een paar stappen verder het kamertje in. „Toe maar,” grinniken zij verlegen, en hij kan niet nalaten Hanna en hen nog meer te naderen; daar komt de nieuwsgierigheid over hem naar dit geheimzinnige dat door de gretigheid van de jongens, door de zalvende gevlidheid waarmee het meisje die ondergaat, zoo groote waarde krijgt. En eindelijk slaat iets van den zwoelen vleeschlust der anderen in hem uit, als hij vlak voor alles staat: Hanna die, vadzig en gevierd, languit, haar duistere schatten toont, en de jongens, op wier aandrang het gebeurt, met gevlamde gezichten en droge kelen.

Bedremmeld loopt hij weer achteruit, en als hij de kamer heeft verlaten, is hun bezwering, het niet aan vader of moeder te vertellen, overbodig. Want hij weet zich schuldig en in zijn bloed getroffen; hij is niet buiten hun neerslaande onbevrijde lustwekking gebleven.

Jytser Horang, dat is het, en lijkt het nu niet alsof meneer Meijer met het aan te raken, toont ervan te weten, of er aan denkt dat het mogelijk is?

Hij zegt weer een eindje de Psalmen mee; meneer Meijer een regel; de anderen samen een regel; het gaat luid, vrijop, alsof het middag was. Vader staat stilletjes op om water op het gas te zetten, zoetjesaan, voor de koffie straks. Een blik naar Jacobson: geen teeken van verklaring voor zijn onrust-wekkende onvriendelijkheid.

Trouwens, Eli en meneer Meijer hebben samen ook een

klein geheim over die dingen, zooals hij met zooveel menschen stille kleine geheimen over allerlei heeft.

Was het niet zoo, op Jodenschool, dien warmen middag? Dat meneer Meijer bij de mooie blonde Liesje Stibbe wijdbeens op den schoot ging zitten, en dat zij, Eli en meneer Meijer, elkaar opeens aanzagen? O, heelemaal zonder dat Eli het kon helpen. En hij had er spijt van; hij wist niet welke moeite hij wel doen moest om zijn oogen gewoon, als zonder in iets erg te hebben, te houden.

Maar hij keek, en meneer Meijer keek, en toen zag hij dat meneer Meijer dacht: „ik vind dat toch niet prettig, jij kunt wel eens iets leelijks van me denken. En al is het wel heelemaal in orde, dan vindt jij het toch nog pijnlijk dat ik doe als iets dat leelijk kan zijn; dat ik niet voorzichtig genoeg ben.”

Want zoo vindt Eli in de stilte van zijn houding tusschen de menschen: dat je niet alles mag doen zoo openlijk dat zooveel op het leelijke lijkt, want overal zijn dan de oogen die dadelijk het heelemaal leelijke zien en je vuil maken. In duizend kleine stille ervaringen heeft hij het al geleerd: het meeste in de wereld, bijna alles, is van het leelijke; huizen, straten, brug, boot; treinen, boer- en werkmenschen. Alles is tegen het werkelijke, en daar kun je alleen maar met een enkel woord over praten, met het heel erg bevriende. En dat bevriende heeft hij nog nooit ontmoet; Vader heeft een beetje daarvan, en Hanna, de malle, mesjoggene Hanna Kwijllip. Maar ze zijn er niet vol van; ze bestaan er niet uit, zooals hij. En dus kan er nooit mee gesproken worden; een enkel woordje maakt al verlegenheid.

Zij hadden elkaar aangekeken, hij en meneer Meijer. En die stond kalm maar snel weer op en kneep Liesje gewoon in de wang: het was daarmee gelukkig heelemaal afge-loopen; geen enkele verstoring meer tusschen hen beiden. Toen de pijnlijkheid voorbij was, hield hij toch, in stilte, in het herinneren, een beetje trots daaraan. Een gevoel van sterkte. Een klein stukje bewustzijn van macht.

DE BUS RAMMELT NA

Een Psalm van David."

En als die uit is, fluistert vader:

„En ga jij nou even mee helpen? — moet j't ook doen? — daar ben je toch zeker potverdomme voor meegegaan-hè? Golem-boer? (nou weer Golem-boer, voor de zooveelste maal altijd weer iets anders, maar altijd weer iets van zooals vader voor hem is; het is net een tik met een glimlach).

„Een buitengewone, buitenmodelsche Golem-boer, dat is het," zegt vader, terwijl hij opstaat, en met een blik, steeds weer, naar den anderen kant van het lokaal, waar de bestuurders zitten, vooral naar Jozef Jacobson, die altijd alles met Vader behandelt: „Golemboer, ja. Boer, daar brocit wat, ja."

Eli helpt nu Vader koppen voor de mannen neerzetten, met suiker gevuld; daarnaast kleine bordjes voor de koeken, en Vader schenkt rond. Als ze al bezig zijn, komt een heele sliert, wel meer dan tien „kockiesloopers" opzetten, zonder een schijntje schaamte, zooals vader zegt, om hun Gewwre-kockie te vragen, hetincenschoonenzakdoek weg te stoppen en doodgewoon weer heen te gaan. Vader heeft een groote schotel met koekjes opgenomen, om ze te gaan rondgeven; maar wat ziet Eli daar op de trap gebeuren? Hij krijgt een schrikje; want hij ziet hoe Vader, eerst vuurrood, en daarna een beetje bleek, op de trap, door Jozef Jacobson wordt vastgehouden; die neemt hem, voor ieder zichtbaar, den schotel met koekjes af, en gaat ze zelf op de bordjes leggen.

Eli ziet hoe Vader daar op het trapje met zijn leeg handen staan blijft; radeloos met zijn belediging kijkt Jankef den penningmeester na, en loopt dan terug naar het schenk-lokaal, waar hij gaat zitten. Eli durft niet bij hem te gaan; hij kijkt schichtig rond; hij komt met zijn rug tegen den muur terecht, in de buurt van het bord met het „Leer van ieder."

Allen hebben Jankef's vernedering gezien; zij vragen elkaar stil, voor de Jacobsons bevreesd, wat er gaande kan zijn.

Alleen het kleine Beertje, een arm neefje van de groote voddensougreem, schiet langs de glazen deuren en roept hitserig lachend naar Jankef, wiens baantje hij al eens poogde beet te krijgen:

„Dat gaat je neusje voorbij, Jankefie! hè hè-boe! als de groote schijven aan de beurt komen, dan komen de groote lui zelf op de proppen, daar zijn wij veels te min voor!” En opeens nog een lange valsche schetterende bokkenlach na, terwijl hij als een clown, half gehurkt staat en zich weer opzet. Glacierig en met moeite beheerscht, schenkt Jankef voor de tweede maal koffie rond; daarna gaat hij op zijn plaats zitten, en wenkt Eli ook te komen. Bij Jankef's kopje ligt zijn Gewwre-koek; bij Eli's kopje ligt niets. Ofschoon hij weet, dat er van eten hier toch geen sprake is, omdat wat hun deel wordt, mee naar huis zal gaan, voelt hij zich toch beschaamd, in die koude buitensluiting: hoe gelukkig dat er geen bordje bij zijn boekje en kopje ligt: Vader zei al: „Bij jouw plaats geen bordje hoor?” maar hij zou dit daarzonder toch niet gedaan hebben; hij was er al bijna kwaad om op Vader.

Hij ziet, van terzij, Vader in zijn tehillem-boek bladeren; dat gaat hij, om die leege plek bij zijn kopje, ook doen, maar hij voelt het toch als te opvallend. Hij zet zijn linkervuist onder zijn linkerwang en kijkt omlaag, maar dat kan hij niet meer dan een minuut volhouden; hij steunt zijn hoofd op zijn rechtervuist, maar nu is de wang naar vader's kant onbedekt, en dat kan ook niet. Het hoofd tusschen beide bovenarmen verbergen durft hij ook niet, want er is toch al veel heimelijke aandacht naar hem, en dat zou immers vast en zeker zijn alsof-ie beklaagd wilde worden en om een stukje koekje bedelde? Onmogelijk. Nu weet hij heelemaal geen enkele houding meer.

„Ze gaan zoo weer beginnen,” zegt vader verborgen.

„Hè?”

„Dadelijk. Zoo dadelijk beginnen ze weer.”

Maar dan komt iets dat haast niet door te leven is: Oome Simon, van tante Martha, met een half Gewwre-koekje:

„Wi-j ook naschen? — Hier jonge!”

(Hier jonge!)

Hij kijkt de goeie oom vol verborgen wanhoop aan; en die, glunder uit zijn kleine oogjes, snapt:

„Zal ik sterreven, eet maar op! Je bewaart er een krummel een makke van; je stopt het zoo achter mekaar tuschen je sjaajem, (tanden) wat jij!”

„Je mag hem wel bedanken,” zegt Jankef.

Eli knikt, vol proppenden tegenzin. Zijn kop staat verstrakt, en hij kijkt met oogen als van glas over zijn koeckje, over alles heen, zijn mond gesloten alsof hij nooit tevoren open was geweest en nooit meer opengaan zal. Het ergste is dat vader, voor zich heen, zegt:

„Eet het nou maar op, anders is hij nog bijs ook, Simon; dan denkt-ie dat je d'r niks om geeft.”

Hij antwoordt niet, maar raakt ook niet aan het gebak; al lokt het, de weerzin laat zelfs geen aarzeling door. Dan kijkt hij vader's blik achterna, over de pratende mannen heen naar het einde van de tafels en ziet, de beide Jacobsons, de penningmeester met den deftigen president, die in Indië is geweest, samen spreken met de hoofden dicht bijeen, en hun oogen zijn kant uit.

„Ze hebben het erover,” zegt vader weer bijna binnensmonds en omlaag naar de tafel.

„Wat?” hij, ook alleen voor Vader verstaanbaar, omlaag.

„Ze hebben 't erover, over jou; dat je geen gewwre-koek hebt gekregen; hij komt je d'r zóó eentje brengen; blijf maar stilletjes voor je kijken.”

Vader's toon klinkt opgelucht, en dat neemt een beetje druk van Eli weg; maar het is afschuwelijk dat hij zich met Eli's houding bemoeit; hij kan geen inmenging in zijn bewegingen dulden; hijzelf alleen kan zijn eigen mocilijkheden aan.

„Groote jonge...!”

„Jongmensch!”

Hij moet nu wel opkijken; Jozef Jacobson met een heel Gewwrekoekje; hij legt het voor hem neer.

„Asjeblief; de president rekent je d'r ook bij,” zegt hij niet onvriendelijk, en is al weer weg.

„Het komt van de hooge baas,” zegt Jankef, „van Theo Jacobson, de president. Moet je 'm maar bedanken, hoor!”

Eli zoekt snel diens blik en roept vol walging, zacht: „Dank U wel meneer.”

Hij durft het niet te laten, maar zijn verzet wil de heele zaal met al wat er in is, met zijn meedoogenlooze verandering daarin, als een stinkend vuur, de nachtelijke ruimte in slingeren en henzelf alleen, genezen, achterlaten. Want Jacobson heeft zijn met vreeselijke inspanning op zijn tegenzin veroverde beweging, wel gezien; maar hij geeft nu ook noch blik noch gebaar terug. En Eli mag met zijn gezicht, dat met het vlamrood van de schaamte is volgelopen, blijven zitten, alsof hij een van de kommetjes of schoteltjes was, zoo volkomen buiten tel.

Hij kan vader's vriendelijkheid niet meer waardeeren, als die zegt: „Hij heeft geen erg in je; je hadt naar 'm toe kunnen gaan; maar affijn, dat is ook weer te veel drukte, nou laat maar.”

Hij krijgt een stukje bitteren weerzin tegen vader's lust om elke ondervonden belediging altijd voor den dader te vergoelijken.

Maar daar gaat de hooge baas, die maar zelden op de bijeenkomsten verschijnt, op de tafel tikken, en in de gehoorzaam gegeven stilte, begint hij te spreken: keurig, en gewend, en hoovaardig. Eli voelt, hoe de Macht waar hij tegen aan vecht zonder ze te kunnen treffen, zijn minachting verzwakt en zijn verzet doet lauwen, al komt, vanuit zijn hart, hij tegen zijn eigen gewaarwording in opstand.

De Hooge Baas prijst Rabbi Meijer die zoo zeldzaam prachtig vóórgaat; die de uitgesproken woorden door zijn klem zoo de volle beteekenis geeft, en in weerwil van zijn leeftijd zoo als een volmaakt jeugdig Rabbijn de bijeenkomst als het ware in de hand heeft en bezielt. Hij zegt dat hij er zeker van is, den dank te mogen overbrengen van allen die niet tegen het kleine offer hebben opgezien om hier te komen; dat het hem spijt dat zooveel plaatsen onbezet bleven, „al is dat,” zegt hij, „helaas aan de tafel van de verspreiden niet zoozeer te merken.”

Hierop schieten alle arme mannetjes in een onderworpen brul; maar de Hooge Baas, vol minachting, vertrekt geen spier van zijn langen deftigen grijs-omzetten kalfskop, en

gaat voort: „Het moet misschien als een plicht van het bestuur beschouwd worden, om deze gewoonte, die de vereeniging tot een kinderclub dreigt te doen ontaarden, met straffe middelen te stuiten.”

De vergadering heeft moeite, haar eerbied in te slikken; vele gedalliste mannetjes kijken elkaar aan alsof zij zeggen willen: „hebben wij even een koopie aan zoo'n president? — de kommissaris van de koningin kan niet in zijn schaduw staan.” Sommigen roepen zacht tot elkaar:

„O, zoo, die is om in de zak te steken! Potverdomme, is-ie goed?”

En ook Jankef, naast Eli, mompelt:

„Die is niet voor de poes.”

Hun allen wordt door een paar felle tikken van een glinsterend zakmes het zwijgen opgelegd.

Als Theo Jacobson heeft uitgesproken en de handen van de hoogen zijn gedrukt, komt er een officieuze gedachtenwisseling over de middelen om de kinderclub-metamorfose te voorkomen, en bij elk uitgereikt Gewwre-koekje, een „tehilliem”-zinger te waarborgen. Hier begaat Jankef zijn te naïeve onvoorzichtigheid: hij doorbreekt met zijn goedgeloovigheid, door het koekje aan Eli in de war gebracht, de spanning tusschen hem en het bestuur, en roept over de tafel heen:

— „Meneer, als we eens heen gingen en we sloten na elleven?” Hij kijkt geschrokken, en toch niet volop verbaasd: de lange grijze kop van zijn bewonderden president staat als een bewegend instrument van vijandigheid, ontkennend, verbiedend, tegen hem te schudden.

Jankef's oogen worden groot, en zijn wangen gaan opnieuw, langzaam, maar over hun heele oppervlakte aan het gloeien, als uit dien kop die woorden over de tafel bouwen; langzaam maar machtig als een omverwerpenden stroom van wind of water:

„Née, née! — Naar jouw meening wordt niet gevraagd!” Gloeiend-rood zit Jankef daar, en kijkt zijn aanvaller in de oogen.

Eli ziet naar hem, van terzij.

Hij weet dat vader dom is geweest met te spreken.

Hij voelt de vreeselijke pijn van de openlijke, rechtuit

geslingerde beleediging; maar hij heeft toch nu duidelijk een stukje trotsche tevredenheid met vader. Want die blijft, geslagen, toch waardig zitten; hij kijkt niet rond om hulp, en Eli ziet in vader's oogen een puntje van snijdende woede gloeien, en aan beide zijden van dien geladen kop, de flanken van zijn vasten mond in een glimlach, als twee genepen vuisten; als de dreigende zijkan-ten van een tot den aanval gereed storm-wapen.

„Zoo meneer?”

„Jij bent: bode!”

„Maar ik ben nog iets meer meneer? als bode?”

„Jij bent: *Bode!*” Het klinkt als uit een automaat van macht.

„Ja maar meneer, ik ben ook lid van deze Gewwre?”

Eli knijpt zijn oogen dicht van genot, om de vastheid waarmee vader volhoudt, zijn kop recht, als een bal, waaruit de verdediging spuit naar den tegenstander.

De tegenstander tikt met zijn zakmes op de tafel, uiterlijk onverstoord:

„Jij bent: *bode*, en je moet zwijgen.”

„Ik ben de bode meneer, (haha, voelt Eli, hij spreekt nog tegen, hij slaat weer terug) en dat hoop ik ook te blijven,” (door het hameren heen van het zakmes op de tafel, en onder een spanning van zwijgen bij alle anderen, die omlaag kijken):

„ik betaal mijn contributie, meneer. Ja meneer kan wel hameren, (goed zoo!) maar ik spreek als lid, en daar heb ik evengoed recht toe als ieder ander hier.” Met verheffing van stem, voluit: „En anders zou ik het ook niet doen, daarvoor kent *iedereen* mij hier wel.”

Het tikken houdt aan, beleedigend, en uit den kop niets anders meer dan nog eenmaal:

„Jij bent: *bode!* En jij hebt alleen te zorgen dat je aan de eischen van trouw en betrouwbareheid voldoet, die het bestuur je stelt.”

Jankef kijkt omlaag. Bij de laatste woorden slaat hij de oogen even op:

„Dat begrijp ik niet,” mompelt hij, en zwijgt. Hij voelt dat allen instemmen met zijn verzet tegen die brutale aantasting van zijn rechten als lid; maar niemand durft

hem tegen den rijken en deftigen Theo Jacobson steunen. Zij zwijgen alsof zij in zijn dienst waren. Jankef en Eli voelen het, dat zwijgend verraad door de anderen; maar dat is een verloochening die aanvaard moet worden, zooals zij hen overvalt, en waartegen, uit volle minachting, geen beroep mogelijk is.

Rabbi Meijer kijkt fronsend over de tafel zonder iemand aan te zien. Hij zet zijn dienst voort, om den geest van ontstemming met zijn middelen op de gemakkelijkste manier op te heffen, en Jankef zegt licht hijgend de psalmen mee. Hij mompelt een paar maal naar Eli dat hij er niets van begrijpt.

„Maar er is wat,” zegt hij, „dat is geen zuivere koffie; daar is wat tegen mien aan het stoken en branden. Daar wordt aan een mesje voor me geslepen. Maar waarom, en hoe het raken zal, daar ben ik benieuwd naar. Maar min is het niet, dat zie ik wel.”

„Weet je dan niks?” vraagt Eli omlaag.

„Wat? ik? Krummel een makke dat ik weet; ik weet van niks; maar ze hebben allemaal de Soten tegen me te pakken, het heele bestuur, dat zie je toch zeker wel? Vuile smerige brulboervaneenuitgesijeneerdeschreeuw-bek van een gaiwe-man,” wrokt hij tegen Theo Jacobson; „zoo’n meneer, zoo’n bram van een praatshebber van een zwartjes-uitkleeder, waar je nog niet eens als fatsoenlijk man je bek nog niet voor open mag doen als meneer het niet verkiest. O, het is zoo’n sounne (vijand) van een arm man, die.”

Hij blijft met zijn gram zitten onder heel den verderen dienst, en kan niet vinden wat er tegen hem staat. En in Eli werkt, uithollend, een vlaagje zenuwachtig verwachten.

Het komt niet voordat alle bezoekers, behalve de drie van het bestuur en Rabbi Meijer, zijn heengegaan.

Onder het langsluipen heeft Eli vele sympathie-teekenen naar vader gezien; Abrammetje Prikkebeen zendt een sein van een lang-aangehouden knip-oog, en neef Simon van het halve koekje maakt uit de verte het gebaar van iemand die een paar denkbeeldige billen ervan langs geeft. Jankef glimlacht pijnlijk terug; en als Jochempie

de Piepert op hem af komt en zegt: „Je hebt 'm Toures Mousje goed zijn hoedje van zijn koppie geslagen?” — dan knikt Jankef bitter: „Ja, toe maar. Jullie zijn allemaal flink wat mans, mét mekaar. Hoor! Wel bedankt hoor!” —

En Jochempie gaat bedremmeld schuldig, laf, van hen weg.

Jankef kijkt vol spanning naar de bestuurders die bij elkaar koppelen. Hij moet de overgebleven koeckjes nog inleveren en loopt alvast het trapje op naar het tweede lokaal. Daar volgen hem Jozef en Theo Jacobson en ook zijn broer Herman.

„Hoeveel koeckjes zijn er over?” hoort Eli Jozef Jacobson vragen.

„De koeckjes moeten gecontroleerd worden,” zegt Theo.

„Wat meneer?” vraagt Vader.

„Dat is toch niet zoo gek,” zegt plotseling oome Herman bevelend, „dat is toch werkelijk niet zoo dwaas als jij het wel wil voorstellen? Nee!”, houdt hij vol, als Jankef hem aanziet.

Meneer Meijer die gedraald heeft, gaat erbij; hij sluit de glasdeuren zoodat Eli alleen nog maar zien kan. Hij ziet hen spreken, den president op vader toelooopen en onder het zwijgend bijstaan der anderen, iets zeggen, waarop vader wit wordt. Het wordt een algemeen gepraat, en vader staat er bijna zwijgend bij, na te denken, te zoeken met wilde oogen, en bleek. Meneer Meijer komt terug, voor de anderen uit, en herhaalt, terzij naar Eli die daar wachtend staat, op zijn manier, alsof Eli de beteekenis van zijn woorden moest kennen: God bewaar me dat ik iemand van zooiets beschuldigen zal; God bewaar me! ik zou het niet durven... aan je vader.” En nog dichter bij Eli, regelrecht tot hem, alsof het een scherts was:

„God zal mij bewaren... iemand van diefstal te betichten.” Zijn vinger wijst omhoog: „Men kan iemand niet betichten; daarvoor moet men bewijzen hebben. Bewijzen!” roept hij bijna vroolijk. Dan tikt hij met een breed gebaar Eli speelsch langs zijn wang, zoodat de hand hem nauwelijks raakt. En gaat naar boven.

De heeren gaan Eli nu voorbij; en dan komt Vader. Zijn

gezicht staat verhit en gezwollen; zijn blik ontwijkt alles, zelfs Eli. Hij zucht, en Eli zwijgt.

„Nou,” zegt Jankef, „kom maar mee naar huis.”

Op straat schrikt Eli even met een bonsje in zijn hart van de mededeeling.

„Dat doen je eigen zoura's (zoons), je eigen vuile jongens,” klaagt Jankef bitter, „niemand anders als de groote vuile dieven thuis. Een bus van meer dan vier weken, met *achttien centen!*” (Hij laat nu, doorbrand van zijn eigen woede tegen Theo Jacobson, den deftigen president met zijn officieele gezwollenheid voor Eli spreken): „Als een bode van ons genootschap een bus van meer dan een maand inlevert, waarvan de penningmeester rapporteert dat ze achttien koperen centen bevat, dan is dat voor het Bestuur meer dan genoeg aanleiding om over de betrouwbaarheid van die bode bezorgd te zijn!” — „Dat zeggen ze je zoo in je gezicht!... Het is of je zoo spiernakend door een beul de kleeren van je lijf af worden getrokken en je gegeeseld en gebrandmerkt wordt waar iedereen bij staat. En ééntje staat er bij, die trakteert zich der kompletee mee; dat is mijn broedàr, mijn broc-dòr Herman; die kijkt je zóó in je oogen of-ie zeggen wil: en ik wil óók met de groote meneeren mee-doen, en daar zul jij voor dienen... zoo kijkt-ie je an, en doet mee en heeft er zijn amparte Jomtef an, enkel en alleen om ook een klein stukkie op die groote hond, op die vijand van een arm man te lijken. Alles van je eigen vuile jonge honden thuis, die met hun smerige vurige klauwen nergens van af kunnen blijven; met hun vuile bederfpooten. En geen woord en geen letter kun je tegenzeggen, want àl wat je te vertellen hebt gehad, àl wat je hebt gemeend te kunnen zeggen, dat is nou maar brutale praats van een ladelichter van de centen van de arme menschen, voor hùn. Hoe is het godsmogelijk, als je nergens van weet... hoe krijgt een mensch het zoo maar over zich beschoren!”

Hij stapt als over vuur, naast Eli voort door de nachtstraatjes. In verstoring opgejaagde loop van een avond, die een feest had moeten zijn.

Eli zwijgt. Vader zegt het: van de jongens. En hij hoeft

er dus niet over te spreken. Eigenlijk is hij niet heelemaal verdrietig, als hij stil in bed schuift, boven. Alleen maar bezwaard door zorg om Vader's moeilijkheid. Want één ding staat vast in de gevoelens: anders zijn kan het niet, hier. Tegen dat alles staan zij machteloos: de jongens, Vader, hijzelf. De Bus, dingen, dubbeltjes, zijn er de oorzaak van; en tegen dingen, in hun nood, vermogen zij niets. In de felheid van zijn door het vraagstuk opgejaagden waak, poogt hij door de botsing heen te boren; hij sluit op den herkennen grond van Jankef's ontlading aan, en stijgt er boven. De Droom, plotseling, doet een kleinen, fellen uitval en legt alles voor zich vast; slaat al wat zich, als ding, bestraffend wil doen gelden, omlaag, en doet hem de noodlottigheid voelen van een levens-liefde die grijpt en misgrijpen kan, maar die onschuldiger is en deugdzamer (omdat zij, nemend, milder is) dan wie hier zegt te geven. En ieder van hen weet: Vader, en de jongens, en zelfs Oome Herman, die valsch doet tegen Vader, zelfs die weet; en er is er maar ééntje die niet weet, en dat is Theo Jacobson. De Droom, die geen denkdroom is, maar een schijnbaar plotseling klimmende verheffing boven de dingen uit en al wat daarvan in de menschen handelt — de Droom toont hem de gezichten, met glans van kinderlijk doen belegd, liefdevol en geefsch jegens de armen, die zij bestelen of laten bestelen. Toont hem alleen den President: onwetend, bot, en met zijn kop vol zekerheid van handelen; als een levend middelpunt van lachwekkendheid. Hol en onwerkelijk is de verschijning van dien kop, die leidend doet, maar het meest aan het Ding verwant en leeg aan kennis is van levensdrijfveer. Foetsie! de dubbeltjes... niet in de Bus. Niet op de plaats, waar hij ze hebben wil; niet zoo besteed als hij ze wil verdeelen; andere nood, ongekend, is hem voor geweest, en heeft beschikt. En Theo Jacobson woedend, omdat de dubbeltjes niet waar hij ze heeft besteld, en doet of hij beter is dan Vader en de jongens. Hoe-oe! belachelijke Theo Jacobson; sterk in de macht; maar in de schatting van den Droom, over de dingen heen, daar waar rakelings langs den Schijn, het diepste Doel gewogen wordt: ...niets dan een onwerkelijke Wil; niets dan

een hol gezicht dat het Leven speelt, en Vader veront-
rusten kan, maar machteloos en in den loozen opzet ver-
slagen, achterblijft. Hoe-oe, hoe belachelijk is hij, Theo
Jacobson.

Boven in een hoek van zijn hoofd is de felle bevestiging
door den Droom gebeurd; heerlijk, en blij. Dat zit daar;
dat kan nooit meer weg: Ding is niets; om ding van Geld
of Bus of wat ook: geen verwerping, als de levensnood
spreekt. Nooit. In hun daden en woorden zijn de men-
schen er tegen; maar dat is niets, niets. Want zoo is het;
Ding is niets; alleen Leven. Vader ook zoo als hij; maar
niet heelemaal. Een randje anders in Vader. (Het slaan
ook, aan hem, laatst; het door-slaan, gemeen, en eerst
vijandig uittarten. En „Leert-ie goed, menceer?” En zoo-
veel, tegenover de anderen). Een stukje maar, Vader, als
hij. Niet door alles heen. Veel andere dingen om zich
heen, Vader. Maar toch... van hem.

Maar de volgende dagen is het toch alsof er rouw in
huis is.

Moeder huilt den heelen dag en loopt met plakjes rauwe
aardappel links en rechts aan haar slapen.

„Je hebt fijne kinderen,” zegt zij. „Ik heb het je toch al
zoo vaak gezegd? en ze komen je toe ook. Wat ik doe, dat
helpt niet. Jouw tuig mag wat het wil. Je kunt voor ze
gaan bedelen. Je kunt de stad uitvluchten en ergens
anders van over nieuws beginnen: het zal je welgaan;
het laatste stukje legem (brood) voor ons is ook nog te
veel aan dat dievenvuil dat jij ervan gemaakt hebt: je
kunt nou met ze uit bedelen gaan.

Dat is mijn straf,” zegt ze plotseling wanhopig, met bitter
schreien, zoodat Eli nu als in zijn ingewanden gesneden
staat, „nou kan men zich niet meer vertoonen ook niet
meer. Ik durf niemand meer onder de oogen te komen,
dat is het laatste; m'n laatste stukje leven dat me wordt
afgenomen. Is men dan niet beter dood?”

Zij huilt nu werkelijk bitter: de tranen druppen over haar
bleeken neus, en Eli voelt de zijne naar zijn oogen dringen.
God, wat is het nu dan ook bedroefd in het huis; hij ziet
opeens geen uitkomst in dit vreeselijke zwarte verdriet.

Zelfs de beide „laatste” Jomtef-dagen worden kaal en koud; alle glans is er als afgescheurd.

De jongens, na een gesprek waarin zij alles ontkend hebben, maken zich zooveel mogelijk uit de voeten; Vader probeert, door de algemeene vreugde op Simgas Touro, de „Vreugde der Wet”, gesterkt, die beide dagen nog de grauwhheid van den angst voor een ineenstorting heen te drijven: het schijnt na den eersten, in droefheid gedrenkten dag, nog draaglijk. Al is er niets van de heerlijkheid der andere jaren: 's avonds tot laat visite met fruit en lekkers, en honderd mosjels, anecdoten uit het leven van de joden en hun strijd tegen de buitenwereld; en warme kamers vol lach en vriendschapswisseling. Al is nu zelfs het uitdeelen van zakjes bruidsuikers in Sjoel, waar Eli en Hanna heen mogen, een steelsch genomen plezier geweest, verschraald en omdreigd door het gevoel van uitgeworpenheid, dat zij jegens de heele Kille nu hebben omdat zij meenen dat ieder „het” zal weten. Uit het gevecht van die harde dagen, met meer teleurstelling bedekt dan de vele vale in de groote grauwe geulen van de kleurloosheid, omdat juist van deze een groote vertroosting wordt verwacht — redt Eli heimelijk een paar vlaggen naar zijn zolder. Het is of hij, van den schralen boom van dit bedorven feest, een handvol vruchten in veiligheid brengt, om straks, in den nog zooveel schrieleren, killen winter, iets van het zoet van dezen nog geefsch en herfst terug te proeven, wanneer hij stil een paar Rosj-Hasjono, nieuwjaars-kaarten wegpakt, door Levie, Jaap, Lea en Marcus naar huis gestuurd. Zij liggen nu al twee weken op den schoorsteenmantel, en zullen straks als hij ze niet neemt, in den vuilnisbak komen, die hun leven van vriendelijke boodschapping („Tot een goed en zoet-gelukkig jaar”) tusschen vuile dotten haar en stofproppen zal verstikken. Dubbele uitgeschulpte kaarten, die je kunt neerzetten, met bloemen in groen en roze en rood belegd, om vrouwenfiguren heen met vleugels; Engelen, die een trompet steken; met duiven die den wensch-brief in hun snabels dragen; of Mozes, die op de beide steenen Tafelen steunt, voor een zon die goudlicht om zich heen spat. Hij neemt ze, den

avond dat Jomtef heelemaal eindigt, teeder op, en brengt ze boven, in een oud stuk portefeuille-omslag, waar hij al zooveel tastbare teekenen heeft bewaard van oogenblikken die hij herdenken wil. Zeker van de winst die zij hem brengen wanneer hij, als de stille aanvretende wanhoop daar is, zich eenzaam op den zolder afsluit, om rijk te zijn met die bewijzen van den goeden wil naar vreugde van de menschen.

Alleen tante Fie, de ouwe vrijster, vader's oudste zuster, is komen aanloopen, heeft kameraadschappelijk uitleg geëischt en ook gekregen, en op haar eigenwijzen hoogen toon, maar vol vertrouwelijkheden, heeft zij van vader geëischt, dat hij, ook bij hun broer Herman, zijn excuus moet maken over zijn kinderen, die God hem immers gegeven heeft, en die niet slecht zijn, al hebben ze nu dan slecht gedaan.

„Zij zijn onnadenkend, Jankef, dat weet je toch,” krijscht zij door het huis. „Ze weten, oser as gazzet, wat ze doen; ze hebben geen benul wat ze jou en hun moeder, die allebei knappe rechtschapen menschen zijn, aandoen. Ik heb het tegen Herman gezegd Jankef!” roept zij achter adem; „maar je moet er zelf heengaan! men zal geen ander sturen! zeggen de Rabonem, (rabbijnen) men zal zelf gaan en God vergiffenis vragen voor zijn neweiriem (zonden); zoo zal men ook heengaan en doen met de menschen, want wat men voor de menschen doet, doet men tegenover God!”

Jankef heeft haar met zijn onwil om de vrouw te erkennen, met het voorbehoud van een goedig spotje, toegelachen, dankbaar voor haar hartstochtelijke warmte, en de moederlijke wijsheid, die de oude vrijster altijd volkomen tot hem en zijn kinderen uitleeft.

Zij heeft een onbekoorlijk kopje, tante Fie, met een ongelukkig toefje grijzend haar waar zij een heel oud stukje van den kapper in gespeld heeft; haar gezicht, joodsch-boersch, lijkt een beetje de voorkant van een koffiekant; maar zij heeft, met haar vasten, breeden mond, als van vader, toch veel menschenlijks gehouden; men ziet het haar aan dat zij af en toe eens een beetje huilt, en dat is niet vreemd in een huis waar de tranen zoo bekend zijn

als de broodtrommel. En het is niet altijd heelemaal onaangenaam dat zij zoo haar best doet om een juffrouw te blijven, al heeft zij, in onmin met haar huisgenooten, niet meer dan een gulden in de week voor haar heele garderobe te besteden.

En al klinkt haar stem, bij haar vermaningen en uiteenzettingen wat overmatig energiek, het is niet heelemaal zonder bemoediging als zij de levendigheid van haar ongebruikte krachten vertrouwelijk in huis draagt; zij heft daarmee voor Eli af en toe het mededoogen op, dat zij kan wekken om haar verslagenheid van het ongetrouwd gebleven meisje. „Jankef,” zegt ze, „ik ben geen mensch van wetenschap, en ik heb geen geld. Maar ik ben ook onder de menschen geweest, en ik zeg: neem een voorbeeld aan je zwager Louis olwesjolem, (zaliger) die man die zijn leven en zijn goeie naam weg heeft gesmeten alsof het vullis was. En wat zeggen de Rabonem? Men zal een goeie naam nalaten, want een goeie naam nalaten is beter dan geld.” Eli vindt het gevecht nu wel prettig; hij heeft een drukenden en dempenden angst voor het gevaar dat schijnt te dreigen: zij allemaal van hier weg, in een vlucht die hem niets van de stukjes heerlijkheid hier laten zal, en naar een hopeloosheid en een armoede toe in een vreemde stad waar zij enkel vijandigheid zullen vinden. Maar hij voelt in dit twistgesprek tusschen Vader en tante Fie toch een verheugenis, om den wederzijdschen goeden wil, en den ernstigen lust om een geschil tot een juist einde te brengen. Hij leeft nog sterker op als vader zijn zuster antwoordt:

„Een goeie naam is beter dan geld, jà; maar wàt is jouw goeie naam? Hoe ziet jouw goeie naam deruit? Nògh! wat de een een goeie naam vindt, dat is-ie toch immers daarom nog niet voor de ander?”

„Als de menschen...”

„De menschen?”

„Met de menschen moet men leven, dat heeft God ons opgelegd. Als de menschen ons godbewaar met de vinger nawijzen, dan laat men geen goeie naam na.”

„Als men jà goed doet, wijzen de menschen je met twéé vingers na.”

„Men kan niet zeggen dat men goed doet, Jankef, als men zich in de besoesers brengt. Zij (zij wijst naar moeder) zit te huilen en iemand die zich afsappelt om een huis-houden met een huis vol kinderen knap en netjes te houden, die verdient, zal ik sterreven, verdient die beter.” „Bij mijn man is dat niet zoo,” snikt moeder.

„Bij jouw man... Met mij,” zegt tante Fie, „hadt je niet getrouwd kunnen zijn; het is je man, Kodesj Boreghoe heeft hem je gegeven, en jullie moeten het vinden met mekaar. Hij is goed in zijn hart, maar tegen zijn kinderen is-ie niet opgewassen. Ja Jankef, dat is zoo,” zingt zij hoog, „men kan iemand niet alles aanrekenen, wat zijn kinderen doen. Maar de Toure zegt: men is schuldig in zijn kinderen, en zoo is het, daar gaat geen snippertje ook niet van af, het zijn de woorden van Kodesj Borege.” Jankef legt zijn eene been over het andere, en zijn hand tegen zijn wang. Zij kunnen er niet uitkomen.

„Ik heb nooit van mijn levensdagen,” zegt hij met steeds wisselende, levendige klem, „iets van dien aard, niet zóó’n sikkepitje uitgevoerd. En als *zij* het wél doen, nou, dan is dat een ongeluk, en een groot ongeluk. Maar geleérd, of op de eene of andere manier gewend of voorgehouden, of goedgepraat, luister je goed? en dan hoeven we er niét meer over te praten — heb ik ze het *niet!* En ze anders groot brengen, een ander voorbeeld geven of hoe dat heet, daar zie ik *geen* kans toc, versta je wel? *geen kans!* En nou kun je gaan zitten en een kop beste koffie met ons drinken.”

„O, ik dacht dat je kwaad was...”

„Kwaad? Bis-te mesjogge? Wie denkt er aan kwaad? Maar daar valt geen andere manier van handelen of optreden valt daarvoor te bedenken! dat wil ik maar zeggen. Het is een nóódlottig iets, dat iemand zoo op zijn lijf gegoooid krijgt, zonder dat ie daar iets aan doen kan. En voor de rest heb ik een broer, een broe-dàr, die *naar mijn overtuiging*, inplaats van mij de hand boven het hoofd te houden en de zaak ten goede voor me te brengen, d'r bij staat alsof-ie het voor geen bankie van honderd gulden zou willen missen om zijn armste oudste broer de grond onder de voeten weg te trekken. Niettemin, ik zal

naar ze toe gaan en probeeren of d'r met menselijke woorden wat gedaan kan worden de *já* of de *nee*."

Ha! Eli voelt stevigheid in vader. Dat is aanpakken van het ongeluk. Dat is niet heelemaal het verdriet waar geen uitkomst in is. En dan...: lijkt het niet heel wat op wat hijzelf erover gedacht heeft?

„Wirste bijs zijn wen *ich* nach de gazzen gijh?” vraagt tante Fic.

„Bijs? — worom bijs? Maar jij? Waarom? —”

„Waarom? Men vraagt niet, waarom. Waarom? Omdat, omdat ik je oudste zuster ben, en jij mijn oudste broer.

„Nou. Daarom,” zegt zij achter adem met afgewend hoofd.

Hij, met afgewend hoofd: „Het is buitengewoon vriendelijk van je. Het is iets dat men onthoudt. Maar mijns inziens is het niet noodig. Ik zal zelf gaan. Niks geen bangigheid of extra omwegen.”

„Goed, goed, goed!”

„Niks geen extra ordinèriteiten.”

„Goed! goed! goed!”

„Maar regelrecht d'r op af. Vandaag is nog Jomtef. Morgen bij gezond en welzijn zullen we zien wat we kunnen doen, en anders is d'r *niet* tegen te vechten.”

„Goed! Je bent mans genoeg. Om je woorden ben je God zij gedankt *niet* verlegen. God geeft het, ook voor hààr, dat het nog goed afloopt.”

Zij zwijgen. Moeder snikt. Eli kijkt naar tante Fic, en gaat naar buiten.

„Ga je weg, schwanzmajoor?”

„Ja.”

„Ga maar spelen.” Dan tot Fic over hem, prijzend.

Hij gaat in de straat. Tante Fic zou toch op de wangen gezoend kunnen worden; zij lijkt groot en krachtig en heelemaal warm van binnen.

Vader is teer maar stevig, vol pijlen naar alle kanten gericht; maar hij gelooft toch, al blijft er wat van in de modder steken, dat het voornaamste in Vader, rechtuit, vóóruit loopt.

Moeder kan alleen maar met haar natte wang tegen den schouder worden genomen.

DE HERDER HUPPELT

Den dag na het Slotfeest is het Zondag. En dus moet Eli als op alle Christelijke Zon- en feestdagen, als op Woensdagmiddag, naar de Jodenschool. De lessenaars staan weer in hun vroegere orde, en Eli denkt met een slagje weemoed aan het zaalbeeld van den Sijjne rabbe-nacht, met de feestelijke vertrouwelijkheid van het licht boven de Psalmen-oproepende mannen, en den geur van de koffie die alles tot een vreugde bond — tot de verdrietelijkheden kwamen.

Meneer Meijer draagt een hoog fluweelen keppel, dat staat hem goed omdat het niet zoo'n rond plakje is, maar een stevige baret; hij heeft een gouden bril op zijn blank schoon gezicht en hij loopt recht en prettig, licht, in zijn dunne sjamberlock met een afhangende lus van het koord om zijn middel. Om elf uur krijgt hij een kop koffie, en dan gaat hij naar boven en komt vergenoegd terug, met een prachtige lange witte steenen pijp, die hij, als hij rookt, lustig bij het kopje houdt, wel een halven meter schuin op zij.

Hij draait om Eli heen, meneer Meijer. Hij zegt telkens iets dat wel vriendelijk en zelfs vroolijk klinkt, maar toch geen beteekenis heeft; Eli durft er niet op ingaan. Ja, hij kijkt in die gevallen zelfs vóór zich en glimlacht maar nauwelijks even vriendelijk voor zich heen, in de zekerheid, dat dit wel begrepen wordt.

Meneer Meijer zegt bijvoorbeeld, terwijl hij met een papiertje de brandende tabak neerdrukt:

„Met frissche moed!”

Eli kijkt op.

„Met frissche moed!”

„Ja meneer.”

Meneer Meijer draait om zijn bank heen, alsof hij meer zoekt te zeggen. Hij blijft nog eens voor hem staan, en roept, terwijl hij zich naar hem overbuigt:

„Met frissche moed! zeg ik.”

„Ja meneer.”

„Ja meneer?” vraagt de leeraar fronsend, alsof hij recht heeft verontwaardigd te zijn. „Ja meneer?”

Maar hij keert zich af, en nu ziet Eli hem met stil welbehagen na, als hij weer zijn kunsten begint, die hem voor Eli tot zooiets bekends maken omdat zij zoo lekker mesjogge zijn. Meneer Meijer gaat hoog recht-op in marsch-pas door de school; hij heeft nu zijn pijp in zijn linkerhand vast, en zijn rechter arm, horizontaal naast zich, begeleidt zijn uitroepen met korte scherpe opwaartsche duwen van de vuist in de lucht:

„Met frissche moed! met frissche moed!” roept hij krachtig onder het marscheeren, „met frissche moed! met frissche moed!”

Links en rechts ziet hij de kinderen aan, terwijl hij uitgelaten rondloopt, en eindelijk ook met zijn lijf half dansend het rythme vol maakt:

„Met frissche moed! Met frissche moed!”

„Azzes-Ponem! Vlegel!”

Neef Ezra van oome David krijgt een tik tegen zijn parrech. „Met pis-in-de-hoed!” heeft hij, niet heelemaal zacht genoeg, geantwoord toen de Gazzen hem voorbijging. En hij duikt neer bij de klets, en grijnslacht met zijn breeden mond tot midden op zijn goor-gele wangen, om zijn misdaad, en om de pijnlooze straf die het plezier daarvan verdubbelt.

Eli vertelt het thuis; hij doet alsof hij bedoelt dat de Gazzen zoo'n vroolijke bui had; maar hij weet wel dat het voor de anderen meer beteekent, en de anderen kijken elkaar stil-wenkend aan.

Maar op de middag-school komt er pas meer los.

Als de Gazzen eerst met hen bezig is geweest, en hen daarna aan het werk heeft gezet om het verder een beetje gemakkelijk te krijgen, dan gaat hij weer even naar boven een kop thee halen. Als hij dan terugkomt, is het voor Eli een volledig innerlijk feest; voor hart en hersenen feest. Hij verschijnt door een van de deuren met zijn keppel schuin op zijn grijze kortgeknipte hoofd; het hoofd is zoo hoog geheven als nooit, bijna achterover, dubbel zoo opgewekt als vanochtend, uitdagend tegen de eischen van zijn ambt, en tegen al wat daarvan in de veertig kinderen tegen hem mocht leven. Zijn arm is weer bezig, met iets van een machine-drijfslag. De pols

aan dien arm gaat ongeveer als een hand die een tamboerijn bestompt, en daarbij is zijn hand nu veerend als in een huppeling; maar het loopen kweekt sneller dan vanmorgen. De kinderen stooten elkaar aan en lachen stil: zij zijn de malligheid af en toe gewend, maar omdat zij zijn grilligheid kennen, durven zij, op een enkele na, niet luidruchtig worden.

Eli zit rechts aan den straatkant, bij de ramen; meneer Meijer komt achter hem binnen; hij moet zich in zijn bank omkeeren om hem te zien. Hij doet het, maar als hij ziet dat de leeraar het weer op hem gemunt heeft, gaat hij weer recht zitten, verlegen van verwachting, de oogen gespannen neer.

Wat roept hij toch voor zich heen, meneer Meijer? Eli hoort hem de slotlettergrepen in de lucht smijten, opgejaagd door de slagen van zijn vuist:

„ RRang!
 ang!”

maar hij begrijpt het nog niet. Wat heeft hij nou weer, die lange deftige nieresj? (nar). Daar komt hij; daar is hij; hij blijft niet voor hem staan. Met schuine keppel en schuin geheven kop loopt hij langs Eli heen, en één gezichts-kant met één oog is één en al fijne speelsche teeken-gevende glimlach naar hem. Wat zegt hij? — Waarachtig, hij roept het duidelijk! van Donderdagavond! Donderdagnacht! daar, bij vader, in het andere lokaal, bij de koffietafel! Eli schiet in een zachten lach en kijkt den Gazzen verheerlijkt na. Dat is het, precies! hij heeft er een versje van gemaakt, die nieresj:

„De Jijtzer horàng!
is nog niet op de wàng:
De Jijtzer horàng...
Is nog niet op de wàng!”

Meijer loopt door, de heele school door, alsof hij niet van plan is de eerste uren op te houden, en steeds reciteert hij, met bijtende klem, maar die twee regels, scherp de medeklinkers, de *r* van *ràng* lang aangehouden, en met

rollende zwelling, door zijn vuist in de lucht opgedreven en bestompt. En steeds, in de zwenkingen van de bochten langs de banken, loert oolijk de blik in verre verstandhouding naar Eli, van terzij, want zelfs hierbij geeft hij zich in geen intimiteit; hij blijft niet alleen de leeraar, maar ook zelfs nu de meneer van het glanzende schoone bovenhuis, tegenover het arme luizenkind:

„De Jijtzer Ho-rràng!
Is nog niet op de... wwàng!”

Eli's oogen volgen hem en hij gulzigt in het verband dat de leeraar toch met hem legt, terwijl die nog steeds maar stil-uitgelaten met het marsch-liedje voortloopt:

„...Hòo-rrrrang!
...nog niet op de wang!”

Is-ie niet om op te vreten? — denkt Eli. Hij wordt spannend beziggehouden door de vraag: hoeveel vertrouwelijkheid hier voor hem geboden wordt? Hij voelt duidelijk den afstand, en hij voelt toch ook de onbetwifelbare intimiteit, en hij mist toch elke gemeenzaamheid die hem den moed zou ingeven een woord te zeggen of met een beweging aan te sluiten.

Daar schiet de Gazzen plotseling als een roofdier op een van de jongens aan; Sammetje Schaap is het in zijn hoofd en zijn beenen geslagen; hij was al begonnen met in zijn bank op en neer te hippen toen meneer Meijer voorbij ging. Nu die even uit zijn gezicht is, staat Sammetje, boven op den lessenaar, te springen, en met zijn armen, op het liedje van den voorganger, wijd de maat te slaan:

„ta-tà-te-te-tà
ta-tà-te-te-tà!”

De kinderen brullen, en meneer Meijer, als was het een hoogtepunt van zijn spel, rent toe met gedoken hoofd en wild-grijpende blikken en wijdhakenden arm. De laatste meters glijdt hij over het vloerzand naar Sammetje's

bank, en slaat zijn hand als een klauw in diens vuile blousekraag. Sammetje heeft zich, zenuwachtig, maar in twee tellen, op zijn zitbank teruggewerkt, en hij krijgt van meneer Meijer's linkerhand een paar patsen in zijn gezicht. Maar de voldoening voor hem en de andere kinderen is grooter dan die van den meester. Want de meester trekt schielijk zijn hand terug en bekijkt die met minachting; en onder het gegier van de kinderen en den stillen lachscheut van Sammetje die het van terzij ziet, moet meneer Meijer met een ernstig ontstemd gezicht zijn zakdoek nemen en zijn hand reinigen, want Sammetje Schaap had met zijn blouse-mouw even tevoren hoogstens op zijn kriebelende bovenlip iets verplaatst, maar niets weggeveegd.

Eli heeft ook gelachen om meneer Meijer's ontsteltenis, maar hij heeft iets veel dringenders in zijn hoofd; hij zou het wel juichend willen schreeuwen naar de Gazzen; hij heeft nog aarzeling, maar hij kan het toch niet laten.

„Meneer!” roept hij juichend, „meneer! nou zit-ie d'r! hij zit d'r nou!” En als de Gazzen opkijkt: „De Jytzer Horang! nou is-ie d'r! Op Sammetje zijn wang!” Hij lacht nog door. Maar meneer Meijer, verward, heeft hem niet begrepen. Hij loopt op hem toe, hevig verstoord:

„Wat?”

„Op de wàng,” zegt Eli geschrokken.

„Wat op de wang! Wat moet je nou! Gèk!”

Het klinkt nu nog maar zuinigjes uit Eli's mond; het heeft geen kracht meer:

„De Jytzer Horàng. Niks,” mompelt hij verslagen.

Meneer Meijer's blanke gezicht is rood doorschoten, en zijn wenkbrauwen staan gefronst:

„Jij!... Moet je me, moet je me, verdomme, op zoo'n oogenblik...! Loop naar de weerlicht...!”

Eli ziet, met de pijnlijke rest van zijn lach, omlaag.

Die gek, denkt hij, stapelgek, mispunt. Je weet nooit of j'm aan zijn kop of aan zijn staart hebt. Zij kijken elkaar nog vele keeren aan. Eli ziet dat Meijer spijt heeft van zijn uitval; maar er komt geen woord van vergoeding. Als hij naar huis wil gaan, loopt Meijer hem na. Eli blijft staan.

„Mijn volste vertrouwen,” zegt hij. Hij loopt een eindje terug. Hij keert weer.

„Mijn volste vertrouwen!”

„Ja meneer.” (Hij durft niet lachen, maar hij begrijpt niets.)

„Je vader! Mijn volste vertrouwen.”

„Ja meneer.” (O wat een fijne verschwartzter nar is het toch).

„Kom eens hier!” (weer achter hem aan) „Hoe heet je: Eli!”

„Ja meneer.”

„Je vader heeft mijn volste vertrouwen! Om zes uur kan-ie bij me komen. Boven. Boven! Begrepen? Dan zullen we zien of alles hersteld wordt. Alles wordt hersteld bij het oude. Alles wordt hersteld bij het oude! Alles wordt... Begrepen?”

„Ja meneer.” In het omkeeren kan Eli het nu niet laten. Zachtjes voor zich heen: „En de Jytzer Horang zit nog niet op de wang.”

„Wat?”

„Nee meneer, niets meneer.”

De Gazzen loopt, zacht in een lach geschoten, naar boven. Zacht in een lach, alsof hij door Eli tot bezinning van zijn uitgelatenheid van vanmiddag werd gebracht. Tot Eli geen woord meer.

Meijer had al met het bestuur gesproken. Hij leent Jankef vijf gulden, die Vader aan de armen moet geven, als vergoeding.

Stil tumult van ontroering thuis, en van blijdschap, om Meijer.

De Bus is onbereikbaar geworden.

Maar het kost meer.

Moet het hem dan alleen maar kosten? Het lijkt wel zoo.

„Als ze onder vreemden zijn, dan doen ze het niet,” zegt vader.

„Weet jij het? (moeder) hou maar bij je. Als je verstandig bent, hou je je schatten maar bij je, eer er erger van komt.”

„Nog nooit van z'n levensdagen gebeurd,” zegt vader,

„dat er eentje aan geld of goed van een vreemde is gekomen, ook met geen vinger ook niet.”

„Waarom dan wel van hun eigen arme vader en moeder? en waarom van geen vreemde? Dieven zijn dieven. Afge-loopen.”

„Dieven zijn dieven, ja. Ja, dat is best uitgerekend. Maar een kwajonge is nog geen dief. Waarom? Ja, waarom?” Eli luistert gespannen, terwijl Jankef zoekt.

„Omdat ze thuis alles durven. Dat is als het ware is dat of er geen straf voor komt, en dan meenen ze dat niks wat ze doen werkelijk kwaad is. Dat is, ik zal maar zeggen, een soort van spelletje van ze; het bennen *vergedreven kwajongensstreken*,” brengt hij er eindelijk als een moei-zaam opgerakelde vondst uit.

Moeder is er stil van. En is er niet een heel klein glimpje van een glimlach? Hij zoekt er wel naar op haar gezicht, maar het is er al niet meer; er kan niet veel af bij Moeder. Kent hij haar lach wel?

Eli glimlacht innerlijk diep-verblijd om vader's overwinning, ook op zooveel afdwalends van zichzelf.

„Maar je pernoose (broodwinning) dan,” zegt tante Fie, „Jankef, als je ze allemaal wegdoet, je groote jongens, dan heb je geen kruimeltje hulp meer in je pernoose. Als ik wat te zeggen had, het zijn jouw zaken, maar als ik een mensch was die hier wat te zeggen had, dan zou ik je nog wèl 's waarschouwen, dat je het gesappel op die manier heelemaal alleen voor jezelf krijgt. Je hebt toch ook hulp aan die groote jonges? Gotsje (zij het ook zoo) zijn ze wel eens ondeugend, maar je bent ook geen Sjimsjoun Hakower, je bent ook geen man die duizend kilo's op zijn nek kan sjouwen en vergooien. Ik zeg: je brengt je in moeite. Wat zeg jij d'r dan van?” vraagt zij naar moe-ders kant, „is dat dan geen waarheid wat ik zeg? O, meen je van niet?” sluit zij gelaten.

„Wat-ie aan ze heeft, is zooveel niet,” zegt Moeder. „As ze even d'r af kunnen, laten ze toch hun vader sappelen. Daarvoor hoeft-ie ze niet te houden, en mijn scheuren ze toch maar mijn leven af.”

Zij kruist vermoeid de armen weer over de borst, alsof zij naar de rust verlangt van een verstild huis.

„Laat ze maar de wereld in gaan; misschien komt er voor mij nog een stukje menoege... (rust).”

„Aan hun heb je toch niks,” zegt vader (voor Moeder).

„Je bent toch niks anders voor ze als brood-leverancier. Maar daarom niet... dat sjadt ook niks. Het hoeft ook niet... (ha!) als men maar brood voor ze heeft... (ha!) an ze hebben dat hoeft ook niet... (ai!) Maar ik wil maar zeggen, nou de gelegenheid dèr is, dat er centje onder de menschen kan komen, missen kan ik hem wel...” (Pijnlijk gelogen).

Het valt Eli niet mee. Er is niet veel goeds in het zicht.

Het lijkt wel even prettig dat Mau een eind weg gaat; op reis: rijke mogelijkheden.

De dochter van Jozef Manheim is met haar man de laatste feestdagen bij haar ouders komen logeeren, en bleef nog een weekje omdat de schoonzoon zaken in de buurt had te doen. Hij is veekooper en katsef ergens in den achterhoek bij de Deutsche grens, en daar kwam hij opeens op straat met zijn schoonvader naar Jankef toe, en vroeg hem of hij geen flinke jongen voor hem had om als knecht mee naar zijn huis te nemen.

Vader heeft dadelijk aan Mau gedacht: „Het is wel niet vlak bij moeders pappot,” zei de magere, zwarte, lange vreemde met zijn harde kaken en zijn minachtenden glimlach om zijn smalle lage snorretje, toen hij thuis kwam om zijn aankoop te bekijken, „maar dat zal hij ook wel vergeten, want het is bij mij hard aanpakken. Want er moet bij ons op geen slaggie werk gekeken worden.”

Mau had opgeschept, en vlijt en onderworpenheid beloofd; elke kans om van huis weg te komen, leek hem een feestelijke verlossing en een begin tot de verovering van die wereld die hij begeerenswaard vond. Eli stond de blijdschap mee te beleven, want hij dacht zich Mau's nieuwe leven in als louter plezier van nieuwe dingen zien, lekker eten bij een slager thuis, waar altijd volop vleesch is, en veel geld verdienen.

Vader had tot Jozef Manheim geschermt, dat hij nu ook meende: „hoe varder hoe beter,” want dat vertelde hij altijd van Manheim thuis; die had van zijn kinderen

nooit anders gezegd dan, in zijn Achterhoeksch taaltje: „Hoe v  der hoe b    ter”; dat herhaalde de hoestende asthmalijder nu ook, met een bitteren glimlach om zijn scheeven mond en in zijn oogen; „Zooveel plezier,” zei vader, „had hij aan zijn nasleep beleefd.”

Mau moet eerst met de boot een uur de rivier op; daar zal zijn nieuwe baas hem wachten en verder, met hem, met den trein gaan. Het lijkt wel even prettig dat Mau een eind weg en nieuwe dingen beleven gaat. Maar als hij hem goeiendag gezegd heeft aan de kade, en de boot gaat weg, en hij heeft eerst naast Vader en Hartog, een beetje over het water staan staren die wegspoedende boot achterna, terwijl Hartog zei: „Nou, die is wejiwerig,” en vader schertst: „Is-ie dan niet zalig, dan is-ie tenminste uit de voeten koopman,” zooals een boer van een zelfmoordenaar had gezegd die hem tot last was geweest.

Als hij dan thuis komt, en hij voelt op de plaats waar Mau staan, zitten, praten en liggen moet, een te diepe stilte suizen, zoo diep dat het een kuil lijkt. Dan voelt hij dat het hem weer een lekkere broer heeft gekost, dat grapje. En hij kan niets missen, van dat beetje dat hij maar heeft. Een beetje, vergeleken bij de miljoenen vrienden die hij noodig heeft. Niemand hoort er een woord van, maar het is een snijdend verlies. En er komt nog meer. Mau naar den Achterhoek, en Ezra ligt ziek.

„Mis,” zegt Vader verslagen, na een paar weken.

Mau weg uit het huis; en Ezra gaat dood.

Het is of het nest leeg loopt onder zijn in stilte omknellende handen.

Machteloos is hij, en wanhopig.

Alleen in dat geluidlooze, verzwegen gevecht tegen de ontneming.

VERZET

Nou krijgt hij wel een poos een broer terug uit Amsterdam: Marcus, die daar bij Jaap, den bakker thuis was, komt terug, want er was zooveel ruzie om allerlei tusschen de broers, dat Marcus naar huis moet tot hij een anderen baas heeft gevonden of misschien weer naar Jaap teruggaan kan.

Hij is 's nachts om halfdrie met de nachtboot, gekomen; Eli heeft hem met vader hooren thuis komen en zachtjes praten; een onbekende, en toch niet vreemde, toch eigen stem bij die van vader; en hij is zelfs naar beneden geslopen en mocht even kijken, en een hand geven en een zoen. Hij is ook lief tegen hem, Marcus, en dat is dan wel even lekker, een broer er weer bij in huis; maar Marcus, al draagt hij een pet, is toch ver van hem af; zooveel ouder dan hij, dat hij niet meer weet, dat hij ooit, behalve een paar feestdagen, met hem samen thuis is geweest: een broer met een snor en zoo onbereikbaar groot.

En dan, dat van Ezra, dat blijft er even goed om, dat kan Marcus nu juist meemaken. Marcus kent Ezra beter dan hem, maar toch ook als zooveel kleinere jongen, als een van de kleinere kinderen, met wie hij nooit kameraadje is geweest.

Hij kan het niet begrijpen, Eli; hij loopt met het vraagstuk rond, als hij alleen is, en onder het spel met anderen. — Hoe kort nog terug heeft hij met hem gespeeld, met zijn broer Ezra: Eli is nu tien, Ezra is zestien — en hij gaat sterven. Hij wil het niet gelooven, en niemand wil het gelooven; maar er is iets in de woorden over den zieke, dat een ontwijken is, en dat beklemmt. Ezra is altijd de dunste geweest. Hij had iets verlegen-kwieks, iets van snelle gebaren van eten, een onbeholpen gretigheid, die nu verschijnt als de verlaten poging van het jonge lichaam om aan het vreeselijke dat hij met zich omdraagt, te ontkomen. Nu ligt hij in het zijkamertje op een ledikant, en slinkt machteloos weg, zienderoogen. Tegen elken avond begint, alsof het een met technische zekerheid uitvoer-

de straf was, het hijgen van de verwoeste longen, bij open mond, bij groote koorts-oogen. Men sluipt door het huis, de kinderen beheerschen hun anders overweldigende luidruchtigheid; moeder zwijgt verslagen, vader verlegen, angstig voor de waarheid, en opgejaagd-schuldig, onbewust. Als Eli bij den zieke mag, lijkt het teveel om te dragen. Hij blijft bij den wand staan, zijn armen achterwaarts, als aan den grond waar hij staat, vastgebonden, met één overstelpend mededoogen naar den broer met wien hij kortgeleden nog heeft mogen visschen, zij aan zij, aan het walletje aan het eind van het woonstraatje. Telkens als hij terugkeert, poogt hij zich den toestand bewust te maken; telkens glijdt de poging weer af op den angst voor het volle beeld van het volkomen scheiden. De jongen steekt zijn arm uit, glimlacht. En Eli komt nader en neemt de hand. Been is de hand, hol is het gezicht; een verwoesting die voortgaat alsof een duivelsche machine in dat lichaam bezig is het leven weg te zuigen. Angst heeft het kind voor de vervreemding die het verzwijgen van de waarheid tusschen hen brengt: het is of Ezra toch zal ontglippen, eer zij samen gezegd hebben wat zij willen. Angst heeft Eli ook voor de vreemdheid van die verandering, voor die wijking uit de warmte van het nest-leven weg; het is of woorden die hij niet kent, maar die zijn schrik, zijn poging tot omvatting van het gebeuren moeten uitspreken, naar zijn keel klimmen en daar stukbreken in een klem, eer hij iets van hun vorm heeft geweten, terwijl er een benauwenis naar zijn hoofd wordt geperst die telkens moet worden losgemaakt. Waarna een staat van onopmerkzaamheid komt, die weer wanhoop brengt.

En zij wisselen onnoozel geweten woorden... „Zal ik zeggen dat je melk moet hebben?” — „Nee, ik krijg straks melk...” Afschuwelijke onzin.

En als hij het kamertje heeft verlaten, na een groet en een glimlach, is het een verlossing die hem in wanhopige onvoldaanheid doet vluchten, van allen weg. Maar van allen weg kan hij het Leven ontmoeten. Soms, op straat, is er de verrassing van een roep om mee te doen, uit den mond van kinderen die hem gister, als in vijandigheid

tegen zijn leven, hebben heengeschilden en teruggetrapt en weggesteend.

Tegen zulk een verrassing kan hij niet op; als de vijandschap in de wereld van de christenkinderen eens keerde? Als zij hem nu eens gingen waardeeren? En eer hij zich alles bewust heeft gemaakt, sluit hij bij hen aan; het beeld van den zieke wijkt naar een verren achtergrond van zijn aandacht, waar de bezigheid van het spel heen beweegt over die stilte.

Als hij tegen donker thuiskomt, valt de verslagenheid van het huis boven op hem, om die wond aan de gemeenschap, daar in het kamertje.

Hij ziet de zware, oude dokter, zijn nek achterover, het huis verlaten, alle deuren achter zich open; ook bij het binnenkomen doet die dat:

„Voor het onderzoek,” denken zij, niet zonder vijandigheid.

Dat allerlaatste oogenblik van Ezra ziet Eli niet. De meisjes en Moeder huilen: Eli heeft een gevoel alsof zij in die ceremonieele ontlading buiten de verslagenheid blijven. De groote kinderen die thuis zijn, in hun angst elkaar hun schuldige smart te toonen, hebben een gelegenheid gevonden om elkaar stil scheldwoorden toe te bijten. — „Och, hè! verrek jij!” — en daarna trappen zij elkaar. Wit. Begrijpende blikken in blikken.

Als vader binnenkomt, blijft hij staan; hij ziet van den een naar den ander; en naar een derde die den tweede aan den arm stond te trekken, en hij weet alles. Hij vult de vertooning aan met een lange linie van overdreven klacht-verwenschingen: „Hoe is het Godsmogelijk... hoe bestaat het voor God... zulke vuile bandieten... het is niet te begrijpen... staan elkaar te trappen... hoe bestaat het voor God...”

Zij hebben elkaar al losgelaten en staan zwijgend, als beschaamd. Zij zijn niet beschaamd, en zij weten. Vader weet... „Dan moet hij maar niet beginnen,” zegt er een. Vader knikt alsof hij bitter is. Hij weet alles. Eli vindt dit veel echter dan de tranen van de vrouwen. En hij weet, met de anderen mee.

„Je wilt zeker wel de dokter halen, of-ie dadelijk wil komen,” zegt Vader achter adem tot Marcus, en zij knikken beiden kort tot elkaar.

Een oogenblik later staat Eli bij Ezra in het kamertje. Hij schijnt van binnen te breken, te scheuren. Ezra vraagt zijn hand, hij geeft die angstig; hij voelt het verband bestaan, en hij kan het niet vasthouden. Hoe is het mogelijk, dat je iets liefs wil vasthouden met je hart, en dat het toch in den afgrond wegzinkt, terwijl niemand het schijnt te willen?

De oogen van den stervenden Ezra zien hem aan, vol bewustheid van wat er gebeurt, en in die brandende oogen die zonder geloof in een mogelijkheid zich aan den smee-kenden omhelzingsblik van het kind willen hechten, zien Eli's wijde oogen als een wanhopige greep naar iets dat niet houdt... Niets van het medeleed wordt ongewekt gelaten, en niets van de volle smart van het vergaan van den stervende blijft ongeleden.

Eli, in het leven, ongeschonden, voelt zich verraderlijk; er is iets van lafheid in om te leven, als de vriend moet sterven; hij voelt dat hij iets zou willen geven: een hand, een voet, een oor, om Ezra in het leven te bewaren. Hij voelt er iets van dat hij dit nu altijd zal houden, een gewaarwording van verraad aan den broer die wordt weggetrokken, terwijl hijzelf, bij alle leven, blijft staan.

Grondeloos van onmachtige genegenheid jegens elkaar zijn de blikken van hem die heengaat en hem die blijft. Uitgeput laat de beenige hand los, het hoofd valt op het kussen terug; nog een zijdelingsche blik, en in het hijgen dat allen wil overmeestert, staren de oogen dof voor zich heen.

Eli treedt zacht terug; eer hij bij den muur is, zijn Vader en de broers in het kamertje gekomen. Een vertrouwelijke vraagnik naar het ontroerde gezicht van het kind blijft onbeantwoord; hij ziet nog een oogenblik naar Ezra, die door sloopende hijgingen in beslag genomen wordt; dan vlucht hij het gangetje in, de oude trap op, naar den zolder. Zoo angstwekkend als hij 's nachts is, de zolder, zoo troostend en verteederend kan hij zijn zoo-lang het nog dag is. Hij kan, met zijn rommelige resten

van voorbijgegangene levensstaten, zoete kneuzingen geven, pijnen van herinnering, die opnieuw gezocht worden en herroepen tot zij niet meer treffen; hij wekt, met zijn honderd waardelooze wrakjes van speel- en gebruiksgoed, honderd voorstellingen die in de ruime volte van het zachtbemijmerde leven bewegen en voortrijden tot in den droom: een houtje, een boek, een blaadje met vergeelde letters of een prentje, zet hem tallooze malen in roerlooze mijmerij neer, het voorwerp in de geheven hand, de oogen scheef naar het verbeeldings-vergezicht, terwijl hij gehurkt zit bij het donkerblonde licht van het dak-raampje. Maar nu... was het maar zoo! was het maar zoete weemoed nog, al kon die ook schrijnen.

Vandaag is alles rauwe pijn, wanhoop; dit is het ongezochte, zonder verzachting; dit is enkel lijden.

Hij ziet niets van de vormen die den zolder vullen; hij gooit zich languit over een kist, radeloos, en hij kreunt zacht en lang, om Ezra dien hij niet bewaren kan. Al wat Ezra gezegd of gedaan heeft, wordt nu zoo anders voor hem: zijn spel wordt verlegen, al zijn woorden schijnen vragen te zijn geweest; en hij herinnert zich met wrangheid dat wreede spelletje dat men een jaar geleden met zijn smartelijk-blijkenden levensdrang speelde, toen men hem, den altijd hongerige, dien lekker belegden boterham in den donkeren avond van het gevreesde binnen-plaatsje liet weghalen: en hij zich de deur uit wierp op het plaatsje, en snel met den buit weer binnen kwam, en schrokte.

Troosteloos van pijn ligt Eli zoo, met het beeld van den als een machine hijgenden broer voor zijn starende oogen, en hij zoekt naar iets dat deze onpeilbare wreedheid moet begaan. *Iets* moet er zijn dat schuldig is; hij kent het niet. Maar de vage gedachte leeft in hem op, dat dit onrecht is, dat dit misdaad is. En zijn oogen verwijden, zijn hoofd schijnt uit te zetten van dit hevig gevoel van protest.

Hij weet dat hij het nooit zal vergeten; dit éene weet hij: dat hij, hoe dat weet hij niet, deze vreeselijke pijn moet wreken, of hij heeft geen recht te blijven staan, terwijl Ezra hijgend wegzinkt. Overmeesterd van droefenis en meelij, maar niet heel en al machteloos, voelt hij zich.

Een kracht, vaag aangesloten op andere krachten, drijft van hem uit hier; een huilende opschreeuwende kracht, van liefde-verzet, van deze stille, mis-prezen plaats uit, door den zolder heen, naar buiten in de wereld, waar ergens de vreeselijke Schuld moet zijn.

Uit zijn opgejaagde smart maakt zich het verzet los, vaag van vorm, stil-loerend machtig van geest. Hij duikt in zijn smart, en wil een woedenden straffenden greep, naar de Schuld. Hij weet dat hij het Leven moet beschermen.

Ergens, overal in de schuldige wereld, worden valsche zekerheden tot trillen gebracht.

ONTREDDERING

Eerst zijn ze er allemaal nog geweest. Om feest te vieren. In diezelfde kamer, toen Vader en Moeder zilveren bruiloft hadden.

Dat was nog heerlijk. Maar het ging zoo gauw, flits, voorbij.

Wel allemaal feestelijkheid van cadeau's; porceleinen serviesdingen, en zoo'n prachtigen gebak-pot met zeshoekige schoteltjes weet hij er bij, die komt er uit naar boven in de herinnering: wit porcelein met kleine rose bloemetjes. Moeder is er zoo stil trotsch op, het is net iets van de Mevrouwen waar zij gediend heeft als meisje, zegt zij bijna onhoorbaar. En Eli merkt dat zij een paar tranen in haar keel heeft, omdat zij er aan denkt hoe het was toen zij nog een meisje was. Het is wel een beetje te begripen, want je ziet het voor je: dat zij toen in Groningen op een klein dorpje woonde, bij die tante en oom. Als meisje, zoo vrij nog, en geen gesappel en „afscheuren” om haar heen waar zij niet meer boven uit kan. Op zoo'n dorpje, dat is misschien wel mooi.

Eli is er toch geweest, daar in Groningen, toen hij klein was; hij heeft haar meisjestijd gezien aan haar nichtjes daar in hetzelfde huis; het is nu allemaal dood daar. Maar vroeger zei hij met de andere kinderen het adres op, als Moeder het schreef, omdat het zoo'n prachtig loopend rijmpje was. Dan dreunden zij het samen op:

„Aan den Heer

M. van Leer

Stationsstraat, Lassermeer.”

en Moeder glimlacht waarachtig; want zij is er niet mee verwend, dat men het over haar en haar misjpooge (familie) en haar mediene heeft, zonder dat er een beetje gepest wordt.

Veel cadeau's en een massa visite en „eer” kregen Vader en Moeder op de zilveren bruiloft. Eli was natuurlijk wel een beetje in een hoek geduwd, maar er waren toch een paar dingen die goed waren; die niemand zoo heerlijk kon vinden om nooit meer te vergeten, als hij: hij had er

wel niets van mogen hebben, maar hij had toch maanden lang tevoren Moeder er mee bezig gezien, en haar met Vader er nu en dan zacht over zien praten: over de glazen potten met vruchten op brandewijn; morellen, en groene pruimen, en rozijnen, en abrikozen. In het kleine voorkamertje onder in de kast; voor de Menschen, op het Feest.

Toen de menschen eindelijk kwamen, was er een oogenblik het Geluk; zij komen binnen door de deur; eerst in de gang, dan in de deur van de kamer, waar de anderen zitten. En dan lijkt het even heelemaal goed: de stemmen van het gelukwenschen en de drukkende handen. Nièt de cadeau's. De cadeau's zijn mooi, maar pas later, en niet bij het feliciteeren.

Bij het feliciteeren hoort niets anders dan de stem en het handdrukken. En hij denkt nu dat het alles goed kan zijn in de wereld. Vooral ook nog als het Christenen zijn, want die waren er ook; daarbij lacht het zachtjes in je, tot in je keel. Want nu is het dan toch of alle menschen vrienden kunnen zijn, als zij maar zouden willen.

Als zij maar zouden willen, zooals hij, Eli, het stiekem in zijn hart weet hoe er gedaan moet worden. En dan allen Vrienden.

Lea was nog thuis met een paar weken vacantie; alle anderen waren weer weg, toen Moeder opeens een beetje ziek werd, en zoo stil weg maar doodging. „Het was allemaal een beetje te veel,” zei Vader stil, „voor die kleine Roosje van Leer.”

Het was leelijk, in de bedstee in de achterkamer; hij heeft haar maar tersluiks een beetje gezien: het was leelijk, maar heel anders als bij Ezra. Want moeder is altijd oud geweest; altijd een grijze vrouw, een magere, vermoeide, grijze vrouw, voor hem. Hij kent alleen maar meelij met haar: hij is nooit zoo bevriend met haar geweest, en er was niet zooveel aan haar te weten als aan de anderen en aan vader. En pas heel later kan hij over haar denken: er was zooveel drukte om heen van plichten en plechtigheden, en zooveel tranen van vader en de anderen, dat hij niet kon nadenken over moeder, en niet kon begrijp-

pen dat zij was doodgegaan, zooals Ezra van hem doodgegaan was. Allemaal waren zij toen nog eens weer teruggekomen met de begrafenis; het moest toen lijken of hij nog nooit in een rijtuig had gezeten, en dat het fijn was in een rijtuig te zitten een heel eind buiten de stad, en hard terug; en alle menschen keken en vonden hen erg belangrijk. En je belooft er eerst een heele boel mee waar niets heerlijks aan is: zooals de Kaddiesch, die hij voor het eerst op de Begraafplaats voor moeder met al de jongens mee mocht zeggen, dat is „voor de ziel van moeder”. Telkens als het gebeurt, in Sjoel, gaat vader in de bank huilen. Dat is afschuwelijk; je wordt er zoo ontzettend verlegen van tegen vader, dat je bijna nergens meer over kunt spreken. In zijn verslagenheid bij Ezra's dood was hij voor dat alles blind geweest.

Dien eersten tijd wordt het overal bij de menschen nu anders: als je ergens komt, is het: „Hij heeft nu geen moeder meer, je mag wel met hem spelen en erg vriendelijk wezen, Goo, of Frederik, of Izak, want hij is nou een kind die geen moeder meer heeft.”

Onuitstaanbaar; alsof hij daar anders van is geworden. Op school ook al. De meester stond voor de klas een heele droosje (redevoering) te galmen, van het verlies dat Eli getroffen had. „Want dat is erg! als je (met een schuinen blik naar hem) je moeder verliest.” Hij had vóór zich gekken en wist geen raad.

Toen kwam die week „Sjiwwe” met allemaal in die ééne kamer bij elkaar; alle jongens en meisjes; de jongens uit Amsterdam, en Jozef zelfs, die er zijn vacantie voor nam. Weer veel bezoek, en elken dag eten van de Joden uit de Kille gebracht, want het was Mitswe, een goede daad, om voor hen die Sjiwwe (de treurweek) zaten, eten te sturen. Er werd ontzaglijk veel gepraat; elke dag was, zonder feest, toch vol, en elken avond ging hij zat en moe slapen. Daarom is er toch iets heerlijks aan geweest om te onthouden, aan de Sjiwwe. Want hij heeft een heele week geleefd met alle broers en zusters hier uit het huis, behalve dan Ezra. Dat is iets om in zijn herinnering vast te houden; want het is na dien niet meer gebeurd. En hij gelooft niet dat het ooit meer zoo gebeuren zal.

Toen trok alles weer weg, en het werd heel anders en vreemd in huis. Want Lea bleef nu thuis; die was de moeder nu. Langzaam werd het raar; langzaam kwam, bijna ongemerkt, een heel ander leven over hem heen. Want Lea kan geen moeder wezen; zij is pas zeventien jaar, en tegen Hartog kan zij niet op. Hartog wil heelemaal niet door haar verboden worden, en vader is veel weg. Er is verschrikkelijke ruzie thuis tusschen Lea en Hartog; niemand meent er iets van, maar zij gaan zoo ver, dat zij niet meer terug kunnen. Hartog heeft Lea eenmaal met een mes gedreigd. Lea zei: „Durf es, durf es,” omdat zij wel wist dat hij maar opschepte om de baas te blijven en te mogen nemen: brood of vleesch, wat hij wilde. Maar Hartog stond met het mes in zijn hand, en het was te zien wat er gebeurde: dat hij te veel gedreigd had; dat hij nu niet alles wilde laten, omdat hij dan de minste was geweest, en toen pakte hij haar hand: „Zoo? zoo?”

„Ja, durf es...”

„Durf ik niet?”

„Nou toe dan!”

„Dáár dan godverdomme,” zei Hartog: hij maakte een beweging met het mes en trok weer gauw terug. Maar Lea riep opeens:

„O! God!” en werd wit, en ging gauw zitten, en het bloed stroomde uit haar hand. Eli haalde een buurvrouw die Lea verbond, en toen ging zij naar den dokter. Maar het was het ergste voor Hartog die de deur uit was geloopt, omdat hij in zijn dolheid iets verschrikkelijks had gedaan, wat hij eigenlijk niet gewild had. Zoo weet hij met stille pijn, Eli, dat het was.

Om hem was Eli zoo verdrietig beangst, dat hij den heelen dag op zijn terugkomst bleef wachten; hij kwam niet toen Eli naar bed moest, en hij stommelde pas naar boven toen Eli uren en uren had wakker gelegen, in den angst, dat hij hem heelemaal niet meer terug zou zien. Hartog komt vader niet onder de oogen, bij geen enkelen maaltijd ook. Dat duurt al een paar maanden zoo. Kwijt is hij hem, Hartog; hij doet vreemd, en alles buiten hun.

En daar komt opeens vader op Maandag van de markt met een gezicht waarin iets verschrikkelijks schijnt gebeurd, en vertelt dan langzaam onder het eten: van het gekke, het krankzinnig onbegrijpelijke en kille, dat Hartog om hen heen uitvoert.

Zooals vader altijd begint te vertellen, met de stem van den persoon, die tot hem spreekt; vaak is dat een vroolijk verhaal; soms een verdrietig, voor de anderen; nu is het enkel vreeselijk voor hemzelf:

„Jij komt óók nog wel bij ons, Leefmans!” zegt Vader bitter.

Dat had de ouwe rijk-geboerde huizenbezitter hem op de markt bij de Sgoure gezegd, zoo kalm-weg, maar met een stil miesse-mesjinne-gezicht, zei vader; met een paar mien-oogen waar, zooals de Amsterdammers zeggen, „zoo finaal de trem over heen moest.” De fijne, de „gereformeerde ouwe smerige stinkende betooge gauwdief van een uitgeslepen stille jodenvijand,” die zoo kalmpjes op hem toe was gekomen, en hem een van de ergste dagen van zijn leven had bezorgd:

„Jij komt óók nog wel bij ons, Leefmans!”

„Ik kom ook nog wel? Wat dan, Hanneman?”

„Dat zul je toch wel weten, wat ik bedoel?” (met zoo'n pestlach).

„Wat je bedoelt? Ikke, weten?”

„Ja, daarom zeg ik: je komt ook nog wel eens bij ons. Je komt ook nog wel eens tot den Heere. Want je weet wel: dat is de kinderen Israëls beschoren.”

„Tot de Heer? Ikke? maar beste man, ik weet in 't geheel niet waar je het over hebt.”

„Maar dat zul je toch zeker wel weten, dat je zoon nou bij òns is gekomen?”

„Mijn zoon?”

„Ja, je zoon Hartog die is toch Christen nou? En weet je dat dan niet?”

„Watblief? Mijn zoon Hartog? Christen? Weet je nou werkelijk wel wat je zegt, Hanneman? of neem me niet kwalijk, maar heb je nou een slokkie op? Slokkies, daar doe je toch niet te veel an, wel?”

„Nee, hèhè...” zoo met zijn witte uitgefiejenecerde pest-

kop heen en weer bij de boekenstal, „hèhè, nee, an slok-kies doe ik niet, en ik weet best wat ik zeg. Maar a'j 't niet weet, nou dan breng *ik* je de blijde boodschap: dat je zoon Hartog die komt tot ons, die wordt Christen; hij is braaf bezig te leeren, en dat zal *niet* lang zal dat meer duren, of hij zal in onze kerk bevèstigd worden. Ja, jouw zoon, Hartog Leefmans, ja. Ja, dan wordt-ie vanzelf gedoopt en aangenomen als lid van de kerk des Heeren, van de Gereformeerde kerk. Ja.”

„Zoo.”

„Ja. En nou zeg ik, ik zeg jij komt óók nog wel, want zoo staat het geschreven...”

„Ja, ja, Hanneman. Maar vóór dat je verder gaat... want ik heb van jou niet te leeren wat er geschreven staat, dat weet ik heel best. As jij d'r niks bijschrijft, wat jij en de jouwen d'r bij prakkiseeren, dan is het allemaal best duidelijk wat er geschreven staat. Maar in alle geval, dank ik je wel voor je boodschap, Hanneman. Je wordt wel bedankt. En als mijn kwajongen gekke grappies uithaalt, dan beteekent dat nog niet dat-ie gek is geworden, begrijp je wel? Dus moet je je, wil ik je wel zeggen, geen kinderen-malligheid in je hoofd halen. Zie je, want ik begrijp wel dat je het graag zoo zou zien! Maar dat zijn van die *illusions*, die een mensch zich maakt. Maar van mijn is niet veel voor jouw Heer te verwachten, versta je wel?”

„Zoo? Nou, Leefmans, dat zul je dan wel zien, as je me niet gelooft,” zegt-ie. „Maar ik verzeker jou: jouw zoon Hartog is bezig tot de Heer te komen, en het zal niet lang meer duren of hij zal gedoopt en bevestigd worden. En de dag die is al bepaald. En nou hoop ik dat jij je zoon zult volgen. Want het zou jammer wezen, als de bekeering zoo dichtbij je gebeurt, dat jij d'r dan zie, niet deelachtig aan zou worden.” (Vader is verhit, en schamper). Ze hebben gedaan, thuis, of ze het niet geloofden. Maar Eli wist ook wel dat vader er heelemaal niet gerust op was. En toen kwam dezelfde boodschap, van de schande, waar zij van schrokken, van alle kanten los. Meneer Meijer kwam bij vader met een verschrikt gezicht erover praten, en tante Fie, en oome Simon en oome Herman en allerlei Joden die het langzaam van het

gereformeerde gaajes hadden gehoord. En vader had Hartog eenmaal 's avonds opgewacht, hem zenuwachtig gevraagd wat voor grapjes of-ie uithaalde, en gezegd wat de menschen vertelden.

Entoen begrepen ze allemaal dat het waar moest zijn. Want Hartog had alleen maar met een glimlach geantwoord:

„Laat mij nou maar stilletjes wandelen? Want ik weet best wat ik doe.” Dat zei hij, en er was niets anders uit hem te krijgen.

Toen was hij naar boven gegaan. En er kwam een bons op den zolder; Eli was wakker geworden en had liggen rillen van den schrik, om de vreemdheid die er met Hartog gebeurde. Hij had hem op zijn knieën hooren bidden, als een Christen, tot den Heer.

Daar lag Eli in bed, en daar vlak bij hem zat zijn broer Hartog, op zijn knieën, bijna luidop die onvertrouwde onbegrijpelijke woorden te spreken, zijn broertje Hartog. Het was of hij hem opeens niet meer zou kunnen toespreken; of hij hem niets meer zou kunnen vragen, en niet aanraken; of hij een vijand was geworden van al Eli's gedachten. Eli kromp onder zijn dekens ineen. En er was het stille diepe verdriet van zich bij Hartog niet meer veilig te voelen. Het heerlijke van de groote beschermende broer leek weg. Opeens werd zijn gezicht, zooals hij het zich onder de dekens dacht, heel anders; koud, vreemd en vijandig; daar zat niets meer in dat hij kon aanroepen in den nood van zijn kinderleeftijd. Dat scheen niet meer het gezicht van den broer, van Hartog; niet Hartog's stem die daar zacht galmde:

„Onze Vader die in de Hemelen zijt, Uw naam worde geheiligt, Uw koninkrijk kome, Uw wil geschiede gelijk in den Hemel, zoo ook op de aarde. Geef ons heden ons dagelijksch brood. Vergeef ons onze schulden, zooals wij vergeven onze schuldenaren. En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den Booze.

Want Uwer is het Koninkrijk en de kracht en de heerlijkheid tot in Eeuwigheid. Amen.”

O God dat was ontzettend: Hartog. Toen opeens, zei de stem van Hartog:

„Ben je wakker, Eli?” En dan:

„Nacht Eli.”

En nog eens:

„Nacht broertje Eli.”

„Nacht,” zei Eli bijna fluisterend.

Het was Hartog!

Maar Vader, die zeker onder aan de trap had gestaan met Lea, had toen opeens geroepen:

„Eli! Eli! naar beneden komen! Dadelijk! Je mag niet meer boven blijven hoor! Hier beneden in het kamertje. Gauw maar. Gauw dan, zeg ik.”

Hij begreep dat vader Hartog als een zieke beschouwde, die besmettelijk was. Hij hoorde dat vader den volgende avond zou weigeren hem in huis te laten.

Dat probeerde vader ook. Maar hij ging bij Christenen, Hartog, en toen vader den anderen dag daar weer heen, om te eischen dat hij weer thuis zou slapen. Hij hoorde vader zeggen dat hij God zou bidden „dat Hartog dood voor vader's voeten mocht vallen”; maar nu kon Eli niets meer van vader's afschuw voelen. Hij vond het niet echt. Hij vond Hartog niet slecht meer. Hij was niet bang meer voor Hartog. Het kon hem niet schelen wat hij deed, Hartog. Er was één ding dat hij nu wist: het was broer Hartog, die gezegd had, dien nacht, op het kamertje: „Nacht broertje Eli.”

En daarmee wist hij het voor altijd: dat Hartog gek deed, maar zijn broer bleef. Hij deed gek. Eli had een soort bijzonder meelij met hem, omdat hij gek deed, een soort meelij als toen hij Lea in dien vinger sneed, een soort meelij als dien middag laatst, toen vader naar de bruiloft van Jozef ging: 's avonds, een bruiloft zonder feest omdat het Owel (rouwjaar) was, maar toch een avondje met vrienden en lekkernijen. Lea ging toch ook mee, al was het om een beetje te helpen bedienen. En Hartog was niet gevraagd door Jozef en zijn deftige vrouw, die een mooien japonnen-winkel had. Eerst had hij vader gesmeekt hem mee te nemen, of bij Jozef te zeggen dat zij hem ook moesten uitnoodigen. Vader had dat niet gedurfd, omdat vader wist, dat hij zelf daar, tusschen allemaal geleerde en veel deftiger lui, de minste

was. Vader had er ook geen raad mee geweten; Eli zag dat vader het akelig vond voor Hartog, maar dat hij niets kon veranderen en weg moest gaan.

Toen had Hartog, die groote jongen, zich op den grond gegooid en wel een uur liggen trampelen en huilen, en niemand had er iets van begrepen; men had hem uitgelachen. Eli had toen ontzettend meelij met hem gehad, omdat hij zich zoo beleedigd voelde en zich niet kon verweren, en in het kale leven dat er nu thuis was, nooit een vol pleziertje had; en nu hilde als een kind omdat het plezier en de eer hem voorbij waren gegaan.

Eli stond erbij dat Hartog in de kamer lag, languit op den grond, met het gezicht omlaag, voluit te huilen alsof hij pijn had. Het sneed in hem van meelij en van wanhoop omdat hij niets voor Hartog doen kon.

Daar te staan, bij den groote, die onmachtig lijdt; daarvan alles te begrijpen en te weten dat het onveranderlijk is, en dat je niets kunt doen om te helpen of zelfs maar om te troosten. Toen was Hartog ook tegen hem niet boos geweest; hij was heel lang blijven liggen in de voorkamer, en Eli en Hanna waren stil in de achterkamer gebleven, want zij waren alleen met hem thuis. Diep bedroefd was het geweest toen hij, de groote die op hen passen moest, daarna het eerst van hen drieën zwijgend naar boven ging, naar zijn bed. Want dat was voor Eli het bewijs geweest dat hij hulpeloos verslagen was.

Maar het meelij dat hij nu met Hartog heeft, is niet zoo hevig als op zulk een oogenblik. Het is blijvender, en het vreet dieper in. Want hij voelt dat Hartog alles van hen verliest; dat hij voor altijd van vader en de jongens en de zusjes vervreemden gaat, en tusschen de gereformeerde burgers en de „fijne” boeren gaat verkleumen. Dat hij het niet zoo bedoelt, net als met het mes, en het toch doet. Hij wil het niet, en kan het toch niet laten, omdat hij zoo heel wat anders doen wil als de anderen. Hij gaat er iets mee verliezen dat hij niet missen kan. En hij, Eli, die weet van Hartog en de anderen, staat vol verdriet daarbij, bij dit zooveelste groote verlies. En moet toezien dat het volledig, tot de laatste pijn toe, gaat gebeuren.

ALLERLEI GEDIERTE

Och, wad-is hij grout geworde," teemt het Amsterdamsche meisje in het oude gammele provinciehuis; „òch, wad-is dat kind kolossaal gegroeid; ik zal sterve als ik hem zou zien, en ik wist niet, hij was het, zou 'k 'm niet weeromkenne. Néé!" gilt zij achter dat alles, als bevestiging. Zij is eigenlijk niet mooi, broer Marcus' verloofde; maar wat weet hij daarvan, Eli? Het kan hem ook niet schelen. Zij trekt hem een beetje; omdat zij ruikt naar Amsterdam, naar nieuwe kleeren uit schoone groote winkels, naar groote breede straten vol menschen met geld om van te leven, in hun zakken, en zij ruikt naar eau de cologne. Maar niet zoo echt als de meisjes van hier, verleden week, toen het Jom-Kippoer (groote verzoendag) was, bij den ingang van de Sjoel roken. Daar was toch iets veel prettigers aan, aan die nichtjes en de kennissen daar bij de Sjoeldeur: hij kwam naar buiten, bleek en gekweld van bijna een heelen dag vasten en mee-roepen; en hij kreeg er toen van, van de eau de cologne, op zijn zakdoek. En van de groote teedere aandacht kreeg hij, van de meisjes voor de jongens die als mannen een heelen dag vasten, nog wel op zulk een zwaren, heeten Jom-Kippoer.

Iets daarvan, maar lang zoo vol en betrouwbaar niet, ruikt er aan Serlien, het meisje dat Marcus zoo maar uit Amsterdam meebrengt, nu al voor den derden keer wel, als zijn verloofde. „Mijn meisje", „mijn jonge", zeggen zij van elkaar. Eli vindt het niet prettig klinken; er is iets hards voor hem aan. Ook als Serlien zegt: „mijn mannie", schertsend, klinkt het hem koud en zelfzuchtig. Hij glimlacht als bij een kleine gift, omdat er veel gevraagd wordt; maar in zijn hart loert hij, omdat zij elkaar weer meenemen naar Amsterdam. En elkaar daar houden, van het huis weg, van al de stille geheimen weg, die hij en de broers hier met elkander gehad hebben, ook al is Marcus al zoo lang uit huis. Want Marcus en ook Jaap en Levie en ieder die „over" is, zit toch altijd, buiten zijn meisje of zijn vrouw om, thuis naar de dingen te vragen van den handel, de „Mazzel en Brooche" en de heele ge-

schiedenis daarvan, en van de familie, en de bureu, van hier en van het vroegere huis. Naar al de dingen die, al zeggen ze het zoo niet, fijn zijn voor hen allemaal, niet om uit te spreken, en nog niet vervangen. Want zij gaan daarover altijd met een veel zachtere stem praten. De meisjes en de vrouwen zitten erbij, en glimlachen, of probeeren ook mee te vragen, en zeggen dan dat ze het „eenig” vinden. „Ik zou wel een jaar hier kenne wone! zoo echt typisch vind ik dat allemaal; hoe zegge jullie dat?”

Haar verloofden of haar mannen doen dan trotsch, want het staat zoo beschaafd en geleerd om dat te zeggen, „typisch”. Voor de jongens is het dan prachtig om daarbij dan door de handen van zoo’n dame aangeraakt te worden. De jongens of de mannen van hier die er bij zijn, doen dan of zij ook allemaal wel met haar verloofd zouden willen zijn; de verloofden zelf merken het en zitten ervan te genieten; Vader lacht ook. Maar Eli vertrouwt daarin Vader niet. Hij zelf kijkt van het meisje naar den jongen en van hem naar de benijdende anderen, en hij voelt een valsch spelletje om zich heen, dat hem iets dierbaars ontnemt en voor altijd vergiftigt, al kan hij niet precies weten hoe het dan anders moet.

Het Amsterdamsche meisje knijpt hem daarop in de wang, en hij lacht; want daar kan hij niet tegen; maar beneden de wisseling die zij brengt aan verlangen naar het vele begeerenswaardige van de groote stad: beneden die onrust die het meisje, dat met haar dunne scherpe bevende stem opera-liedjes zingt, in hem steekt, en die hem met schrik aan het oogenblik van haar vertrek met Marcus doet denken, daar beneden voelt hij een onverklaard verdriet, de snijding van een geniepig toegebrachte wond. Een koudheid, een beleedigend, ontwijgend spel; een valschheid, een aanstellerij die niet stilzitten; die kalmweg zijn vijanden zijn, en kalmweg iets van hem nemen dat haar niet toekomt.

Het gebeurt toch maar; er is niets aan te doen. Hè? Er is niets aan te doen. Niemand, alleen hij, denkt aan zulke dingen. Vader dan ook niet? Vader wel eens een beetje. Hij zegt wel eens zooiets van: „Ja! worden allemaal

groot! Allemaal in de groote wereld! Afgeloopt. Abgesjmoesd!" Maar het gebeurt, het ontzettende, allemaal. Eli zit er bij te denken; hij kijkt van het meisje naar zijn broer Marcus, en er zijn oogenblikken dat hij precies weet hoe alles gebeurt. Het meisje begint telkens deuntjes te zingen, of staat op en doet iets aan haar kapsel of kleeren, en dan is het, of zij weet dat zij iets in haar schild voert dat niet goed is; niemand schijnt te merken dat Eli het weet, en hij weet het toch: dat zij zich schuldig voelt. Het is ook telkens maar eventjes, maar het is zoo.

Wat ziet Marcus er eigenlijk ook gek uit. Hij heeft die snor en daar draait hij nu voortdurend aan, en zijn haren zitten prachtig geplakt en hij is ook prachtig gekleed, van beneden tot boven. Je kunt zien dat hij er verschrikkelijk veel moeite voor heeft gedaan, en hij is er den heelen tijd mee bezig om te zorgen dat het zoo mooi blijft zitten.

Nee, het is Marcus niet. Is dat Marcus Leefmans? Hij zit den heelen tijd ook te vertellen van Amsterdam; alles is er kolossaal: „Kolossaal,” zegt hij, „gewoon kolossaal, je komt meer menschen tegen in een half uur dan hier in een heel jaar.”

Het is toch allemaal gek wat hij zegt: hij doet er zoo gek bij, alsof hij eigenlijk erg vereerd is dat hij daar in Amsterdam mag rondloopen.

„Hè?” zegt hij dan tot het meisje, „niewaar vrouw? 't is mijn fijne vrouw hè? O, het is zoo'n fijn vrouwtje van me hè? — Hè Serlien?”

De omzittenden grijnzen weer, en Eli ziet Marcus van zich wegglijden; zijn lach is vreemd, en zijn gebaren zijn brutaal-verlegen. Eli vindt het eigenlijk een gemeen complot, van Marcus en zijn meisje. Tante Martha is ook niet heelemaal zooals het wezen moet, o god, nee. Toch is ze veel liever en echter, tante Martha. Wat lijkt die Serlien dun en schrapeerig, en dom.

Ze is verschrikkelijk dom, nu weet hij het. Ze is van binnen blind, en zij is verschrikkelijk brutaal, en zij ruikt ook niet lekker, achter die eau de cologne. Het is een bedriegster; zij doet net of zij voor Marcus zooveel waard is, en zij is niets voor hem waard. Er bééft niets aan haar. Aan menschen moet iets beven; aan alle echte menschen

beeft wat, maar aan de meisjes en de vrouwen van de broers, beeft niets. Kijk, daar staat ze weer op, en drukt aan haar haar, en bekijkt haar schoenen, en zingt weer „trallala”. Zij verveelt zich tusschen de stemmen van vader en Jozef en Marcus en oome Simon en de meisjes; o god, wie kan zich daartusschen nou *vervelen*! Hij kan ze wel honderd uur achtereen hooren, over hun pernoose, hun handel, en over de boeren. Want zij praten immers maar over zaken en boeren om ergens over te praten, maar het is om het lekkere praten te doen en het samen rooken. Het kopje koffie met het Amsterdamsche koeke hooren er ook maar bij; zij maken immers iets heerlijks samen, zoo’n lekker ge-zoem en zachte uithalen van geluiden; en ze kunnen ook moeilijk ophouden. O ja, hij ziet het wel: zij begrijpt er niets van, en zij liegt maar wat, met haar „typisch”, omdat zij wel eens hier of daar gemerkt heeft dat er iets bijzonders aan is, aan dat van hun samen, in hun huis, in hun stadje. En daar trekt zij Marcus van weg, die domme Marcus die gemeen doet, en Jaap, en allemaal. Tante Martha en Jole’s vrouw zijn het ook niet echt heelemaal, wat hij wil, en geeneen van de nichtjes of andere meisjes hier. Maar hij kan er toch wel een beetje zomer om heen voelen, en niet om Serlien; om Serlien is geen zomer en geen lente en geen Jomtofavond; het is allemaal scherpe domheid, en ongedurigheid, en dadelijk allemaal zweet en moeheid waar je van huilen moet. Net als op het laatst van het drukke bal, net als op het late feest in Groningen, op de bruiloft, waar hij eens met moeder was: stoffigheid en verveling en moeheid, en niemand weet meer wat. Maar ze gaan door, en je wil wel languit gaan liggen; niemand beurt je op, alles hangt maar en drijft je tot huilen, als je niet oppast. Zoo is Serlien, en zoo is Betsie, en zoo is Roosje, de vrouw en de meisjes van de broers die van hem weg-veranderen. Allemaal gaan ze van hem weg, alles nemen ze hem af. Ezra, die fijne Ezra, waar je echt mee speelde. Is vreesselijk doodgegaan: is nergens meer bij. Als er iets bijzonders is van feest of iets lekkers in huis, dan is hij er niet, dan krijgt hij er niets van mee. Je moet er opeens aan denken, dat hij er niet bij is, en het wordt zoo ontzettend

stil in je en leeg en wee, omdat je hem er bij wilt trekken en je kunt het niet, want hij ligt onder den grond, op het „Kywer Owous”, zoo verschrikkelijk alleen en koud; je kunt het niet verdragen er aan te denken, en je kunt er met niemand over praten. En Mau is hem afgenomen, die hij nog naar de boot heeft gebracht, toen hij naar achter Oldenzaal ging, in een dorpje bij de grens, bij die Katsef. Mau is nog eens thuis geweest. Behalve laatst, toen moeder begraven werd, is hij nog eens daarvóór een paar weken thuis geweest, omdat hij ruzie had gehad met zijn baas. Eli had het toen zoo heerlijk met hem gehad, en gehoopt dat hij blijven zou, maar dat was weer stiekem mis. Want opeens kon hij weer terugkomen, en floep, daar was hij hem kwijt. Hij had nog zoo verteld van zijn werk, en de wegen die hij daar met de koeien moest gaan. Allerlei verhalen, en dat hij zooveel geld bij zich had, dat rammelde 's nachts in donker, en dat hij wel bang was maar vastbesloten om er op te slaan als iemand hem zou aanvallen om het geld. En van aardige meisjes had hij opgeschept, die Mau. Dat hij ze allemaal wel tot meisje kon krijgen, en hij zou er met de jongens om vechten, want voor geeneen was hij bang; natuurlijk schepte hij op. Maar het is toch eventjes een fijne broer, om zoo bij je te hebben op den slaapzolder, en hij vertelt je dan zoo zacht pratend uren lang van dat verre dorp waar hij zoo geleefd heeft. En eenmaal van over de grens, waar hij was in een soort café; daar was een Duitsche zangeres, die zong een heelen avond op een tooneel, liedjes:

„Eine schöne Wiener Dame
machte grosze Reklame
Sie war Singerin in einem Variété...”

precies op de wijs van Siene-la-me-los.

„En je blijft met gemak
met de handen uit me zak!
Siene-la-me-los”:

„Sehn Sie, dasz ist ein Geschäft,
das bringt noch was ein;

Ein Jeder aber kann das nicht:
Es musz verstanden sein."

Het was spot van die dame, met menschen die gemeen doen, en pienter geld verdienen. Hij zingt het nu vaak na; dan moet hij weer aan Mau denken, en den laten avond dat hij dat met een zachte stem bij hem lag te vertellen, op het kamertje, boven. Je weet nu ook immers waar hij is, Mau; hij is overdag achter de slagerij; daar helpt hij slachten en worstmaken en zoo. Bij de gezichten die je gezien hebt, van de menschen die je nou toch kent: de baas lijkt streng, maar hij zal toch wel te vermurwen zijn, want zijn vrouw, Saar Manheim van ginds uit het arme leege manufacturen-winkeltje, zal vriendelijk voor Mau zijn, omdat zij immers naast hun heeft gewoond altijd? en zij wou graag met Jozef trouwen; mesjogge was ze op hem, zeiden ze allemaal, omdat hij ook meester is geworden. Ze zou dus natuurlijk vriendelijk voor Mau zijn. Of Mau is buiten, op een lekkeren zonnigen weg, met een koe achter zich aan een touw. Daar loopt hij langzaam mee voort. Soms ook 's avonds, dan is het angstig; Mau is niet bang, maar het helpt niet, het is toch angstig; hij moet gauw zorgen thuis te komen. En andere avonden is hij in zoo'n café, waar zooiets is van voordragen of zingen:

„Sie war Singerin in einem Varié-téé-éé---"

met zoo'n fijne oploop, die lang aanhoudt, en vol aanhoudt, opzettelijk, — breed. Het hoofd wiegt er stevig bij, en de muziek speelt het hard mee, vijf tellen lang:

„In einẽm-Varié-théé-éé-é-é-é."

Daar zit hij dan, Mau, met een stil gezicht, te luisteren; als-ie het nog eens hoort, zal-ie zeker aan hem denken, en aan den avond en den volgenden ochtend dat hij het hem heeft voorgezongen.

Hij ziet op Daar hoort hij hen allemaal lachen. Om vader.

„Het is een beste vrouw, wat Jankef?" heeft oome Simon gezegd. En vader:

„Of het een beste vrouw is? Het is een vrouw die alles voor je over heeft hoor. Haar hèmnd kun je krijgen. Besslist. En het mooiste is: ze doet het nog voor je uit, met permissie waar je bij bent.”

Eli weet wel: vader meent het niet zoo kwaad, als hij een beetje roddelt. Hij doet vaak zoo, onvoorzichtig, en houdt er geen rekening mee, dat niet iedereen het wil begripen zooals hij het bedoelt. Want hij wil niets anders dan de gelegenheid gebruiken om het grapje te maken, en anderen om het woordenspel te laten lachen.

„Wat raadt je me Jankef?” zegt oome Simon, „zal ik in m'n nieuwe huis laten lèren? Ja hè? Laten lèren hè? Meijer vragen, hè? kost me 'n paar riksies, ook een zorg; we moeten toch weten dat we Bal Jisro-els zijn. Je doet me toch de kowet an om te komen, niet? En jij Marcus, kom je ook? Lèren in ons nieuwe huis?”

„Kan niet,” zegt Marcus met weer zoo'n aanstellerigen trek aan zijn sigaar, die hij zoo mal vasthoudt alsof-ie bang is zijn handen vuil te maken:

„Ik moet vanavond laat weg, met de nachtboot.”

Boem! met de nachtboot. Blijft niet eens een nacht meer slapen. Nou is het nog even lekker, nou ze er zitten. Als hij morgenochtend opstaat, is alles weer weg. Toe maar.

Marcus, en Levie en Jaap, die al zoo lang uit huis zijn. En Mau en Jetje, en Jozef die nou getrouwd is. En Ezra. En Hartog, de Christen-broer.

Hij kijkt naar Marcus, en zoekt den broer van vroeger in zijn gezicht, achter de snorren. En *moet* dat alles dan zoo?

„Kodesj Borrege,” zeggen ze.

God wil dat alles. God is zoo sterk, die weet alles vooruit, en hij doet met de menschen wat hij wil. Het kan wel. Hij is ook wel eens bang, dat er zooiets is dat sterker is dan de menschen: dat je ziet, als je gemeen doet. Maar doet hij wel zooveel gemeens, dat het allemaal zoo vreeselijk moet loopen? Je moet het wel aannemen, als de menschen, vader en de broers, en alle oomes en tantes, en meneer Meijer het zeggen. Meneer Meijer kijkt hem soms aan, op Jodenschool, plotseling, zooals hij dat gewend is, sommige jongens op te schrikken. Dan zegt hij wel eens zulke

dingen. Je zit te denken, en opeens staat hij vóór je, en raffelt zoo kort en krachtig:

„God is groot! We kunnen het niet begrijpen! De mensch kan het niet begrijpen! Hij redt Israël door alle gevaren heen! Men moet aan God denken. Altijd, bij alles wat men doet, moet men aan God denken! Begrepen? Jonge?”

„Ja meneer.” (Die Schwanz).

„Ja meneer. Ja meneer; jameneer jameneer!” Vriendelijk staat hij bij hem en geeft hem bij elke jameneer, een zacht tikje tegen zijn wang. Het beteekent: wij begrijpen elkaar uit de verte.

Maar het heeft niets geholpen, alle keeren dat hij in zichzelf verborgen gebeden heeft. Niets. Alle vreeselijke dingen zijn toch gebeurd. Toen Ezra moest sterven, heeft hij heel stil in zich zelf gedacht: „O God, laat Ezra ophouden met dat hijgen; laat-ie weer mijn broertje zijn, en fijn aan de Burgwal knikkeren of vissen.”

Niets. Alles ging gewoon door. En laatst nog, in die voortdurende ellende van het bed nat maken 's nachts. Vijf maal achter elkaar, en Lea had huilend gezegd: „Ik doe het niet meer hoor! voor zoo'n groot kind. Dan moet je het maar laten, hoor! Moet je maar uit bed komen.”

Hij had zich zoo ontzettend geschaamd voor het groote meisje; het hielp niets. En toen gebeurde dat vreeselijke bij Jozef thuis, die getrouwd was met juffrouw van Raalte. Op dien avond moesten ze hier allemaal weg en hij slaapt bij juffrouw van Raalte thuis, in een prachtig bed. Jozef heeft niets gezegd, maar hem enkel aangekeken toen hij hem goeiennacht zei. En hij is gaan liggen, en toen heeft hij in zichzelf gebeden:

„God van Abram, Izak en Jacob,
Laat morgenochtend mijn bed droog zijn hier.”

Hij is midden in den nacht wakker geworden, en hij wist meteen het reddeloos-verschrikkelijke: midden in de ellende lag hij van een klam, warm, drijf-nat bed. Er is niets tegen te doen; je blijft vol schrik liggen. De schrik kruipt langzaam door je heen, als je aan het opstaan denkt, als je je lijf eruit wegnemen moet en het bed aan

de oogen van de anderen overlaten. Eerst kun je niet slapen een heele poos, van de gedachte aan alles van den ochtend, als het uit gaat komen, en de vreeselijke spijt, dat dit bidden niet eens heeft geholpen. Zoo'n ongelukkig kind ben je: niets helpt; het gebeurt. Als alles maar zoo gebeurt, en bidden aan God helpt niet, dan komt de wanhoop; het is net of je niets gedaan hebt; of je onverschillig bent geweest. Zoo met dat bed, zoo met Ezra. Hij doet het nu niet meer. Dat is belachelijk om zoo te smeeken, en het komt uit of die felle hoop, dat snakken naar het afdrijven van het ongeluk, niet gemeend waren! Hij bidt nu niet meer. Hij snakt nog wel eens, met gedachten; maar God noemt hij er niet bij. God luistert niet naar hem. Want alles wordt hem afgenomen, wat hij graag wil houden.

En moet het zoo? Moet Marcus met dat gekke juffertje mee inplaats van, veel echter, bij hem te blijven? en alle jongens? Moet dat zoo gaan met broers, in een huis als het hunne? Het is verraad, het is valsch spel. Zoo maar, alsof het gewoon is, alsof het zoo moest gaan, gaan ze allemaal van elkaar en gooien zich in allerlei leelijks, omdat zij het andere willen en het goeie andere niet kunnen kiezen. Nee. Zij hebben toch ook wel anders gezien? En Mexicaansche Nachten dan? En de Pelsjagers van den Arkansas? En Robinson Crusoe? Hebben zij dat niet allemaal ook gelezen? Op die fijne Vrijdag-avonden, 's winters bij de heete kachel, allemaal, met de vuisten in de wangen; en 's zomers, als het raam open is, en de lucht van het land over het water komt naar binnen, en de bloemen ruiken nog, en er zijn bessen, dan lezen ze toch ook wel als hij? Je kunt toch allemaal samen blijven in huis? Of ergens anders? In de wereld? Zij hebben toch iets samen, een geheim, dat niemand mag weten, omdat niemand het begrijpt? Hij weet toch dat zij dat kennen, dat heerlijke geheim? Zoo had het moeten zijn. Samen blijven, en dan voorzichtig anderen erbij kiezen. Robinson Crusoe kwam ook op een eiland; waar is het, in de Stille Zuidzee? De stille Zuidzee. De *Stille* Zuidzee; warm. Visschen. Kun je eten. Vruchten, alles. Baden in kreeken. Kreeken! Zoo had het moeten zijn. Op een

eiland. „Op een eiland,” fluistert hij zuchtend voor zich heen. Opeens hoort hij om zijn stilte heen de anderen allemaal lachen: zij kijken naar hem. Hij schrikt: hij weet wat er gebeurd is: „Op een eiland!”

„Wat is dat?”

„Op een eiland?”

„Och nee! niks,” zegt hij vuurrood en spijtig.

„Mesjogge,” Marcus haalt zijn schouders op. Lea ook.

„Mesjogge kind, malle jongen, zeg dan wat het is, wat bedoel je nou, hè?”

„Niks,” fluistert hij heesch, verontschuldigend, „ik zei niks!”

Het Amsterdamsche meisje aanmatigend, fleemzoet: „Wedde dat ik het raad? Hij heeft gedacht aan zijn les op school, niet? Voor de meester,” zingt zij sentimenteel.

„Niet?”

„Nee.”

Hij heeft haar aangezien; het woord les en meester is pijnlijk geweest om aan te hooren. Hij durft niet toonen hoe valsch hij haar vindt, en glimlacht valsch terug.

„Nee? Je wil het niet zegge.” (O, wat is dat pijnlijk).

„Nee, heusch niet,” zegt hij zoo goedig en vertrouwelijk als hij het maar huichelen kan, en gelukkig, zij laat hem nu.

„Jonge, blijf toch van je hoofd af.” (Dat is die meid haar schuld). Marcus zegt het. Wat zal er nou gebeuren.

Even later komt hij bij hem, en vraagt verborgen:

„Wat is er toch, zeg. Heb je last op je hoofd? Kom 's even mee, hier, zeg Eli.”

Hij gaat met hem de kamer uit, de gang in.

„God bewaar,” zegt de eenentwintigjarige Marcus, met ijdel-gezwollen leiders-nadruk, en heelemaal Joodsch-Amsterdamsch in zijn uitspraak en klank-beweging, zacht, in de gang:

„Gød zal beware... wat is dat? Kom eens hier, naar de achterkamer! Word jij niet verzorgd? Hè? Doet Lea dat niet?”

„Ik weet het niet.”

„Is dat al lang?”

„Ik weet het niet,” zegt hij maar half willig.

„Hanna! (tot Eli weer) Daar wordt men ziek van, weet je dat? — Hanna!”

Hanna wordt ook onderzocht.

„God bewaar, kindere, kindere. Jullie houdt je mond hoor, over wat ik hier zeg,” dringt hij stil. „Wad-een schandaal. Tu-tu-tu... nou! Ik zie het wel. Mijn oudste zuster doet flink haar best. God zal beware. Vanavond hoor!” zegt hij geschrokken, „vanavond. Jullie zeggeniks, geen woord binne hoor! van wat ik hier gezien heb. Vanavond zal ik wel zien. We zulle wel zien, hoor! Hoor?” zegt hij, terwijl hij weer in de voorkamer gaat, en zich stil weer zet.

Achter de woorden, achter den bluff en het geheimzinnige dat hem overdrijving lijkt, voelt Eli toch weer den broer. En hij hoopt dat de broer zal redden, al is ook dat afschuwelijk. Want hij begint nu opeens te begrijpen dat het vreeselijk is, met Hanna en hem. Hij weet het opeens. Nu pas, na zoo lang. Hij ziet Marcus nu met vader fluisteren, heftig vragend, en vader weert spottend af, trekt de oogen op en zegt dan:

„Wordt wel degelijk voor gezorgd hoor! Kan onmogelijk zoo krimeneel wezen, en verder voor de rest gebeurt dat overal.”

Hij kijkt schuldig rond en grapt:

„Elk huisje heeft zijn luisje.”

Vader maakt er zich vanaf; hij onttrekt zich aan zooveel tegenwoordig, hij is meer van huis dan ooit. Eli voelt zich meegenomen in een leven van wanorde en verwaarloozing, dat over hem komt zonder dat hij er zeggenschap in heeft. Sinds lang geeft hij er zich aan over, zoekend wat het brengen zal.

Moeheid, gemis, smart en droom. Wat is het, dat er gebeurt?

Het naar bed gaan en het opstaan heeft geen orde meer; het heeft de strengheid van den eisch niet meer die soms iets afnemen kan, maar ook een verfrisschende tevredenheid van dagverdeeling kan brengen.

Het heeft de vloeiende wetteloosheid van de dagen die de aanvoeling wekken van een vleugje breed, vrij leven; maar die in deze armoede aan stoffelijke genoegzaam-

heid en aan harmonie, en onder de eischen van een wereld die toch van buiten af haar orde stelt, steeds bekneld zit, en met moeite, wanhoop en botsingen bloedig wondt.

Eerst heeft Vader avond aan avond met hen naar tante Martha gesjouwd; door regen, zelfs door beangstigend onweer, trokken zij er heen, en bleven zitten tot hij en Hanna niet meer konden loopen van den slaap.

Lea probeerde er aan te ontkomen; zij wandelde met een soldaat, en Eli woonde de twisten bij tusschen vader en het groote meisje, dat geen moeder kon spelen, en dat, in de verwarring van haar te zware taak, vergoedingen zocht die gevaarlijk en onmogelijk schandelijk schenen.

Hij zat te luisteren naar Vader's verhalen vol levendigheid en onrust bij tante Martha. En hij sliep in bij de vuile verhitte grapjes die oome Simon vaak tot Lea maakte.

Gemelijk vermoeid kropen zij in bed, en hadden geen kracht meer zich te ontkleeden; de bovenkleeren uit en de schoenen, en dan gauw onder een paar muffle, voddige dekens, tusschen vuile flarden van lakens, waaraan niemand meer zorgend raakte.

Nu loopt Vader alleen weg; er wordt verteld dat hij weer wil trouwen: na allerlei pogingen met sjadjens (huwelijksmakelaars) en advertenties waarvan hij het bedrog en den miskoop tot de groote kinderen, tot tante Fie en soms ook zijdelings naar Eli vertelde, schijnt hij nu bezig met een Jodin uit het stadje, van wie men smalend spreekt en die Eli niet kent, omdat zij achteraf woont en pas uit Amsterdam gekomen schijnt; een falderappes, een ordinaire meid heet zij. En Eli laat het alles over zich komen; hij wordt door het leven van de maanden heen geduwd; het schijnt of er minder beslistheid, minder kantigheid, aan het bestaan staat; het is of hij in een stroom van leven ligt, een gele, drabbige stroom waarin het mijmeren welig groeit, maar als slaperige zwart-groene planten in stil kook-geel water, achter een fabriek. In dat leven zijn zij gekomen: het lijfs-ongedierte: de luizen. Hij kent ze wel van vroeger, want ook moeder vond er nu en dan wel eens een bij hem op zijn hoofd.

Maar zooals nu. Zooals zij hem nu gedwongen hebben, in een langzamen vreemd beheerschenden dwang, om met hen vertrouwd te raken; zooals zij nu hoe langer hoe zekerder bij hem zijn komen wonen, met een aangroeiende macht van honderden, overal; zoo heeft hij het nooit vroeger gekend.

Hij weet niet of Hanna het ook zoo heeft gekregen; er wordt met niemand over gesproken, en er is zelfs eerst niet over nagedacht. Want hij weet nu al dat hij het in het begin zichzelf niet eens heeft willen bekennen. Hij weet niet of Hanna niet datzelfde verzwijgen tegenover zichzelf en de anderen heeft gehad als hij: die stille, pijnloze angst om het feit en het gevaar ervan vast te stellen. Die vermoeiende ontwijking van het bewustmaken, waarin hij scheen te hopen, dat het afschuwelijk dreigende wel geen volle werkelijkheid zou worden, omdat hij voor de bevrijding geen kans zag.

Maar na een poos was, wel het mededeelen naar buiten, maar het erkennen voor zichzelf niet meer te ontwijken. Langzaam poogt het taai-aangroeiende gedierte de ongestoordheid van zijn droom aan te tasten; langzaam, door de roering en het kleine vinnige bijten aan zijn vleesch, wordt hij gedwongen zijn kleeren te onderzoeken. Op school: een kleine rilling aan zijn borst; hij brengt zijn vingers naar de plek, en voelt, en kijkt. Een schrikje nu, en een blijvende bevrediging, en de gewaarwording van een aardig spelletje.

Thuis komt het oogenblik dat hij, als hij alleen is, den moed krijgt tot het onderzoek; er is een kleine krachtsinspanning voor noodig, om overal te kijken waar het kwelt: langs zijn kuit, en hij stroopt zijn kous om; aan den binnenkant schijnen zij roerloos te hangen in het breisel, bij tientallen. Nu de tweede kous, voorzichtig, nog altijd bang te zullen vinden wat hij zoekt: en het is daar ook zoo.

Het is even een klein schrikje, een bedroefd ontsteltenisje, dat hem tot het in hem opstijgende besef van de smadelijkheid brengt. Hij moet nu even denken: „vreeselijk”. En de neiging onderdrukken om het woord te fluisteren. Bij het naar bed gaan durft hij al zijn verdere kleeren na

te zien: in den binnenkant van zijn flanelen blouse zitten zij als gekleefd en kromgetrokken alsof zij zich dood houden, vol als een sterrenhemel. Over zijn borstrok buigt hij zich nog eens met de volle stille verwondering om die algeheele inbezit-neming, die overmanning die het gedierte op hem gepleegd heeft. Geen openingetje tusschen het weefsel of er steekt, met het dikke achterlijf naar buiten, den kop naar zijn vleesch gekeerd, zoo'n wezen. Hiervan rilt hij. Maar als hij begint ze te dooden, is dat een half uur lang een stil bevredigende daden-reeks van krachtige reiniging; daarna wordt het hem zoo walgelijk, dat hij weer in zijn droom terugvlucht. Een anderen dag legt hij een stuk krant op tafel, en kamt er zijn haren boven dat de beesten bij tientallen kletteren op het papier; van het haastige doodmaken wordt hij tot brakens toe wee; hij staakt het werk met het voornemen, het een anderen dag voort te zetten. Hij trekt zijn borstrok aan en den volgenden ochtend zijn blouse en zijn kousen, en spreekt er niet van. En wil het niet weten: dat er door honderden kleine beesten kalm en brutaal, alsof het hun recht is, maar onzichtbaar, aan hem gevreten wordt, en dat hij er bleek en mager van ziet.

„Lea! Lea!”

Streng roept Marcus het.

Marcus roept haar nu ook en gaat bij haar, achter. Eli volgt hem. Marcus doet nu als een meneer die Lea onderhoudt over haar nalatigheid en haar verwijten mag dat zij een goeden naam van een familie in opspraak brengt. Zij ontkent en verweert zich, maar durft hem met geen woord het zwijgen opleggen; vol eerbied voor den verloofden jongen, die al een eigen bakkerij heeft opgezet. Zij eindigt met tranen en de bekentenis dat zij het huishouden niet aan kan, ook al zou zij geen uur vrij nemen. En zij wil vrijheid ook; zij is zeventien jaar en wil nog geen ouwe vrouw zijn; in Amsterdam had zij het zooveel beter: minder werk, minder bemoeilijking en ellende, meer belooning en vrijheid, en het deel plezier van het jonge dienstmeisje.

Er is nu niets meer aan te doen, voelt Eli: het is nu bekend; het geheim van zijn hoofd althans komt nu naar

buiten; van zijn lichaam zal hij nog niet vertellen; hij kan het niet.

„Ja,” zegt Vader binnen. „Er moet een vrouw komen. Een vrouw, dat is de eenige redding.”

Marcus ziet zwijgend voor zich. Eli merkt dat hij en Vader het niet eens zijn, en dat er verzet is bij alle Amsterdamsche jongens.

„Wat wil jullie dan wel?” zegt Vader, „als jullie allemaal samen hier willen komen om de boel ordentelijk te houden, dan is het ook goed. Maar dat zal wel zoo makkelijk *niet* gaan. Nou. Moeder zaliger die heeft het gekund. Met de paar centen die er altijd maar geweest zijn, heeft zij het gekund, beter, of minstens zoo goed als één vrouw, wie ook, de beste ook. En nou is ze d'r niet meer. Het is een ongeluk, dat God ons heeft opgelegd; ik kan het niet zeggen wat ik er aan mis: dat kan men niet zeggen. En of je dat nou tienmaal zegt, of dat je dat nou tweehonderd maal zegt, dat geeft niks, geen krummel. (tot oome Simon) was gibt das, gibt das eppes? Het is gebeurd. Lea is een meisje van nog geen zeventien jaar, en ze kan het *niet* an. Op geen stukken na; ze brengt er niks van terecht. En of jullie daar in Amsterdam nou hoog springen, of dat jullie laag springen of dat jullie in het geheel niet springen, dat blijft mijn net precies hetzelfde; daar moet een vrouw komen, die *het stuur in handen neemt*. Lea heeft geen leven, en ik heb geen leven ook niet, en de anderen komen te kort, we komen allemaal te kort. Als Kodesj Borregge ons onze paar dubbeltjes pernose blijft geven, dan *moet* het gebeuren. Andere menschen met andere belangen die niet op de hoogte van de zaak zijn, kunnen er ook *niet* over oordeelen.”

Marcus heeft tegengesputterd, maar hij kan vader's vastheid niet verzwakken.

„Wat U hier in huis wilt halen, dat hoort hier niet.”

„Boé-oé!” spot Vader, „verbeeld je maar niks hoor! ze is precies van dezelfde adel als jij; daar mankeert geen enkel leeuwje of kruisje an ook niet. Jullie bent ook allemaal *bij de voddenzak* opgegroeid. En je bent er even goed om. O zoo, lijkt mij ook. Niks ben jullie, op dat gebied: voor de groote wereld niet. Niks.”

„Dat kan wel wezen,” zegt Marcus, „en dat we met de voddezak zijn opgegroeid. Maar in ieder geval is die er bij ons nou niet meer. Uw kinderen zijn allemaal in Amsterdam fatsoenlijke nette lui geworden, nietwaar? die meetellen. Men heeft zijn best gedaan, men is geen burgemeester nietwaar? maar men telt mee.” (Eli vindt hem naar; hij wil iets zijn dat-ic niet kan zijn, Marcus, en dribbelt maar zoo’n beetje; bijna schaamt hij zich er openlijk bij.)

„En tellen wij niet mee?”

„Ik zeg niks van U. Maar de dochter van Sammetje Lammetjesdief hier in huis, dat achten wij een belediging voor de nagedachtenis van onze moeder.”

„De nagedachtenis van onze moeder, *de nagedachtenis van onze moeder!*” herhaalt Jankef met spottenden klem; allemaal grounze worde. Onzin. Als jullie me vijftig gulden-tjes in de week sturen samen, kan ik er royaal een flinke knappe dienstmeid en een kinderjuffrouw van betalen.”

„En dan haalt U er nog een vrouw in.”

„Precies.”

Eli voelt een glimp van hoop op een stuk levensver-nieuwing: een nieuwe vrouw in huis? een nieuw mensch om mee te leven? Daar hoort hij het nu:

„Lea gaat weer naar haar betrekking terug, en de beide kinderen krijgen nog eens een soortement van een nieuwe moeder. Het is hun eigen moeder niet, die kan vanzelf niet en nooit vervangen worden,” zegt vader, „maar ze zal evenwels goed en best voor de kinderen wezen; want ik heb ook nog wel oogen in mijn hoofd, en ik zeg dat het een beste goeie vrouw is, die geen steenen of hout heeft zitten waar een ander mensch het hart heeft zitten. Dat weet ik.”

Een *nieuwe moeder*. Die goed en best voor de kinderen zal wezen. Het klinkt toch niet zoo slecht, vindt Eli. Hij loopt naar buiten en ziet Hanna.

„We krijgen een nieuwe moeder, zeggen ze binnen. Vader zegt het nou ook.” Hij zegt het zacht, zonder ver-rukking, maar toch vol geloof in Hanna’s instemming met zijn hoop op uitbreiding en winst, op het nieuwe en schoone vooral van een orde.

„Och jonge, je weet niet wat je zegt. (Hanna). Je moeder is dood, en je kunt geen nieuwe krijgen. Hoor.”

„Gekke meid, jij... pest-meid, jij kwijlt altijd, jij. Als vader trouwen gaat, dan wordt dat onze moeder, dat is toch een moeder.”

„Dat is geen moeder, jij hebt geen moeder meer. Hoor! Versta je dat goed? Noem jij 'r moeder?”

„Och stik jij, rotte kwijllip! Jij doet maar met Marcus mee.”

Zij komt dreigend op hem toe, de scheeve onderlip bebeten, den vuist-arm geheven. Hij loopt weg, de straat uit. Naar de brug. Daar blijft hij ontsteld staan: Hartog! Hartog met zijn handen in zijn broekzakken, wijdbeens, maar o, wat afschuwelijk is dat: heelemaal gekleed als een boer, een schoone Zondagsche boer! Zwart boeren-vest met mouwen, een zwart los stukje halfhemdje aan den hals; zwarte broek, boerentoffels, en o, zijn Hartoggezicht onder een hooge zijden pet! En op zijn frontje zelfs die twee gouen knopen, die alle boeren dragen als ze in stad zijn.

Eli blijft staan als voor een ontstellend verraad. Hij kan niet spreken of groeten: Hartog! Hij tracht zijn verbazing en teleurstelling te beheerschen, maar staat toch vreemd verlegen. En eindelijk verslagen. Het wordt stil in hem. Hartog! Broertje Hartog: zwarte boer, aan de brug. Durft voor alle anderen, voor hem, daar zoo te staan. Boeren — Hartog.

Nee.

Hartog ziet hem aan, en glimlacht. Maar blijft verder in zijn rol: geen woord of gebaar. Afscheiden. En de glimlach heeft een spotje. Met zichzelf ook. Maar ook met alles, met alles liefs; ook met het heerlijke; ook met het Geheim.

Terug, Eli, langzaam wijkend, stil, zijn pijn snel verborgen.

En weg weer, slenterend, strompelend, want de beenen toch onzeker.

Nog eens voorzichtig omkijken; een laatste hoop.

Hartog kijkt niet meer. Staat weer, wijdbeens, de handen in de broekzakken, alsof hij boer, op boeren vrije dag, bij

de brug; gereformeerde kerk-galm om hem, en sneeën
brood aan Gereformeerde tafel.

Hoe wil hij dat? Voor hèm verloren zijn?

En de pijnigende, stekende, martelende gedachte: Hoe
kan dat, in de wereld? Dat iemand, levend, niet wil van
hèm zijn; als *hij*, zoo ontzettend graag, zoo eischend, het
wil? Als *hij* hem liefheeft?

DE VROUW KOMT IN HET SPEL

Eerst werden Hanna's hoofd en het zijne in de achterkamer met petroleum be-stort en ingewreven; toen knipte Marcus, die verstand van haar had, omdat zijn schoonvader kapper was, hun heele hoofdvracht van lokken en doode of stervende luizen op een ook met petroleum begoten krant.

Vader zat er bij en verkocht vrijmoedig grapjes, nu hij begreep, dat het hoog tijd was, en zag dat Marcus het karweitje aandurfde. Hanna hilde eerst omdat zij haar heele meisjes-sieraad kwijt moest; maar Eli boog zich gewillig en grinniklachte bij de grapjes, blij dat Marcus voor dit tooneel zijn meisje had weggestuurd.

„Weg met die kindere! weg met die kindere!” roept Jankef, en vertelt dat hij dat de Parijsche vischwijven had hooren roepen, toen in een drama, „Marie Antoinette”, vrouwen met de vorstelijke kinderen voor het schavot kwamen aandragen.

„Weg met die kindere! het is ook een compleet schavot óók. Ja, jij niet, (tot Eli) jij bent alleen maar een schavuit.”

Eli grinnikt. En vader weer:

„Koopman! dat was menceer meester van Marle, dat wil zeggen, toen was-ie nog student wel te verstaan; nou is-ie een groote man, *lid van de tweede kamer van de staten generaal!* ja, een beeld van een sjalf, hoho! 'k heb an zien vader meer as tweehonderd gulden verdiend, toen ze naar den Haag zijn gaan verhuizen.” (Nu met een zoet mondje): „Neem maar mee koopman! je geeft maar wat je der voor missen kan, hoor! er moet wat *verdiend* worden, je moet nièt zeggen en ook niet denken: ik heb een beetje teveel betaald, want dat *gaat eenvoudig niet.*”

„Ja, *gestolen* hebben de gojjes (vrouwen) me de boel van de kar bijna, toen ik er mee aankwam; ik was letterlijk nog niet thuis, met m'n eerste vracht, — en het waren er wel drie, zoo'n merakelsch huis vol massematten heb ik er vandaan gehaald. — (Met stijgenden klem) Was een prachtige zomerdag! ik weet het nog of het gister was! ja, flink warm? maar een pracht van een schoonen

zuiveren héemel zonder een wollekie d'ran! ja, ik was nog niet met m'n eerste vracht thuis, of ik had al meer as vijftientig gulden in mijn portemenee. Ja. Had ik een tientje voor betaald! (weer met zijn zoet mondje): — „En is het nou zoo goed, koopman?”

„Ja meneer, nou zal het wel gaan.”

„Nou, dan is het goed koopman.” „En dan wensch ik je,” zegt zij, (hij trekt nu een valsch bekje, in een onbewusten hoon), „véél geluk dermee hóór.” „Maar dat is het niet, wat ik zeggen wou, al is het wel de mocite waard, want dat zijn van die loterijtjes die je zoo in je zak worden ingesmeten; daar is één en al plezier an: daar is maar één makke an...”

„Dat ze niet alle dagen gebeuren.”

„Juist. Je moest er tenminste al was het maar elke week één zoo hebben; maar dat heb je *niet*. Nou. Maar toen ik dan m'n tweede vracht kwam halen toen kwam hij, de student dan, goed sjikker en wel, van zien vrindjes thuis, en zegt zoo pal voor me, ja zoo sjikker dat-ie niet op zien *beenen* kon staan:

„En wat zeg jij d'r nou van hè?” en slaat me op de schouders dat het er door heene striemt net of je d'r eene met een spaansch rietje krijgt, zoo'n Goliath van een kerel, een reus? en zegt waggelend, of je het zoo leest:

„Ze hebben me deg-ingeluisd, godvegdomme, ze hebben me deg-ingeluisd, is dat geen ploegtestgeek hè? nou moet ik naag dat got-Indië met die got-boot. En weet je waag-om? om me van dat lieve kind weg te halen, waag ik zooveel van hou, godvegdomme! een ploegtestgeek, godvegdomme!”

„Ja dat ging zóó maar niet vanzellef! hij heeft ternauwer-nood kunnen uitspreken, want zien vader stond 'm als maar an z'n jas te trekken, eerst zachtjes en toen flink hard ook! maar het sjalf ging door, want het heeft 'm tot hier gezeten! En op het laatst heeft de gooj'm naar binnen gesléépt, net of-ie zal ik maar zeggen een baal voden was, zoo sleurde 'n 'm de gooj de stoep op en de gang in. Ja. „Ze hebben me deg-ingeluisd!” Maar hier, is dat zoo niet. Want dezen die zijn er nou goed *uitgeluisd* hier.” „Maar ik ben der wel ingeluisd,” lacht Marcus.

„Ja, jij bent er ingeluisd, maar jij lóóst de heele boel ook weer. Foci, foei, 't is een finale export-slachterij. — Saul sloeg zijn vijanden bij duizenden, maar Marcus haalde ze der af bij honderden. — Bah! wat een smerige armoe-dige luizenboel. Dat is geen noodzakelijk kwaad, maar dat is een *hoofdzakelijk goed!* Je begrijpt het eenvoudig *niet*: iemand van die jaren, en al zóóveel an z'n hoofd.”

„Schei nou uit, vader,” schudt Marcus van het lachen; „ik doe de jonge straks zeer!” En dan zelf weer dadelijk: „Zoo hard bent U toch zeker nog nooit van Uw spullen afgekomen wel? Als hij hier?”

Eli zit steeds te grinniken, van allerlei bevrijd, en dankbaar met het plezier.

„Marcus heeft het ze goed met peter-olie onder de neus gewreven,” doet hij ook mee. De genezing van zijn schedel brengt verfrissching, ontspanning en vernieuwing.

Vader en Marcus lachen in elkaar's oogen om hem. Daarna Jankef, kalmpjes:

„Min zijn ze niet. Ze hebben nog niet zoo'n gewoon alle-daagsch leven gehad; want ze komen allemaal in de krant.”

Hij lacht zelf smakelijk met de anderen mee: „Zoo'n *hoofdstuk* is er nog nooit in geweest,” knijpt hij bijna on-verstaanbaar uit zijn in lach wikkend hoofd.

„'t Is ook een buitengewoon geval,” piept Marcus er uit, van zijn werk de kamer in wijkend om het tranen lachen, „daarom zijn de kranten er ook vol van.”

„Ja,” zegt Jankef, „dat zoo'n luizig wezen (Marcus trampelt) nog zoo'n merakelsche buiteling kan maken. Je begrijpt het niet.”

„Hou op! Vader!”

Ze hebben alle vier natte oogen en pijnlijke kelen van het lachen. Als de vuile klitten haar en beesten incengepropt en weggegooid zijn, lachen ze opnieuw, nu om het uiterlijk van de beide kinderen. Zij hebben al het armoe-dige, mishandelde, van verwaarloosde, zieke kinderhoofden, zooals zij ze af en toe, met stille of ook met uitgesproken minachting en meelij, gezien hebben bij sommige kinderen van hun armste bureu.

„Een paar prachtige, uitgeteekende schans-koppies,” zegt Jankef, „het is de moeite waard hoor. Ze zien er echt uit als van die lui met centen.”

„Nou,” zegt hij tot Eli, terwijl hij zich herstelt en zijn uiterlijk opknapt, „en nou je pet d'r maar gauw overheen, en goed ook, dat er niet al teveel te zien komt van wat er onder zit, en ga nou maar 's even met mij mee.”

Hij loopt, al wat verlegen, met vader de deur uit, en dan komt de ontmoeting. En die beslissende woorden:

„ij weet wel hè?”

Het: „ij weet wel hè?” kan hij niet weer vergeten, als hij haar op een afstand zich denkt. „ij weet wel hè?” dat is alles wat zij zegt, aan begroeting, aan onderscheiding, aan hoffelijkheid en hartelijkheid.

Het is alle belofte die zij hem geeft voor de verhouding van de toekomst, en de verzekering van alle gelijkgezindheid, die hij te verwachten heeft.

Met bevreemding en ontnuchtering en afschuw hoort hij die woorden en proeft hij ze na. En met ontmoedigende verbazing om vader, om dien aardigen, vollen levenslustigen vader, die zoo gek kan doen, met dat hem, Eli, voor te zetten en van hem te vergen dat hij het erkennen zal. De maan schijnt, als zij daar heen en weer wandelen door het stadsboschje aan het eind van de binnenvaart die ook langs hun straatje ligt.

Daar loopt hij er over na te denken, terwijl, op een kleinen afstand, Jankef met haar heen en weer tippelt.

„Je hoeft daar niet te blijven loopen,” roept vader, „je mag er wel bij zijn; ik heb je toch meegenomen om er bij te zijn.”

„Nee,” zegt hij lachend, „ik loop wel hier.”

Jankef houdt het voor enkel gevoelige bescheidenheid. Maar Eli, over dit alles verbaasd, kan niet begrijpen dat vader niet weet, waarom hij, jongen van elf jaar bijna, toch niet naast dit zonderlinge voorbeeld van vrijage kan blijven loopen. Eli vindt vaders gedrag onbegrijpelijk: hij weet ook niet te verklaren hoe vader louter uit kinderlijke feestelijkheid om dit nieuwe, en uit opzettelijkheid ook van het door te drijven tegen de groote kinderen in, hem toch meegenomen heeft en hem zoo in onhoudbare ver-

legenheid brengt. Maar het wonderlijkste is toch, dat vader hem dat afschuwelijke oogenblik heeft bezorgd daar in haar huis, dadelijk na het binnenkomen, dat oogenblik van de pijnlijkste kennismaking die hij nog ooit heeft beleefd of mogelijk heeft gedacht.

Dat opgenomen worden door die vrouw die daar met de armen over de borst gekruist zit, in haar te krap zittende, en toch dame-achtige gebloemde japonnetje, en de woorden uit die moeilijk dun-lachenden, aan natuurlijke vriendelijkheid vreemden mond in het dom-voortuitgestoken hoofd:

„Dat is zeker je jongste zoon, hè?”

Het hoofd steekt vooruit, dat vindt Eli dadelijk mis. Het beteekent te veel moeite om tot spreken te komen. Een dier dat zijn kop naar het eten brengt. En de lach bij de woorden is valsch. Niet valsch van kwaadaardigheid, maar valsch van nederigheid, valsch van schuldgevoel van de mindere te zijn en hem heelemaal niet waardig. Dat weet hij al, eer zij nog gezegd heeft, overdreven aandringend:

„Gaat zitten. Kom ik zal 's zien of der wat lekkers voor 'm is.” (Aarzelend opstaan).

„Nee, dank U.”

„Nee?”

„Nee, dank U.”

„Een paar lekkere peren? Nee?” Zij schudt het hoofd in dien moeilijk-getrokken lach, bij dien ongeloovig-liggenden blik naar zijn onbegrepenheid. Niet een paar lekkere peren?” (De schuldige grijns verstart).

„O, 't is zoo'n buitenmodelsche turfschipper,” zegt vader pleisterend.

Een klein tikje schijnt zij op te knappen. Hij zoekt het er althans in, want anders zou hij moeten wegloopen.

„Vader ook hè? vader is ook buitenmodelsch hè?” Maar de lach naar hem blijft te vèr.

En dan krijgt hij de volle zekerheid. Vader heeft natuurlijk verteld dat hij „goed” kan leeren. Dat hij Rabbi moet worden of nog veel meer. Het is duidelijk aan haar te zien, aan haar alweer niet kwaadaardigen maar enkel dommen grijnslach, een lach van onmacht omdat zij zich

verrekt. Heel dat gevoel heeft hij van de allerpijnlijkste meerderheid te zijn, en iets te eerbiedigs tegenover zich te hebben dat tegen hem opziet en dat dien valschen eerbied, die vol wantrouwen is, niet eens verbergen kan. Met dienzelfden grijnslach, dien knik alsof hij, op zijn vierde jaar, een kopje had aangegeven zonder het te breken, die woorden zonder aanleiding in het gesprek en niets dan die woorden, want hij kan geen antwoord vinden en zij gaat dus dadelijk met vader praten:

„ij weet wel, hè?”

Zij klinken in het boschje, waar de maan hem, die het maanlicht al kent, de dwaasheid van de idylle belicht, steeds in de ooren nu, als een bevuiling, waaruit zij zich, naast vader loopend, als de jongere vijf-en-dertig jarige vrouw naast den knappen vijftiger, niet meer voor hem schijnt te kunnen redden. Zij niet. En vader?

Van alle kanten beluistert hij en weegt hij die woorden; maar hoe hij zich spant, hij kan er niets goeds in vinden, en niets anders dan wat opjagend steekt. Er is geen vriendelijkheid in, geen moederlijkheid, en geen erkenning. Zij steken en hij kan ze niet kwijt. Als hij, in die gedachte, iets sneller voortloopt dan passend is voor den derde, komt Vader hem achterop. Hij moet even mee terug, gociendag zeggen.

„Ga je met Vader naar 'uis? Nou dag jongen'eer, zal ik maar zeggen?”

„Hij heet Eli! Eli!”

„Ik heet Eli.” En zij, even valsch zoet:

„Nou, dag Eli dan! Pas maar goed op, hoor.” (Jongenheer. Pas maar goed op hoor!).

Hij grijnst. Geen woord dat gekozen is. Geen beheersching om zelfs maar te kiezen. Valsche eerbied. Hij kan de woorden niet vinden. Hij voelt de heele situatie als een diepe pijnlijke onwaardigheid. Vader, als zij getweeën naar huis gaan:

„Beste vrouw? Je hadt niet zoo weg hoeven wandelen, snotverdomme? Rare schwanzmajoor?”

„Je hebt zeker verteld dat ik goed leer op school, of zoo hè?”

„Nou, mag dat soms niet? Dat kan wel ja. Dat weet ik

niet. Waarom vraag je dat, daar is toch niet over gesproken?"

„Nee, ik dacht het zoo. Omdat ze zoo zegt: hij weet wel hè?" (Hij heeft moeite, om bij de herhaling van die woorden, haar achterlijke uitspraak en haar onderdanigen toon na te laten).

„Nou ja, die vrouw is geen gestudeerde geletterde vrouw van wetenschap? Moet dat soms?"

„Nee, dat zeg ik toch niet."

„Allemaal smoes en kletspraat van de grooten, anders niet. En je hebt naar de grooten niet te luisteren," voegt hij er vriendelijk radend bij, „want je moet met mij, en straks met h     moet je leven, en de groote jongens die zijn en die blijven in Amsterdam, en niet hier."

Eli wil zeggen: „Ik heb niets met de grooten"; maar hij zwijgt.

De teleurstelling in Vader's kinderachtigheid is te groot. Geen zweem erkenning van zijn eigen vermogen om domheid en beestjes-onderworpenheid in die woorden te voelen.

Die ongeschiktheid, dat volslagen gebrek aan omgangskunst, waarin hij deels als een professor, deels als een driejarig kind wordt toegesproken! Vader is koppig, er valt niet te praten. Onmogelijk dat hij het afschuwelijke niet evengoed gemerkt zou hebben.

„In de maneschi    ," kan hij niet laten tot Marcus te zeggen, „heeft vader met de jeugdige prinses gewandeld."

„Wat? In de maneschi    ? Je meent het! Hoe weet je dat dan?"

„Hoe ik het weet? Ik moest mee. Ja, er moet toch altijd iemand bij zijn, als iemand met een piepjong meisje 's avonds rondloopt?"

„H    ," lacht Marcus verheerlijkt. „Heb je gezien? Zij heeft ook maneschi     h    ? Op haar kop. Zag je het niet?"

„Een beetje, ja. 'ij weet wel h    ?"

„Wat: 'ij weet wel h    ..."

„Zei ze tegen mij."

„Tegen jou? nou waarom dan?"

„Dat zei ze zoo grijnzerig tegen me, zeker omdat ze me zoo geleerd vond of zoo."

„Geleerd? Onzin. Ben jij dan geleerd?”

„Nou ja. Of knap of weet ik het,” stamelt hij nog maar.
(O, ja, wat ontzettend gemeen zijn de menschen. Marcus hoort hier nu echt mee tot de menschen. Hoe valsch is dat; hij gaat naast die vrouw staan, opeens! net precies als de jongens die 'm beentje lichtten toen-ie met hun gemeene vriendje moest vechten en het zou winnen).

In dat wanhoopje, nog:

„Ze zei het: „IJ weet wel hè?” Het is een stom schijthuis!” (te fel naar zijn eigen zin, in zijn spijtige verwar- ring door Marcus' hatelijkheid).

„Wat bedoel je nou? Ik begrijp het niet. Is dat zoo erg? Je moet niet zoo'n verbeelding hebben, jij broekie.”

„O, jij alleen maar.” („Ik heb geen verbeelding,” dat kan er nu niet uit. Waar enkel kwade trouw is, daar zwijgt hij).

„Schoolkind.”

„Koekiesbakker! Kakkiesbakker!”

„Hoor is hier, zeg.” (Marcus zacht). „Ik heb je straks nog je luizen van je kop af moeten kammen, begrijp je? Anders hadden ze je opgevreten. Zèg.”

Buiten staat hij bitter om dat verraad, terwijl Marcus binnen met vader twist over de vrouw. Marcus komt even later de stoep op, een koffertje in zijn hand.

„Nou bonjour hoor. Ik ga. Wel gefeliciteerd hoor. Vader is mal hoor,” zegt hij zwak. „Z'n kindere doen hun best; en hij gooit ons allemaal in de modder. Een schandaal is het gewoon.”

Eli kijkt naar den mond die dat nu weer zwak tot hem zegt.

Bespottelijk, en laf en valsch, zijn Marcus.

Hij gaat al vroeger weg dus, dan besloten was, Marcus. Boos.

Eli ziet hem na in de straat, nu toch bedroefd. Eén ding is zeker: waarom precies weet hij niet; maar „zij” heeft nog iets heel arms, dat is niet heelemaal onvertrouwd. Serlien, Serlien die Marcus gillig meeneemt en door wie hij zoo idioot en valsch doet, Serlien is veel erger.

IN HET GAREEL

Al loopt Hartog, met een spanning van heimelijkeheid om zich heen en gevreesd, 's avonds nog wel naar boven toe om te slapen, Eli is nu toch de eenige jongen thuis. Dat is nu zoo langzaam en onweersstreefbaar gekomen, dat hij, vanaf het kind, vaak misvat, maar door een geheel nest van uit het lichaam barstende levens met stille onderscheiding vertroeteld, nu in vrij korten tijd de zoon thuis is geworden, vader's hulp in allerlei karweitjes, en in diens nood en behoefte aan kameraadschap in zijn gevecht, bijna steeds als een volwassene bejegend.

Hij moet 's Zondagsochtends met hem mee het Gewwre-geld innen, en daarvoor de Joodsche school verzuimen; hij haalt een leege handkar bij den verhuurder en rijdt die naar huis; als vader ergens een vracht vandaan moet sleepen, moet Eli hem tegemoet om hem te helpen duwen.

Hij moet een uurtje voddën sorteeren, in pluís-stof en dik-muffen stank; oud ijzer bijeen gooien, hard voor de handen, en balen op de kar helpen sleepen, voor de aflevering; wrakke kasten, roestige fornuizen, gammele tafels helpen sjourren, beschimmelde kleerstukken uitkloppen, voor de markt. En vooral moet hij de meeste ochtenden drie uur vroeger dan andere kinderen uit zijn bed, om voor vader buiten de stad, bij de boeren, de boter voor het heele jaar, te „kasjren”.

Jankef is het gewend, dat een van zijn jongens het mees-tentijds waarneemt; hij zelf gaat een enkelen keer, om de verantwoordelijkheid te blijven dragen. Hij wil het niet opgeven om de drie gulden die het hem wekelijksch inbrengt, en niet om de kleine waardigheid en den langdurigen band met Rabbi Meyer, die het ambtje voor hem gebracht heeft. Zijn handel is hem inspanning genoeg, en hij heeft als vanzelfsprekend, Eli tot zijn hulp gekozen; dat hij nog een kind is, is voor Jankef, die op dien leeftijd al handel moest zoeken, geen bezwaar.

En zoo heeft Eli, als hij om negen uur 's morgens de school binnengaat, al een spannenden tocht achter den

rug: om half vijf, nuchter, met een stuk stok in zijn hand, het nog slapende huis uit, het nog duistere stadje door, de groote, nachtelijke brug over het donkere water op, en aan den anderen oever van de rivier, den bijna zwarten, zuchtenden boomenweg in, een dikke drie kwartier, naar het gehucht van groote boerderijen, dat nog nauwelijks wakker is als hij aankomt. Altijd weer, eenmaal over de brug, die nog beschermend lijkt, is de heenweg opnieuw beangstigend, en heeft hij de aarzeling te overwinnen om zich in het duister van dien verlaten weg te schuiven, waar de sombere rompen van de boomen en de breed naar voren en omhoog dreigende lichamen van de hofsteden één en al loering schijnen, als scheef verbeterden bekken van boosaardigen, waarin de wil tot grijpen zich elk oogenblik op hem storten kan.

Hij slaat met zijn stok in de stilte op het wegdek; daar komt een schaduw; een koude rilling siddert van zijn knieën op door zijn lijf, en de adem stekt door zijn droge keel.

„Moyèèn,” dof.

„Gociemorgen.”

Wat een bevrijding. Snel voort toch, en omzien. En weer de trilling. De stok hard op de steenen, de voeten strak, en met geklemden mond en geknepen vuisten er door heen. Bij elken hoek: de aarzeling, en het blinde doorzetten; voor menschen is hij te banger geworden door een verhaal van Vader, die bij het station over de brug een reeks hamerslagen op metaal had gehoord. Op zijn terugweg was hij een klein brutaal mannetje tegengekomen met een zak, en nu wist hij dat die op het station in den vroegen ochtend kalm de brandkast naar buiten gesleept en gelegd had. Thuis had men met ontsteltenis geluisterd, en al wist Eli nu, dat Vader, na het hooren van een paar hamerslagen, het heele verhaal verzonnen moest hebben, omdat niemand van een inbraak aan het station meer iets gehoord had, het had zijn vrees voor elken anderen voetstap dan de zijne op den heenweg actiever gemaakt; hij weet te goed dat alle angst gegrond is; hij voelt zich lijfelijk zwak in de wereld, en er is geen bruutheid te denken die niet tegen hem leeft.

Soms, opeens een korte grom, en een plotseling daverend gebrul van een hondenbek uit een schaduw vlak bij, scherp en scheurend door het duister rondom hem, als een rauwe vervloeking van zijn bestaan, door de nachtelijke ruimte herhaald.

Hij schokt saam en schreeuwt; een noodschreeuw, schor en uitzinnig schallend: „Ga je wèg!” zóó met allen inzet van zijn levensnood, dat de gedrochtelijke schaduw zich afwendt en wegspringt; ergens achter een heg hapt een korte grom na. En hij holt ingehouden, den stok afwerend achter langs zijn beenen, den duisteren weg af, die nu overal met op uitschieten wachtende monsters schijnt te dreigen; zijn hart klopt in zijn keel; steeds schieten de kille rillingen door buik en borst, en hij is vol angstige, verbitterde verwensching tegen die levensverwarring, door de nachtelijke wereld om hem heen gezet. Tot eindelijk hij het licht van de stallen van zijn boer ziet, waar hij snel het hek grijpt, of tot de groote langharige bruine Bello hem op den weg tegenkwispelt en hij zich beschermd weet. Eenmaal binnen bij een boer, moet alle gejaagdheid en ook de ontspanning verborgen blijven; hij ziet de knechten en meiden, de boer en de boerin op de deel komen en in den dag tuimelen; een meid legt het vuur onder de schouw aan en hangt den ketel over. Op zijn stoel voorovergebogen starend in de vlammen waar omheen de lijnkoeken worden bijgezet die gaan geuren, herdenkt hij het vreeselijke uur op den weg die achter hem gesloten ligt, met rillingen.

Bij het vuur, in de zware vochtige kocienlucht en onder het blauwen van den ochtend aan de kleine ramen, wikkelt zich de veiligheid om hem heen, en schokken hem de laatste kleine na-huiveringen van het herstel.

Het paard wordt met de oogkleppen op in den karnmolen gespannen; de gierige Harm kletst met hem over de krant. De ziekelijke Dirk, die den hof verzorgt, brengt een paar peren, of noodt hem in den bongerd te gaan. De buitendeuren gaan open, en de rijpe Hilletje begint haar vleierend gepraat, onder het spoelen van de vaten en het wegzetten op het rek aan het achterraam.

Een dikke sfeer van zinnenwerking, een droesem van

land-killen maar nervigen vleeschdrang heeft om hem heen: Bello grijpt speels naar de kat, waar hij te lang mee samen leeft; de stier buiten naar de koe; en Hilletje, bij een van de groote schuren, helpt zonder aarzeling een hengst de merrie dekken, die door een van de knechts daarbij wordt vastgehouden. Hij vraagt zich af: waarom zij juist? Zij ziet Eli aan en praat erover. „Dat zit weer,” zegt zij, en hij voelt dat zij het niet louter als dienst beleeft, want zij veegt haar handen af aan haar bovenrok en komt juist nu op hem toe. Met haar blooten arm om zijn hoofd, haar frissche fijne ovale kopje bijna tegen zijn wang, zegt zij: „Over een paar jaar dan helpt-ie ze ook al maken, hè? O, hij heb toch zoo'n lekker bekkie, hè?” Hij houdt niet van boerinnen, hij vindt ze koud en vochtig; hij vindt het vloekbaar dat haar haren, onverzorgd, kortgeknipt onder de zwarte kap worden weggestopt, en vooral vindt hij haar vergroeidheid met het grove werk afschuwelijk.

Maar Hille is slank en wulpsch, en haar overbuiging, met de spanning van al haar vrouwelijkheid tot in haar ranke schouders, beangstigt hem toch. Als zij hem losgelaten heeft, is een benauwenis opgeheven die ook heerlijkheid in hem drong; hij loopt er bevrucht mee rond; het is sterker, adembeklemmender en tegelijkertijd opwekkender dan de zwoele, bindende, neertrekkende geur-greep bij Hanna of de nichtjes, en toch is hij ook bang voor Hilletje en verafschuwt hij haar bijna. Het gras op zijn modderigen grond, twijgen en boomen uit den bongerd als grijpende handen, dragen met de vochtigheid en de opgelegde kracht van hun herfst-ruigte een dikken neerslag in hem aan, die hem zacht en niet zonder bedroefdheid doet zingen. Er hangt een mengseltje doffe mismoedigheid in zijn lichaam. In zijn lichaam, zoo weet hij het.

Hij merkt pas, als hij weer thuis is, dat hij van dat alles moe is geworden; op den terugtocht vindt hij zelfs in den winter geen donkeren weg meer, omdat hij dan later van huis gaat; er is geen angst meer, en hij voelt zich groot. De bruggewachters, een treinmachinist, die in zijn fluweelen pak naar zijn machine gaat; een politie-agent,

een paar losse werkzoekers aan de kade, die hij elken dag op dezelfde plaatsen ontmoet, groeten hem, met de achting jegens den medeburger die zijn vasten dienst heeft gedaan. Als hij zijn boterhammen en zijn koffie van Lea heeft gehad, en zijn morgengebed, zijn „ooren” een groot kwartier heeft afgebrabbeld, want het is verschrikkelijk vervelend, dezelfde „weg zonder eind” van elken morgen, gaat hij als kind naar school, en moet zich daar innerlijk spannen, om al zijn gevoelens van gedwongen volwassenheid in de zoete liefvallige houding om te zetten van het leergicrige, bijna heel en al onpersoonlijke kind, dat zonder aarzeling als goed en kwaad en juist aanvaardt, wat de meester hem voor de eeuwigheid vastgesteld mededeelt, en dat met zijn voeten, zijn handen en zijn rug en hoofd in de bank zit zooals die het wil.

De boersche kinderen, even oud als hij, schijnen hem nu ook langzaam aan dun van onwetendheid toe; de jongens goedig-onbetrouwbaar en onnoozel, ook al schiet het „Jood” bij het geringste meningsverschil uit hun monden; de meisjes meestal pienter en schijnheilig, die met haar zessen minachtend, „a-a-a!” zingen, als een van de jongens een geluidje uit zijn lijf heeft laten ontsnappen, zoodat hij vuurrood en als verstijfd en met angstigen blik naar den meester in zijn bank ziet. Hoe pijnlijk van wreedheid, als Eli moet zien, dat de meester, die eerst wil blijven zwijgen, niet tegen die valsche aandacht van de „meiden” op kan en den jongen opnieuw aanziet, en zegt:

„Kun jij dat niet laten?”

„Ja meester.” (O, is ’t nu nog niet genoeg?)

„Ga zoo lang in de gang tot ik je weer roep.”

„Ja meester,” (hoe afschuwelijk gemeen).

Waarom kijkt hij naar hem, de meester, één oogenblik van terzij? Is het dan mogelijk dat die, altijd op zulke stekende oogenblikken, zijn gewonde afkeuring voelt? En dat hij het toch niet laten kan, om de gemeene Bram te spelen, voor die pest-meiden?

„Pest-meiden,” zeggen de jongens zacht; hij krijgt steun. En als de meester zich omkeert, dreigen er vuisten naar de gele toefjes haar.

„Heere God, kijk die es,” zegt er eentje van de „meiden” schuldig omkijkend.

Hij is tevreden, blij, dat er rechtvaardigheid en saamhoorigheid is, als zij samen zitten te rijden in hun bank:

„Om vier uur jonges, om vier uur! Dan krijgen ze!”

„Voor hun „à-à-à!”

„Die smerige meiden die stinken zelf.”

„Om vier uur!”

„Ja jonges!” roept de Bobbekop met de kleine oogjes even later, als de meester een oogenblik uit de klas is, „ga je mee? om vier uur; de meiden achterna zitten!”

De meisjes hooren het nu, en smoezen met elkaar en kijken angstig bezwerend om:

„Jazeker! mo’j maar’s durven. Ik zeg het aan de meester. Meester, ze willen ons achterna zitten, om vier uur.”

„Wat achterna zitten? D’r wordt niks achterna gezeten, begrepen?”

„Nee, meester.”

De meisjes mogen om vier uur voorgaan. Maar het helpt niet, want eenmaal de schooldeur dicht, rennen zij met hun achten, Eli wild mee tusschen hen, den heuvel af waarop de school gebouwd staat, en vinden toch ergens langs de binnenvaart, de meisjes. Zij vluchten onhandig naar alle kanten; één struikelt er; de Bobbekop holt haar na, en Eli stuit terug, en vlucht de zijstraat in naar huis, als hij ziet, hoe de jongen het op de steenen liggende en angstig gillende kind onder haar kleeren grijpt.

Afschuw, weezin tegen de onsmakelijkheid, tegen de daad die buiten de afspraak gaat; angst voor het geheimzinnige van de misdaad, tegenzin in de braafheid van het protest, en onmacht van den droomenden jongen tegenover zes of zeven anderen die hem dadelijk zullen aanvallen, en tegenover de burgers die erbij kunnen komen en waartusschen hij zich niet veilig voelt; dat alles drijft hem ervan weg naar huis, vol ontsteltenis om het beeld van den grinnikenden jongen en het schreeuwende meisje, dat hij aan de herstellende macht van de groote menschen heeft achtergelaten. Het gaat precies als laatst met de „Kalen”: hij loopt mee, en schrikt van den afloop dien hij niet heeft kunnen vermoeden.

Zij waren, ook na school, de „kalen” tegengekomen. „De Kalen! De Kalen!” gaat de roep, een krijgsgroep, oorlogszuchtiger geschreeuwd door grootere jongens uit de hoogere klassen die er ook bij waren. Want er wordt vaak hard geklopt, en de jongens van de rijkere school vechten soms ook heel en al als klasse: te groote jongens van zeventien, die al hun haat tegen de luizenschool inzetten en meedoogenloos trappen en slaan.

Eli heeft, in den roes van de samenheid, meegedaan, en wondende klappen en striemen van vuisten en stokjes gehad; bijna altijd moet de enkele bitterheid van de armoede van zijn school het tegen de geoefende kracht, de doorvoedheid en het minachtende zekerheidsgevoel van de welgestelde burgerzonen, vernederd en geslagen afleggen. Maar er waren dien keer maar weinig „kalen”, en Eli's kameraden drongen op: de lange jongens met de goeie kleeren vluchtten voor wraak. Eén moest hen nog voorbij, en dat deed hij dapper; hij weerde hooghartig, met één hand, onder het voortgaan, het naderen van de kleine groep jongens af die hem wilden stompen; want het vechten blijft altijd bij klappen, stompen en trappen. Tot een worsteling van twee, komt het nooit.

Toen begonnen een paar jongens te gooien; de aangevallene bukte en bukte, en Eli zag hem opeens snel naar zijn wang grijpen, na de schaduw van een schietenden steen; de hand drukte zich snel tegen een bloedende wond, de beenen liepen zonder vluchten, met dezelfde snelheid door. En o, dat gezicht dat weigerde pijn, of zelfs maar schrik, of zelfs maar verwondering te toonen!

Eli stond geschrokken. Een stem riep: „Jongens, niet meer doen.”

Maar het was gebeurd. Hij liep vol met begaanheid, schaamte en erbied. En met verachting jegens de zijnen die tegen die wang een steen hadden kunnen gooien. Hij liep zwijgend weg, en „nooit meer, nooit meer doe ik met jullie mee,” dacht hij bitter.

Laat de openbare school hem los, dan wacht de Jodenschool, die, nadat hij alle gebeden en de vijf boeken

Mozes heeft leeren vertalen, bijna een en al verveling is geworden.

Gelukkig is meneer Meijer hem de laatste maanden in zijn verveling tegemoet gekomen; hij heet goed te kunnen leeren, hij is nu een van de oudsten bovendien, en nu is hij maar liefst tot hulp verhoogd: als de Rabbi met hem niet bezig is, zet hij hem, eerst bij de allerkleinsten, daarna zelfs bij de grooteren, als leider voor de klas.

Hij is er af en toe al mal van geworden, en liep een keer, een Woensdagmiddag, terwijl de beginnelingen medeklinkers met enkele klanken moesten oplezen, met zijn handen in zijn broekzakken plechtig heen en weer, zonder iets van de volgorde der syllaben in de boekjes der leerlingen af te weten. Hij had zich te schamen toen Meijer op hem toe kwam en hem geërgerd betrapte:

„Wat doe je? Be-je mesjogge? Je kunt toch zoo niet controleren of zij het goed lezen? Gek! Loopt heen en weer. Gekke jonge!”

Eli glimlacht zuur onder het verlies van zijn waardigheid: hij had op zooveel ernst bij Rabbi Meijer niet gerekend, en het volgen van de Hebreeuwsche lettergrepen in het kipekeutelboekje had hem al tot gapen gebracht. Meneer Meijer loopt ernstig van hem weg: toch spaart hij nog zijn gevoeligheid; hij weet al dat hij hem tegenover de kinderen niet zoo straf kan vernederen.

En daar komt hij rustig bij hem terug; staat van hoog naast hem, het hoofd schuin, langs Eli's gezicht te kijken en zegt ernstig en vriendelijk, bijna lief-zakelijk:

„Als de les afgelopen is, om vier uur, moet je even bij mij boven komen. Ik moet je spreken.”

„Ja meneer.”

Hij loopt weg en keert terug:

„Over een gewichtige zaak.”

„Jawel meneer.”

Nog eens terug:

„Moet je spreken over je toekomst.” Zijn hoofd gebogen, kijkt hij naar Eli op, achter zijn gouden bril, vriendelijk, bijna vertrouwelijk.

„Hoor?”

„Ja meneer.”

Eli is nu rood van de onderscheidende bemoeiing. Hij is bij de kinderen volkomen in eer hersteld. En gaat dapper verder. Maar wat zal het zijn, dat hij niet weet? Boven nog wel, het deftige boven met al die stille pracht, van trap-looper, donker-rood vloerkleed, donker-roode stoelen en andere waar je in wegzakt, en nog zooveel dat je zoo gauw niet zien kunt maar om je heen voelt als bedremmelende, voorzichtigheid eischende zachtheid en rijkdom. Boven, waar-ie maar een enkelen keer komt, om een balletje te halen, als hij een boodschap brengt van Vader over de boter, en men hem dan roept.

„Je Vader (na viere boven) heeft me gesproken over jouw toekomst.”

„Jawel meneer.”

„Hij wil dat je je bekwaamt (hij gooit, met gave tanden, een zoet balletje in zijn mond opzij) dat je je bekwaamt in Touro, Rasje en Gemoore enzoovoorts. Om later: *Rabbijn* te worden...”

„Jawel meneer.”

„Rabbijn, voorzanger! Verkondiger van God's woord!” Er is weer iets van scherts, een inslagje beschaving, dat afkeer bracht van de frase.

„Jawel meneer.”

„Jawel meneer? Jawel meneer? Daar moet je extra lessen voor hebben!”

„Ja meneer.”

„Als je je best doet, wil ik me die moeite getroosten! Gratis!” bijt hij met zijn sterk kakement, alsof hij Eli van dat woord den diepen zin wil leeren.

„Jawel meneer.”

„Jawel meneer? Jij zegt maar nooit iets anders als jawel meneer!”

De oogen, achter die goud gemonteerde brilleglazen, zien met de bijna onmerkbare tinteling van een glimlach naar hem neer; Eli ondergaat er een beetje minachting in. Een geur van rijkdom, geleerdheid en beschaving, als een overmacht om Eli's hoofd. Als een wurm, hij daar-onder. En de wurm is gloeiend rood, en lacht tot in zijn harte-diepte, verlegen, en slaat zijn oogen op naar den slanken, jong-levendigen grijzen man, en laat ze weer

lachend omlaag, met een blik op zijn eigen vervreten schoenen; daarnaast staan de keurige glanzende laarzen in de goed gevouwen pantalon van den heer, onder de mooie bruine met koord ombonden kamerjas uit, op het zachte tapijt van den heer, in de van zoete bloemen geurende en van welstand glanzende kamer.

„Ja meneer.” Eindelijk gedwongen eruit geschroefd: „als U het wilt doen!...”

„Hè? — Ja kijk 's, dat wil ik me getroosten.” Weer een blik van terzij. De heer moet zijn eisch, om nog meer oude vorm-woorden van dankbaarheid, opgeven tegenover den diepen onwil van het kind.

„Laat eens zien? dan zou je voorloopig eens in de week, op Zondagavond. Om zes uur.”

Met nieuwen aanloop, afsluitend:

„Om zes uur. Dan zullen we het eerst eens aanzien. Je vader moet eenige boeken aanschaffen; die zal ik je nog opgeven. Die kan ik vader leveren.”

„Jawel meneer.” (Onhoorbaar de pijnlijkheid eruit gestemd).

„Ja. En dat weet je zeker wel dat je ook op een andere school zult moeten. Hier.”

„Hier meneer?” Al wat hij zegt, is hem zelf nog te veel. Hij kan eigenlijk niets antwoorden. En Meijer heeft daar steeds zijn oogen-glimlach om, en zijn onwil.

„Jazeker. Vader zal je op de Uitgebreid Lagere School moeten doen.”

„O ja meneer.”

„Ja. Want je zult ook meer (de hand duwt de beide brilstangen achteruit) algemeen maatschappelijk onderwijs moeten krijgen.”

„O ja meneer.”

„Ja. Affijn. Dat is vader's zaak. Natuurlijk niet op Sjabbes en Jomtef,” zegt hij overdreven, met achteruitgetild hoofd.

„Nee meneer.”

„Dus, dat wordt een heele geschiedenis! Een heele verantwoording voor je, om te zorgen dat alles goed gaat, jonge!”

„Ja meneer.”

„Nou Eli, en vergeet niet, dat ik morgen twee achtste boter moet hebben. Twee achtste, van hoe heet-ie? van dinges, van Lammers.”

„Jawel meneer. Van Harm Lammers.” (Hij bedenkt dat hij niet verder mag gaan met het uitspreken van zijn vertrouwdheid met die boodschap, want daar hij nog niet kerkelijk meerderjarig is, mag meneer Meijer het niet weten dat hij zelf die bestelling zal doen).

„M? Harm Lammers? Harm Lammers. Ja Harm.”

Heel uit de verte een voorzichtig groetje naar Eli's begrip, een verstandhouding van minachting jegens dien Harm, meer burgerlijk dan Joodsch. Eli voelt het mengsel, en zwijgt prompt.

Opeens komt er bij het afscheid nog weer een kleine mildheid. De heer gaat naar de kast en haalt er een trommeltje uit, en Eli krijgt een zoet balletje. En op zijn gloeiende wang, het mededoogen en den twijfel om de minachting, in een zachten tik.

Nu is Eli zoo rijk, dat hij bijna van den traplooper glijdt. Hij loopt, met zijn hoofd in een vuurwolk, naar huis. De vuurwolk ontstaat meer uit de wrijving met meneer Meijer, dan uit de verrukking over zijn toekomst. Hij is gloeierig van de spanning waarmede hij de plechtige mededeelingen van den Rebbe in ontvangst heeft moeten nemen, en van het gevecht tegen diens stille eischen omtrent zijn houding. Want bij de gedachte aan de U.L.O.-school krijgt hij een kuil in zijn buik van angst voor die vreemde wereld, de wereld van de „halve kalen”, waarin hij zich dus, met zijn wel schrale, maar als een oud kleed gemakkelijk passende armoede, als in een vijandig kamp zal moeten storten.

Wat zal men daar al niet van hem eischen? aan gedraging, aan kennis, aan braafheid, manieren en vlijt? Hij voorvoelt al de ellende waaraan het huis hem zal overleveren. Hij weet al dat alles van het huis dat achter hem staat, dat andere leven in hem naar die school, tusschen die burger-jongens en meisjes in zal steken, in woord, gebaar en allerlei vorm, en dat hij daar steeds mee ontmoedigd zal staan tusschen dat uiterlijk schoone, maar koudere leven, dat hij toch zal moeten bezetten

met zijn uit zoovele tijden zelfzinnig saamgestelde wording: een spannend gevecht, een worsteling op glij-glad-den grond.

Ja, Jozef is schoolmeester geworden; maar is Jozef niet heel anders dan hij, veel gemakkelijker aanpassend, onverschilliger jegens het bewaren van de diepe eigenheid? En heeft zelfs Jozef niet op de kweekschool nog smaad ondervonden van de leeraren, en is Jozef, na thuis op het zolderkamertje te hebben afgestudeerd, zelfs niet geweigerd als vast onderwijzer, bij hun in de stad? „Geen Jood als vast onderwijzer,” had men gezegd nadat hij er een jaar lang tijdelijk was geweest: dat kon niet hier. En Vader zei: vooral niet omdat ze hem kenden als zoon van den voddenjood.

Naar de Uloschool te moeten, en dan later misschien naar het Seminarium in Amsterdam; hij voelt zich als aangegrepen door onmeedoogende handen, en nu harder dan ooit in dien grooten kring gezet, waar men, hoe dat weet hij niet met de feiten, om brood en glorie vecht. Hij is nog kind, hij wil nog kind zijn. Naar de boeren 's morgens, goed, en thuis komen en naar school; je wil dan wel liever weg zijn vaak, roeien, varen op prachtige zeeën, in luchtballonnen drijven, en in warme met vruchtboomen bezette streken dalen, en daar, bij mooie menschen en lieve meisjes, dag aan dag, zwaar gelukkig zijn, elken dag iets anders, elken dag en elken avond een andere kleur, door jezelf in je werkzame lust geschapen. Van dat alles niets dan een glimpje, een bedroefd stemmende afschijn in een stukje van een met inspanning geslaagde vacantiëdag of van een feest.

Dat alles heet onzin, maar hij weet wel beter. Nooit, nooit zal hij dat meer anders denken. In de gedachten leeft het, in de mogelijkheid van den Droom staat het.

Dat weet hij van de menschen. Van Vader, van de jongens, van alle jongens en meisjes en van de burens, van de Christen-kennissen ook, die aankomen bij Vader, vaak, om een praatje, en hij ziet het, hij ziet het duidelijk gebeuren: zij hebben een verborgen glimlach; zij sluipen op hem af, als naar een trog van plezier, alsof zij zich komen wasschen, hun dag afwasschen in steeds nieuw

kleurend, stroomend, af en aan-bewegend water, met een eindeloos veranderend spel van golven en golfjes en stroombergjes, zooals het water van de groene zee, toen hij naar Amsterdam ging. Zoo, toen hij boven op de boot stond, en hij zag, steeds maar door, naar dat lekkere, groote, rustig en toch levendig speelsch bewegende water ver in het rond.

Zoo komen ze op vader af, omdat vader, (hij weet het zelf niet), iets heeft van wat de mensch moet zijn; klaar voor iedereen, voor alle gedachten en alle meeningen over de wereld; heelemaal open voor alles, onbevreesd omdat er een eigen geworteldheid is die tot in de aarde loopt, die uit de aarde voortkomt, en die, altijd, vreugde van ernstigheid uit de aarde zelf omhoog schijnt te brengen, en daarom groei en uitbreiding kan dulden. Want de kracht kan alles, kan alle veranderingen aan en blijft dezelfde. God is ver, God zal er wel zijn, maar je kent hem niet, al heet het zoo. Diep in je oprechte zelf, dat je nooit uitspreekt, daar is God toch maar een woord, geen naars en geen plezierigs, enkel maar een woord dat je naspreekt. De woorden om God heen klinken mooi: de Eeuwige klinkt veel mooier dan God. Als je blij bent, denk je nooit aan God, een enkelen keer alleen, als je bang bent voor den dood. Bijna alleen bij onweer. Je kent het niet, als het ratelt, en dan grijp je in je angst naar een hulp die je heel misschien nog wel eens onrecht doet, omdat je er niet heelemaal zeker van bent; dan zeg je gauw de brooche op: „Geloofd zijt Gij, Eeuwige, Koning der wereld, wiens kracht en sterkte de wereld vervult.” Je grijpt er in je angst naar, maar je weet toch wel dat je liever alle menschen zoudt willen smeeken en dwingen te helpen, omdat je je toch veiliger zou voelen bij hun zekere hulp. Met de menschen vrienden, dat is het echte.

Eli kent de menschen beter; hij wil ze nog beter kennen, hij wil ze onderzoeken, of zij iets daarvan hebben, van dat wat gelukkig wil zijn, zooals hij het wil, met alle anderen samen. Van dat wat niets anders wil dan het heerlijke, dan alles heerlijk maken, het nare ook, en verdriet.

Het „ooren”, het bidden is wel eens mooi, maar ook als

het samen is, en dat is om het lied, om de fijne dingen die er in staan, om de prachtige gebeurtenissen in de Toure, de droevige ook. Het lijkt of hij nu hoe langer hoe duidelijker geschoven wordt naar die plaatsen waar al het heerlijke onmogelijk en verboden is; studeeren en voor alles oppassen en op alles netjes zijn, en op de woorden letten die je zegt.

En dan een man worden, en „blokken”, zooals Jozef heeft gedaan.

Verwarring. Hij weet het niet, maar hij weet dat hij bang is, dat hij gedreven wordt naar waar hij niet wil zijn. Rabbi hier, inplaats van meneer Meijer, als die oud is, en dan getrouwd en zoo. Daar is wel iets groots aan. Ja, in Sjoel sta je, en alle anderen luisteren, dan kan het wel eens mooi zijn, enkele oogenblikken. Of zooals de Raaf, de Opperrabbijn, staat, voor de „Aroun Hakoudesj”, op Zondagmiddag, eens in het jaar, nadat hij op de Jodenschool is geweest, waar zij, opgejaagd door meneer Meijer, de antwoorden gegeven hebben op wat de Raaf vroeg en zij allen hun kockje hebben gekregen met chocola, van het Schoolbestuur. Daarna komt hij dan in Sjoel, de Raaf; alle killeleden zijn er en hij staat daar bij de Parnassiem in de bank met zijn toga om en zijn baret op, en iedereen kijkt naar hem hoe hij bidt, hoe zijn mond beweegt, hoe hij staat. En na het Mincha komt hij dan op de trap voor de Aroun Hakoudesj en hij begint. Dan trillen ze zeker allemaal van het prachtige, machtige, eerste woord. De vrouwen boven snikken als hij zijn tekst zegt uit de Siddere van den vorigen Sjabbesdag, met zijn fijne stem. Tante Martha komt ook, als het afge-loopen is, behuild naar beneden en hoofdschudt tegen Vader, met gesloten mond, lachend door haar tranen heen, en:

„Je hebt je portie gehad, hè?” zegt Vader lachend, en zij lacht nog veel liever uit haar aangedaanheid, en slaat hem kattig op zijn arm.

En het is zoo prachtig, dat hij zoo zacht begint; glimlachend, de Joodsche woorden wippen zacht naar je over door de lucht; ze zijn als van fijn elpenbeen.

Dat is wel mooi, als, na zijn Rede het Avondgebed wordt

gezegd, en opeens die stem, die, bescheiden, zacht uit de Parnassiëmbank van hem komt, en die het „Lemaa-an jir-boe je-my-gem” zingt, op de gewone melodie van de Sabbatsche Thora-lezing, maar zoo ongekend fijn. Het gebeurt toch maar op één plekje in de wereld, zoo werpt hij zijn nog on-doorgrondbaar verweer daar tegen op. Dat alles zal wel moeten wat men nu van hem eischt. Maar hij is bang, alsof men hem tusschen vijanden duwt, midden tusschen vreeselijke bedreigingen van het eigen Allerheerlijkste. En verweer schijnt wel onmogelijk.

FAMILIE-RAAD

Vader komt hem in de gang tegen.
„De jongens uit Amsterdam zijn binnen, kom ze maar eerst even goeiendag zeggen. Ja, de jongens: Levie en Jaap. Nee, Marcus niet, maar Jozef is er ook. Kom maar eerst even, maar dan moet je strakkies even een boodschap voor me doen. Niet tegenspartelen hoor! ver is het niet, maar het moet gebeuren. Ja, ik zal je strakkies wel zeggen waarheen.”

Jaap, de bakker, heeft lekkers meegebracht uit zijn winkel, en Eli krijgt ervan: Jaap heeft het goed, want zooals vader spot: de „nasch” staat niet stil daar in de buurt: „Geen leegem (brood) in huis, tòch vier koekies van vier dijte het stuk: Zakkie kom’s hier, haàr jij mèneris vierkoekies van vier dijte, zeg maar Reefmans zar het onthouwe.” Hij spreekt al met een dikke stem, Jaap, en draagt een prachtig gouden horlogeketting. Levie, de slager, zit ook in de Amsterdamsche sjiek; hooge boord tot aan zijn kin, zoo’n dubbele, en een prachtige dasspeld met een echt „steentje”; hij heeft gestoomde bokkings meegebracht, iets Amsterdamsch, want dat krijgen zij nooit hier. Eli ziet ze in een mandje, met glanzende velletjes als van geel-bruin bladgoud; hij snuift de pittige rookgeur ervan en lacht vol welbehagen en teedere dankbaarheid naar de broers.

„Goed?”

„Ja.”

„O zoo.”

„Ik heb de boodschap al zoo vaak geschreven en gezegd,” zegt Jankef, „het geeft allemaal niks, want de ouwe doet zijn eigen zin; er moet een vrouw komen hier, die aanvult wat er, door God’s wil, is gaan ontbreken.”

„Als U op Vrijdag-avond Uw kinderen om U heen hebt, zoo als dat bij moeder zaliger geweest is, dan hebt U zich niet te beklagen. Ja, alleen dat moeder olewes jolem is, daarover mag U zich altijd beklagen, want het was een vrouw uit honderdduizend, dat kan men niet genoeg zeggen hier.”

„Tu-tù-tù. Allemaal politiek. En die helpt hier niks.”

„Ik weet niet,” zegt met zijn hooge stem, Ezra in het groot met opgedraaide snorren, Levie de sjeke slager, „waarom jij je zoo druk maakt! Als vader niet anders wil; als-ie niet luisteren wil naar onze waarschuwing, nou, dan moet-ie niet luisteren en doen waar-ie zin in heeft! Afgeloope.”

„Vraag wel excuus Levie! ik ben hier met de trein met jou meegekome, en dat heeft me m'n goeie geld gekost, en ik ben van mijn zaak en mijn huishouwe weggegaan...”

„Nou! ik soms niet?”

„Zeg ik daar wat van?”

„Och klets nou niet!”

„Wat klets nou niet. *Ik klets niet!* Ik wil vader te goeiem overtuige dat vader op het oogenblik heengaat en zijn rust die-ie nog hebbe kan op te offere, als het ware aan een mesjogge idee. Ja vader, het is zoo, U bent niet van diè financieele-kracht om een vrouw hier te hale die er misschien wèl hoort. En de vrouw die U er zònder die financieele kracht wil inhale, die hoort hier *niet*. En als Levie nou zijn draai neemt, en zoete broodjes bakt, ik blijf op mijn standpunt staan...”

Jankef kijkt stil voor zich, en zwijgt.

„Zoete broodjes bakt?” zingt Levie, „och jou mankeert het hier! vader wil niet luistere, en de zaak is afgeloope!”

De goeie magere meester zit, in zijn koud-grijs heerenpakje te meesmuilen om hun onbeschaafde on-eenigheid, en Jankef, rechtop, in zijn rieten leunstoel bij het raam, trekt zijn mond op en speelt met zijn vingers op zijn stoelleuning.

„Levie heeft gelijk,” zegt Jankef kalm, „Vader heeft niet willen luisteren en daarmee is het afgeloope.”

Hij ziet naar den meester om: „Is het niet zoo?”

„Moet ik mijn meening zeggen?” vraagt Jozef.

„Je mag natuurlijk je meening zeggen, maar het brengt bij mijn geen verandering.”

„Nou, ik zal het toch maar zeggen; Levie en Jaap hebben zooveel woorden gebruikt.”

„Ik?”

„Nee nee, hòu maar,” wijst hij met zijn hand, „ik wil je

woordenstroom niet opnieuw ontketenen, (hij glimlacht naar Eli, die de stemmen-kruisingen en de levendigheid van het gesprek heerlijk vindt, maar een verdrietigheidje heeft om de verwijderdheid van de Amsterdamsche jongens) nou vader, ik wil je tòch zeggen, desnoods ongevraagd, wat ik er van denk. Wil je luisteren, of wil je niet luisteren?"

„Jaa! Jaa! maak maar niet zoo'n kapsoon van een groote persoon van een redenaar."

„Die is óók goed," zegt de meester, en kijkt verslagen in het rond; dan haalt hij de schouders op.

Levie en Jaap schieten in een leedvermaak-lach, terwijl de meester met opengesperde oogen zijn hoofd en zijn hals ronddraait, de mond zwak van geknauwde ijdelheid: „Heb je ooit van je leven," zegt hij keurig, „nou, hier heb je het dan in telegram-stijl: „ik vind, zie je, *ik*, dat je doen moet wat je wilt; het gaat ons niet aan; maar *als* je me vraagt: dan zeg ik: het is een gewaagde onderneming."

„Een hoogst onberaden stap," valt Levie gezwollen bij.

„Is dat dan niet waar?" vraagt Jaap.

Jankef maakt stilte. Hij kijkt bitter, als tot blijvend zwijgen besloten, minachtend op zij naar buiten, keert langzaam zijn hoofd weer naar voren, en zegt na een oogeblik zacht-smalend langs Jaap heen:

„Ik weet niet of ik de „financieele kracht heb" van sommige *millioenairs* om de vrouw hier te halen die hier *noodig* is, maar ik weet wel dat de vrouw die hier komen zal, tevreden zal wezen met de boterham die ik met Gods hulp zal verdienen, en die ze me zal helpen verdienen.

Gravin of vrouw van geld kan ik jullie *niet* aanbieden. Zooals dat heet: die pogingen moeten als mislukt worden *beschouwd*."

„Vader," zegt Levie nu zacht, „ik wil hier geen critiek oefene op de woorden van Jaap, maar Jaap heeft inderdaad (zijn woorden krijgen langzaam meer nadruk) hier straks woorden gesproken, die ik *niet* onderschrijf! Verstaat U wel? die ik *niet* onderschrijf!"

„Wat bedoel je daarmee?" (Jaap.)

„Dat is geen praat," zegt Levie met inspanning van

klem, „om van vaders financieele kracht te prate, dat geeft geen pas tegenover vader.”

„Geeft dat dan pas?” zegt Jankef, en nu recht in Jaaps oogen, „wat meen je dan soms dat ik dat voor praat vind? Dat is praat van iemand die een krummel een makke zijn hersens gebruikt bij wat-ie zegt; ik was niet van plan je de kowet te geven van één woord erover, waarachtig niet, want het is mijn te min om er maar op in te gaan! Het zijn zuivere klinkklare goedgekeurde en goedbevonden en kosjer geslachte strontpraatjes, begrijp je? en anders niet.”

„Vader! Vader is aan het woord!”

Zij lachen, en Jaap lacht lekker schouderchokkend mee.

„Is dat dan potverdomme anders?” zegt Jankef; hij praat er nog over door, nu schertsend, maar even harts-tochtelijk vernietigend. Hij zet zijn pet scheef, met een beetje wilden ruk, en Eli is een en al aandacht voor hem: hij lijkt nu op die lekkere arme jongen van vroeger, die met een meisje de kermis op ging dat hem stil haar portemennec toestopte omdat hij geen centen had, en zij toch zoo dolgraag met hem uit wou.

„Ja, je vindt het misselijk en beroerd,” had hij daarvan verteld, „jazeke! maar het kan niet anders en dan doe je het! maar het stuit je natuurlijk vanzelf als jongen tegen de borst op dat oogenblik. Je geeft de centen later wel terug! maar het neemt niet weg dat het op dat oogenblik misselijk is.”

„Ja,” zegt hij nu kalm af-vonnissend tot Jaap, „het is zoo mannetje. Je kunt het wel terugnemen, maar het is gezegd, en het is gedacht, o zoo! Maar daar is toch niets aan te veranderen, dat weet ik wel; als het gedacht wordt, dan is het er bij je; maar je hoeft het daarom nog niet te zeggen. Als je centen teveel hebt, en je hebt er soms temèt last van, dan is er nog een véél betere manier om je pijn te genezen. Ja. Dan doe je maar niks anders als ze bij mijn knap stilletjes op tafel leggen. O jonge, daar frisch je zoo van op.”

Zij lachen allen, en verkneukelen zich om zijn handige wending, die het conflict onverzacht stelt en het onver-

zoend stilt. Ook Jaap zit met plezier in zijn vader te lachen, als Hanna zegt:

„Die is goed. Echt vader.”

„Wat? Is-die goed?” zegt Jaap, „hij is voor jou toch nog niet goed? wèl?”

Hij krijgt zijn portemonnaie en gooit haar en Eli elk een kwartje op.

„Zóó; zijn jullie al vast niet bekocht,” zegt hij, „met vader reken ik straks wel af, wat ouwe? Hier neem maar vast een sigaar. Ja, dat je je carrière mis geloopt bent dat weten we wel, je hadt Rebbe moeten worden.”

„Je sigaren kan ik niet rooken,” zegt Jankef, „die zijn mijn veels te zwaar. Eli zal straks sigaren voor me halen (hij oogt hem toe) en daar heb je meteen je Rebbe, as je d'r dan centje hebben wilt.”

„Wat, wie, Eli?”

„Eli jazeker. D'r moet toch zeker van centje wat terecht komen?” zegt hij, en Jozef schraapt schertsend zijn keel.

„Hier,” zegt Levie, „van mij ook,” en gooit ook zijn twee kwartjes voor de kinderen op tafel.

De dunne onpersoonlijke Lea met haar lange neusje en haar blond-bruine haar als van Hartog en Mau, is in een schoon blousje van haar werk binnengekomen en zet zich ook; zakelijk, verlegen, mismoedig. Ouwelijk fronsend antwoordt zij op een vraag van Levie, dat zij, van vóór de zilveren bruiloft thuisgebleven, niet langer blijven en weer naar Amsterdam terug in haar vroegeren dienst wil. Vader is ontevreden en zij heeft het nog veel te zwaar.

„Dat is mijn getuige à décharge,” zegt Vader, en tot Eli:

„En jij, Eli? heb je soms ook heelemaal niks te vertellen? Je bent toch op de Joodsche school geweest vanmiddag niet? Nou, en heb je heelemaal niks geen enkele aparte boodschap meegekregen van de Gazzen? Nee?”

„O jawel: ik kon het nog niet vertellen. Maar je weet het toch wel?”

Hij moet nu vertellen van het onderhoud met meneer Meijer, en de jongens knipoogen tot elkaar.

„Prachtig in tooneel gezet,” lacht Levie bewonderend

over Vader, „nec maar, mijn compliment, hoor Vader! Dat moest, dat moest juist, begrijp je wel?” stoot hij aan Jaap's arm en roept hij naar Jozef en Lea, „dat moest precies vandaag moest dat, begrijp jullie wel? moest dat van Vader voor mekaar; hij is goed hoor, Vader,” lacht hij, „hij is kolossaal hoor!”

Jankef glimlacht ook.

„O, hoort dat hier dan soms niet bij? O, dat wou ik dan wel zeggen. Der wordt toch zeker vandaag over de bestemmingen en de toekomst beslist? O zoo. Hij wordt, als we het leven hebben, wordt hij Gazzen, en dan is er tenminste één, die ook in de Jiddesjkat naar voren komt.”

„Nou,” spot Jozef, „dan wordt er ten minste ééntje ook 's wat voor jouw plezier.”

„Een ieder doet zijn best op zijn gebied,” fronsst Jaap, jaloersch op Jozef's onderwijzers-aanzien en intellectuele macht, „mijn 'n zorg, als ik maar mijn brood heb. En als bij mijn en mijn vrouw en mijn kindere met permissie de spijsvertering maar goed in orde is.”

Vader heeft Eli geld voor sigaren gegeven, en in de gang de opdracht om naar Betje van Gelderen, de aanstaande nieuwe moeder te gaan, en haar te vragen of zij even wil komen. Hij heeft haar nu beter gezien; zij ziet er niet oud of ongezond uit, maar hij vindt haar niet smakelijk. Een blankig, maar uitgezet gezicht, met wangen die een beetje lellig uithangen; groenachtige ooggen met veel slap wit, de brauwen en het beetje haar dat een kale plek schijnt te bedekken, blond, naar het rossige toe. En dan die domme grijnslach van den mond met sterke, bijna nijldige tanden. Die domme grijnslach, onderdanig en wantrouwend; die blijft.

„Of ik komen wil?” lacht zij onoprecht, weer met dat vooroverbuigen van het hoofd en den mee-buigenden nek. „Vraagt vader dat?” zegt zij gretig. „O. Groote jonge, dat je me de boodschap brengt, hoor. Zeg maar dat ik dadelijk zal komen. Hoor!”

Zij frommelt zenuwachtig haar breikous met pennen in elkaar, met vertrokken mond.

„Dag... Eli! Dag beste jonge...!”

Nec. Dat begrijpt hij toch niet goed, dat hij dat in zijn

intieme genegenheid zou kunnen opnemen. „Falderappes”, hebben de jongens gezegd, „ordinair”. Voor hem geldt nu maar één ding, in het onderzoek van de menschen. Zij begrijpt niets van hem en vader. En de jongens hebben misschien gelijk, dat zij zeggen dat vader verkeerd doet. Hij begrijpt ook gemakkelijk dat vader liever een ander had willen hebben; maar hij is te arm. De jongens doen toch akelig tegen vader; en misschien moet het wel zoo; het zal wel zoo wezen dat er iemand moet komen die weer de vrouw in huis zal zijn, heelemaal. Het zou goed en prettig kunnen zijn; hij zou het goed en prettig willen vinden. Maar met deze ook nog? Alles is gereed in hem, om het aannemelijke aan haar te zoeken, wanneer zij binnen zal komen in hun huis; alles is zacht in hem naar de draaglijkheid toegewend; want hij voelt den nood van hun leven als een kracht, waarmee zijn wil in vriendschap gaan kan tot aan het ondraaglijke. Hij eischt dat wat het onmogelijke heet; het bijna onduldbare verdraagt hij. Maar zal ook dit, zonder stuitenden afschuw, nog mogelijk zijn? Het zal misschien nog mogelijk zijn — besluit het in hem.

Tante Fie staat in de kamer erbij met behuilde oogen, als hij terugkomt; zij vertelt met verontschuldigen dat Klaartje, de weduwe van den verdronken oome Louis de Jong, nu tot de broers in het ouderhuis teruggekeerd, haar dag aan dag den dood aandoet om haar eruit te pesten. Oom Herman, vader's broer die de baas is, veroert geen vin om haar te verdedigen.

„Nou ja,” zegt zij, bijna schreeuwend als altijd, tot zij achter adem staat, zooals zij ook steeds over-bedrijvig loopt tot zij hijgt, „enné! Levie en Jaap, tante Fie is niet gekomen om zich door jullie te laten beklagen, want dat kan je vader bewijzen; ik heb niet geweten dat jullie hier zijn. Ik heb het hier aan je vader willen vertellen, ja waarom?” zegt zij en tilt haar hand en duikt overdreven maar duidelijk geringschattend haar oude boerenjodinekopje, met het schrale koepeltje en kronend kluwentje bruin grijzend haar, „omdat men nou cenmaal zijn hart uitstort, en omdat ik je vader ken van kindsaf; en omdat

we mekaar altijd goeds hebben gewild. En zoo ken ik jullie niet, nou! Ik ken jullie van kindsaf, maar jullie mijn niet." Zij kijkt fronsend omlaag.

„Tante Fie," zegt Levie, terwijl hij met zijn voet naar den voet van Jaap stoot, „weet U al wat de laatste mode is in Amsterdam?"

„Nee," zegt zij afwerend, „dat weet ik niet. En ik verlang het ook niet te weten."

„Anders interesseert U zich toch wel voor de mode? Korte rokjes dragen ze. Tante Fie? kijkt U es? Zoo! tot hier!"

Zij lachen omdat hij op zijn borsthoogte wijst.

„Ja, jullie kunnen lachen," zegt zij, „jullie hebben geen zorg; jullie leven daar in Amsterdam plezierig met mekaar (hierbij maakt zij een draaiende beweging met haar hand door de lucht) en hebt jullie vrouwen en kinderen, God zal ze jullie allemaal laten in lengte van dagen, omein! Daarom kunnen jullie lachen om een arme ouwe tante, zoo hard als jullie lust. Omdat ik nou wel eris naar de mode gevraagd heb, daarom staat mijn hoofd er nou nog niet naar. Mijn 'n zorg wat ze in Amsterdam dragen; mijn sof helpen ze mij niet dragen. D'r zijn leelijke ouwe menschen en d'r zijn mooie jonge menschen. Ik heb daar straks in die tien pas hier na toe heb ik een dame gezien, luister je? heb ik een dame gezien, een lange blonde dame: een schoonheid! een beeld van God geschapen! Luister je? Levie! Jaap! Lea! Ze had een lange lichte mantel om, van dat room, begrijp je wel? Kreim-kleur! en een hoed met bloemen, of ze zóó met de hand uit de Rozenhof geplukt waren! (Zij plukt rond). Ik ben stil blijven staan; want als men zoo iets ziet, dan heeft men zijn gedachten. Och wat een prachtig mensch was dat! wat een schoonheid van een vrouw, Jaap! Jankef! een Gods evenbeeld. Daar moet men Brooche (de lofzegging) bij maken."

„U moet er Brooche bij maken," zegt Jozef, „en dan wil ik ermee ontbijten."

„Dan kan men zien, dat het mazzel, het geluk van het leven een mensch door God gegeven wordt. Ja," minacht zij naar Lea, die zegt: „Had voor mij de mantel maar

mee gebracht." „Ja, voor jou de mantel! voor jou de mantel en voor jou de hoed, en voor een ander misschien de vrouw."

„Goed zoo, tante Fie!"

„Nou ja, wat beteekenen die gijntjes? Ik wil maar zeggen dat een ieder zijn lot moet dragen."

„Waar moet dat naar toe tante Fie? Waar slaat dat op?"

„Dat weet ik niet, waar dat op slaat." (Zij wendt zich weer af).

Er is een stilte, en dan zegt Jaap:

„Vader? het is maar een vraag; maar hebt U er nooit over gesproken, over de mogelijkheid dat hier tante Fie bij U zou komen, om de verzorging van het huishouden op zich te nemen?"

„Over gesproken?" zegt Jankef boven zijn verlegenheid uit, „en op die manier? nee," schudt hij met beslistheid zijn hoofd. „Er is wel over gesproken dat mijn zuster Fie, as de nood drijft en ze kan het *niet* houen, dat ze dan bij mij de deur open vindt om in mijn huis te zijn zoolang als zij dat maar wil. Met plezier, en die afspraak die neem ik niet weerom, die bestaat er nog."

„Je vader, as je me verstaan kunt," zegt tante Fie, „heeft wél een vrouw hier noodig, maar geen zuster, begrijp je wel? Je vader is een Leefmans, en die heeft wat anders noodig als een ouwe zuster in zijn huis. Daar kan ik niet voor dienen. Dat kan ik niet zeggen. Daarvoor zijn er hier kinderen bij."

„Waarom kan U dat niet zeggen?" plaagt Levie, „kan U dat niet zeggen?"

Jankef zit woedend voor zich te kijken en Fie valt uit:

„Nou ja, jullie gijntjes die zijn hier overbodig; ik ben een ouwe vrouw, je kunt mijn wel voor sjoppe zibbetje (schoppen zeventje) gebruiken. Maar zoo is het, zooals ik het zeg, en daarmee afgeloopen. En zóó maar uit nood, zooals dat heet, de vlucht nemen naar hier, en hier teveel wezen, daar heb ik geen zin in."

Zij kijkt omhoog, met schuin geheven hoofd, zwijgend, de hand aan den stoel. Stil-geslagen, en met haar nederlaag nog bezig. Zij heeft met bijtender teleurstelling gesproken dan zij wil toonen. Staat opeens als de kleine,

machteloze en onbeschermden oude vrijster, nutteloos uit haar lijfslijnen gezakt; die met geen enkele krachtsinspanning den eerbied binnen haalt, waarnaar zij in haar diepsten wil, eindeloos dringt en jaagt, als naar haarden van louter smeulende en verlamde asch die haar kleuming moeten warmen. Zij wil maar haar kracht gebruiken, zij wil maar moeder zijn, en zonder het te weten, put zij zich nutteloos uit en ploft steeds weer ineen. Eli kan het zich niet verhelderen, maar het komt vaak droevig over hem, door haar. Zoo is hij wel met haar wezen wandelen, omdat hij niet weigeren kon; zij draafde naast hem voort tot een eind buiten de stad, en zat aan den rivier-dijk bij den straatweg een toetje open te maken met tot moes gedrukte bessen die hij maar meeat om haar niet te krenken. Opeens had hij daar haar zieligheid heel en al gevoeld, eigenlijk doordat hij zijn eigen teleurstelling gewaar werd om dat zitten daar, met die oude vrijster aan dien wegberm, zelf zoo ver van de jeugd die hij daar naast zich had moeten zien, en die hij nooit bij zich kreeg. En zoo dwaas gezelschap ook voor haar, die gelijkgestemden tot troost behoefde.

Nu zag hij ook: achter haar, dat huis met de slachtkalveren; oome Herman knies-oor en de malle oome Moos, halvegare flap-uit, maar die haar misschien nog de hand boven het hoofd houdt, en dan die pesterige tante Klaartje, die daar volgens oud gebruik, maar is komen opzetten, met haar wilde oogen waarmee zij de vroomheid voor Kodesj Borrege en de Toure uit de menschen wil bijten en waarmee zij oome Louis de Jong zoolang gedresseerd heeft tot hij, in jenever en water, zegt Vader, verdronken is.

Eten en drinken, en nog half als bedeeïng, heeft zij, tante Fie, en verder mag zij alles uit zichzelf halen en haar mislukte leven betreuren. En toch vindt hij haar goed en stevig; zij begrijpt veel van vader en zij is altijd vriendelijk naar hem; van kinds af aan, zegt vader; en nog nooit heeft hij haar over iemand kwaad hooren spreken. En dan dat gepruts met haar kleeding, waarvoor zij, een volwassen vrouw, nooit geld heeft terwijl zij toch nog draaglijk voor den dag wil komen om niet al te

vernederd te staan in alles. Waarom zijn de menschen zoo ongelukkig? Werkelijk, hopeloos ongelukkig, zonder geluk? Hij weet het niet: het is ontzettend, het is allemaal van een macht die hij niet kent, maar waartegen hij verzet heeft, en waarvan hij niet kan gelooven dat zij juist en blijvend is.

„Hebt U het gehoord tante Fie? van hem? van Eli? Gazzen en Rebbe! Wij hebben alles in de familie. Daar komt steeds meer bij. Gaat dat zien! Elk uur nieuwe verrassingen. Daar hebt U de Rebbe, en daar de schoolmeester, en hier,” (hij neemt een briefje uit de vensterbank bij vader) „hier hebt U nog wat anders.”

„Nou nou!” maant Jankel, „wil je d'r alsjeblieft niet mee spelen, Levie? Ik heb d'r geen lust in!”

„Mag tante Fie het niet zien? Een Rebbe en een aanstaande Gereformeerde dominée in den Heere. Och vader, weest U toch verstandiger, die jonge is immers alleen maar een beetje mal in zijn hoofd! Geloof U daar nou iets van? kom!”

Eli mag hem ook zien, den brief. Hij is van Hartog en straks met de post gekomen:

W. V.

„Ik verlaat morgen dit huis, en begeef mij onder de hoede des Heeren van Israël.”

H. Leefmans.

„Nou, ik zie het,” zegt tante Fie, „God heeft hem zijn verstand benomen. Hij is op hol. Als zijn moeder in leven was, zou het niet gebeurd zijn. Maar evenwels is het voor je vader een Besoere.”

„Moet men dat dan laten zien?” zegt vader, „is dat dan iets om te laten bekijken als een rareit? Nogh! Het eenige dat ik erover zeggen kan is: dat-ie voor mij dood is.”

Eli kijkt hem aan: dood! Ezra is dood, maar Hartog is niet dood; waarom kan vader dat afschuwelijke woord uitspreken? Hij zou dat woord niet kunnen uitspreken; Hartog blijft Hartog. Vader begrijpt Hartog niet. Hij doet alleen maar mal, omdat-ie dat leuk vindt. Hij vindt

het een aardig spelletje, dat is toch duidelijk, al is het voor vader en voor hen allemaal een beetje naar spelletje. Maar dat wil Hartog juist. Een pesterij-spelletje, de anderen aan het schrikken maken, iets doen dat zij niet hebben kunnen verwachten. Opzettelijk, en daarvan genieten. En bij de Christenen verwend worden, dat wil hij dan ook. Je komt er zoo in, in een spel dat anders is als je gewend bent te doen. Je in andere gevoelens brengen dan je eigen; het is een soort oefening, een soort gymnastiek, in het heel, heel andere. Hij kent het ook, o, vaak kent hij het. Al zou hij dit niet willen. Maar Hartog is eentje die ver gaat.

„Nou, ook 'n zorg,” zegt tante Fie, „geen woord meer d'r over. God zal wel handelen. Zeg is even, ik ga weg. En waarom is hij, die andere, Marcus, dan niet mee-gekomen?”

„Marcus...” zegt Levie, „die was niet lekker.” Hij schiet in een lach.

„Niet lekker?” zegt Vader.

Jaap lacht naar Levie. „Nou ja!” roept hij vertrouwelijk tot hem, „waarom lach je nou?”

„Ik lach niet... jij lacht.”

Vader en Fie vragen.

Jaap vertelt, zachtjes maar zoo dat ieder het hooren kan, en met een glimlach die tot een nieuw uitgestooten lachje zwelt:

„Die jonge is niet al te best in orde, wat wil U nou? (als met den mond figurend zonder klanken maar even verstaanbaar). Hij was met een juffrouw uit, en toen is-ie daarna niet lekker geworden, en nou is-ie onder dokters behandeling.”

„Is het ook waar?” zegt Jankef.

Eli begrijpt er niets van dan de geheimzinnigheid van het ongeoorloofde en iets dat angstwekkend is.

„Of zeg je het maar zoo?” vraagt Jankef.

„Nee waarachtig niet vader, het is zoo hoor. (weer met zijn mond de woorden figurend alsof hij geen geluid daarbij voortbracht). De jonge heeft een ongelukje gehad. Een ongelukje bij een gelukje,” lacht hij, weer opener sprekend.

„Hè,” zegt vader, „bah! nou ik kan er het aardige niet van zien hoor! Is het werkelijk zoo?”

„Jazeker!”

„Mooi zoo,” zegt vader bitter. „’t Is knap hoor, dat moet ik zeggen.”

„Plezierig voor z’n meisje,” roept de meester verlicht.

„Wat wil men?” zegt Levie, „dat is het leve!”

„’t Is mooi. ’t Is fijn!” Jankef zucht diep. En Jozef schudt zijn hoofd en sist spottend:

„Een zwijne-pan hoor!” zegt hij, „dat is het leven! Je moet het leven maar kennen.”

Maar er wordt gebeld, en tante Fie staat geschrokken op. „Gaat U weg tante Fie? U hoeft niet weg! U kunt er gerust bij blijven hoor.”

„Ik heb hier niks bij nodig! Jullie hebben jullie zaken met mekaar, daar hoor ik niet bij. As je maar sjolem (vrede) met mekaar houdt, en die vrouw niet mishandelt en grauwt. Je vader die heeft voor alles zijn best gedaan; hij heeft jullie (Betje van Gelderen staat al in de kamer) allemaal fatsoenlijk groot gebracht. Al is d’r wel eens eentje bij die verkeerd loopt; vader weet best, wat hem te doen staat. Nou ik ga. God geeft ieder zijn lot, en ik heb het mijne. Goeiendag!” zegt zij onder het heengaan tot Betje van Gelderen die verlegen lachend binnenkomt.

Het is pijnlijk voor Eli, hoe de jongens verder met vader en alle anderen spreken zonder naar Betje van Gelderen meer een kik te geven. En daar zij zich de zonen van het huis voelen, zit zij vernederd, hoezeer vader haar ook poogt te beschermen. Hij brengt haar naar huis, en neemt kort en spijtig om de verwijdering die hij nu niet herstellen kan, afscheid van de jongens:

„Als jullie tenminste nog eventjes tijd hadden, al was het maar tot morgen-ochtend vroeg?” zegt hij vragend.

„Onmogelijk vader.”

„Dan kon er nog even fatsoenlijk menscheijk gepraat worden. Nee? moet jullie weg? Nou,” zegt hij met verdoften blik, „dan kan ik er ook niemendal aan doen. Dan wensch ik jullie goeie reis jongens. En het beste hoor, thuis ook.”

Eli voelt dat Vader bewogen is om het afscheid dat het

verschil tusschen hen laat. O, dat kent hij, en nu wil
Vader hen rijkelijk toonen dat hij niet boos is.
Het wordt al donker in huis, als hij voelt dat zij hem met
alle verwarring, angst en pijn om die verscheuring van
alle samenheid, alleen laten.

DE JONGE HERDER

Is-ie d'r niet?"

Zijn hondenkar staat voor de deur in het najaarsche donker.

„Vader is er niet.”

„Dan zet ik het hier wel neer,” zegt hij. Hij sluit de deur en zegt zacht, dicht bij hen zoodat Lea mompelt: „jajem sooref” (jenever):

„Ik had nog een mooi beetje koper voor 'm, voor een klein prijsje; ik ben er ook goedkoop an gekomen.”

Hij ziet de kinderen aan, in de gang, met zijn van drank roodige oogen in zijn geschoren kop van een kerel die in mannelijkheid overslaat. Hij draagt een boersche hooge pet, en zijn scherpe bek, met vegen van bruin pruimsap, snauwt dreigend alsof hij het niet gelooft:

„Is-ie d'r nou niet? Godverdommie?"

Alle drie tegelijk, niet zonder angst:

„Vader is er niet.”

„Over een kwartier misschien.”

„Over een kwartiertje,” zegt hij met een veeg langs zijn bek, en hij neemt hen van hoofd tot voeten op: „k heb een mooi zoodje voor 'm.”

Hij zwijgt somber.

„Vader is er niet,” (banger) „over een kwartiertje misschien, niet?"

Zij zoeken steun bij elkaar.

„Dan zet ik het hier neer,” zegt hij.

Zij durven niet weigeren en elkaar nauwelijks aanzien, terwijl hij twee zware zakken van zijn karretje grijpt en achter in de gang zet.

„Ik kom dammee wel terug. Maar is-ie d'r dan?"

„Jazeker.”

„Want godverdommie, ik loop d'r geen zes keer om,” snauwt hij.

„Nee strakkies is vader er.”

Hij gooit zonder een woord de deur weer achter zich toe, met een slag alsof hij op hun hoofden gemunt was.

„Strakkies komt-ie weerom, dan is-ie nog veel sjikkerder,” zegt Lea, „as vader het niet koopt, sláát-ie vader

nog, die vuilak. O, wat een vuile stank heeft die vent bij zich."

„Ik was bang hoor," zingt Hanna.

„Vader koopt het niet, hè?" (Eli).

„Waarom niet?" straft Lea, „vader koopt 't wel. Koper; nou vader zal mesjogge zijn."

„De kenijwe ligt er dik bovenop."

„Daarom koopt vader het juist, daar is wat aan te verdienen."

„Denk je dat vader het koopt?" Eli weer.

„Natuurlijk, dat zeg ik je toch! vader is er toch blij mee?"

„Wat een moordenaar van een kerel, ik ben bang voor 'm." (Hanna).

„Ik ook, ik ging een beetje achteruit. Hè, waar blijft vader nou. Hè dat-ie d'r ook niet is."

„Hij zal zoo wel komen," Hanna sentimenteel.

„Vader is uit vrijen," spot Lea, „zoentjes in het Schapenbosch."

„Vader!" lacht Hanna.

„In het Lammetjes-dievenbosch! Op haar kop," spot de groote.

„O-a," braakt Hanna, „maak me niet misselijk."

„Daar is vader. O! Nee! O god, kijk daar 's."

Zij verstillen. Het is Hartog, in zijn boerencostuum, zijn vertrouwde lange blondige kop met den spotmond onder die hooge zijden pet.

„Goeienavond!" mompelt hij, toch verlegen.

Niemand durft het boertje antwoorden.

„Is mijn brief ontvangen?"

„Ja," zegt Eli snel, maar zenuwachtig.

„Hou je mond." Lea duwt hem achteruit, „laat zóó gaan."

Hartog knikt, en glimlacht tot Eli die zijn blik zoekt. Dan gaat hij het trap-nisje in, naar boven.

„Het is vandaag de laatste dag," zegt Eli stil, „dat hij hier is."

„Heb jij d'r last van? van z'n leven voor mijn part de laatste dag, die vuilak."

„Hij bedoelt het toch niet zoo?"

„Gek kind," zegt Hanna, „iemand die vader zoo de dood

andoet in vader zijn eigen huis. Spreek je die nog voor?" „Jullie bent ook gek." Dat is alles wat hij zeggen kan. Zijn buik doet zeer van weeheid. Het lijkt wel of niemand wil begrijpen, en hij merkt dat hij in deze ineenstorting nog met een glansje hoop uitzielt naar een beetje stevigheid van leven dat de nieuwe vrouw misschien zou kunnen brengen, al is het maar omdat een nieuwe orde hem aanzetten zal om, vlakweg, te aanvaarden wat er allemaal gebeurd is. En aan te pakken.

Daar staat vader voor hen.

„Koper. Van Jan Mot."

„Jan Mot?"

Hij loopt naar achter in de gang en kijkt in de zakken.

„Koper? Klinkklare koper... Potverdomme, waar komt dat vandaan? Van Jan Mot? Heeft-ie het neergezet? 'sjonge, 'sjonge."

„Hij stonk drie el in de wind, naar de jenever."

„Ja, dat begrijp ik wel. As-ie het nooit zou doen, zou-ie 't nou zeker wel." Jankef hijgt ervan.

„Waarom vader, omdat het kenijwe is?"

„Of het kenijwe is? Doe maar eerst asjeblijf die deur dicht. Zoo. Dan zullen we 's even kijken. Met een deur half open kunnen we daar niet over praten. Geen woord ook niet."

Hij kijkt weer, en tast in de zakken.

„Allemaal klein zwaar goed. Waar haalt-ie 't vandaan. Is zoo compleet weggesleept. Een pracht van een goed. Is ook wel honderd kilo's."

Hij kijkt om naar Eli, die aarzelend, bleek, achter hem staat.

„We waren bang voor 'm," zegt Hanna, „ik dacht gewoon dat-ie ons wat doen zou. Zoo had-ie de pest in, omdat je d'r niet was."

„Omdat ik 'r niet was? Ja, dat zal wel uit komen. Het is als vuur voor 'm. Buitengewone brutale gannef van een gooj, voor geen God of mensch bang, voor niemand," zegt hij tot Eli.

„En is het hier dan géén vuur?"

„Wat? Hier vuur?" Hij glimlacht gespannen, bijna achter adem:

„Ja-a, vanzelf brandt het hier ook. Ja.”

Weer blikken.

„Honderd kilo,” verzekert hij zijn jongsten compagnon zachtjes, „weet je ook wat dat beteekent? Dat begrijp ik wel dat je dat niet weet. Maar het is meer als een paar nieuwe schoenen voor je kosten, en je nieuwe boeken voor de Gazzen d'r bij. Begrijp je dat wel?” Vader staat nu recht vóór hem: „Dat beteekent honderd maal twee kwartjes schoon in de hand, begrijp je? dat is vijf muntjes van tien gulden het stuk; zooveel is het.” (Alleen tot Eli).

„Ik mag ook wel 's wat hebbe, hoor,” zegt Lea voorzichtig, steeds voorzichtiger en beangster, „ik heb ook zoo lang niks gehad.”

„Hou nou 's even je mond!” gebiedt Jankef, en blijft weer met Eli in verbinding staan.

„Een nieuwe bloes,” mompelt zij sputterend nog na.

Jankef's gezicht staat als bitter van ernst, maar niet onvriendelijk en vol goeden wil naar Eli's bleeke strakheid.

„Vijftig gulden,” denkt Eli. Dat kan hij niet schatten: geld. Hij kan alleen begrijpen dat vader het zoo graag wil hebben: vijftig gulden, het klinkt als iets geweldigs. Maar hij ziet vader aan; hij ziet dat gezicht, en hij voelt het gevaar vlakbij; hij kan het niet wat hij zou willen; wat hij in gedachten doet, en zelfs aan gedachten niet kan toonen: het uitschreeuwen: „ik vind je gezicht zoo lief, en je handen! en ik wil niet dat handen van politie aan dat gezicht en aan die handen komen!”

Geen woord. Ze zien elkaar steeds aan. Hanna lacht zenuwachtig, en Lea moet zwijgen.

„En het is knap Dalles,” zegt vader dan, „een flinke gezonde Dalles, versta je dat wel?” Hij kijkt weer naar de zakken om:

„De Beeren nemen het zóó, zoo graag alsof het boter was,” zegt hij hijgend, en weer keert hij zich naar den zwijgenden Eli.

„Levie en Jaap ook met een hoop praats weggegaan, zonder een cent te geven, wat ik nog gehoopt had, en wat me ook beloofd is. Natuurlijk in de roezemoes door het hoofd gegaan.” Nog zachter: „Nog veertig stuiver in

huis, en ook geen cent méér. Alle dertig gulden van het kwartaal van het bodegeld op! schoon op. Ja, d'r gaan wat een centen weg, zoo een heel jaar. En as je een mazzeltje vindt, dan durf je het nog niet te nemen. En je moet het er potverdomme van hebben."

"Hanna en ik hebben ieder twee kwartjes gekregen." (Eli zacht).

"Wat? O, van de jongens. Ja. Nou as ik zoover ben, dan kom ik daar wel om."

Hij ziet Eli weer van terzij aan:

"Het is een heel sommetje; maar als ik vijf muntjes schoon verdien, dan is dat toch nog anders, niet? dan komt er nog wel een kwartje bij, bij die twee."

Hij zucht diep. Zijn gezicht gloeit heet rood, vlammig. Hij ziet alsof hij rondzoekt. Eli kan niet spreken. Hij wacht.

"Zou Eli even dadelijk naar de Beeren moeten gaan, om te vragen of er iemand is om een beetje goed in ontvangst te nemen."

Jankef kijkt onzeker; het is bijna voor Eli alsof hij hem gelegenheid tot spreken wil geven.

"Wil je het dan toch doen?"

"Hoor es an," zegt Hanna, "die leest vader de les."

"Och hou nou toch je mond toch!" snauwt vader naar het meisje. "Lea neem haar mee naar binnen en steek daar de lamp op!"

"Ja kom maar," zegt Lea, wijs geworden, en stil: "laat hun tweeën nou maar gaan." Als de meisjes weg zijn, Eli voorzichtig:

"Wil je het dan toch houden?"

"Houden?"

"Be-je dan niet bang?"

"Bang? waarvoor zou 'k bang wezen?"

Nog een tel aarzeling bij Eli. Blick omlaag. Dan weer op, nu open:

"Voor de politie," zegt hij. Hij durft geen sterker woorden aan, maar voor Jankef is het al heel wat, het woord politie dat nu uitgesproken voor hem wiebelt als de man met den helm en met de sabel zelf.

Vader's gezicht betreft; maar hij verzet zich: "Och,

dat... nou ja! Ja, a'j bang bent, moet je zoovéél laten," zegt hij. Maar zijn blik wordt door Eli vastgehouden, omdat Eli vaders angst nu vóór hem heeft gezet.

Hij kan het niet meer voor zich verbergen, Jankef: het beeld van politie en gevangenis is er.

Samen alleen in de gang, bij het kleine lichtje aan den muur, zien zij elkaar in de oogen. Het besluit hangt tusschen hen:

„Nee hè?" zegt Jankef nu stil, „niet doen hè?"

Plotseling: boem! dreunt boven op den zolder een bons. Zij schrikken, en Jankef's verhitte gezicht wordt nu volkomen wit, als Hartog's galm naar hen heen komthoonen, met heel den zwaren gerekten nadruk van de gereformeerde bocren, bij het bidden, preeken en bijbellezen:

„Onze vader die in de hemelen zijt
... naam ... heilig ...
koning ... kome ..."

Jankef's oogen glocien. Hij kan zich niet meer beheerschen. Met zijn hoofd naar den zolder gericht brandt hij luid naar omhoog:

„Hoe is het Godsterwereld mogelijk... hoe valt-ie niet dood en in stukken door de zolder heen voor m'n voeten! zoo'n vuil stuk groen giftvuur van een vijand van z'n eigen bloed!"

„Vader! toe nou! denk nou liever om het koper!"

„Wat?"

„Zoo dadelijk komt-ie, Jan Mot!"

„Wat? Hoe neemt God 'm niet van me af," perst hij zijn gepijnigdheid nog nader uit, en als Eli weer zegt: „Toe nou! hij kan elk oogenblik komen!" dan staat Jankef hem opgejaagd aan te zien.

Eli heeft met zijn ergernis om Hartog geen greintje mededoogen; hij zit met één ding vol: met den angst voor de politie, die zich op vader zal storten.

Jankef ondergaat zijn dwang, en staat weer stil. Nu pas, even, verwenscht Eli Hartogs opzettelijke, onnoodige en verwarrende dwaasheid.

„Nou," zegt Jankef, „wat nou. Ja. (Stilte). Nou, zullen

we het dan maar in eens heelemaal weggooiën? Ja, jij bent moore (bang) hè?" zegt hij als hij Eli's opglanzenden blik ziet. „Nou. Het is ook zoo. Het is ook vuiligheid. Het is ook doodsgevaarlijk ook met die smerige sjikkere gan-nef. Nou dan moet het maar weg. En maar gauw ook. Vooruit dan maar. Als-ie dan maar gauw komt, dat vuile, smerige zwijn, dat me nog in de onrust en het ge-vaar brengt óók, als-ie dan maar heel gauw komt, dan gaat het mèt 'm mee, en dan hebben we verder geen jijtzer en geen pijn in de buik óók d'r om. Daar dan. Het is zoo. Uit. Afgelopen dan. Wordt niet meer over ge-praat."

De klink van de deur beweegt, en een knie-duw opent. Dat moet Jan Mot zijn. Maar het is Jan Mot niet. Vader staat bleek toe te zien; het is de meneer-achtige figuur van een bekenden rechercheur van de politie.

„Leefmans. Hoef me niet te legitimeeren hè?"

„Nee meneer (angstig lachend) is wèl bekend."

De meisjes staan in de gang. Een beven door allen heen.

„Jan Mot hier geweest?"

Jankef met een hijg-scheut, bevrijd: „Ik heb d'r niks geen doekies om te winden meneer, hij is hier geweest, al was ik persoonlijk niet thuis."

„O. Wie was dan thuis?"

Hij is al naderbij gekomen. Hij heeft al de beide zakken gezien en betast en ingekeken, en hij knikt.

„Niets geen moeilijk onderzoek," zegt hij vriendelijk, „en wat heb je d'r voor betaald?" vraagt hij als achteloos met zijn hoofd omgewend.

„Ja, dat dacht ik nou waarachtig wel, dat je dat vragen zou meneer," zegt Jankef nu vrijmoediger, „maar dat heb je nou net precies mis, want er is heelemaal *niets* voor betaald."

„Moet je nog afrekenen?"

„Afrekenen moet ik ook niet, want er is niets voor betaald en er wordt niets voor betaald. En om het maar in-eens te zeggen, ja meneer moet goed luisteren want het is heel aardig; het is niet betaald en het wordt niet gekocht ook."

„Is het dan niet gekocht?" Hij frons de brauwen.

„Het is niet gekocht.”

„Het *is* niet gekocht!” roepen Lea en Hanna.

„Het is *niet* gekocht,” zegt Eli, dapperder dan ooit.

„Het is niet gekocht,” gaat Jankef voort. „Ja meneer, de kinderen roepen het niet omdat er iets afgesproken is het een of het ander, maar omdat ze d'r bij geweest zijn en het zelf van 'm hebben aangenomen. Dat wil zeggen, ik was niet thuis verstaat meneer wel? en de kinderen hebben 'm te woord gestaan, en toen heeft-ie deze beide zakken hier in mijn gang gezet. Als ik er geweest was, was-ie natuurlijk heelemaal met mijn weten niet hier in huis gekomen. Maar ik was juist een half uur weg. En nou weet meneer ook alles.”

„Komt-ie terug?”

„Hij zou terug komen, ja. Maar wanneer, dat weet ik natuurlijk niet.”

„Nou ja. Leefmans wil je even meegeen naar het bureau?” De kinderen schrikken.

„Jazeker meneer. Nou niet zoo dolgraag vanzellef, want zij blijven alleen thuis.”

„Nou, dat kan straks ook nog wel. Nee, het is geen arrestatie hoor, geen kwestie van. As je niets gekocht hebt en dat geloof ik nou wel...”

„Nou vanzellef,” zegt Jankef gelukkig. „U hoeft me immers niet te gelooven; dat ziet meneer toch ommers straks wel?”

„Kopen je dochters dan nooit?”

„Mijn dochters? Nooit.”

„O, en hij ook niet, hij is te klein,” zegt hij met een blik op Eli. „Nou, dan is 't toch maar beter, Leefmans dat je nu even meegaat. Kun je me ook zeggen waar je straks geweest bent toen Jan Mot hier kwam?”

„Ik ben geweest meneer, bij juffrouw *Betje van Gelderen*, in de Gasthuissteg, achter het Schapenboschje, nummer dat weet ik niet. Ze was hier, en ik heb haar naar huis gebracht. En toen regelrecht weer naar hier terug. En toen was het er. Op dezelfde plek; is niet aan verschoven of niks.”

„Moet je toch verhoor afgenomen worden op het bureau, en proces verbaal gemaakt.”

„Het staat dus vast dat het gestolen is meneer?“
„Jazeker, het is gestolen, anders kwam ik niet hier. Het was dadelijk bekend.“

„En ik moet tòch mee?“

„Ja daar is niets aan te doen. De zakken laat ik dadelijk halen. Mag niemand meer aankomen hoor!“

„Nee meneer.“

„En als hij komt, meneer, dan bent U hier niet...“

„O, die hoef ik geeneens na te loopen, die tolt zoo dronken en wel in mijn handen, al liep ik te slapen over de straat.“

De kinderen zitten met gesloten kelen, als vader met de politie-meneer weg is. Sidderen en schokken saam als er gebeld wordt. Een agent en een man met een kar halen de beide zakken koper weg.

Nog een uur in het beangstigende huis, met alleen Hartog boven die al schijnt te slapen, en dien alleen Eli niet vreest. Een vreeselijke tijd van minuut tot minuut; telkens even spreken; elkaar verontrusten en beangsten met de onzekerheid van vader's terugkomst. En eenmaal Lea's woorden: „Als-ie maar terug komt.“

„Ze kunnen vader toch niet houden? Vader heeft toch niks gedaan?“

Op zulke oogenblikken spreekt Eli niet mee. Hij zwijgt, met groote oogen. En zoekt, wat er te dragen zal zijn.

„Niks gedaan, dat moeten ze maar gelooven. Zij kunnen altijd iemand houden. Als ze willen en ze vertrouwen vader niet?“

„Ze merken toch gauw genoeg dat vader niets gekocht heeft?“

„Zoo? goochem kind? En als Jan Mot nou 's met vader afgesproken heeft, dat-ie moet zeggen het is niet gekocht? Zulleke dingen gebeuren wel eens. Daar denk jij niet an, maar ik denk d'r wel an,“ zegt Lea zorgelijk. „Als vader ze maar niet wantrouwig maaakt, zie. Als ze 'm gelooven, laten ze 'm wel gaan.“

Eli's hoofd schijnt uit te zetten van verschrikking. Hij denkt zich alles al in: vader niet terug; maanden vastgehouden; bij de politie is dat alles mogelijk. Zij zitten hier zonder vader; hij schrijft naar Amsterdam dat er iemand

hier moet komen. Hartog vragen hier goed bij hen te blijven? Nee, dat zal niet helpen. Maar het ontzettende: Vader gevangen als een dier. Nee, dat zal niet gebeuren, dat is te duidelijk dat het koper er enkel maar buiten vader's weten neergezet was? Maar Lea zegt het toch maar, als hij vraagt:

„Kunnen ze vader daar wel een maand houden?”

„Een maand niet, denk ik. Ik weet het niet,” klaagt Lea. Zij weet het niet! En het wordt nacht!

Hè! daar tikt iemand op het raam: Vaders stem! Ja!

„Jaa! Jaa!”

Alle drie gooien zich in de gang.

„O, goddank, zoo gauw.”

„Niks geen apartigheid,” hijgt hij, „niks geen drukte. Netjes weer naar huis, de deur maar weer op de knip. Zoo.”

Hij is nog onder een, van bevrijdingsblijdschap doorscheurde spanning, met zijn levendig verslag van het bezoek aan het bureau bezig, en er wordt gebeld.

„Daar is-ie, de sjikkernik,” schrikt hij. Weer nieuwe angst bij allen.

„Vader! niet open doen!”

„Eventjes. Ik moet 't 'm toch zeker zeggen? De gooj zijn goed is toch zeker niet meer hier?”

„Vader, pas op!” waarschuwt Lea.

„Wie is daar?”

„Ja! Leefmans d'r nou?”

Jankef opent de deur. Jan Mot's pet hangt nu scheef.

„'s Jonge 's jonge Jan, het is niet best gelopen. Ze hebben het me uit m'n gang weggehaald.”

„Hebben ze 't weggehaald? En wie dan wel?”

Hij spuugt een straal tabakspruim als een staaf op de stoep, en stapt zwaaiend in de gang.

„Wie dan wel?” hijgt Jankef, „het waren geen vrienden van je, Jan.”

„Zoo niet godverdomme?” Jankef schrikt.

„Ja, nou mot je mijn niet kwaad aankijken, want ik heb d'r vanzelf geen part an.”

„En wie is dat dan wel die het, die het heeft weggehaald?”

„Nou, de politie vanzelf, dat begrijp je toch nou wel?”

„Hè!” zegt hij, en neemt Jankef van voeten tot hoofd ongelooovig op, „de politie?”

„Jazeker de politie,” schort Jankef. Hij heeft haast geen geluid meer bij het zien van de dreiging in de houding van den dalver.

„Hoor's even, jij!” schreeuwt Jan, „jij moet godverdomme geen gijntjes verkoopen tegen iemand die een scherp messie in zijn zak heeft, hoor! Versta je dat? Mijn koper godverdommie. Hier!”

„Ik heb je koper niet,” lacht Jankef angstig.

„Niet? Mijn koper godverdommie! Mijn koper, of centen!”

Eli siddert. Hij ziet vader's angst; hij gruwet van het gevaar voor Vader's lijf. En daar ziet hij, plotseling, de handen van den kerel uitgestoken naar vader's keel gaan. Vader staat wit, wil terugtrekken, maar de vuist heeft hem al door zijn kleeren in zijn strot en schudt hem.

„Mijn koper godverdommesche jood! Ik zal je godverdomme door je eigen huis sleepen, ik snij je godverdomme aan stukjes, godverdommesche Jood!”

„Hartog! Hartog!” Eli krijgt het naar boven, in de trapnis. Op antwoord van Hartog:

„Ze doen vader wat! Jan Mot! Vader!”

Eli schreeuwt het bij de trap naar boven. Het scheurt door het huis. Lea en Hanna gillen loeiend door de gang.

„Laat je los!” roept Jankef benauwd. „Jonges! Eli! roep de politie! hij is gek! Je bent gek! laat los!” schreeuwt hij naar den dronken kerel, „ik heb je koper niet; als ik je toch zeg dat ik het niet heb! Had het dan godverdomme niet gebracht, verdomde stommeling, dat je bent!”

„Wat?”

Hij schudt Jankef aan zijn kleeren heen en weer, tot Eli eindelijk langs hen heeft durven komen op de stoep. Hij staat te persen om het woord naar buiten te brengen; het is of hij uit de holte van zijn lichaam geen geluid kan krijgen. Eindelijk klinkt het schor in de straat:

„Help! Politie!” roept hij, „Politie! Helléep!”

Op dit woord laat Jan Mot Jankef los:

„Wat, godverdomme, politie,” zegt hij en ziet achter zich.

Nu is Hartog in zijn borstrok naar beneden gekomen, en er zijn een paar burens toegelopen, die hun hoofden om den hoek steken.

„Wat is er aan de hand? Hadt je malleur, Leefmans?” „Godverdommie,” zegt Jan Mot met ingehouden blik in het rond, „wat maak jullie voor strond godverdommie. Om een scheet. Dondert allemaal op godver.”

Hij is bang geworden, en scharrelt alsof hij van niets weet, naar de deur-opening.

Hartog ziet zijn vader en de burens aan en zegt enkel:

„Den naam des Heeren zoo ijdel te misbruiken.”

Jankef antwoordt hem met gloeiende oogen, om de burens. Hartog glimlacht er treiterig om, en wendt daarmee zijn blik af. Zijn hulp is niet meer noodig, want Jan wandelt met zijn handen in zijn broekzakken de deur uit, spuwend en vloekend. Maar zijn stillen angst voor den greep die op hem wacht, voelen zij allen aan de onverschilligheid die hij zichzelf tracht wijs te maken, en waarmee hij zacht zingend de straat in tippelt.

„Je hebt je best gehouden,” zegt vader binnen de gesloten gang tot Hartog, „maar nou kun je me toch nog één plezier doen. En dat is nou dadelijk hem achterna gaan. Dan is mijn huis ook niet ijdel misbruikt.”

In die verstillende ontspanning van de angsten vindt Eli het hard van vader. Hartog heeft wel al die nare malle dingen gezegd, maar hij is toch maar naar beneden gekomen. Eli kan vanavond haast niet meer dragen. En moet dat nu ook nog gebeuren? Waarom juist nu?

Hartog keert zich bij de trap-nis naar vader, en zegt:

„De zielen zijn verstokt; je zult je zin hebben ouwe man.”

Hij gaat naar boven, steeds met zijn glimlach.

De meisjes lachen hard-valsch, en vader die zijn kleeren schikt, houdt zijn uitdagenden bitteren spotlach in de hoeken van zijn opgewonden gloeiende oogen. Hij zwijgt. „Kom jonges, naar binnen en dan rust, asjeblijft! Het is wel mooi geweest nou.”

Maar Eli blijft bij de kamerdeur in de gang staan. Want Hartog komt de trap weer af. Hij is gekleed. En gaat.

„Dag Hartog!”

Enkel een knik, met steeds dien glimlach van het spel.

Eli neemt hem tot zich, dien knik; hij bergt hem in zich op. Hij ziet toe, tot het laatst: de gestalte opent de deur, wendt zich om de deur, sluit ze achter zich, stapt in de nachtstraat.

Voor altijd weg. Zoo maar. Het is of alles in hem bij kleine stukjes geplet wordt, en stukgebroken, en een weeke massa wordt van verdriet, dat de keel nijpt en de tranen naar de oogen dringt. Zoo maar weg. Voor altijd. Nooit zal hij hem meer spreken. Hij voelt het ook. Hij blijft in de gang staan. O God. Hoe is het toch mogelijk dat niemand het weet, dat niemand er aan denkt.

„Kom je ook binnen jongmensch?”

„Is-ie weg?”

„Ja,” met een stem die heeft.

„God zij gedankt en geloofd. Ja hij (vader doelt op Eli) heeft er nog hartzeer van.”

„Ik zeg toch niks.”

„Nee nee. Het is goed. Je mag evenwels wèl wat zeggen; het is *mijn* grootste verlossing vandaag. Zoo'n vuilen hond...: Je zult je zin hebben ouwe man...”

„Je weet hoe Eli is, vader,” zegt Hanna.

„Nou óók een zorreg, (Lea), het is zijn broer; hij is wijs, maar niet zoo wijs om te begrijpen dat het een geluk is dat-ie voor altijd de deur uit is.”

Jankef ziet naar hem.

„Foei, foei,” zegt hij terwijl hij gaat zitten, „het is allemaal dezelfde schwerenout. Ja. Maar je mag hem vandaag niet allemaal slechte streepies geven, want hij heeft ook een heel goed ding gedaan. Als we aan de sof van die vuile jaajm-soref-klant nog zijn ontsprongen, dan heeft *hij* d'r groote portie an.”

Hij spreekt steeds zachter, vermoeder en ernstiger nu, Jankef, in de avondkamer die, in de stilte van de burens rondom, al bijna nachtkamer is.

„Het moet gezegd worden: het is zoo. Hij is het die me d'r vanaf heeft gebracht om op een krimineele manier in de sjwie-jenieje te loopen. Dat was nog niet zoo goed afgeloopen. En daarin heeft-ie zich best, *best* gedragen. Maar voor de rest, dat wil ik óók zeggen: heeft-ie *geen* begrip van wat het voor *mijn* beteekent, om die liederlijke

hond die zoo even weg is gegaan, om die nog langer hier onder mijn dak te verdragen. Dát begrijpt-ie niet."

Eli zwijgt. Het is een hardheid tusschen vader en hem. Een domme harde muur lijkt het hem ergens in vader's hart, die niet weg wil van zijn tot gewoonte geworden overdrijving, daar waar het zijn „Jiddisjkat" raakt. Het is niet echt, het kàn niet echt zijn; alleen wat *hij* voelt voor Hartog is echt. Maar dat kan niet gezegd worden, want dat echte lijkt voor de anderen gezocht.

Hij gaat uitgeput van bewogenheid naar bed. In donker, zonder tranen, dringt het verdriet naar het hoofd.

Hartog nu weer weg, uit het huis.

Voor het huis en voor hem bedorven, voor altijd. Enkel maar bedorven. Als hij straks moet gaan studeeren, bij meneer Meijer en op die U.L.O.-school: geen enkele fijne broer meer om zich heen, om in stilte blij mee te zijn, van allemaal die hij had. En Lea weg. En vader met die vrouw. Hanna alleen nog van hemzelf over. Dat moet dan maar.

Hij is nu bijna twaalf; over een jaar gaat het al kerkelijke aanneming worden; dan beschouwt men hem als groote jongen, thuis.

De Droom overheerscht. De vrees voor de inlijving bij de groote legioenen van de lichamelijke bedrijvigheid wordt stil-drukkend in hem; het bewustzijn van den strijd en zijn tegenstellingen vertoont zich helderder, en groeiend. De Droom worstelt om de opperheerschappij over de daden, bij de eischen die de wereld en het huis hem stellen. De Droom kan nog de werkelijkheden aan: hij stoot zich, hij staat telkens gewond; hij kreunt vaak gescheurd; hij ligt soms, als vernietigd, en tot schreien onmachtig; maar hij is, hij strijdt, hij heerscht nog, de Droom.

In het samenleven is hij kameraad, Eli; nadert elken arbeid, neemt elk ding tot zich, schuwt geen enkele rauwheid die onvermijdelijk is. Hij helpt druk, in al wat zich opdringt: in huis, op de markt, bij de boeren. Bij bloed of vischstank van het eten, met vreugde; bij het

vuil van de voddën, om den nood; bij de boeren, door de donkere nacht-ochtendwegen, omdat het gevraagd wordt. En hij zoekt er de wrijving in van de hardheid, als wilde hij, met het uitdagen van die draaglijke zwaarten, zich sterk maken, en scherpen.

En hij zorgt. In duizend dingen, nauwgezet, lijdt hij, belangst om de pijn voor de anderen.

„Vadertje,” zegt Lea, als hij zoo bezig is.

EINDE

